

БЕЗБЕДНОСТ



ТЕОРИЈСКО СТРУЧНИ ЧАСОПИС

МИНИСТАРСТВА УНУТРАШЊИХ ПОСЛОВА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ

UDK 343+351.74./75(05)
YU ISSN 0409-2953

БЕОГРАД
Година LIV

1
2012

БЕЗБЕДНОСТ
Часопис Министарства унутрашњих послова
Републике Србије

УРЕДНИШТВО

Др **Бобан Милојковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Жељко Никач**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Саша Мијалковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Дарко Маринковић**, ванредни професор Криминалистичко-полицијске академије у Београду
Др **Горан Илић**, ванредни професор Правног факултета Универзитета у Београду
Др **Миљивој Допсај**, ванредни професор Факултета спорта и физичког васпитања
Универзитета у Београду
Др **Миле Шикман**, начелник Управе за полицијско образовање Министарства унутрашњих
послова Републике Српске
Др **Владимир Урошевић**, Служба за борбу против организованог криминала, Управа
криминалистичке полиције МУП-а РС
Мр **Зоран Голубовић**, Биро директора полиције МУП-а РС
Мр **Жељко Нинчић**, Одељење за посебне акције интервентне јединице полиције, одбрамбене
припреме и састав помоћне полиције, Управа полиције МУП-а РС
Мр **Славиша Ђукановић**, заменик начелника Управе за аналитику МУП-а РС
Мр **Божидар Оташевић**, заменик начелника Управе за стручно образовање, оспособљавање,
усавршавање и науку МУП-а РС
Мр **Снежана Нововић**, Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање и науку
МУП-а РС
Мр **Милан Клисарић**, Управа за стручно образовање, оспособљавање, усавршавање
и науку МУП-а РС
Небојша Пурић, заменик начелника Одељења за границу Управе граничне полиције МУП-а РС

ГЛАВНИ И ОДГОВОРНИ УРЕДНИК

Проф. др **Дарко Маринковић**

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА

Милена Јовановић

ЛЕКТОР ЗА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК

Весна Анђелић-Николенцић

АДРЕСА УРЕДНИШТВА

Булевар Зорана Ђинђића 104
телефон: 011/3148-734, 3148-739
телефакс: 011/3148-749
e-mail: upobr@mup.gov.rs

ЧАСОПИС ИЗЛАЗИ ТРИ ПУТА ГОДИШЊЕ

ТИРАЖ: 1.000 примерака

ШТАМПА: Инпрес

Београд, Владимира Роловића бр. 49

PDF верзија часописа доступна је на адресама:

<http://www.mup.gov.rs/>

[http://prezentacije.mup.gov.rs/upravzaobrazovanje/bezbednost.html](http:// prezentacije.mup.gov.rs/upravzaobrazovanje/bezbednost.html)

Тематски број
Насиље на спортским приредбама – безбедносни изазов XXI века

САДРЖАЈ

5 РЕЧ УРЕДНИКА

ОРИГИНАЛНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Доц. др Живорад МИЛЕНОВИЋ 7 ОБРАЗОВАЊЕ У ФУНКЦИЈИ СУЗБИЈАЊА НАСИЉА НАВИЈАЧКИХ ГРУПА НА ФУДБАЛСКИМ УТАКМИЦАМА
- Мр Предраг ВЕЛИЧКОВИЋ 24 УТВРЂИВАЊЕ ОСПОСОБЉЕНОСТИ ПОЛИЦИЈСКИХ СЛУЖБЕНИКА ПОЛИЦИЈСКЕ УПРАВЕ У НОВОМ САДУ ЗА ОБЕЗБЕЂЕЊЕ СПОРТСКИХ МАНИФЕСТАЦИЈА ПОВЕЋАНОГ РИЗИКА

ПРЕГЛЕДНИ НАУЧНИ РАДОВИ

- Božidar OTAŠEVIĆ, LL.M,
Andrej R. PROTIĆ 55 VANDALS INSIDE THE WALLS – PHENOMENOLOGY OF HOOLIGANISM
- Мр Божидар ОТАШЕВИЋ,
Андреј Р. ПРОТИЋ 72 „ВАНДАЛИ У ЗИДИНАМА“ – ХУЛИГАНИЗАМ У СРБИЈИ (на српском)
- Zoran MISIĆ, MA,
Želimir KEŠETOVIĆ, PhD 87 HOOLIGANS IN SERBIA IN THE TRIANGLE OF SPORT, POLITICS, AND CRIME
- Мр Зоран МИСИЋ,
проф. др Желимир КЕШЕТОВИЋ 102 ХУЛИГАНИ У СРБИЈИ У ТРОУГЛУ СПОРТА, ПОЛИТИКЕ И КРИМИНАЛА (на српском)
- Др Златко НИКОЛИЋ 116 НАВИЈАЧКЕ И ПАРАПОЛИТИЧКЕ ГРУПЕ – СОЦИЈАЛНОПСИХОЛОШКИ АСПЕКТИ
- Доц. др Обрад СТЕВАНОВИЋ 127 МОДЕЛИ ОРГАНИЗАЦИОНЕ СТРУКТУРЕ ПОЛИЦИЈЕ ЗА СПРЕЧАВАЊЕ И СУЗБИЈАЊЕ НАСИЉА НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА
- Проф. др Ненад ЂУРЂЕВИЋ 146 ОБАВЕЗА ОРГАНИЗАТОРА СПОРТСКЕ ПРИРЕДБЕ ДА ОБРАЗУЈЕ ОДГОВАРАЈУЋУ РЕДАРСКУ СЛУЖБУ
- Др Дејан ШУПУТ 166 ПРОПИСИ ФИФА И УЕФА ПРОТИВ НАСИЉА НА ФУДБАЛСКИМ УТАКМИЦАМА – ПРОБЛЕМ ПРЕКЛАПАЊА НАДЛЕЖНОСТИ ДРЖАВЕ И СПОРТСКИХ ОРГАНИЗАЦИЈА

СТРУЧНИ РАДОВИ

- Мр Гојко ШЕТКА,
Мр Горан АМИЦИЋ 180 НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА У БОСНИ И ХЕРЦЕГОВИНИ
- Бранислава КРАГОВИЋ 197 ОД МОНТЕВИДЕА ДО ЂЕНОВЕ – ДВЕ СЛИКЕ СПОРТА –

ИЗ СТРАНЕ ЛИТЕРАТУРЕ

- Стефан де ВРЕС 209 ХУЛИГАНИЗАМ ПОД СТАТИСТИЧКОМ ЛУПОМ: БЕЛГИЈСКА СТУДИЈА СЛУЧАЈА

ПРИКАЗИ

- Доц. др Обрад СТЕВАНОВИЋ 231 БУДИТЕ УСПЕШАН МЕНАџЕР – РУКОВОДИЛАЦ
- Доц. др Славиша ВУКОВИЋ 236 КРИМИНАЛИСТИЧКА ОПЕРАТИВА

Thematic Issue
Violence at Sporting Events - Security Challenge of the XXI Century

CONTENTS

5 TO THE READER

ORIGINAL SCIENTIFIC PAPERS

- Živorad MILENOVIĆ, PhD 7 EDUCATION AIMED AT COMBATING VIOLENCE CAUSED BY FAN GROUPS AT FOOTBALL MATCHES
- Predrag VELIČKOVIĆ, MA 24 COMPETENCE OF POLICE OFFICERS IN SECURING SPORTING EVENTS OF HIGH RISK

REVIEW PAPERS

- Božidar OTAŠEVIĆ, LL.M.,
Andrej R. PROTIĆ 55 VANDALS INSIDE THE WALLS – PHENOMENOLOGY OF HOOLIGANISM
- Božidar OTAŠEVIĆ, LL.M.,
Andrej R. PROTIĆ 72 VANDALS INSIDE THE WALLS – PHENOMENOLOGY OF HOOLIGANISM (in Serbian)
- Zoran MISIĆ, MA,
Želimir KEŠETOVIĆ, PhD 87 HOOLIGANS IN SERBIA IN THE TRIANGLE OF SPORT, POLITICS, AND CRIME
- Zoran MISIĆ, MA,
Želimir KEŠETOVIĆ, PhD 102 HOOLIGANS IN SERBIA IN THE TRIANGLE OF SPORT, POLITICS, AND CRIME (in Serbian)
- Zlatko NIKOLIĆ, PhD 116 SPORTS FANS AND PARA-POLITICAL GROUPS – SOCIAL AND PSYCHOLOGICAL ASPECTS
- Obrad STEVANOVIĆ, PhD 127 MODEL OF ORGANIZATIONAL STRUCTURES OF POLICE FOR PREVENTING AND COMBATING VIOLENCE AT SPORT EVENTS
- Nenad ĐURĐEVIĆ, PhD 146 RESPONSIBILITY OF SPORT EVENTS' ORGANIZER TO ESTABLISH APPROPRIATE STEWARDING SYSTEM
- Dejan ŠUPUT, PhD 166 FIFA AND UEFA REGULATIONS AGAINST VIOLENCE AT FOOTBALL MATCHES - PROBLEM OF JURISDICTION OVERLAPPING BETWEEN STATE AND SPORTS ORGANIZATIONS

PROFESSIONAL REPORTS

- Gojko ŠETKA, MA,
Goran AMIDŽIĆ, MA 180 VIOLENCE AT SPORTING EVENTS IN BOSNIA AND HERZEGOVINA
- Branislava KRAGOVIĆ 197 FROM MONTEVIDEO TO GENOA -TWO IMAGES OF SPORT-

FROM FOREIGN LITERATURE

- Stefan De VREESE 209 HOOLIGANISM UNDER THE STATISTICAL MAGNIFYING GLASS: A BELGIAN CASE STUDY

REVIEWS

- Obrad STEVANOVIĆ, PhD 231 BE A SUCCESSFULL MANAGER – LEADER
- Slaviša VUKOVIĆ, LLD 236 CRIMINALISTICS OPERATIONS

НАСИЉЕ НА СПОРТСКИМ ПРИРЕДБАМА – БЕЗБЕДНОСНИ ИЗАЗОВ XXI ВЕКА

Реч уредника

Првих дана децембра 2011. године, у Врњачкој Бањи је, у организацији Криминалистичко-полицијске академије и Фондације Ханс Зајдел, одржан округли сто на тему „Борба против хулиганизма (насиља и недоличног понашања) на спортским приредбама“. На њему су учествовали представници Министарства унутрашњих послова Републике Србије и земаља у окружењу, Криминалистичко-полицијске академије, Факултета за безбедност, Института за упоредно право, Института за криминолошка и социолошка истраживања, Факултета за безбедност у Скопљу, Високе школе унутрашњих послова у Бањалуци, Полицијске академије у Даниловграду, Полицијске академије у Загребу, полицијски аташеи акредитовани у Србији, као и други учесници. С обзиром на општу констатацију да је проблем насиља и недоличног понашања на спортским приредбама изузетно актуелан и комплексан, на скупу је изнета жеља да се овој тематици посвети посебна пажња у часопису *Безбедност*.

Ослушкујући ставове изнете на округлом столу, Уредништво је на себе преузело обавезу да припреми, и да, пред научну и стручну јавност, изнесе тематски број нашег часописа, који би са мултидисциплинарног приступа, с обзиром на његову комплексност макар и делимично, обрадио ову тематику. Надамо се да ћемо, оним што смо приредили, одговорити очекивањима и дати одређени допринос потпунијем сагледавању феномена насиља на спортским приредбама и његовом супротстављању. Да смо одабрали актуелну, озбиљну и просторно универзалну тему, потврђују и дешавања из египатског Порт Саида од 1.2.2012. године, у којима је, током нерета на једној фудбалској утакмици, живот изгубило 79 лица, док је више од 1000 повређено. Колико је, пак, ова тема актуелна за нашу, као и земље у окружењу, готово свако од нас зна макар из медија, а детаљније може видети из радова садржаних у часопису.

Уредништво се захваљује ауторима који су својим радовима учинили да овај тематски број угледа светлост дана и нађе се пред читаоцима. Свакако, Уредништво ће бити задовољно ако њиме, макар и мало, унапреди безбедносну науку и праксу везано за насиље на спортским приредбама.

Главни и одговорни уредник
проф. др Дарко Маринковић

Доц. др Живорад МИЛЕНОВИЋ*
Учитељски факултет, Лепосавић

UDK – 796.332 : 351.74
Оригинални научни рад
Примљено: 15.01.2012.

Образовање у функцији сузбијања насиља навијачких група на фудбалским утакмицама

Апстракт: У раду су изнети резултати теоријско-емпиријског истраживања доприноса образовања сузбијању насиља навијачких група на фудбалским утакмицама. Насиље навијачких група је учестала појава на фудбалским утакмицама у свим државама некадашње Југославије, и оно за последицу, осим материјалне штете, има и теже повреде па и смрт навијача, а често је мотивисано и верском, националном и расном мржњом и нетрпељивошћу. Полазећи од ових чињеница и од предмета и циља рада, задаци истраживања су идентификација ставова и мишљења припадника навијачких група „Гробари“ (навијачи ФК Партизан – Београд), „Делије“ (навијачи ФК Црвена Звезда – Београд) и „Торцида Санџак“ (навијачи ФК Нови Пазар – Нови Пазар) о томе колико би, са једне стране, образовање могло помоћи у промени васпитних ставова припадника навијачких група и прогресивном смањивању нагонских и насилничких тенденција, и сублимирању, односно ублажавању насиља пре, на фудбалским утакмицама и по њиховом завршетку; а са друге стране, колико би образовање помогло у њиховом социјалном оплемењивању, као и у развијању способности за прилагођавање друштвено пожељном понашању на спортским стадионима. Истраживање је спроведено на узорку од 136 припадника навијачких група Гробари, 126 припадника навијачких група Делије и 112 припадника навијачких група Торцида Санџак, у периоду новембар-децембар 2011. године. Резултати истраживања добијени једнофакторском униваријантном анализом варијансе – АНОВА на тростепеној скали Ликертовог типа потврдили су општу хипотезу да образовање припадника навијачких група може допринети прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група, као и промени васпитних ставова њихових припадника, у циљу сузбијања насиља на фудбалским утакмицама.

Кључне речи: образовање, насиље, навијачка група, спортски стадион, насиље на фудбалским утакмицама.

* E-mail: zivorad.milenovic@pr.ac.rs.

Увод

У последњих двадесет година, на геопростору некадашње Југославије, на спортским, нарочито фудбалским утакмицама, десили су се бројни облици насиља навијачких група. Већина ових изгреда су тако драстични да попримају карактер најтежих кривичних дела. Насилно понашање фудбалских гледалаца, познато као „хулиганизам“, свјетски је феномен откад је фудбал постао познат. Деценијама су навијачи изазивали немире и на терену и ван њега у скоро свим земљама у којима се игра фудбал. Развој ове субкултуре довео је до насиља ван стадиона (Гоу, Руквуд, 2009:241). Последице дивљања навијача су бројне. Материјална штета која се при том проузрокује је велика. Готово учестале појаве су лакше и теже повреде, па и смрт навијача. Осим екстремних навијача, страдају и редари, полицајци, мирни навијачи, гледаоци на трибинама који не припадају навијачким групама, али и случајни пролазници, и то због тога што до насиља навијача долази пре, за време и после фудбалских утакмица. У насиљу навијачи пред собом руше све, а иза себе остављају ишарану околину, поломљена, па и запаљена путничка и теретна возила, аутобусе, поломљене трафике и продавнице, преврнуте контејнере, канте за отпатке и друго. То значи да се у једном тренутку целокупна урбана средина појављује као незаштито поље, арена где се насиље и агресија, укључујући и панику (Живковић et al., 2011), са стадиона преноси у простор и преобликује у „општеградски проблем“ (Оташевић, 2010:268-269). Неретко се изазивање општег хаоса и пометње користи и за вршење бројних кривичних дела крађе из трговачких и других објеката. Овакву слику преносе телевизија и штампа. Медији, међутим, често, у циљу повећања тиража, извештавају о насиљу навијачких група готово величајући њихова (не)дела.

Најбројније и најнасилније су навијачке групе најпознатијих клубова: Црвене Звезде (Београд), Партизана (Београд), Динама (Загреб), Хајдука (Сплит), Сарајева (Сарајево), Слободе (Тузла) и других. Ови, а и други клубови, на своја гостовања воде армију навијача чије путовање финансирају из буџета клуба. Није тајна да су навијачи ових клубова обасути разним привилегијама. На челу ових навијачких група често су и/или увек лица из криминалне средине и припадници, па и вође организованих криминалних група и извршиоци најтежих кривичних дела. Зато се клубови плаше навијача-хулигана, повлађују им и деле их на туђе и своје. У случају потребе, врше притисак на јавност и судове и ангажују и плаћају адвокате за њихову одбрану. Са хулиганима се солидаришу и сами играчи. Пример за то су фудбалери Црвене Звезде који су пред једну од својих утакмица изашли на терен са мајицама на којима је писало *Правда за Уроша* – солидарисање са навијачем овог клуба Урошем Мишићем коме се у то време судило због покушаја убиства припадника жандармерије на утакмици Црвена Звезда – Хајдук из

Куле 2007. године. На овај начин негује се култура у којој је све дозвољено. То само зато да представници клубова или играчи не би чули своје име у погрдним песмама навијача на трибинама, да не би нашли своја путничка возила уништена или запаљена, или можда страховали за безбедност своје породице, посебно деце.

За време утакмица, осим спортске, између клубова на терену одвија се и друга утакмица – утакмица између навијача на трибинама. Она ни мало није пријатна и не завршава се без последица. Спорт тако постаје област коју више прате новинари црне хронике него спортски. На то упућују бројни примери. Само недавни: убиство навијача Црвене Звезде Александра Радовића у тучи на дербију између Партизана и Црвене Звезде, октобра 1999. године; убиство навијача Партизана Александра Панића у општој тучи на стадиону Жаркова у Београду; убиство Француза Бриса Татона кога су хулигани (припадници једне од навијачких група Партизана познатијој под именом Алкатраз и других) наочиглед бројних грађана у подневним сатима на смрт претукли у центру Београда, пред утакмицу Евро лиге Партизан – Тулуз; нереди и смрт навијача Сарајева Ведрана Пуљића у Широком Бријегу, који је убијен из ватреног оружја; на Маракани, стадиону Црвене Звезде, у Београду, пуцало се на трибинама из ватреног оружја за време утакмице у априлу 2010. године; дивљање навијача загребачког Динама у Темишвару; недавна туча навијача и полиције у Загребу на утакмици Динамо – Хајдук; напад навијача Србије на аутобус којим су се превозили фудбалери репрезентације Србије у Италији, посебно на голмана репрезентације, Владимира Стојковића, а касније и изазивање намерног прекида утакмице Италија – Србија на самом њеном почетку од стране екстремне навијачке групе под вођством Ивана Богданова, и други указују на ескалацију навијачког насиља на југоистоку Европе. Трагичан биланс дивљања навијача само у овим примерима је четворица мртвих, један полицајац је остао без ока, на стотине лакше и теже повређених навијача, полицајаца, редара и мирних грађана, а проузрокована је и велика материјална штета.

Навијачке групе злоупотребљавају се и при масовним протестима и у политичке сврхе. Зато је и насиље навијачких група често мотивисано верском, националном и расном мржњом и нетрпељивошћу. Подсећања ради, нереди навијача на стадиону Максимир, у Загребу, почетком деведесетих година прошлог века, непосредно пред почетак утакмице Динамо – Црвена Звезда; вређање са трибина а касније и пребијање тамнопутог фудбалера Борца из Чачка Соломона Опокуа из Гане од стране навијача овог клуба у марту 2008; недавни догађаји у Широком Бријегу пред утакмицу Широки – Сарајево; дивљање навијача Динама из Загреба у Темишвару и многи други немају никакве везе са спортом. Бруталност навијача у оваквим ситуацијама добија и национални предзнак и националистички карактер. На Балкану је тога одувек било, а тако ће бити још

неко време. На утакмицама репрезентација у региону, осим традиционалног звиждања супарничким химнама и повика: четници, усташе, балије, могу се чути и бројне националистичке пароле увредљивог садржаја, које често представљају ругање жртвама последњих ратова на геопростору некадашње Југославије. На овим утакмицама скандирају се и имена окорелих ратних злочинаца из последњих ратова. Има и позива на линч новинара и политичара који су се замерили навијачима негативно говорећи или пишући о њима (у последње време учестала скандирања навијача Партизана на трибинама стадиона упућена новинарки телевизије Б92). Ови и други бројни примери наводе на закључак да су у све то умешане и неке друге структуре чији се интереси и циљеви разликују од интереса и циљева клубова и њихових навијача.

Наведени и бројни други примери опомињу да је насиље навијачких група проблем који никада не остаје без последица. У циљу сузбијања насиља навијача доносе се и закони по узору на сличне законе донете у Енглеској и другим земљама Европске уније. Тако је у Републици Србији 2003. године донет *Закон о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама*. (Службени гласник РС, бр. 67/2003 и 90/2007.) Ипак, без обзира на оштре мере одговорности, *Закон* није дао очекиване резултате у сузбијању насиља на спортским, пре свега фудбалским утакмицама.

Допринос оваквом стању дала је и рекламна индустрија. С једне стране, према важећим законским прописима, конзумирање алкохола у кругу стадиона и за време фудбалских утакмица је забрањено. С друге, велике пиваре поносни су спонзори фудбалске репрезентације Србије (Лав и Јелен пиво), Хрватске (Ожујско и Карловачко пиво), па чак и светског фудбалског првенства (Туборг и Хајнекен). Да све буде још бизарније, у својим рекламним спотовима пиварске компаније користе хорде навијача којима је забрањено конзумирање алкохола на стадиону. Ако се томе дода да је општа култура навијања везана за алкохол и да прави и ватрени навијач није онај ко није пијан, онда се не треба чудити нередима навијача на трибинама и последицама које они проузрокују. Све то указује на значај и потребу одговарајуће реакције државе у циљу проналажења адекватног начина сузбијања насиља навича на спортским утакмицама.

Методолошки концепт истраживања

Проблем истраживања

У уводном разматрању указано је на бројне аспекте насиља навијачких група на фудбалским утакмицама. Указано је и на разлоге девијантног понашања навијача, али и на неке од могућих начина сузбијања насиља припадника навијачких група. Уочљиво је да се претњама и при-

силом не може сузбити насиље навијача на фудбалским утакмицама. То, другачије речено, подразумева да се стратешким приступом превенције и репресије ове врсте криминалног понашања углавном младих људи не може доћи до значајнијих резултата (Симоновић, 2011). Не може се сузбити ни према прописаним међународним стандардима превенције и репресије (Симоновић et al., 2011; Јакимов и Ивановски, 2011). Зато се и постављају бројна питања која треба да дају одговор на једно: на који начин сузбити насиље навијачких група? Један од помињаних фактора је и *образовање*. Образовање је „процес овладавања сазнањима (до којих су дошле науке) и усвајања уверења, погледа на свет, људско друштво и човека, као и на однос према научним, уметничким и културним достигнућима и вредностима и развијања способности“ (Круљ et al., 2003:153). Везује се за глагол образовати – (на)чинити, устројити, устројавати, створити, стварати, сачинити, сачињавати, формирати. Полазећи од претпоставке да су припадници навијачких група, посебно они који су склони вршењу насиља, углавном млади људи оскудног или само основног образовања и омладина која није запослена и из најнижих је социјалних слојева, спроведено је истраживање са циљем да се од самих навијача добију одговори на питање – да ли би и у којој мери образовање могло допринети прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група и да ли би довело до промене васпитних ставова њихових припадника, у циљу сузбијања насиља на фудбалским утакмицама.

Предмет рада

Фактори насиља припадника навијачких група су заправо фактори агресивности. Постоје два основна облика агесије: (1) аутоагесија (агесија усмерена према себи) и (2) агесија усмерена према другим људима. Агесија се најбоље може објаснити фрустративно-агесивном теоријом. Према овој теорији, „агесивност је увек последица фрустрације или депривације и у њеној основи увек лежи фрустрација“ (Arnold et al., 2002:156). Ерих Фром распознаје две основне групе фактора агесивности. То су: (1) малигни и (2) бенигни. Иза малигне агесивности стоји тежња за деструкцијом, односно уништавањем околине и повређивањем других људи (Фром, 1984:56).

Насиље навијачких група на спортским стадионима припада фрустрационо-агесивној теорији. Она подразумева: (а) поремећен систем вредности; (б) са становишта међуљудских односа поремећена је равнотежа у комуникацији (да се буде једнак са другима); (в) економски поремећаји и тешка ситуација у друштву; (г) лоши односи у породици; (д) бежање од породице, и (ђ) реакциона агесија као механизам одбране. Навијачке групе су неформалне, а у новије време и формалне групе грађана (истомишљеника) чији је главни циљ окупљање око једног

спортског клуба. Све оне имају колективни групни интерес који подрезује спорта навијање и бодрене играча на спортским утакмицама. Сами називи навијачких група често и/или увек асоцирају на насиље, страх, силу, моћ и страхопоштовање, као на пример: Гробари из Београда, Алкатраз из Београда, БББ (Бед Блу Бојси –Лоши модри дечки) из Загреба, Торцида из Сплита, Задра, Новог Пазара, Косовске Митровице и других градова, Манијаци из Сарајева, Робијаши из Зенице, Фукаре из Тузле и сл. Има и пристојних назива који симболизују обележја нације или средине из које је спортски клуб: Делије из Београда, Мераклије из Ниша, Чарапани из Крушевца, Чивијаши из Шапца и др., али је много више навијачких група са називима који асоцирају на насиље. Да је тако, потврђују и називи бројних формалних, чак и државних институција са називима који представљају симбол моћи, силе и насиља. То је посебно случај са специјалним војним и полицијским јединицама: Вукови, Лавови, Тигрови, Кобре, Шкорпиони и слично.

Насиље припадника екстремних навијачких група које је последњих година, па и месеци, кулминирало, таложило се и перманентно испољавало још од почетка деведестих година прошлог века. У то време, на просторима некадашње Југославије дивљали су ратови и млада генерација је одрастала са насиљем. Системи вредности у свим државама су се распали, на исти начин како се и Југославија распала. Насиље на фудбалским утакмицама је стога одраз стања у балканским друштвима. Узроци насиља су рат, сиромаштво, незапосленост и фрустрације младих, који у данашње време врло нервозно реагују и на најмању провокацију. Уз то, њима је на дохват руке и свуда присутно ватрено оружје свих врста и калибара. Нормално је да се од ових младих људи не може очекивати да се понашају као академци. То се сигурно неће догодити, бар не дотле док се у друштву нешто не промени (Миленовић, 2008 и 2008а; Ивковић, Миленовић, 2009). Зато је и насиље припадника навијачких група тако брутално и окупно.

У ширем приступу, предмет рада је истраживање насиља навијачких група на фудбалским утакмицама. У ужем, предмет истраживања је допринос образовања у сузбијању насиља навијачких група на фудбалским утакмицама. Просторно, предмет истраживања односи се на државу са геопростора некадашње Југославије, а временски на период од распада некадашње Југославије (1991. година) до данас.

Циљ истраживања

Циљ истраживања је идентификација ставова и мишљења припадника навијачких група о доприносу образовања у сузбијању насиља навијачких група на фудбалским утакмицама.

Задачи истраживања

Према предмету и циљу рада, задачи истраживања су да се утврди да ли постоји статистички значајна разлика у ставовима и мишљењима припадника навијачких група о доприносу образовања прогресивном смањивању нагонских и насилничких тенденција и сублимирању, односно ублажавању насиља пре, за време утакмица и по њиховом завршетку и, са друге стране, њиховом социјалном оплемењивању, као и развијању способности за прилагођавање друштвено пожељном понашању на спортским стадионима.

Резултати истраживања, поред идентификације најчешћих разлога насиља припадника навијачких група, могу бити основа за проналажење начина да се понашање припадника навијачких група преусмери у друштвено пожељном правцу, све у циљу сузбијања насиља на спортским, нарочито фудбалским утакмицама.

Хипотезе истраживања

Општа хипотеза гласи: образовање значајно доприноси сузбијању насиља навијачких група на фудбалским утакмицама. Према посебним хипотезама претпостављено је да постоји статистички значајна разлика у ставовима и мишљењима припадника навијачких група о доприносу образовања прогресивном смањивању нагонских и насилничких тенденција и сублимирању, односно ублажавању насиља пре, за време утакмица и по њиховом завршетку и, са друге стране, њиховом социјалном оплемењивању, као и развијању способности за прилагођавање друштвено пожељном понашању на спортским стадионима.

Варијабле истраживања

Независну варијаблу чине навијачке групе: а) Гробари, навијачи ФК Партизан, Београд; б) Делије, навијачи ФК Црвена Звезда, Београд, и в) Торцида Санџак, навијачи ФК Нови Пазар, Нови Пазар. Зависне варијабле су ставови и мишљења припадника навијачких група о доприносу образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група и промени васпитних ставова њихових припадника, у циљу сузбијања насиља на фудбалским утакмицама, и испитивани су на тростепеној скали Ликертовог типа (скалер – СМПНГ–ДОННГФУ).

Методе, технике и инструменти истраживања

Употребљена је дескриптивна метода. Истраживачка техника је скалирање. Као инструмент коришћен је скалер – СМПНГ–ДОННГФУ. Скалер је Ликертовог типа и тростепени је. Састоји се од две субскеале са по 10 тврдњи (скалер је дат у Прилогу рада). Прва субскала односи

се на ставове и мишљења о доприносу образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група, а друга на ставове и мишљења о доприносу образовања промени васпитних ставова њихових припадника, у циљу сузбијања насиља на фудбалским утакмицама.

Популација и узорак

Популацију чине сви навијачи са геопростора Србије. У узорку је 374 навијача који су обухваћени овим истраживањем. Узорак је намеран у погледу избора навијачких група и као такав спада у врсту диспропорционалног стратификованог узорка, а случајан у погледу избора њихових припадника и довољан за потребе овог истраживања. Структура узорка је следећа: (а) према припадности навијачким групама – 36,36% припадника навијачких група Гробари, 33,69% навијачких група Делије и 29,95% припадника навијачке групе Торцида Санцак; (б) према старости навијача – 45,57% навијача старости до 20 година, 38,52% навијача старости до 21 до 30 година и 16,91% навијача старости преко 30 година, и (в) према школској спреми – 43,70% ученика, 57,98% са завршеном средњом школом, 5,15% студената, и 3,17% са завршеном вишом и високом школском спремом.

Организација истраживања

Истраживање је спроведено у периоду новембар-децембар 2011. године, у Нишу, на узорку од 136 припадника огранака навијачких група Гробари и 126 припадника навијачких група Делије, и у Новом Пазару на узорку од 112 припадника навијачке група Торцида Санцак.

Обрада података

Подаци истраживања добијени на скалеру – СМПНГ–ДОННГФУ обрађени су једнофакторском униваријантном анализом варијансе – АНОВА. Осим фреквенције и процената, рачунато је следеће: Ф-индекс (F), степени слободe (df), аритметичка средина (M), приближна статистичка значајност разлике (p), стандардна девијација (SD) и стандардна грешка (σ). Резултати истраживања приказани су табелама и графикама.

Интерпретација и анализа резултата истраживања

Резултати истраживања приказани су према подацима добијеним применом једнофакторске униваријантне анализе варијансе – АНОВА за независне узорке, а према идентификованим ставовима и мишљењима припадника навијачких група Гробари (навијачи ФК Партизан, Београд), Делије (навијачи ФК Црвена Звезда, Београд) и Торцида Санцак

(навијачи ФК Нови Пазар, Нови Пазар) о доприносу образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група и промени васпитних ставова њихових припадника, у циљу сузбијања насиља на фудбалским утакмицама.

Табела 1 – Допринос образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група

	df	F	p
Између група	2	3,560	,029
Унутар групе	371		
Укупно:	373		

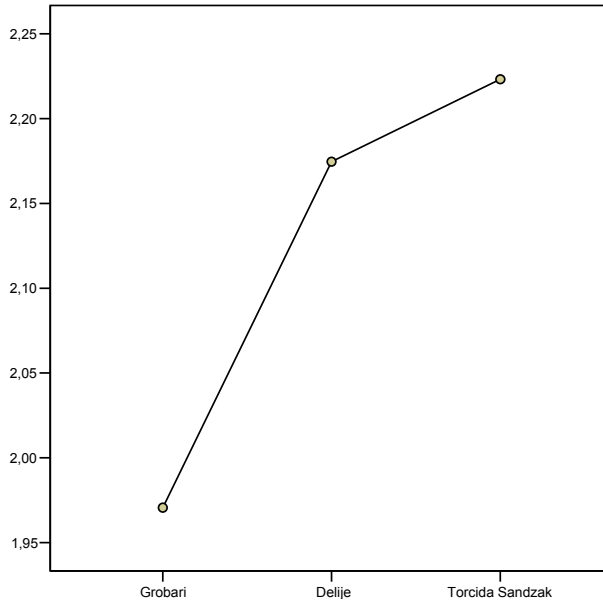
Добијени Ф-индекс (F-3,560), уз 2 степена слободe (df-2) показује да између припадника навијачких група постоји разлика у ставовима и мишљењима о доприносу образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група. Разлика је значајна на нивоу $p < 0,05$. То показује и приближно израчуната статистичка значајност разлике ($p=0,029$) (табела 1).

Табела 2 – Допринос образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група

Навијачка група	N	M	SD	σ
Гробари	136	1,9706	,75954	,06513
Делије	126	2,1746	,84928	,07566
Торцида Санцак	112	2,2232	,80213	,07579
Укупно:	374	2,1150	,80889	,04183

Према израчунатим аритметичким срединама (M), приказаним у табели 2, види се да највиши ниво схватања о доприносу образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група имају припадници навијачких група Торцида Санцак (M-2,2232; SD-0,80213; $\sigma=0,07579$). Потом следе припадници навијачких група Делије (M-2,1746; SD-0,84928; $\sigma=0,07566$) и припадници навијачких група Гробари (M-1,9706; SD-0,75954; $\sigma=0,06513$).

Ова разлика се види и на графикону 1, где је она још уочљивија. Према стрмости линије која иде од припадника навијачких група Торцида Санцак, преко навијача Делија, до навијача Гробари, види се да је разлика најизраженија између припадника навијачких група Делије и Гробари, док је та стрмост знатно мање изражена између припадника навијачких група Торцида Санцак и Делије.



Графикон 1 – Допринос образовања прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група

У табели 3 приказани су подаци о доприносу образовања промени васпитних ставова и мишљења припадника навијачких група. Вредност Ф-индекса (F-2,282), уз 2 степена слободe (df-2), значајна је на нивоу $p < 0,05$. То показује и приближно израчуната статистичка значајност разлике ($p = 0,043$).

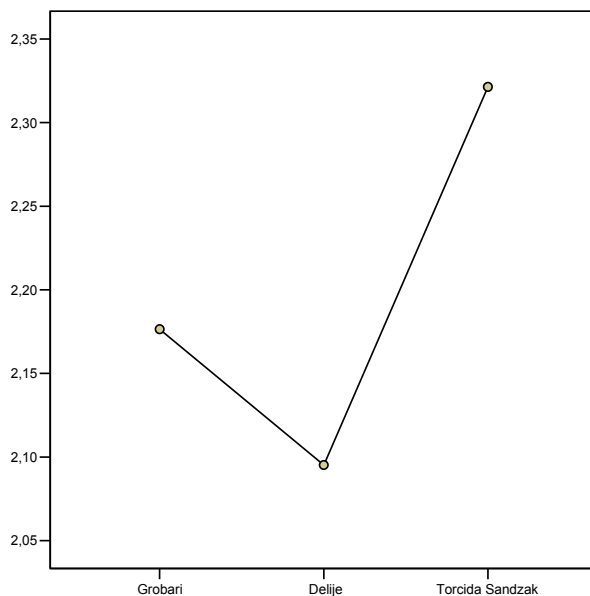
Табела 3 – Допринос образовања промени васпитних ставова припадника навијачких група

	df	F	p
Између група	2	2,282	,043
Унутар групе	371		
Укупно:	373		

Табела 4 – Допринос образовања промени васпитних ставова припадника навијачких група

Навијачка група	N	M	SD	σ
Гробари	136	2,1765	,79705	,06835
Делије	126	2,0952	,82393	,07340
Торцида Санџак	112	2,3214	,85122	,08043
Укупно:	374	2,1925	,82543	,04268

Према израчунатим аритметичким срединама (M), приказаним у табели 4, види се да највиши ниво схватања о доприносу образовања промени васпитних ставова имају припадници навијачких група Торцида Санџак (M-2,3214; SD-0,85122; σ -0,08043), потом следе припадници навијачких група Гробари (M-2,1765; SD-0,79705; σ -0,06835) и припадници навијачких група Делије (Mean-2,0952; SD-0,82393; σ -0,07340).



Графикон 2 – Допринос образовања промени васпитних ставова припадника навијачких група

Резултати овог истраживања су показали да су припадници навијачких група углавном млади људи (45,57% навијача старости до 20 година, 38,52% старости до 21 до 30 година и 16,91% навијача старости преко 30 година), али и да су оскудног образовања (43,70% ученика, 57,98% са завршеном средњом школом, 5,15% студената и 3,17% са завршеном вишом и високом школском спремом). Образовање припадника навијачких група, бар је тако према резултатима овог истраживања, значајно може допринети прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група и промени васпитних ставова њихових припадника у циљу сузбијања насиља пре, за време и после фудбалских утакмица. Припадници навијачких група су, без обзира на припадност навијачкој групи, старост и школску спремину, углавном сагласни у ставу да би образовање могло помоћи промени васпитних ставова припадни-

ка навијачких група и прогресивном смањивању нагонских и насилничких тенденција, и сублимирању, односно ублажавању насиља пре, за време и по завршетку фудбалске утакмице, а са друге стране, и њиховом социјалном оплемењивању и развијању способности за прилагођавање друштвено пожељном понашању на спортским стадионима.

Све изнето намеће потребу ресоцијализације припадника навијачких група. Она подразумева „враћање лица са поремећајима у социјалном понашању у нормалне токове друштвеног живота и рада“ (Миленовић, 2010:28). Како су припадници навијачких група лица која су склона вршењу насиља, у конфликту су са важећим, друштвено прихваћеним системом норми и правила понашања, и потребно их је ресоцијализовати (Илић, 2000; Кнежић, 2001; Мудрик, 2003; Мардахајев, 2003; Литвишков, Миткина, 2004). Циљ је да се они „асимилирају у друштво на бази поштовања тог система“ (Иванова, 2006:84). Полазећи од претпоставке да ресоцијализација подразумева промену ставова појединаца, образовање је значајан фактор ресоцијализације. Зато што образовати некога значи направити му образ, образити га, помоћи му да стекне потребна знања и способности, што ће представљати квалитет његове личности. На тај начин припадници навијачких група треба, са једне стране, да прихвате друштвене вредности и ставове. Са друге, поштовање друштвених вредности и ставова треба да схвате и прихвате као своју обавезу према себи, према другима и према друштву у целини.

Закључак

Резултати спроведеног истраживања се могу приказати у форми закључка. Теоријским истраживањем утврђено је да је насиље навијачких група учестала појава на већини фудбалских утакмица која, на нашим просторима датира од деведесетих година прошлог века. Неретко, облици насиља су тако драстични да попримају карактер најтежих кривичних дела и за последицу, осим материјалне штете, имају и лакше и теже повреде, па и смрт навијача, припадника редарске службе, полицајаца, мирних навијача, навијача који не припадају навијачким групама, али и случајних пролазника. Често је насиље навијачких група мотивисано верском, националном и расном мржњом и нетрпељивошћу, а има и случајева где се навијачке групе злоупотребљавају у политичке сврхе. Најекстремније су углавном групе навијача најпознатијих клубова. У Србији су то навијачке групе Гробари (ФК Партизан, Београд) и Делије (ФК Црвена Звезда, Београд). Као трећа која је обухваћена овим истраживањем је група навијача ФК Нови Пазар из Новог Пазара, познатија као Торцида Санцак, чији су припадници, као и припадници претходне две, склони изазивању различитих облика насиља на фудбалским утакмицама. Емпиријским истраживањем утврђено је да

постоји статистички значајна разлика у ставовима и мишљењима припадника навијачких група да образовање може допринети прогресивној промени захтева, интереса и норми навијачких група и промени васпитних ставова њихових припадника, у циљу сузбијања насиља на фудбалским утакмицама. Зато је неопходно да се за припаднике навијачких група организују образовне кампање које би могле помоћи промени њихових васпитних ставова и прогресивном смањивању нагонских и насилничких тенденција, и сублимирању, односно ублажавању насиља пре, за време и по завршетку утакмице, а са друге стране, у њиховом социјалном оплемењивању и развијању способности за прилагођавање друштвено пожељном понашању на спортским стадионима. У организацији и спровођењу ове образовне кампање неопходна је сарадња бројних државних и спортских организација, али и организација самих навијачких група. У свему томе значајну улогу имају и образовне институције свих нивоа у изграђивању позитивних и друштвено прихватљивих васпитних ставова који се односе на усмерено васпитање младе генерације за понашање на спортским, нарочито фудбалским утакмицама.

Литература

1. Arnold, J., Sylvester, J., Petterson, F., Robertson, I., Cooper, C., Burnes, B., (2002). *Work Psychology*. New York: Prentice Hall.
2. Гоу П., Руквуд Ц., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 240-252.
3. Живковић С. et al., (2011). *Специфичности панике у ванредним ситуацијама*, Безбедност, год. 53, бр. 3, Београд, стр. 112-125.
4. *Закон о спречавању насиља и недолечног понашања на спортским приредбама*, Службени гласник РС, бр. 67/2003 и 90/2007.
5. Иванова, С. И., (2006). *Ресоцијализација деликвентной личности как социјално-педагогическое явление*. Москва: Росссийской академии образования.
6. Ивковић, М., Миленовић, Ж., (2009). *Агресивност ученика основне школе према наставницима*. Зборник радова са округлог стола са међународним учешћем „Противречности социјализације младих и улога образовања у афирмацији вредности културе мира“, Центар за социолошка истраживања Департамента за социологију Филозофског факултета Универзитета у Нишу, Ниш, стр. 137-154.
7. Илић, З., (2000). *Ресоцијализација младих преступника*, Дефектолошки факултет Универзитета у Београду, Београд.

8. Јакимов, Ј., Ивановски, Ј., (2011). *Преглед основних предуслова за ефикасно спречавање и сузбијање насиља на спортским догађајима*, Наука - безбедност - полиција, Вол. 16, бр. 3, стр. 117-121.
9. Кнежић, Б., (2001). *Образовање и ресоцијализација*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд.
10. Круљ, Р. С., Качапор, С., Кулић, Р., (2003). *Педагогија*, Свет књиге, Београд.
11. Литвишков, В. М., Митљкина, А. В., (2004). *Пенитенциарна педагогика*. Москва: Росссийской академии образования.
12. Мардахаев, Л. Б., (2003). *Социалњна педагогика*. Москва: Гардарики.
13. Миленовић, Ж., (2008). *Место, значај и улога основне школе у спречавању агресивности ученика према наставницима*, Филозофски факултет, Источно Сарајево, Вол 2, бр. 10, стр. 313-329.
14. Миленовић, Ж., (2008а). *Улога школског педагога у спречавању агресивности ученика основне школе*, Филозофски факултет, Бањалука, бр. 11, стр. 291-302.
15. Миленовић, Ж., (2010). *Рад и преваспитање осуђених лица*, Задужбина Андрејевић, Београд.
16. Мудрик, А. В., (2003). *Социалњна педагогика*. Москва: Академа.
17. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 267-280.
18. Симоновић, Б., Ђурђевић, З., Оташевић, Б., (2011). *Насиље на спортским приредбама у Републици Србији – национални и међународни стандарди превенције и репресије*, Наука - Безбедност - Полиција, Вол. 16, бр. 3, стр. 81-96.
19. Симоновић, Б., (2011). *Истраживање ставова припадника криминалистичке полиције МУП-а Републике Србије о стратешком приступу сузбијању криминалитета*, Безбедност, год. 53, бр. 1, Београд, стр. 5-27.
20. Фром, Е., (1984). *Анатомија људске деструктивности*, 1. и 2. део, Напријед, Загреб.

Education Aimed at Combating Violence Caused by Fan Groups at Football Matches

Abstract: *The paper presents results of theoretical and empirical research into the contribution of education to combating violence caused by groups of fans at football matches. The violence of the supporting groups is frequent occurrence during football competitions in all states of the former Yugoslavia, which results in material damage, as well as serious injuries, including the fatal ones. It is frequently motivated by religious, national, and racial animosities. Based on these facts and on the subject matter of and the aim of this paper, the task of this research is to identify the attitudes and opinions of the members of supporting groups "Grobari" (supporters of the football club "Partizan", Belgrade), "Delije" (supporters of the football club "Red star", Belgrade) and "Torcida Sandzak" (supporters of the football club "Novi Pazar", Novi Pazar) on how education could help correct the attitudes of the members of supporting groups, which, in turn would progressively reduce instinctive and violent tendencies, as well as contribute to sublimating and diminishing violence preventively, both during football competitions and after them. Besides, the paper explores how education can help the socialization of violent supporters and assist them in developing their abilities to adapt to socially desirable behavior on sport stadiums. The research was conducted on the sample of 136 members of the supporters' group "Grobari", 126 members of the supporters' group "Delije" and 112 members of the supporters' group "Torcida Sandzak" in November and December of 2011. The results of the research have been obtained by one-factor, invariant ANOVA variance analysis, by a three-level Likert-type scale, and they have confirmed the general hypothesis that the education of the participants of supporting groups could contribute to progressive changing of the demands, interests and norms of supporters' groups and to correcting the attitudes of their members with a view to diminishing violence related to sport competitions.*

Key words: *education, violence, supporters group, sport stadium, football game, diminishing of violence at football matches.*

Прилог:

Скалер - СМПНГ-ДОННГФУ

Упутство за попуњавање

Поштовани навијачи,

Пред Вама је Скалер – СМПНГ-ДОННГФУ, са тврдњама које се односе на ваше процене и мишљења о томе, колико образовање може допринети у сузбијању насиља навијачких група на фудбалским утакмицама.

Ово скалирање је анонимно и Ви не уписујете Ваше личне податке.

Молимо за сарадњу и да на постављене тврдње одговорите искрено, заокруживањем једне од понуђених могућности (слажем се, нисам сигуран-а и не слажем се) код сваке тврдње.

Подаци прикупљени овим истраживањем искључиво ће се користити у научне сврхе.

Унапред хвала!

1. Којој навијачкој групи припадате?

а) Гробари; б) Делије; в) Торцида Санцак.

2. Колико имате година? _____

3. Која је Ваша школска спрема?

**а) основна школа; б) средња школа; в) студирам;
г) виша и висока.**

Скалер – СМПНГ-ДОННГФУ

ТВРДЊЕ	слажем се	нисам сигуран-а	не слажем се
Навијачи су углавном млади људи недовољног образовања			
Због незнања, интереси навијачких група често нису бодрење спортског клуба за који навијају			
Навијачке норме понашања обично одређују вође навијачких група који се нису баш превише школовали			
Насиља на утакмицама ће увек бити, били навијачи образованији или не			
Када бих више учио, не бих учествовао у нередима навијача			
У прошлости се нисам баш превише школовао, па сам своју сатисфакцију пронашао у навијачкој групи			
Ја бих желео да нешто научим о друштвено пожељном понашању на стадионима, али такве семинаре нико не организује			
Често сам бежао из школе да бих био са својим навијачима			
Они који покушавају да нас промене и сами не делују да су превише образовани			
У школи нас нису учили лепом понашању на стадионима			
Навијачи су углавном неостварени људи, који у навијачкој групи проналазе себе			
Образовање може допринети да само део навијача промени своје понашање на фудбалским утакмицама			
Школа ми није превише значила у животу, па не видим ни могућност да ми може помоћи као навијачу			
Када би предавања навијачима организовали професори универзитета, многи од њих би мање били насилни			
Међу навијачима има и студената универзитета, па се и они насилно понашају на утакмицама			
И кад бих желео да више учим, не бих могао јер ми то не би дозволили остали навијачи			
Не постоји начин да школа утиче на понашање навијача			
Навијачи су углавном млади људи оскудних интелектуалних капацитета, па и немају основу да се превише образују			
Већина навијача је одавно прекинула школовање, па их је тешко наговорити да исто наставе			
Навијачи често не знају колико је њихово понашање друштвено опасно			

Хвала на сарадњи!

Мр Предраг ВЕЛИЧКОВИЋ
Полицијска управа Нови Сад

UDK – 351.74: 796.093.482 (497.113)

Оригинални научни рад

Примљено: 25.01.2012.

Утврђивање оспособљености полицијских службеника Полицијске управе у Новом Саду за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика

Апстракт: У садашњим друштвено-економским условима обезбеђење спортских манифестација као облика одређених јавних скупова један је од најкомплекснијих и законом одређених полицијских послова. Од успешности у извршењу задатака обезбеђења спортске манифестације зависи и стање јавног реда и мира – не само на спортском објекту, већ и на ширем геопростору. Нису ретки случајеви да се нарушавање јавног реда и мира на стадиону пренесе и ван њега, и често прерасте у грађанске нередне у којима долази до угрожавања личне и имовинске сигурности грађана, као и до уништења или оштећења државне и имовине грађана. Досадашња сазнања о оспособљености полицијских службеника за обезбеђење ове врсте јавних скупова имају карактер искуствених опажања и судова, јер у Републици Србији нису вршене у довољној мери научно верификована истраживања, а у полицијским евиденцијама и аналитици не постоје свеобухватније појединачне анализе о вези између ефикасности припадника полиције у обезбеђењу јавног реда и мира на утакмицама повећаног ризика и њихове оспособљености. Аутор у раду износи резултате емпиријског истраживања о поједним факторима који утичу на ефикасност обезбеђења спортских манифестација. Истраживање је спроведено у Полицијској управи Нови Сад, путем анкете на узорку од 100 полицијских службеника. Резултати истраживања су показали да је у већој мери потврђена општа хипотеза истраживања. Од укупно 8 фактора за које је претпостављено да утичу на ниво оспособљености, утврђено је да 6 фактора утиче на ниво оспособљености. Од претпостављених фактора једино године старости и године радног стажа нису од утицаја на ниво оспособљености полицијских службеника. У закључним разматрањима аутор, на основу анализе резултата истраживања, предлаже нека практична решења у циљу подизања нивоа оспособљености полицијских службеника за ефикасно извршење обезбеђења, и побољшања у нормативном, организационом и функционалном смислу како би се осигурало безбедно одвијање спортских манифестација високог ризика.

Кључне речи: обезбеђење јавних скупова, спортске манифестације повећаног ризика, оспособљеност полицијских службеника, насиље, јавни ред и мир.

Увод

У последње две деценије у Србији је дошло до нагле експанзије и напретка у погледу демократизације друштва (Зекавица, 2010:42). Поред овога, као неизбежна последица транзиције, јавља се и велики број социјално угрожених група становништва (Ђорђевић, Кековић, 2011). Такође, долази до појаве и деловања великог броја политичких партија. Због свега тога, као и због дешавања на геопростору бивше СФРЈ током деведесетих година, санкција, ратишта у непосредном окружењу, а касније и због политичких превирања у самој Србији, дошло је до пораста броја случајева рушилачког и деструктивног понашања група грађана, којима је једини циљ био изазивање и учествовање у сукобу са полицијом на јавним скуповима (Баровић, 2010). Нажалост, такво стање се пренело и на све већи број културних и спортских манифестација на националном нивоу (концерти, параде, промоције, затим фудбалске, кошаркашке, рукометне, одбојкашке, ватерполо и друге утакмице) (Вулетић, Илић, Милојковић, 2009:330).

Функционисање навијачких група у некадашњој Југославији, од краја Другог светског рата до актуелног стања у Републици Србији, може се поделити на пет основних периода: од 1945. до краја шездесетих година двадесетог века; осма деценија прошлог века; почетак и друга половина девете деценије двадесетог века; од краја девете деценије до краја двадесетог века, и од 2001. године па надаље. У овом раздобљу, током више од пола века, дошло је до крупних промена у облицима понашања навијача, од активности међусобно повезаних појединаца и мањих група, до обликовања врло бројних и организованих навијачких група, и од навијања као активности која је долазила до изражаја само у вези са утакмицама, до навијања као субкултуре (Оташевић, Субошић, 2010:373).

Према облицима понашања које испољавају, односно безбедоносном ризику, навијачи се могу сврстати у три основне категорије: А – ненасилне, Б – потенцијално насилне, и Ц – насилне. Облик организовања ових навијачких група може бити формалан и неформалан. Формалну организацију углавном имају веће навијачке групе које су организоване и регистроване као удружења грађана („Делије Север“4, „Гробари 1970“5, Удружење љубитеља и навијача СД Партизан, „Београд – Јужни фронт“6), док се неформалне организују, окупљају и делују по својим неписаним правилима. Поред формалне организације, која подразумева одређена правила и процедуре, део чланова удружења у

пракси често делује противно тим правилима и противно законима, вршећи деликте и угрожавајући безбедност (Мисић, 2010:112).

Крајем осамдесетих и почетком деведесетих година прошлога века долази до експанзије навијачких група, а са њима и до ескалације навијачког насиља на спортским трибинама. У том периоду, у тучама на улици, али и на стадионима, у Србији је неколико навијача изгубило живот. На утакмици која је требало да се одигра на Максимиру, између Динама и Црвене звезде, дошло је до сукоба хрватских и српских навијача у којем је интервенисала и полиција. Такозвани „балкански“ дерби претворио се у „крвави обрачун“, за који многи данас кажу да је антиципирао предстојеће ратне године на подручју бивше Југославије¹.

Иако су екстремне навијачке групе постојале и много раније, тада се проширио арсенал средстава за међусобне обрачуне навијача противничких екипа. Уз стандардне мотке и каменице, користе се флаше, ножеви и друга опасна средства, закључно са ватреним оружјем. Данас, према подацима Министарства унутрашњих послова, у свим већим градовима у Србији евидентирано је око 40 организованих навијачких група и подгрупа, са око 3.000 припадника, који углавном припадају категоријама Ц – насилни или Б – потенцијално насилни (Оташевић, 2010:272).

Од 2005. године Министарство унутрашњих послова (у даљем тексту МУП) води статистичке евиденције у вези са подацима о насиљу и недолжном понашању на спортским приредбама. У оквиру ових евиденција није посебно изражен број спортских манифестације високог ризика, али се на основу ранијег практичног искуства може закључити да су за спортске манифестације високог ризика готово увек биле проглашене утакмице на којима играју најтрофејнији домаћи клубови, чија такмичења прати велики број гледалаца. Спортским манифестацијама високог ризика такође су биле проглашене међународне утакмице и већи турнири. Увидом у Статистички преглед стања у области јавне безбедности, као и у друге релевантне извештаје у вези са изгредима навијача пре, за време и након одржавања спортских приредби, могу се добити подаци о броју одржаних спортских манифестација, броју присутних гледалаца, броју случајева нарушавања јавног реда и мира на спортским приредбама, као и други подаци од значаја за ово истраживање.

Анализом ових извештаја долази се до податка да је од 2005. године, од када се они сачињавају, на подручју Републике Србије број извршених кривичних дела и прекршаја приликом одржавања спортских манифестација у константном порасту.

Пораст насиља на спортским приредбама има различите узроке од којих неки представљају директне ефекте урбанизације, као што су слабљење социјалне структуре и слабљење институција. Међутим, улогу у

¹ Ова фудбалска утакмица одиграна је 13. 5. 1990. године.

томе имају, како је већ истакнуто, и неки општи чиниоци попут незапослености, сиромаштва, разних облика неједнакости или политичког амбијента. У историји савременог спорта познато је да се насиље и агесија везани за спортске догађаје јављају једнако у развијеним и неразвијеним срединама, као и да су најчешће присутни тамо где је лако применити „закон великих бројева“, односно у већим урбаним центрима. У сиромашним срединама, каква је наша, нарочито у великим градовима, у којима једнако криминал не мањка, економске могућности за његову контролу, сузбијање и превенцију знатно су мање него у развијеним срединама. Немогућност да се испуне егзистенцијалне аспирације, незапосленост, „изазови велеграда“, неодговарајући друштвени амбијент који не подстиче испољавање креативности појединаца и, коначно, досада, доводе до тога да је у граду непродуктивно коришћење слободног времена једна од могућих ставки у билансу предуслова за агресивно или насилничко понашање. Томе треба додати отуђење од средине у којој се живи, побуну у односу на њу, што за последицу има чињеницу да је већина хулигана десничарски оријентисана, слабо образована, долази из разорених бракова и трага за било чиме чему би припадала (Гоу, Руквуд, 2009:243).

Анализом дневне штампе може се увидети да након скоро сваке спортске манифестације високог ризика, као последица нарушавања јавног реда и мира, угрожавања сигурности грађана и уништења имовине, дође до узнемирења јавности у већем обиму. На полувремену првенствене фудбалске утакмице која је одиграна у Београду, децембра 2007. године, навијачи домаћег клуба су на трибинама препознали, а потом и физички насрнули на припадника жандармерије, који је на дужности био у цивилном оделу. Том приликом полицијски службеник је употребом физичке снаге и поломљених столица претучен и нанет му је и велики број опекотина употребом пиротехничког средства – бакље. У септембру 2009. године, у Београду, неколико сати пред одигравање утакмице првог кола Лиге Европе, претучен је француски навијач, који је од последица повреда преминуо неколико дана касније. Након ових и сличних догађаја велики број документарних серијала обрађивао је актуелну тему насиља на спортским приредбама. У децембру 2009. године РТВ Б 92 започела је емитовање троделног серијала „(Не)Моћ државе“, који се бавио навијачким насиљем и криминалним активностима навијачких група на трибинама и ван њих. Средином октобра 2009. године републички јавни тужилац поднео је Уставном суду Србије предлог за забрану 14 навијачких подгрупа навијача три фудбалска клуба. Предлог је поднет јер су на основу прикупљених доказа ове подгрупе окарактерисане као екстремне и као оне које изазивају насиље и неред на спортским теренима, те своје активности усмеравају на насилно рушење уставног поретка, кршење зајамчених мањинских и људских права, као и на изазивање расне, верске и националне мржње.

Присуство полицијских службеника неопходно је на свим спортским приредбама, у складу са категоријом приредбе. Они обављају послове који се односе на обезбеђивање јавног скупа. Мере које предузимају полицијски службеници проистичу, у првом реду, из њихове законске надлежности, и ту спадају: заштита личне и имовинске сигурности учесника јавног скупа и других грађана, одржавање јавног реда и мира, остваривање безбедности саобраћаја и други полицијски послови.

Приликом спровођења истраживања пошло се од претпоставке да међу полицијским службеницима постоје разлике у нивоу оспособљености за извршење обезбеђења спортских приредби повећаног ризика.

Проблем истраживања може се изразити питањем: *Који фактори утичу на разлике у нивоу оспособљености полицијских службеника у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика?*

Научна оправданост овог истраживања огледа се у доприносу верификовању научно недовољно познатих и проучених специфичних чињеница које су од значаја за извршење обезбеђења спортских приредби повећаног ризика. Друштвена оправданост огледа се у томе што ће сазнања добијена овим истраживањем помоћи полицијским службеницима у обављању редовних послова и задатака. Законодавни органи би у условима друштвених промена морали да прошире или усмере овлашћења припадника МУП-а, како би се насиље и недолично понашање благовремено спречило, односно у најкраћем року по извршењу сузбило, а такође је потребно да се усвоје и нова законска или организациона решења (законски регулисати рад агенција за обезбеђење).

С тим у вези, у раду су најпре појмовно одређени спортски догађај, такмичење и манифестација, наведени су учесници спортске манифестације и представљени су облици насиља који се врше на спортским манифестацијама. Затим су презентовани резултати емпиријског истраживања о појединим факторима који утичу на ефикасност обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика и предложена су решења у циљу ефикаснијег обезбеђења јавних скупова и спречавања насиља на спортским манифестацијама.

Појмовно одређење спортског догађаја, спортског такмичења, спортске манифестације и учесника спортског догађаја

Посматрано са спортског аспекта, ***спортски догађај*** представља просторну, временску и организациону појаву у којој спортска организација (екипа, тим или спортиста појединац) верификује и валоризује своје вредности у односу на спортског конкурента. Спортски догађај као појам није могуће разматрати и схватити без његовог интегралног дела – ***спортског такмичења***. Такмичење представља основну катего-

рију спортске активности и један је од најзначајнијих елемената за сам спортски процес. Спортски догађај без спортског такмичења не би био потпуна нити сврсисходна друштвена појава. Спортско такмичење је основа установљења сваког спортског догађаја и институционализована појава у којој се спортски успех, престиж и примат дефинише кроз међусобно спортско одмеравање (спортски сусрет) две или више такмичарских страна. Оно спорту у целини даје смисао и фундамент за његово дефинисање (Нешић, 2007:6).

Терминолошка разноликост и ширина приступа, која се може уочити приликом покушаја јединственог одређења термина којим би се обухватио целокупан аспект јавног испољавања спорта, односно спортске активности, готово увек у први план поставља феномен спортског такмичења. Јер, без обзира на широке могућности које спорт садржи (као вредности или као идеју), ипак је његова најдоминантнија карактеристика такмичење. Спортски догађаји се, у суштини, усмеравају првенствено ка такмичарским аспектима спорта, те такмичење на тај начин поприма синонимни облик појма спортског догађаја. Зато се и каже да такмичење спорту даје његову особену смисленост, без чега он не би могао бити адекватно дефинисан као појам. Поред различитих научно-теоријских приступа у дефинисању појма спортског такмичења, велики број институција у овој области (асоцијација, савеза, међународних облика организовања спорта и сл.) дају његово одређење: *такмичење је спортски догађај или приредба која има за циљ постизање врхунских спортских резултата, поређење резултата и добијање најбољих спортиста и екипа, и развијање и јачање спортског духа, солидарности и другарства. Циљ такмичења се остварује кроз спортско надметање, одређено општим спортским правилима и правилима за конкретну дисциплину.* Дакле, дефиниције појма спортског такмичења, без обзира на релативно различите приступе појединих аутора, имају заједнички именилац, а то је употређивање *сопствених способности спортисте са другим спортистима у различитим био-социо-психолошким атрибутима* (Нешић, 2007:7).

По другим ауторима, „такмичење као спортски догађај је комплексан систем сусретања спортиста по одређеним правилима, у којем они сазнају своје спортске и друге вредности, путем надметања, борбе, односно сучељавања сопственог са туђим активизмом знања, вештина, интелектуалних и психофизичких моћи стечених путем тренинга и талентом спортиста, уз помоћ спортских организационо-финансијских и комерцијално-медијских фактора, а који код протагониста изазива различите мотиве, интересе и психофизичке ефекте” (Томић, 2011:436).

За разлику од теоријских одређења спортског догађаја и такмичења, у *Закону о спорту* (Службени гласник РС, бр. 24/11 и 99/11) дефинисани су појмови чије је значење обавезујуће приликом примене законских одредби у обезбеђењу спортских приредби, а између осталих дефини-

сани су појмови: спортске активности, спортске делатности, спортске приредбе и спортска такмичења².

Спортске активности су сви облици физичке и умне активности који, кроз неорганизовано или организовано учешће, имају за циљ изражавање или побољшање физичке спремности и духовног благостања, стварање друштвених односа или постизање резултата на такмичењима (члан 3, став 1, тачка 1 *Закона о спорту*). За разлику од спортских активности, *спортске делатности* су делатности којима се обезбеђују услови за обављање спортских активности, односно омогућава њихово обављање (чл. 3, ст. 1, т. 2 *Закона о спорту*).

Појам *спортске приредбе*, са којим се спортски посленици најчешће сусрећу када је реч о поштовању и спровођењу законских норми у вези са организацијом спорта (а тиме и спортских догађаја), у одредбама поменутог *Закона* дефинише се као одређени, плански припремљен и спроведен, временски ограничен спортски догађај, за који постоји јавни интерес и на којем учествује више спортиста (чл. 3, ст. 1, т. 15 *Закона о спорту*). Да би спортска приредба (по овом критеријуму) имала својство спортског догађаја, мора да испуни два услова: да за то постоји јавни интерес и да на њему учествује више спортиста или тимова³.

Спортско такмичење се дефинише као спортска приредба која се одвија према унапред утврђеним и познатим спортским правилима, која могу бити опште важећа за конкретну грану спорта или само за конкретну спортску приредбу, и чији је циљ, којем сваки учесник тежи, или победа противника или постизање извесног унапред одређеног спортског резултата (чл. 3, ст. 1, т. 16 *Закона о спорту*).

За разлику од спортског такмичења, *спортска манифестација* представља испољавање шире идеје спорта, где претходни елементи не морају бити обавезно заступљени. Спортска манифестација може се спроводити и без утврђених спортских правила, односно правила манифестације се одређују у складу са њеним идејним концептом (нпр. јавни час спортског вежбања, проглашење најбољих спортиста у некој средини и сл.). Наведени терминолошки приступи, мада релативно различито исказују појмовну обухватност истог феномена, суштински имају заједничку усмереност – показују значај организовања и спровођења различитих догађања на којима се испољава спортски квалитет непосредних „произвођача”, пре свега спортиста (Нешић, 2007:9).

² Поред ових, *Законом о спорту* дефинисани су и следећи појмови: спорт за све, врхунски спорт, спортска организација, спортиста, спортиста аматер, професионални спортиста, спортиста такмичар, врхунски спортиста, перспективни спортиста, категорисани спортиста, национални спортски савез, надлежни национални грански спортски савез, национално спортско такмичење.

³ У *Закону о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама* спортске приредбе су дефинисане као спортска такмичења и спортске манифестације (чл. 2, ст. 1 *Закона о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама*, Сл. гласник РС, бр. 67/03, 101/05-др. закон, 90/07 и 72/09-др. закон).

Према ранијим одредбама *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, спортским приредбама повећаног ризика сматрају се: домаће и међународне спортске приредбе већег такмичарског значаја (њихову категоризацију и дефинисање у оквиру овог појма одређују посебним актима надлежни спортски савези); спортске приредбе на којима се очекује присуство великог броја гледалаца или навијача гостујућих клубова; и друге спортске приредбе кад посебне околности указују да на њима може доћи до насиља или недоличног понашања гледалаца. У складу са важећим одредбама *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, кад посебне околности указују да на њима може доћи до насиља или недоличног понашања гледалаца, надлежни спортски савез, односно организатор, проглашава приредбу повећаног ризика на основу акта надлежног спортског савеза или на препоруку полиције.

Досадашње искуство у обезбеђењима спортских приредби повећаног ризика показује да се пред полицију постављају високи захтеви у погледу степена припрема, планирања, организације, тактичке припремљености и оспособљености свих њених структура које учествују у реализацији те спортске приредбе.

Организатор спортског догађаја је дужан да, имајући у виду његов значај, очекиван број гледалаца, локалне прилике и друге околности, утврди да ли постоји нарочито изражен ризик да за време његовог одржавања дође до насиља или недоличног понашања гледалаца. Посебно је значајно имати у виду да оваквим догађајима присуствује велики број људи концентрисаних на једном месту, који чине масу са посебном психологијом, специфичним законитостима и правилима понашања. Много пута се показало да појединац у „гомили” губи индивидуалност, чиме расте ризик да од масе прихвати и насилничко понашање (отуда и склоност појединца да уради нешто што у нормалним околностима не би учинио и сл.) (Нешић, 2007:113).

Учесници спортске приредбе, у смислу *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, су сва лица присутна на спортској приредби.

Свака спортска приредба нужно подразумева организаторе и спортисте а, по правилу, и гледаоце. Осим тога, успешно одржавање приредбе све више претпоставља ангажовање и других лица која посредно доприносе њеној припреми и спровођењу (тренери, инструктори, лекари, судије, делегати). Штавише, према прописима спортских савеза, спортска приредба се и не може одржати без присуства неких од њих. На пример, свако такмичење мора да има судију.

Под организатором приредбе требало би разумети оно физичко или правно лице које на сопствену одговорност одлучује о спровођењу спортске активности, њу организује и води, или на неки други начин

својим поступцима ствара битне претпоставке за њено одржавање. Као организатор се, по правилу, јавља спортско удружење (клуб) или спортски савез, али нису ретки ни случајеви да то буде и неко лице ван спорта (нпр. часопис, одбор за прославу празника, синдикална организација, школа, познати појединац) (Ђурђевић, 1994:27).

Нема ниједне спортске приредбе без спортиста. Они су њен *conditio sine qua non*. Спортисти учествују претежно у својству чланова неког спортског удружења или као представници националних спортских савеза. Међутим, у великом броју случајева они наступају и као појединци (Ђурђевић, 1994:28).

Присуство гледалаца је уобичајена појава на свакој спортској приредби. Гледалац је свако ко свесно присуствује спортској приредби, без обзира на то кад је његова воља за посматрање такмичења формирана (Ђурђевић, 1994:28). Спортске манифестације се готово никада не одржавају без присуства публике, а феномен спортске публике добија све више на значају због насиља које се врши на спортским приредбама. Публика се најчешће сматра социјалним агрегатом где су личности повезане неким привременим интересом, у овом случају посматрањем утакмице (Величковић, 2010:34).

По мишљењу Ц. Костића, овај социјални агрегат разликује се од осталих по томе што: има одређен број учесника; учесници се поковају извесном прописаном реду; личности нису деперсонализоване; личности које чине публику имају сличне укусе и психолошке диспозиције; емоције које прожимају публику каналисане су међусобним утицајима учесника (Величковић, 2010:34).

Феномен публике добио је на актуелности појавом тзв. *масовног друштва*, у којем спорт поприма обележје спектакла. Од спортске публике, као социјалног агрегата, требало би разликовати навијаче као организовану или неорганизовану групу која представља чвршћу и стабилнију форму. За навијаче није најбитнији контакт и близина. Та близина може бити када се присуствује спортским приредбама свога клуба. К. Петровић истиче да се навијачи неког клуба могу одредити као социјална категорија. За социјалну категорију карактеристично је да се људи удружују према одређеном обележју и према различитом друштвеном положају. Када је о спорту реч, то су навијачи неког клуба или љубитељи неке спортске гране. Социјалну категорију требало би разликовати од социјалног слоја, који удружује људе једнаког или сличног друштвеног положаја – статуса (Величковић, 2010:35).

Према мишљењу Р. Миловановића, публика се дели у две главне групе – прва је примарна публика, у којој су чланови физички окупљени: гледаоци неке филмске представе, слушаоци предавања, гледаоци на спортским утакмицама и тако даље. Друга је секундарна пуб-

лика, која није физички заједно, али има пажњу управљену заједничком фокусу: гледаоци истог ТВ програма, читаоци истих новина итд. (Миловановић, 1998:309). Овој подели публике можемо додати и трећу групу – терцијарне навијаче, који, за разлику од претходних, размењују спортске новости са другима, а о спортским активностима најчешће сазнају из штампаних медија.

Учесници спортске приредбе нису само активни спортисти, већ и помоћна лица без којих нема ни спортске приредбе. Ова лица ангажује или сам организатор или спортска удружења која се такмиче (тренери, лекари).

Без обзира о којој је типологији спортског догађаја реч, његови учесници обухваћени су његовим окружењем. Оно се односи на следеће:

- *унутрашње окружење спортског догађаја* – спортисти, тренери, спортски клубови, менаџери, непосредни организатори и спортски аудиторијум, који заједно чине *непосредне учеснике спортског догађаја*;
- *спољашње окружење спортског догађаја* – спонзори, донатори, медији, све компаније и институције које су потенцијални пословни партнери непосредних учесника спортског догађаја, односно „потрошачи” спортског производа (Нешић, 2007:11).

Методолошки оквир истраживања

Предмет овог истраживања је утврђивање корелације између фактора (независне или предикторске варијабле), као што су: године старости, пол, школска спрема, године радног стажа, средина у којој раде полицијски службеници, припадност интервентним јединицама полиције, искуство у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика, претходна знања и стручна оспособљеност у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика са нивоом оспособљености полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика (зависна или критеријумска варијабла)⁴.

Временско и просторно одређење истраживања

Истраживање је реализовано у 2009. години. Време у којем је истраживан утицај фактора на ниво оспособљености полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика односио се на период од 2005. до 2009. године, када је МУП Републике Србије започео праћење и обраду статистичких података у вези са

⁴ О оспособљености полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика видети више у: Величковић, П., (2010). *Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика*, магистарска теза, Факултет безбедности, Београд.

Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама.

Истраживање се односило на геопростор, тј. територију Јужнобачког округа, за који је месно надлежна Полицијска управа у Новом Саду.

Циљеви истраживања

Општи циљ истраживања је утврђивање утицаја појединих фактора, као што су: године старости, пол, школска спрема, године радног стажа, средина у којој раде полицијски службеници, припадност интервентним јединицама полиције, искуство у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика, претходна знања и стручна оспособљеност у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика са нивоом оспособљености полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика.

Научни циљ истраживања је идентификација и научни опис наведених фактора који утичу на обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика и природа њихове корелације са нивоом оспособљености полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика.

Практични циљ овог истраживања је да се ослоњем на теоријска и емпиријска истраживања понуде практична решења у циљу подизања нивоа оспособљености полицијских службеника за ефикасно извршење ове врсте полицијских послова. Практични циљ огледа се у отклањању уочених недостатака у полицијској активности приликом обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика.

Хипотезе истраживања

На основу предмета и циљева истраживања постављена је следећа *општа хипотеза*:

Фактори који утичу на разлике у нивоу оспособљености полицијских службеника су: године старости, пол, школска спрема, године радног стажа, средина у којој раде полицијски службеници, припадност интервентним јединицама полиције, искуство у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика, претходна знања и стручна оспособљеност у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика.

Полазећи од опште хипотезе, могуће је дедуковати следеће посебне хипотезе:

1. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на године старости;

2. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на пол;
3. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на школску спремину;
4. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на године радног стажа;
5. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на средину у којој раде полицијски службеници;
6. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на припадност интервентним јединицама полиције;
7. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на раније учешће у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика;
8. Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на то да ли су похађали и са успехом завршили поједине курсеве и друге облике стручног оспособљавања и усавршавања за извршење обезбеђења спортских приредби повећаног ризика.

Индикатори

Индикатори који су коришћени приликом истраживања о утицају наведених фактора на ефикасност обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика су:

- број извршених обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика;
- број и облици нарушавања јавног реда и мира на спортским манифестацијама повећаног ризика;
- последице нарушавања јавног реда и мира током обезбеђења спортских манифестација (повређивање, смртни случајеви, оштећење и уништење имовине);
- број поднетих кривичних пријава;
- број поднетих прекршајних пријава;
- број случајева употребе средстава принуде;
- број извршених кривичних дела на штету полицијских службеника;

- број случајева употребе средстава принуде који су оцењени као оправдани;
- број случајева употребе средстава принуде који су оцењени као неоправдани;
- број поднетих представки и притужби на поступање полицијских службеника;
- процесуирани случајеви по основу притужби на поступање полицијских службеника;
- број повреда на раду полицијских службеника;
- годишње оцене полицијских службеника из провера знања и физичке оспособљености;
- вредносни судови руководилаца организационих јединица МУП-а Републике Србије функционално надлежних за обезбеђење јавних скупова;
- записници са радних састанака који су претходили спортским манифестацијама повећаног ризика;
- записници са анализа које су уследиле након извршеног обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика, и
- новински текстови у дневној штампи, у рубрикама „спорт“ и „црна хроника“.

Методe истраживања

Метода анализе садржаја

Метода анализе садржаја коришћена је за проучавање стране и домаће литературе која се, са различитог аспекта, бави овом проблематиком. Ова метода коришћена је при проучавању евиденција и годишњих извештаја МУП-а Републике Србије о извршеним обезбеђењима спортских манифестација. Сви подаци до којих се дошло анкетирањем и тестовима знања обрађени су овом методом.

Статистичка метода

Статистичка метода коришћена је за израчунавање аритметичке средине, стандардне девијације, степена повезаности посматраних обележја и вероватноће постојања повезаности посматраних обележја.

Компаративна метода

Компаративна метода је употребљена за упоредну анализу домаће и стране литературе која се бави овим проблемом, нормативних аката који уређују ову област, писаних извештаја и интернет издања.

Интервју – дубински разговор

Ова метода је коришћена за добијање вредносних судова који се односе на ваљаност, ефикасност и актуелност правних норми које прописују надлежности и методе полиције у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика. Дубински разговор је био обављен са руководећим радницима у Управи полиције у седишту МУП-а Републике Србије:

- са начелником Одељења за јавни ред и мир и остале послове полиције,
 - са шефом Одсека за јавни ред и мир,
 - са шефом Одсека за јавне скупове;
- и руководећим радницима у Полицијској управи у Новом Саду:
- са начелником Одељења полиције,
 - са шефом Одсека за јавни ред и мир, ИЈП и остала обезбеђења,
 - са командантом Одрета интервентних јединица полиције, и
 - са командирима полицијских испостава.

Технике и инструменти истраживања

Упитник за полицијске службенике, који је конструисан за истраживање, истраживачки је инструмент који је коришћен у оквиру *анкетирања* као истраживачке технике. Овај општи упитник садржао је већи број питања општег карактера, којима су прикупљени лични подаци и подаци везани за службу.

Мерење степена усвојености, односно степена у којем су полицијски службеници овладали знањима која су од посебне важности за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика, реализовало се путем *теста* који је посредни показатељ оспособљености за извршење ове врсте послова. Тест се састојао од већег броја задатака, тј. питања на која су полицијски службеници давали своје одговоре.

Резултати добијени тестом тумачиће се критеријумском интерпретацијом на следећи начин:

Табела 1 – Критеријум усвојености знања

Тачно решених задатака (%)	Степен усвојености знања
< 60%	никакав – 1
60-70%	мали – 2
70-80%	средњи – 3
80-90%	висок – 4
90-100%	потпуни – 5

У табели 1 приказан је критеријум на основу којег ће бити оцењени испитаници који су подвргнути тесту провере знања. Уколико је испитаник тачно решио испод 60% питања на тесту, оцена је 1; од 60 до 70% – 2; од 70 до 80 % – 3; од 80 до 90% – 4; од 90 до 100% – 5.

Протокол интервјуа је инструмент којим се прикупљају подаци о истраживаној теми. Као такав, он представља извор података за извођење закључака о проблему истраживања.

Извори података

За потребе овог истраживања коришћени су следећи извори података:

- стручни и научни радови из различитих области: кривичног права, безбедности, социологије, криминологије, политикологије, етике, психологије, менаџмента и полицијског права;
 - законска и подзаконска регулатива;
 - институционални подаци које друштво ствара независно од научних интереса, а који се односе на документа из архива државних институција:
1. полиције (годишњи извештаји о раду МУП-а Републике Србије и Полицијске управе Нови Сад; кривични и прекршајни уписници; полицијске евиденције јавних скупова, употребе средстава принуде, представке и притужбе грађана, лични досијеи полицијских службеника);
 2. тужилаштва, и
 3. судских органа.

Одређивање основног скупа и узорка истраживања

Основни статистички скуп – популацију, из кога су изабране статистичке јединице за узорак истраживања чинили су полицијски службеници МУП-а Републике Србије, Полицијске управе у Новом Саду, који се ангажују на пословима обезбеђења, на дан 1. 10. 2009. године.

Узорак истраживања (тестирања) чинили су полицијски службеници из 10 полицијских испостава (5 из полицијских испостава из седишта Полицијске управе и 5 ван седишта Полицијске управе у Новом Саду), који су анкетирани. Методом случајног избора одређено је по 10 полицијских службеника који су представљали бирани узорак. Од укупно 100 попуњених упитника и тестова знања, достављено је 96, али су три била неважећа јер у једном упитнику нису дати одговори на сва питања, а два упитника нису била спојена са тестовима, па су у истраживању коришћени упитници и тестови 93 полицијска службеника, што се може сматрати пропорционалним стратификованим узорком. Узорак

испитаника који су били подвргнути овом истраживању приказан је табеларно и графички, а подаци садржани у табелама добијени су анализом *Упитника за полицијске службенике*.

Осим основног узорка полицијских службеника, овим истраживањем обухваћен је и узорак њихових непосредних руководилаца. Улога непосредних руководилаца је да помоћу посебно сачињене скале процене ефикасност полицијских службеника у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика.

У табели 2 налазе се подаци о старосној структури узорка. Распон година живота је од 19 до 45 година, што значи да је кадар веома млад. Највећи број испитаника (41 или 44,09%) је у најмлађој категорији, од 19 до 24 године. У категорији од 25 до 31 године је 34 испитаника, или 36,56%. У категорији од 32 до 41 године је 13 испитаника, или 13,98%, док их је најмање у категорији преко 42 године (укупно 5 или 5,37%).

Табела 2 – Старосна структура испитаника

Године старости	Фреквенција	Процент
Од 19 до 24	41	44,09
Од 25 до 31	34	36,56
Од 32 до 41	13	13,98
Преко 42	5	5,37

У табели 3 налазе се подаци о полној структури испитаника. Од 93 испитаника, мушког пола је укупно 76 или 81,72%, а женског пола је 17 или 18,28% испитаника. Из полне структуре испитаника може се уочити да је приближно једнака полној структури запослених у Полицијској управи Нови Сад.

Табела 3 – Полна структура испитаника

Пол испитаника	Фреквенција	Процент
Мушки	76	81,72
Женски	17	18,28

У табели 4 дата је школска спрема испитаника. Највише испитаника има завршену средњу школу (68 или 73,12%). Укупно 16 полицијских службеника, или 17,2% испитаника има вишу стручну спрему, док високу стручну спрему има 9 испитаника, или 9,68%.

Табела 4 – Стручна спрема испитаника

Школска спрема	Фреквенција	Процент
ССС	68	73,12
ВШС	16	17,2
ВСС	9	9,68

У табели 5 приказане су године стажа испитаника проведене у полицији. Највише испитаника има од 1 до 5 година стажа (39 или 41,93%). Укупно 32 полицијска службеника, или 34,41% испитаника има 6 до 10 година стажа, док од 11 до 20 година стажа има 15 испитаника, или 16,13% испитаника. Најмање је искусних испитаника са преко 20 година стажа, и њих има само 7, или 7,53% испитаника.

Табела 5 – Структура узорка по годинама стажа

Године стажа	Фреквенција	Процент
Од 1 до 5	39	41,93
Од 6 до 10	32	34,41
Од 11 до 20	15	16,13
Преко 20	7	7,53

У табели 6 приказана је микросоцијална средина у којој испитаници обављају своје редовне послове и задатке. Највише испитаника ради у градској средини (49 или 52,69%). Укупно 21 полицијски службеник, или 22,58% испитаника изјаснило се да ради у сеоској средини, док 23 или 24,73% испитаника ради у приградској средини

Табела 6 – Структура узорка по микросоцијалној средини

Микросоцијална радна средина	Фреквенција	Процент
Градска	49	52,69
Приградска	23	24,73
Сеоска	21	22,58%

У табели 7 налазе се подаци о припадности испитаника Интервентним јединицама полиције. Од 93 испитаника, припадника ИЈП је 22 или 23,66% а 71 или 76,34% испитаника не припада Интервентним јединицама.

Табела 7 – Подаци о припадности ИЈП

Припадност ИЈП	Фреквенција	Процент
Да	22	23,66
Не	71	76,34

У табели 8 приказани су подаци о ранијем учешћу полицијских службеника у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика. Укупно 75 или 80,65% испитаника учествовало је у обезбеђењу спортске манифестације повећаног ризика, док 18 или 19,35% испитаника није учествовало у извршењу ове врсте задатка.

Табела 8 – Подаци о ранијем искуству

Ранија искуства	Фреквенција	Процент
Да	75	80,65
Не	18	19,35

У табели 9 дати су подаци о броју полицијских службеника који су учествовали и са успехом завршили неки од курсева за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика. Укупно 24 или 25,81% испитаника учествовало је и са успехом завршило неки од курсева за извршење обезбеђења спортске манифестације повећаног ризика, док 69 или 74,19% испитаника није похађало овај вид курсева.

Табела 9 – Подаци о завршеним курсевима

Завршен курс	Фреквенција	Процент
Да	24	25,81
Не	69	74,19

Резултати истраживања

Прва посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на године старости.

Табела 10 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на године старости

Године старости	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
19-24	1	16	18	6	0	41
25-31	1	12	13	5	3	34
32-41	0	2	10	0	1	13
Преко 42	1	2	0	2	0	5
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Модалитет година старости „преко 42“ такође има веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је овај модалитет спојити са претходним „32-41“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 11 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на године старости

Године старости	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
19-24	17	18	6	41
25-31	13	13	8	34
Преко 32	5	10	3	18
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се χ^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обезлежја (оспособљености и година старости).

$$\chi^2 = \sum \left(\frac{(f_e - f_t)^2}{f_t} \right)$$

где је:

χ^2 : хи - квадрат

Σ : збир

f_e : емпиријске или опажене фреквенције

f_t : теоријске или очекиване фреквенције

Табела 12 – Поступак рачунања χ^2

f_e	f_t	$(f_e - f_t)$	$(f_e - f_t)^2$	$\frac{(f_e - f_t)^2}{f_t}$
17	15,43	1,57	2,46	0,160
18	18,08	-0,08	0,01	0,001
6	7,49	-1,49	2,22	0,296
13	12,79	0,21	0,04	0,003
13	14,98	-1,98	3,92	0,262
8	6,21	1,79	3,20	0,515
5	6,77	-1,77	3,13	0,462
10	7,94	2,06	4,24	0,534
3	3,28	-0,28	0,08	0,024
$\Sigma f_e = 93$	$\Sigma f_t = 93$			$\chi^2 = 2,257$

Број степени слободе рачуна се према следећој формули:

$$d_f = (r-1)(k-1)$$

где је:

d_f : број степени слободе

r : број редова

k : број колона

$$d_f = (3-1)(3-1) = 4$$

Израчуната вредност $X^2 = 2,257$ упоређена је са граничним вредностима 9,488 и 13,277 за број степени слободе $d_f = 4$ и на оба нивоа значајности 0,05 и 0,01 је мања па се закључује да разлика у оспособљености полицијских службеника није статистички значајно условљена годинама старости. Постављена хипотеза није потврђена.

С обзиром да постављена хипотеза није потврђена, у овом случају нећемо рачунати јачину везе између посматраних обележја.

Друга посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на пол.

Табела 13 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на пол

Пол	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
Мушки	1	20	39	12	4	76
Женски	2	12	2	1	0	17
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Од мера статистике закључивања примениће се X^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обележја (оспособљености и пола).

Израчуната вредност $X^2 = 17,762$ упоређена је са граничним вредностима 5,991 и 9,210 за број степени слободе $d_f = 2$ и на оба нивоа зна-

чајности 0,05 и 0,01 је већа, па се закључује да је разлика у оспособљености полицијских службеника статистички значајно условљена полом. На основу наведених података потврђена је постављена хипотеза.

Табела 14 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на пол

Пол	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
Мушки	21	39	16	76
Женски	14	2	1	17
Свега	35	41	17	93

Јачина везе између посматраних обележја биће одређена помоћу коефицијента контингенције према формули:

$$C = \sqrt{\frac{\chi^2}{N + \chi^2}}$$

где је:

C: коефицијент контингенције

χ^2 : хи-квадрат

N: величина узорка

Максимална вредност коефицијента контингенције је директно зависна од броја редова и колона у табели контингенције. Ова вредност се израчунава по формули:

$$C_{\max} = \sqrt{\frac{k - 1}{k}}$$

k : број редова, тј. број колона

Вредност коефицијента контингенције $C = 0,4$ у односу на максималну вредност коефицијента контингенције $C_{\max} = 0,894$ је скоро упола мања, што значи да је слагање између посматраних појава релативно средње, тј. да је у питању средња повезаност.

Трећа посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на школску спрему.

Табела 15 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на степен стручне спреме

Стручна спрема	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
ССС	2	27	24	1	0	54
ВШС	1	4	12	4	2	23
ВСС	0	1	5	8	2	16
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 16 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на степен стручне спреме

Стручна спрема	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
ССС	29	24	1	54
ВШС	5	12	6	23
ВСС	1	5	10	16
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се χ^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обележја (оспособљености и степена стручне спреме).

Израчуната вредност $\chi^2 = 36,284$ упоређена је са граничним вредностима 9,488 и 13,277 за број степени слободe $d_f = 4$ и на оба нивоа значајности 0,05 и 0,01 је већа, па се закључује да је разлика у оспособљености полицијских службеника статистички значајно условљена степеном стручне спреме. Трећа појединачна хипотеза се потврђује.

Вредност коефицијента контингенције $C = 0,53$ у односу на максималну вредност коефицијента контингенције $C_{\max} = 0,81$ није много мања, што значи да је слагање између посматраних појава релативно високо, тј. да је у питању висока повезаност.

Четврта посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на године радног стажа.

Табела 17 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на године радног стажа

Године стажа	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
1-5	1	18	16	4	0	39
6-10	0	11	12	6	3	32
11-20	0	0	12	2	1	15
Преко 21	2	3	1	1	0	7
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Модалитет година радног стажа „преко 21“ такође има веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је овај модалитет спојити са претходним „11-20“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 18 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на године радног стажа

Године стажа	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
1-5	19	16	4	39
6-10	11	12	9	32
Преко 11	5	13	4	22
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се χ^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обележја (оспособљености и година старости).

Израчуната вредност $\chi^2 = 8,606$ упоређена је са граничним вредностима 9,488 и 13,277 за број степени слободе $d_f = 4$ и на оба нивоа значајности 0,05 и 0,01 је мања, па се закључује да разлика у оспособ-

љености полицијских службеника није статистички значајно условљена годинама стажа у полицији. Није потврђена постављена хипотеза.

С обзиром да постављена хипотеза није потврђена, у овом случају нећемо рачунати јачину везе између посматраних обележја.

Пета посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на припадност Интервентним јединицама полиције.

Табела 19 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на припадност ИЈП

Припадност ИЈП	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
Да	0	1	13	6	2	22
Не	3	31	28	7	2	71
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 20 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на припадност ИЈП

Припадност ИЈП	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
Да	1	13	8	22
Не	34	28	9	71
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се χ^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обележја (оспособљености и припадности ИЈП).

Израчуната вредност $\chi^2 = 15,01$ упоређена је са граничним вредностима 5,991 и 9,210 за број степени слободе $d_f = 2$ и на оба нивоа значајности 0,05 и 0,01 је већа, па се закључује да је разлика у оспособљености полицијских службеника статистички значајно условљена припадношћу ИЈП. Постављена хипотеза се потврђује.

Вредност коефицијента контингенције $C = 0,372$ у односу на максималну вредност коефицијента контингенције $C_{\max} = 0,894$ је доста мања, што значи да је слагање између посматраних појава релативно умерено, тј. да је у питању умерена повезаност.

Шеста посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на средину у којој раде полицијски службеници.

Табела 21 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на микросоцијалну радну средину

Радна средина	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
Градска	0	7	30	9	3	49
Приградска	1	12	5	2	1	21
Сеоска	2	13	6	2	0	23
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 22 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на микросоцијалну радну средину

Радна средина	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
Градска	7	30	12	49
Приградска	13	5	3	21
Сеоска	15	6	2	23
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се χ^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обележја (оспособљености и микросоцијалне радне средине).

Израчуната вредност $\chi^2 = 24,295$ упоређена је са граничним вредностима 9,488 и 13,277 за број степени слободе $d_f = 4$ и на оба нивоа

значајности 0,05 и 0,01 је већа, па се закључује да је разлика у оспособљености полицијских службеника статистички значајно условљена микросоцијалном радном средином. Потврђује се постављена шеста појединачна хипотеза.

Вредност коефицијента контингенције $C = 0,45$ у односу на максималну вредност коефицијента контингенције $C_{\max} = 0,81$ није знатно мања, што значи да је слагање између посматраних појава средње, тј. да је у питању средња повезаност.

Седма посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на раније учешће у обезбеђењу спортских приредби повећаног ризика.

Табела 23 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на раније учешће у обезбеђењу

Раније учешће	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
Да	3	19	38	11	4	75
Не	0	13	3	2	0	18
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцене на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 24 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на раније учешће у обезбеђењу

Раније учешће	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
Да	22	38	15	75
Не	13	3	2	18
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се χ^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обележја (оспособљености и ранијег учешћа у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика).

Израчуната вредност $X^2 = 11,545$ упоређена је са граничним вредностима 5,991 и 9,210 за број степени слободе $d_f = 2$ и на оба нивоа значајности 0,05 и 0,01 је већа, па се закључује да је разлика у оспособљености полицијских службеника статистички значајно условљена ранијим учешћем у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика. На основу наведеног закључује се да је потврђена седма појединачна хипотеза.

Вредност коефицијента контингенције $C = 0,110$ у односу на максималну вредност коефицијента контингенције $C_{\max} = 0,894$ је много мања, што значи да је слагање између посматраних појава слабо, тј. да је у питању ниска повезаност.

Осма посебна хипотеза, постављена на основу опште хипотезе, гласи:

Постоји статистички значајна разлика у оспособљености за извршење обезбеђења спортских манифестација повећаног ризика с обзиром на то да ли су похађали и са успехом завршили поједине курсеве и друге облике стручног оспособљавања и усавршавања за извршење обезбеђења спортских приредби повећаног ризика.

Табела 25 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на похађање курсева

Похађање курсева	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)					Свега
	1	2	3	4	5	
Да	1	3	14	4	2	24
Не	2	29	27	9	2	69
Свега	3	32	41	13	4	93

Модалитети оцне на тесту „1“ и „5“ у овом случају имају веома малу емпиријску фреквенцију (теоријске фреквенције су такође мале – мање од 5). Из тог разлога потребно је модалитет „1“ спојити са модалитетом „2“, а модалитет „5“ са модалитетом „4“. Овако прегруписане податке потребно је уврстити у нову табелу.

Табела 26 – Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација с обзиром на похађање курсева

Похађање курсева	Оспособљеност полицијских службеника (оцена на тесту)			Свега
	2	3	4	
Да	4	14	6	24
Не	31	27	11	69
Свега	35	41	17	93

Од мера статистике закључивања примениће се X^2 -тест којим ће се утврдити вероватноћа постојања повезаности између посматраних обељја (оспособљености и похађања курсава).

Израчуната вредност $X^2 = 6,062$ упоређена је са граничним вредностима 5,991 и 9,210 за број степени слободе $d_f = 2$ и на нивоу значајности 0,05 је већа од граничне вредности, а на нивоу значајности 0,01 је мања, па се закључује да је разлика у оспособљености полицијских службеника статистички условљена похађањем и успешним завршетком специјалистичких курсава. Наведена постављена хипотеза је потврђена.

Вредност коефицијента контингенције $C = 0,257$ у односу на максималну вредност коефицијента контингенције $C_{\max} = 0,894$ је много мања, што значи да је слагање између посматраних појава релативно слабо, тј. да је у питању ниска повезаност.

Закључак

Спроведеним истраживањем утврђено је да постоји статистички значајан утицај осспособљености полицијских службеника на ефикасност у обезбеђењу спортских манифестација повећаног ризика и фактори који утичу на разлике у нивоу осспособљености.

У већој мери су потврђене постављене хипотезе. Од укупно осам фактора за које је претпостављено да утичу на ниво осспособљености, утврђено је да шест фактора утиче на ниво осспособљености. Од претпостављених фактора једино године старости и године радног стажа нису од утицаја на ниво осспособљености полицијских службеника.

Приликом интервјуисања руководећих полицијских службеника велики број њих је констатовао да ефикасност правосудних органа у борби против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама није на задовољавајућем нивоу. Пре свега су критиковали благу казнену политику судија и судија за прекршаје. Према њиховом мишљењу, блага казнена политика је један од узрока поврата код ове врсте деликата.

На основу анализе резултата добијених истраживањем дошло се до предлога следећих практичних решења за подизање нивоа осспособљености полицијских службеника за ефикасно извршење обезбеђења, и побољшања у нормативном, организационом и функционалном смислу, како би се осигурало безбедно одвијање спортских манифестација високог ризика:

- на основу резултата добијених тестом провере знања утврђено је да полицијски службеници са нижим степеном стручне спреме имају нижи ниво осспособљености, те је додатну едукацију у овој

области потребно организовати пре свега за ту категорију полицијских службеника;

- неопходно је да сви полицијски службеници похађају курс који су похађали и припадници ИЈП, с обзиром да је истраживањем установљено да припадници ИЈП имају виши ниво оспособљености;
- у обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика неопходно је укључити све полицијске службенике јер је искуство у обезбеђењу један од фактора који утичу на оспособљеност;
- у програмима стручног оспособљавања и усавршавања полицијских службеника посебан акценат мора се ставити на едукацију полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика;
- у истраживању је установљено да су полицијски службеници мушког пола у већој мери оспособљени од супротног пола, што значи да би полицијским службеницима женског пола требало поверити задатке у којима је реалније очекивати ефикасност у поступању (нпр. снимање спортских манифестација, обављање разговора са доведеним лицима, оштећенима и др.);
- изменама систематизације за ПУ Нови Сад неопходно је систематизовати организациону јединицу чији би основни задатак био обезбеђење јавних скупова (спортских, културних и политичких), обезбеђење транспорта новчаних средстава и др.

Литература

1. Баровић, В., (2010). *Безбедносни изазови новинарског извештавања са грађанских окупљања као кризних ситуација високог ризика*, Безбедност, год. 52, бр. 2, Београд, стр. 134-149.
2. Величковић, П., (2010). *Оспособљеност полицијских службеника за обезбеђење спортских манифестација повећаног ризика*, магистарска теза, Факултет безбедности, Београд.
3. Вулетић, Ж., Илић, А., Милојковић, Б., (2009). *Модел геотопографског обезбеђења употребе јединица полиције при интервенцији на успостављању нарушеног јавног реда и мира у већем обиму*, Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 329-354.
4. Гоу Р., Руквуд Џ., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод, С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 241-253.
5. Ђорђевић И., Кековић З., (2011). *Концепт људске безбедности – алтернатива или нужност*, Безбедност, год. 53, бр. 2, Београд, стр. 90-115.

6. Ђурђевић, Н., (1994). *Спортске приредбе – правне обавезе и имовинска одговорност организатора*, Правни факултет, Крагујевац.
7. Костић, М., (2008). *Криминолошка обележја насиља у спорту*, Зборник радова Правног факултета у Нишу, бр. 51, стр. 53-72.
8. Миловановић, Р., (1998). *Полицијска психологија*, Полицијска академија, Београд.
9. Мисић, З., (2010). *Насиље и недолучно понашање навијача као фактор угрожавања безбедности*, магистарска теза, Факултет безбедности, Београд.
10. Нешић, М., (2007). *Менаџмент спортских догађаја*, Факултет за спорт и туризам, Нови Сад.
11. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 267-281.
12. Оташевић, Б., Субошић, Д., (2010). *Насиље навијачких група у Србији*, у Право и форензика у криминалистици, Криминалистичко-полицијска академија, Београд – Крагујевац, стр. 371-380.
13. Симоновић, Б., Ђурђевић, З., Оташевић, Б., (2011). *Насиље на спортским приредбама у Републици Србији – национални и међународни стандарди превенције и репресије*, Наука, безбедност, полиција, год. 16, бр. 3, стр. 81-98.
14. Шупут, Д., (2011). *Кривично дело насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу*, Наука, безбедност, полиција, год. 16, бр. 1, стр. 69-85.
15. Томић, М., (2011). *Менаџмент у спорту*, Астимбо, Београд.
16. Зекавица, Р., (2010). *Ставови припадника криминалистичке полиције ПУ Београд о најзначајнијим питањима демократске реформе полиције – резултати истраживања*, Безбедност, год. 52, бр. 2, Београд, стр. 41-74.
17. *Закон о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама*, Службени гласник РС, бр. 67/03, 101/05-др. закон, 90/07 и 72/09-др. закон.
18. *Закон о спорту*, Сл. гласник РС, бр. 24/11 и 99/11.
19. *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005, 63/2009-одлука УС и 92/2011.

Competence of Police Officers in Securing Sporting Events of High Risk

Abstract: *Securing certain public meetings is one of police duties defined by the law and constitution. In the current social and economic circumstances, securing sport manifestations is one of the most complex police duties. The state of public peace and order depends on the success of performing the task of securing a sport manifestation, not only at a sport facility, but also in its broader vicinity. It is not uncommon for a violation of the public peace and order occurring at the stadium to be transferred outside it and often turns into a riot which endangers safety of persons and property and results in damaging or even demolishing of public and personal property.*

So far the information on the ability of police officers for securing such public meetings has come only from the experienced observers and courts, because there has been no scientifically verified research in the Republic of Serbia. Furthermore, there have been no specific analyses of the connection between the efficiency of police officers and their abilities in securing the public peace and order at the matches of high risk.

In regard to enabling the police officers for securing sport manifestations, the authors present the results of an empirical research on individual factors which affect the efficiency of securing the sport manifestations. The research was conducted in the Police Department of Novi Sad through a questionnaire given to a hundred police officers. In conclusion the authors suggest solutions for a more efficient way of securing the public meetings and preventing violence in sport manifestations.

Key words: *sport manifestation, ability of police officers, violence, security, public peace and order.*

LLM *Božidar OTAŠEVIĆ*

Directorate for Police Education, Specialised Training,
Professional Development and Science, MoI of the Republic of Serbia

Andrej R. PROTIC

Directorate for Analytics, MoI of the Republic of Serbia

UDK – 343.343.3 (497.11)

Rewiew scientific paper

Received: 11.04.2012.

Vandals Inside the Walls - Phenomenology of Hooliganism*

Abstract: *Phenomenon of hooliganism is not strictly inherent to the “modern age” or socially stricken parts of the society. Authors of this work are claiming that this type of social pathology is an inseparable part of the so called urban milieu. City as a specific form of human community contains its own specific forms of security hazards which can be triggered by any kind of public manifestation. Search for a precise definition of the meaning of hooliganism demands a multidisciplinary approach to this phenomenon, that would equally encompass both its earliest historical manifestations (such as the Procopius’ description of the “Nike” riots in 6th century AD Constantinople), and the opinions of modern psychologists, sociologists and anthropologists about the causes and principles of this problem. In an attempt to interpret contemporary manifestations of hooliganism and vandalism, one must take into consideration the most relevant research made by the experts from various scientific fields in the second half of the 20th century (especially sociologists and psychologists); on the other hand, one must carefully try to avoid certain discursive stereotypes and oversimplifications in the interpretation of this phenomenon. Relevant contemporary researchers of the phenomenon of hooliganism are identifying the necessity of recognizing its causal complexity as a *conditio sine qua non* for its successful prevention.*

Key words: *hooliganism, vandalism, urban milieu, stereotype, phenomenology*

Introduction

The tragedy which occurred on the 11th of September in the USA made topical the old dilemma of humanity: the choice between *freedom* and *security*. The contemporary civilization, in this sense, has not gone far from the Old and Middle Ages - the epochs in which the beginnings of what we now recog-

* The paper has resulted from the scientific research project of the Academy of Criminalistic and Police Studies entitled Violence in Serbia - Causes, Manifestations, and Social Response, scheduled for realization in the period 2012-2014.

nize as the *urban* lifestyle¹ were formed. The inseparable part of the “city” life of the olden days was *security* provided by its walls. The limiting of personal space for many people seemed a small price compared to security provided by the defense walls.² In time, the walls grew from the physical into a psychological barrier which separated the “urban” from “rural” – or the “civilised” from “barbarian”. While the cities piled up the treasure under the protection of their walls, the “barbarians” were keeping their greedy eyes on their development – those were the ones who believed that the strength gives them the right to snatch whatever they wanted – while having nothing to lose themselves!

However, while the walls were (more or less successfully) protecting the cities from outer threats, their inner social order encompassed its own specific security challenges from the very beginning. Social and proprietary inequality of the citizens lead to inner conflicts in which the walls were not helping, but even presented a threat (for example, in case one needed to escape quickly from the city). Phenomena like culture, art and sports were imposed as a necessity of urban life – a kind of “valve” to drain the inevitable social tensions³. Nevertheless, in the cities of old the riots broke out, often more damaging than any kind of “barbarian invasion.” Sometimes, the main protagonists of these riots were members of opposing city fan fractions⁴.

The urban setting of Rome was also transferred, with all its advantages and disadvantages, in Constantinople, the capital of Roman (“Byzantine”) Empire. From the detailed description of the Procopius, one of the greatest Byzantine historians, one can see that the “city life” has essentially changed very little. Namely, in his work *Secret History*, the historian gives a detailed description of the “Nike” rebellion (a Greek word which means “victory”), from January of 532, which forced even the Emperor Justinian to flee, ending up in the fire that engulfed the first temple of Saint Sophia in the imperial city. The initiators of this uprising were the very fractions of “Blue” and “Green” urban supporters, which, at one point, overcame the mutual centuries-old hatred and joined in in the hooligan gale, worse than any external threat, which almost destroyed the imperial city and the ruling order. Procopius' description of hooligan terror (under the temporary auspices of the state

¹ The very term „urban“ comes from the Latin noun *Urbs*, which used to mean „city“ (the word very quickly became a synonym for Rome, whose citizens considered it the „only“ and „eternal“ City).

² In this sense, in the old world, Sparta was specific, the city which was proud of the fact that they had no defensive walls, despite the fact that during one period there were as many as 10 000 slaves per one free citizen.

³ On a kind of “ritual dimension of sport” see more in the sociological interpretation: Birrell, S., *Sport as Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman*, Social Forces, Vol. 60, No. 2, Special Issue (Dec., 1981): 354-376.

⁴ For example, in the Roman Colosseum there were “fractions” of fans of coachmen racing, who were divided by the colours of their favorite: first, “Red,” and “White,” and later, during the empire, also “Green” and “Blue”. Read more in: Melmoth, W. and Harris, H. A. (1972). *Sport in Greece and Rome*, Cornell University Press: 220-21.

government), which preceded the rebellion, seems more eloquent than many of today's scientific analyses of the phenomenon of hooliganism:

“Collecting in gangs as soon as dusk fell, they robbed their betters in the open Forum and in the narrow alleys, snatching from passersby their mantles, belts, gold brooches, and whatever they had in their hands... These outrages brought the enmity of everybody on them, especially that of the Blue partisans who had not taken active part in the discord... But the evil progressed; and as no punishment came to the criminals from those in charge of the public peace, their boldness increased more and more. For when crime finds itself licensed, there are no limits to its abuses; since even when it is punished, it is never quite suppressed, most men being by nature easily turned to error... For they did not need to conceal their crimes, having no fear of punishment, but considered it rather to the advantage of their reputation, as proving their strength and manhood, to kill with one stroke of the dagger any unarmed man who happened to be passing by... The judges, when deciding cases that came up before them, cast their votes not according to what they thought right or lawful, but according as either of the disputants was an enemy or friend of the faction in power.” (Prokopije, 1988: 62-64)⁵

According to Procopius, the Emperor Justinian was doubtlessly to blame for this situation, for he built his power largely owing to the support of "Blue" fraction and, by his tolerance of their terror, he was, in a certain way, paying them back. When he finally tried to reestablish the disrupted order, the Emperor was faced with the onslaught of "vandals" within the walls of his city, unconquerable from the outside.

On the meaning of the term hooliganism

Procopius' description of the "Nike" rebellion gives us a number of signs to determine the meaning of the phenomenon that we refer to by the domesticated Anglo-Saxon term "hooliganism." In most languages that use them, the nouns *hooliganism* and *vandalism* are often used interchangeably to denote the same phenomenon, which could in a nutshell be described as "destructive and violent behaviour".⁶ We consider vandalism a phenomenon that is related to hooliganism, however, we emphasize that hooliganism is a kind of vandalism, and that it is a narrower term.

The term hooliganism was used in its contemporary meaning for the first time at the end of the nineteenth century in Britain⁷, and it has never fully

⁵ Procopius: *Secret History*, translated by Richard Atwater, (Chicago: P. Covici, 1927; New York: Covici Friede, 1927), reprinted, Ann Arbor, MI: University of Michigan Press, 1961. (<http://www.fordham.edu/halsall/basis/procop-anec.asp>, 04.05.2012).

⁶ This interpretation of the noun "hooliganism" is given in Klajn, I. i Šipka, M., (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej. In the same Dictionary, the noun "vandalism" has a somewhat more detailed description: "savage behavior, destruction, looting and destruction of cultural values".

⁷ *Online etymology dictionary*, <http://www.etymonline.com/index.php?term=hooligan>, (04.04.2012).

suppressed and replaced vandalism - the term created by a Germanic tribe which "robbed and devastated Rome, destroying cultural values" in 455 AD. The difference between these expressions is that the "vandals" would represent a foreign and "hooligans" an internal threat; however, the Vandal tribe was remembered in history for the very destruction that is not typical even for the barbarian invasions, and the term vandalism was used for all kinds of destructive and reckless behaviour, regardless of the perpetrators⁸. According to some theoreticians, vandalism is a needless destructiveness⁹, however, this definition can imply the phenomenon of aggression but also different types of violence, so it can not be attributed valid scientific weight. There are definitions of vandalism which are based on violence against material things, leaving out the interaction with people, which, in turn, makes an incomplete definition: "Vandalism is the deliberate destruction and damage to private property or public property without the consent of the owner of the property." (Murray, 2006:11) In our opinion, one of the best definitions of vandalism, which has survived the test of time, is the one that was based on the FB report from the 70s of the twentieth century: "Vandalism is a willful or intentional ruining and destruction of property without the permission of the owner and includes: cutting, severing, breaking, painting, drawing, soiling and every other action covered by the local law"¹⁰.

Today the term hooliganism is almost exclusively used for the violence associated with sporting events. The etymology of the word *hooligan*, ie. *hooliganism* originates in the English language and there are numerous explanations related to its origin, two of which seem to be the most reliable. According to the first version based on police reports from 1898. in England, the word hooligan is tied to the name of one of the criminals from the notorious three-member gang Hooligan - Hoodlum - Larkin. According to another version this name originates from the name of the Irish immigrant family who lived in London and terrorised "East End". (Lieberman, 2005:120)

There are several definitions of hooliganism, but what they have in common is the notion of violence in correlation with the notion of the sport in which ideological and political elements are interwoven. For example, in the Encyclopedia of British football: "Hooliganism is associated with a sense of identity with the football club or national team and is manifested through racism and xenophobia representing the basic point of the periodic participation of right-wing political

⁸ The term as such was created in France in the late eighteenth century, where it was used by Henry Gregoa, enlightened Bishop of Blois, who was one of the leaders of the French Revolution, but has not renounced his faith even in the period of Terror. In 1793. the "abbot Gregoa" wrote the his *Rreport on the devastating consequences of vandalism*, in which he criticized the Jacobin extremists' destructive behavior toward the monuments of culture and art *Online etymology dictionary, op. cit.* (04.04.2012).

⁹ See more in: Hirsch, D.E., Kett, J., Trefil J., (2002) *The new dictionary of cultural literacy*. Houghton Mifflin, Boston.

¹⁰ See more in: Stanley, C., *Vandalism: „Its politics and Nature“*, y: J. B. Mays (ed), Juvenile Delinquency, The family and the social Group, Longman, London 1972.

groups including the National Front and British Movement." (Coh, Wamplow, Russell, 2002:19) We believe that this definition is primarily adapted to British society and that it does not define the essence of football hooliganism in a universal way. For example, in Serbia the term hooliganism principally includes the violence of the extremist supporters, related to a sports event, but it can also involve violence on the streets that does not always correspond to the sport and can be performed by the extreme groups and individuals who are not marked as sports supporters. There are definitions that speak of the need of hooligans to belong to a group even in a pathological way, "Hooligan is a member of a certain fan groups who accepts certain common values, out of which the hatred toward other group members is the deepest shared root, for whom to belong to the group means to escape from anonymity, it gives him a sense of security; fight with other groups of fans is expression of emotional charge; the mediocre purpose in life where being a hooligan, means being free and living the life in the best way possible is one of the most concise orientations of hooliganism as a manifestation." (Petrović, K., 1992:21).

In many academic papers, especially those from the second half of the last century, the connection between the working class and hooliganism is cited. These papers emphasise that hooliganism is a common form of violence among young people who belong to the working class.¹¹ Nevertheless, we believe that violence at sporting events is not solely a result of financial, but also political crisis, and maybe primarily of the crisis of the system of values. These are now "usually" young people who, according to the social features, belong to the middle class and who are similar to their peers, rather than, as is often said in public, predominantly suburban delinquents. Similarly, Brimson vividly presents his view of hooligans, "Soccer hooligans do not live underground and have tattooed "DEMOLITION" in the middle of the forehead." (Brimson, 2006a: 51)

The reason why most hooligans are among young people is explained by the surplus of energy that goes with young age. The way of channeling this energy is important - some perform its sublimation through work, creativity, sports performance, while for others negative sublimation includes manifestations of various forms of violent behavior, including hooliganism.

On the other hand, young people typically seek to build their identity and in accordance with that they look for a group that will accept them and the place where they can confirm their "Self." If the family or social environment do not allow for a healthy socialization of the young people, they often seek an alternative and that is sometimes - a fan group. (Đorić, 2010: 365). For decades, fans have caused turmoil in the field and outside it in almost all countries in which football is played. Development of this subculture has led to violence outside the stadium (Gou, Rukvud, 2009:241).

¹¹ See more in: Bodin, D., Robene, L., Heas, S., *Sport and violence in Europe*, Council of Europe, Strassbourg, 2004. str. 33 – 35.

In the ancient Hellas sports had a ritualistic and sacred significance, and in today's civilization (on the national and international level), primarily a cultural significance¹². Passions which awakened in spectators (supporters) by a sporting competition, are of an almost timeless character. In a sense, the sport can be described as a kind of legal and even desirable "social drug"¹³. In this context, psychologists associate the causes of violence related to sports with emotional processes of the "situational frustration."¹⁴ Namely, through a kind of psychological process of transfer, the supporter has the ability to delay his own need for competition in order to gain a better position in life and to "refocus" it on his team. Depending on the intensity of this transfer, victories and defeats of the team or an athlete the supporter chooses, will have a greater or lesser impact on his emotional processes and responses conditioned by them, as well as manifestations and behaviours¹⁵. Moreover, the psychological and sociological research even from the fifties and sixties of the last century has shown that the athletes themselves (even when it comes to combat sports), exhibit much lower level of aggression than their fans (McNeil, EB, 1959:207). This, we would say, is the logical consequence of the fact that the energy of the fans, invested in the transfer from their own life challenges to the challenges of an athlete or a team they cheer, is far lower than the energy that athletes themselves must invest in the attempt to defeat the opponent; however, in inverse proportion, emotional charge of the fans is often far greater than the emotional charge of the athletes (who can only be hindered by the uncontrolled emotions in the game).¹⁶ Proper definition of the term hooliganism requires a proper understanding of its correlation with sports content that is used as a cover. There is no denying the fact that every hooligan, to some extent, also the supporter - but it is equally certain that the vast majority of the supporters are not hooligans, but the people who, with greater or lesser degree of emotional charge, follow the sport, while maintaining control over their individuality and behaviour. One of the main dis-

¹² See more in: Birrell, S., *op. cit.* Goodger, J., *Ritual Solidarity and Sport*, Acta Sociologica, Vol. 29, No. 3 (1986): 219-224.

¹³ In *Contribution to the Critique of Hegel's philosophy of law*, Karl Marx paraphrased Marquis de Sade's thesis on "religion as the opiate of the people." De Sade's invented heroine Julijet, in the eponymous novel (published in 1797) speaks to King Ferdinand of "ignorance is the opium with which you feed your people, so as not to feel the injustice that you make them," Kuehnelt-Leddihn, E. von, (1990), *Leftism Revisited - from de Sade and Marx to Hitler and Pol Pot*, Regnery Gateway: 62-67. In the era of secularism, there are sometimes excessive statements that sport has, to some extent, replaced the role of religion in society. This attitude is undoubtedly an exaggeration, but it draws attention to a particular cult or ritual elements that sporting events retained from antiquity. Refer to note 10 in this paper, and De Knop: and Hoyng, J., (1998). The functions and significance of sport, Tilburg University Press.

¹⁴ Concise and very informative overview of the theory is given by Abdal-Haqq, I., (1989) *Violence in Sports*, ERIC Clearinghouse on Teacher Education, (available at: <http://www.ericdigests.org/pre-9214/sports.htm>, viewed 05.04.2012).

¹⁵ See more in: Senechal de la Roche, R., *Collective Violence as Social Control*, Sociological Forum, Vol. 11, No. 1 (Mar., 1996): 97-128.

¹⁶ A good overview of opinions of experts on the processes of scientific periodicals in the eighties of the last century is given by Luschen, G., *Sociology of Sport: Development, Present State, and Prospects*, Annual Review of Sociology, Vol. 6 (1980): 334, 335.

tinctive criteria in the assessment of the differences between the fans and hooligans, is the relationship between collective and individual (Haidt, J., Seder, JP and Kesebir, S., 2008:145). Many studies point to the difference between individual fans and members of hooligan groups, who agree to replace their own identity and system of values with the perceived identity of the group which they join. In this process, the transfer is only apparently aimed at the sports content, while essentially it depends on the collective identity of the group itself¹⁷. Therefore, the individual hooligan can not be defined or understood outside the context of the group to which he belongs.

Considering the said factors, hooliganism can not be defined only as "violent and destructive behavior," which is actually only a consequence of transposition of the collective content and individual identity. Hooliganism could more accurately be defined as adoption of an anti-social system of values, which replaces the traditional family or community group with the group of supporters¹⁸. The energy that one would traditionally invest in defense of one's own family or state is, by entering the hooligan group, formally transferred to the club, and essentially it is made available for the new community and potentially becomes susceptible to various kinds of abuse. In this sense, vandalism is a very good and accurate term for this phenomenon; namely, the tribe of Vandals (like today's hooligans) did not share the system of values of its time and without mercy and fear destroyed temples and cultural monuments of Rome, which even fascinated other barbarian tribes. The Vandals were building their fame and "reputation" in the world, through their capacity to destroy and the fear that their presence would cause in future endeavors. This very reputation, as a kind of ancient "terror tactics" was the main motive for destruction. The conquest and looting alone do not cause such a strong effect as the relentless destruction of anything that cannot be identified with the group.

The "Blue" and the "Green," whose reign of terror was so vividly described by Procopius, also had the vandalistic component. Although they themselves were the inhabitants of Constantinople, their individual identities have become transposed by the system of value of the fan faction they belonged to. They separated in every sense, even in appearance and clothing, from their compatriots and effectively become the "vandals within the walls." In his opus, Procopius very successfully described their motives through the change of value and visual identity that went so far as to even burn the magnificent temple of Saint Sophia which was built by emperor Constantine, in a fit of boisterous passion, just like the Vandals in Rome, some hundred years ago. The violence of hooligans will

¹⁷ Grimshaw gave a very informative overview in Grimshaw, A. D., *Interpreting Collective Violence: An Argument for the Importance of Social Structure*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 391, Collective Violence (Sep., 1970): 9-20. More recent literature: Senechal de la Roche, R., *Why Is Collective Violence Collective?*, Sociological Theory, Vol. 19, No. 2 (July., 2001): 126-144.

¹⁸ The same goes for the gangs, extremist and terrorist groups, as well as for the totalitarian and destructive cults.

be less shocking if we do not forget the fact that their destruction is never aimed at anything they recognise as "their own".

On the basis of the abovementioned, we can propose our own definition of hooliganism: deliberate, violent and group behaviour of extreme supporters, who build their personal identity through belonging to the group of supporters, and which they express through frustrated aggression, by intentional infliction of physical or mental harm to another person or group of people and destroying or damaging material objects.

It is not difficult to conclude that the dividing line between vandalism and hooliganism is in the fact that the former phenomenon is based primarily on the implementation of violence, usually on property (though it does not exclude also the violence against people), whereas hooliganism, in addition to the violence directed toward the property, always involves also the violence against people.

Hooliganism as a way of life and a conscious orientation

The contemporary researchers of the phenomenon of hooliganism are also trying to fathom the motives for the violence which finds its excuse in following sporting events. Like the Byzantine historian, they are also trying to clearly emphasize the distinction between people who cheer for their team and those who destroy other people's lives and property and spread the panic in its name (Živković et al., 2011). Serious consideration of this phenomenon requires renouncing any generalization. British sociologist Dunning, points out the complexity of relation between sports, violence and extremist ideology, but (consistently to the sociological and academic discourse he belongs to), still overemphasises to an extent the factor of the social status of troublemakers¹⁹. However, the stereotype of hooligans as members of exclusively "vulnerable social layers" is not fully confirmed through the results of relevant research. Some of them indicate that hooliganism should not be seen solely in the context of the social status of the troublemakers, but through their system of values²⁰, which is always partly socially determined. Most hooligans really come from lower social strata, but the hooligan lifestyle is chosen by not a small number of people who come from the middle or upper class²¹. Therefore, a better understanding of phenomena such as

¹⁹ See more in: Dunning, E., *Sport matters: sociological studies of sport, violence, and civilization*, Routledge, 1999: 43, 44, 156 and Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J. M., (1988). *The roots of football hooliganism: an historical and sociological study*, Taylor & Francis: 157-183.

²⁰ For example, Wallace, in his dissertation defines the pillars upon which the system of values of the middle class stands: the constructive use of leisure time, acceptable behaviour, independence and success: Wallace, R. A., (1998). *Modern English Football hooliganism: A Quantitative Exploration in Criminological Theory*, Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University: 31, 36

²¹ *Ibidem*.

hooliganism and extremism (especially as a tendency of young people), requires that the starting point for consideration be the search for the cause of rejection of the traditional system of values of the middle class.

Competitive spirit of the middle class, torn between constant fear of falling down and the constant desire for material progress to the ranks of the upper classes, it is often perceived as a way of a kind of "materialistic conformity"²². The monotonous discourse of the ambitious materialism, liberal democracy and political correctness has initiated a number of extremist "leftist" and "rightist deviations," especially since 1968 to today (Horn, G.-R., 2007). For many young people, extremism and violence were not so much a consequence of social despair, as rebellion against mythologised and artificially imposed "petty bourgeois moralism"²³.

If we take into account the initial resistance to the imposition of the dominant social system of values ("nine-to-five" in slang terms),²⁴ the degree of social danger will directly depend on the intensity of rebellion. For some members of the "fan groups",²⁵ flirting with hooliganism is a kind of fun. More hardcore hooligans usually see such "comrades" as "tourists" or "poseurs" and it often happens that they attack them verbally or physically in the stands. Any newcomer to the hooligan group runs the risk of being detected and attacked as an outsider. Direct consequence of this, so to say "system of the pack"²⁶, is the need of the "juniors" to survive by taking certain risky actions so as to fascinate the "seniors." As two highest values of the hooligan paradigm the principles of brute courage and uncompromising loyalty are established.

The structure of a typical hooligan group is: newcomers (which do not yet fully belong to it), the general membership (which includes any "proven" members of the pack, which provide a "critical mass" - both for supporters choreography and for violence) and narrow core - "leaders"²⁷. Members of the general membership, or "common hooligans" often resort to verbal or physical violence

²² Especially in remote vision of the neomarxistic theorists starting from Grimshaw, via Adorno, Horkheimer, Barthes and Foucault, to Habermas and Baudrillard.

²³ Anthropological approach takes into account, to a significantly greater extent, the complexity of the problem and the necessity for multidisciplinary approach: Armstrong, G., (1998). *Football Hooligans: Knowing the Score*, Berg: 169 The importance of the multidisciplinary approach to studying this phenomenon is also emphasised by the domestic authors: Otašević, B., Subašić, D. and Mijalković, S., *Policijsko postupanje povodom nasilja i drugog ugrožavanja bezbednosti na sportskim priredbama – slučaj Republike Srbije; Nasilje i sport – Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa „Mladi i nasilje u sportu u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini o obezbjeđenju sportskih događaja“ Banja LUKA, 2011. godine: 190-206.*

²⁴ "Nine to Five," an allusion to the working hours between 9 am and 5 pm, which means that over the working week there is virtually no time left for any activity other than work and sleep.

²⁵ Which are mostly informally organised, and by their very existence still imply a certain desire for separation from the people who just follow sports and support their club.

²⁶ In the hierarchy of the pack of predators, an individual progresses by combining brutality and sacrifice.

²⁷ This division can roughly be compared with international categorisation of violence into A, B and C which is used in our field work and technical literature. See more in Otašević, B., *Urbano okruženje i nasilje u sportu*, *Bezbednost*, god. 52, br. 3/2010: 272 However, it should be noted that members of the group "A" (nonviolent) have a strong tendency to pass into the group "B" (potentially violent), or to leave the group, since the level of violence in hooligan groups is one of the most important pillars of "authority".

wishing to "save face" in front of the group, which can also be characterized as a form of "acting" or "game." (G. Bennett, Dando, MR and RG Sharp, 1980:623) As a separate category are imposed the members of any group of hooligans, that the theoreticians who follow these phenomena define using terms "nutters" or "loonies," which would roughly correspond to Serbian slang expressions "bolidi" or "delije"²⁸. Other hooligans, including leaders, mostly just tolerate these "comrades," usually with a dose of ridicule or backlash. However, some social scientists in their research in the early eighties of the last century, concluded that long-term treatment of the groups of supporters as crowds of mindless thugs, can cause an increase in the number of the most extreme troublemakers because of their alleged identification with the "socially assigned role"²⁹. This conclusion seems at least unconvincing, and we are therefore more inclined to accept the Armstrong critique of structural (sociological) Marxism, which often tends to make arbitrary, ideologically colored and exaggerated assessments³⁰. Armstrong's anthropological study of the phenomenon of hooliganism has shaken many stereotypes brought in this area by the sociological science - and especially the theories about hooligans as the poor, uneducated and stupid social outcasts - placing hooliganism in the sphere of conscious choice rather than the socially imposed "inevitability".³¹

Hooligan “nationalism” and extremism in Serbia

The social dimension is certainly an important component in the interpretation of hooliganism (especially in societies undergoing transition); however, it is equally important that the socio-economic factors do not lead researchers astray towards perceiving the entire problem through that dimension.³² On the other hand, it is equally erroneous to perceive hooliganism as “benign fun” or occasional random incidents that are a “natural extension” of a sporting milieu.³³ The very representatives of supporters’ groups some-

²⁸ *Ibidem*: 625. Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J., *Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation*, The British Journal of Sociology, Vol. 37, No. 2 (Jun., 1986): 223.

²⁹ *Ibidem*: 633. Distinction between "healthy" and "pathological" form of social rebellion in historical and anthropological perspective, is given in an excellent encyclopedic entry in the *British medical yearbook*, from the early seventies of the last century: *Hooligans and Vandals*, The British Medical Journal, Vol. 2, no. 5757 (May 8, 1971): 296.

³⁰ See more in: Armstrong, G., *op. cit*: 15 and 169.

³¹ *Ibidem*: 169 et seq. Of course, Armstrong does not exclude the factors of social conditioning but highlights the significantly higher complexity of the problem than the models proposed by many contemporary sociologists, which are sometimes prone to exaggerate the importance of socio-economic factors. Excellent critical review of this, neo-Marxist worldview can be seen in Hit, Dž. i Poter, E., (2011) *Prodaja pobunjenika: zašto kultura ne može da se zakoči?*, Hedone.

³² As for the appearance of extremism, hooliganism and violence motivated by prejudice, intolerance and hatred in the media, and even in professional journals, all too often there is a stereotype that reduces these forms of social pathology to the social and economic sphere. Bodin, D., Robène, L. et Héas, S., *Le hooliganisme entre genèse et modernité*, Vingtième Siècle. Revue d'histoire, No. 85 (Jan. - Mar., 2005): 68.

³³ This is usually the attitude of the very hooligan groups in their interviews, fanzines and websites. Recent literature pays more attention to the complexity of the phenomenon of violence in sport, and the correlation

times ironically speak to the public about of their media image. One of many such attempts of “breaking stereotypes” was a 2007 action launched by “*United Force*”, a group of supporters of “*Rad*” FC from Belgrade, under an ironic name of “Violence is a stupidity”:

“The purpose of this action was to turn, through the education of younger fans in the foreseeable future, our sporting rings into American arenas, where all spectators will be able to enjoy in the quality of our football, with popcorns in hands. The goal is also to divert the public attention from the malversations in sport and the entire country, from the sale of Kosovo and Metohija, as well as from the hunger of an overwhelming majority of population. The goal is to distance ourselves from the hooligans, who, by the virtue of their conduct, stand in the way of a better tomorrow for Serbia. The goal of the action is to contribute to an unhindered sale of players, as if into white slavery, for the football officials to freely get rich in suspicious ways and engage in racket towards those beneath them. The goal is also to contribute to our sport workers buying another club, another betting place, fix another European game, fix another domestic championship game, according to the three-for-three system.”³⁴

The reader of these lines could easily forget that behind them stands one of the most extreme fan groups from this region. Texts like this, which in a literate and intelligent way pose some very important questions to the entire society are not easily connected with a hooligan group, which has the most explicit nazi content as iconography and whose members are related to some of the most brutal and senseless crimes.

If we would for a moment accept an overly simplified theory that the break of the former SFRY started on the stadiums themselves,³⁵ we would be forced to wonder whether in the events such as those from October 18th 2006 there were certain hints of a future scenario? Namely, on the stadium of the “*Rad*” FC, during the championship game between the home team and “*Novi Pazar*” FC, the members of *United force* chanted the infamous slogan of: “*Nož, žica, Srebrenica*” (tr: knife, wire, Srebrenica), as well as the one taken from the German neo-nazis and adopted: “*Serbia to Serbs, out with the Turks.*”³⁶ This may be a good opportunity to briefly consider the question of hooligan “nationalism” (a term that could here be understood in a sense of

between these phenomena - see more in: Jamieson, L., Jamieson, L. M. and Orr, T. J., (2009). *Sport and Violence: A Critical Examination of Sport*, Butterworth-Heinemann.

³⁴ <http://www.united-force.org/index.php?page=vest&recordID=23> (downloaded at 17.02.2012).

³⁵ For example, this hypothesis is often presented in the British media, such as in: *Football, blood and war*, Observer, Sunday January 18, 2004 (downloaded from: <http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,,1123137,00.html>, 04.04.2012.)

³⁶ On this occasion, 154 supporters, including 47 minors were taken into the premises of the Police Directorate for the City of Belgrade. Against 25 of them (out of which 13 were minors), a criminal charges for criminal incitement of national, racial and religious hatred was filed (Article 317. of Penal Law) (Otašević, B., *Urbano okruženje... op. cit.* 272-275).

affirmation of an own community and fight for its interests). Do the actions and attitude of Serbian hooligans have the functions of protecting the "Serbian national interests" and to what extent?

The majority of hooligan groups (especially the Eastern European ones) include in their identity the elements of extreme nationalism (or chauvinism), while the iconography includes even the national-socialist and fascist symbols. Certain media accept and "spin" these elements even further, searching for hints of a "great rightist conspiracy" or "Weimar syndrome".³⁷ However, all the relevant facts undoubtedly point to "nationalism" and "fascism" of the fan groups mostly as decorum, not the essence of their activities. All extreme fan and hooligan groups strive towards directing as many provocations as possible to the hated "system" (ie. the state apparatus). According to their nature, they are, first of all, anarchist and in opposition with any kind of order.³⁸ Slogans such as "Knife, wire, Srebrenica!", celebrating war crime over POWs cannot have anything to do with any manner of interpretation of "Serbian national interests", but only spite and provocation of the "system", according to an anarchist understanding.³⁹ No nationalism is compatible with hatred towards one's own country and police, regardless of indubitable flaws that every state apparatus has to have.

Hooligans openly identify as bearers of a so-called *ACAB* subculture⁴⁰, as well as most other street groups traditionally involved in problems with law (such as, for instance, Punk, OI, RAP, Hard Core...). "Anti-communism" of the eastern European hooligan groups, which was based on a form of post-

³⁷ See more in: Nikolić, Zoran B: *Vajmarska Srbija*, *Blic News*, 2001, which was a kind of announcement of such a tendency in Serbian media. Under the "Weimar syndrome" here we mean the intentional exaggeration of alleged fascist threat in the democratic society and the various discourses of "right-wing conspiracy." Adolf Hitler, at one point during his climb really took advantage of weakness of "Weimar" German democracy to come to power. However, after the defeat of the Third Reich such a triumph of fascism became one of the "favorite" motives of the neo-Marxistically oriented theoreticians, centered around left-wing academic think-tanks such as the *Frankfurt School* and British *Cultural Studies*. The main problem of this perception was (and remains) the ideologically colored interpretation of almost all social phenomena, which resulted in the fact that even in the liberal democracy and the "bourgeois order," especially in any form of tradition, these scholars found elements of "fascism" whose semantic field was in this way extend almost to absurdity. Hit, Dž. i Poter, E., *op. cit.* and Guttman, A., *Sport, Politics and the Engaged Historian*, *Journal of Contemporary History*, Vol. 38, No. 3, *Sport and Politics* (Jul., 2003): 364.

³⁸ Building a solid system of order and institutions is the goal of every serious nationalism, and especially fascism the essence of which is to create strong and totalitarian states. Veler, Hans-Urlih: *Nacionalizam: istorija-forme-posledice*, Svetovi, Novi Sad 2002.

³⁹ It goes without saying that the hooligans' perception of some "monolithic" and corrupt state apparatus, which is the enemy of every form of freedom of thought and action, is hopelessly simplistic and wrong. This simplification is inherent to all forms of extremism, which contain in their activities elements of crime and social pathology. The vision of the "system" as the ultimate enemy of freedom, gives the hooligan and extremist wild behaviour the necessary excuse to introduce any kind of damage as a noble act of the imagined "struggle for freedom". Extremism of any kind is never based on the ratio and arguments, but always and exclusively on emotions and the Munich delusion about the struggle between the "ultimate good and evil," ie. black and white world, which does not allow for any nuances of "gray." See more in: Wilcox, L., *What Is Political "Extremism"?*; <http://www.voluntaryist.com/articles/027a.php> (04.04.2012).

⁴⁰ *All Cops Are Bastards*. In the last decade, we have been seeing this English abbreviation also on the facades of buildings throughout Serbia.

modern anarchist rebellion against communist totalitarianism, then transposed into “antidemocracy” out of the same motives; however, it would be completely unfounded and ungrounded to expect that hooligan groups could be compatible with any form of fascist dictatorship, even if someone would manage to maneuver them into supporting such a turnover. (King, A., 1997:577). Hooligans are hopelessly trapped in a limbo of vandal entropy – the extreme ones have reduced their community to the club they support and essentially to the group they belong to. In this space there is not (enough) space for family, nation, country, a stable job. The majority of extremist thus reaches a choice: whether to sacrifice everything mentioned or the belonging to the group?

The absence of any essential ideological content certainly does not mean that these groups cannot be used to create certain ideological goals or criminal activities. On the contrary, criminal environment of a typical hooligan mob is an ideal ground for recruitment of various types of executors of criminal and extremist actions.⁴¹ A very detrimental role in this respect can be played by the irresponsible reporting of the media, which, constantly searching for sensation, often worsen the problem of social pathology of hooliganism than contribute to its solving.⁴²

A typical example of this we find in the late 2003 interview with the members of Serbian hooligan groups made by Dave Fowler, from the British tabloid called *Observer*.⁴³ Some of the leaders of these groups openly told this journalist about the way Željko Ražnatović “Arkan” took over the lead over the supporters of the “Red Star” football club during the year 1990. Fowler sums up his stay among the Serbian supporters through the text that opens with a notion that they took over the methodology of the British hooligans, but surpassed them in the degree of danger they pose to the society. In his analysis, this author very passionately and in a biased manner cites the elements of criminal, racism and extreme nationalism, about which he found

⁴¹ Similar mechanism also functions in American street gangs. Spergel, I. A., *Youth Gangs: Continuity and Change*, Crime and Justice, Vol. 12 (1990): 185 and Roadburg, A., *Factors Precipitating Fan Violence: A Comparison of Professional Soccer in Britain and North America*, The British Journal of Sociology, Vol. 31, No. 2 (Jun., 1980): 265-276. Brown also mentions stadiums, as a sort of "recruitment training grounds" for extremist movements, in his review of the cultural dimension of neo-Nazism in Western Europe: Brown, T. S., *Subcultures, Pop Music and Politics: Skinheads and "Nazi Rock" in England and Germany*, Journal of Social History, Vol. 38, No. 1 (Autumn, 2004): 157-178, as well as the inevitable monography by Midlarsky, which also presents in great detail the research and specialised literature on these complex social phenomena, up to date: Midlarsky, M. I., (2011). *Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond*, Cambridge University Press.

⁴² A series of multidisciplinary research on the actual impact of media on social events, including violence, was conducted in the last decade (a good review of relevant literature up to mid-nineties is given by: Felson, R. B., *Mass Media Effects on Violent Behavior*, Annual Review of Sociology, Vol. 22 (1996): 103-128). In the context of the correlation of violence and sports, see more in somewhat older but still useful paper: Lawrence, G., *The Gladiatorial Lust for Blood! The Media and Soccer Violence*, The Australian Quarterly, Vol. 57, No. 3 (Spring, 1985): 192-202.

⁴³ *Football, blood and war*, *Observer*, Sunday January 18, 2004 (downloaded on 04.04.2012. from: <http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,,1123137,00.html>).

out from the supporters themselves, making very bold conclusions that they are not a threat to only Serbian, but also European democracy. Serbian hooligans have not only failed to deny these claims, but have tried to exaggerate them in informal talks, boasting privileges given to them by the clubs and actions that “surpass” the “more famous British brothers”.

Conclusion

There is no doubt about violence in sport being, from the ancient times, a continual occurrence, unavoidable by any modern society. There are only various forms and, in that respect, various intensities of its manifestation. Equally undeniable appears to be the claim that the urban environment is a spacial-social field from which these occurrences emanate towards the broader public. In the cities, there is a large number of places not recognised as gathering places of extreme supporters, which can, in an instant (perhaps under the influence of psychostimulants or an increased collective feeling of deprivation) become spaces with an amassed “negative energy” threatening human security (Đorđević, Keković, 2011). For putting this kind of energy into “motion”, a mere set of right circumstances is necessary, latently contained in the everyday city life.

Supporters’ subculture offers the opportunity for the young people to overpower their identity crisis in some way. The fan group identity is what it is based upon, which most often leads to extremism in communication with anyone not belonging to that group. Violence is always noticed, talked about in public, contained in the media space and that very fact points to the fact that in this way the young seek some kind of social presence. The desired goal is thus achieved, gaining the feeling of being “someone”, from the feeling of being “noone”, which is how the fan subculture solved the identity crisis, social inclusion and, more importantly, influence. At the same time, in this manner the obligations are imposed to the society and the state to adequately respond to such occurrences, including punishment, especially when it comes to young people (Joksić, 2011).

Even from only the viewpoint of sport-related violence in an urban context, it becomes clear that no single discipline can grasp this complex social phenomenon. What is required here is a cooperation of many social, but also other disciplines; primarily sociology, psychology, criminology, criminalistics, anthropology and law.

References:

1. Abdal-Haqq, I., (1989). *Violence in Sports*, ERIC Clearinghouse on Teacher Education.

2. Anderson, E., (2008). *"I Used to Think Women Were Weak": Orthodox Masculinity, Gender Segregation, and Sport*, Sociological Forum, Vol. 23, No. 2, pp. 257-280.
3. Armstrong, G., (1998). *Football Hooligans: Knowing the Score*, Berg.
4. Bennett, P. G., Dando, M. R. and Sharp R. G., (1980). *Using Hypergames to Model Difficult Social Issues: An Approach to the Case of Soccer Hooliganism*, The Journal of the Operational Research Society, Vol. 31, No. 7, pp. 621-635.
5. Birrell, S., (1981). *Sport as Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman*, Social Forces, Vol. 60, No. 2, Special Issue, pp. 354-376.
6. BMJ Publishing Group., (1971). *Hooligans and Vandals*, The British Medical Journal, Vol. 2, No. 5757.
7. Bodin, D., Robène, L. et Héas, S., (2005). *Le hooliganisme entre genèse et modernité*, Vingtième Siècle. Revue d'histoire, No. 85, pp. 61-83.
8. Bodin, D., Robene, L., Heas, S., (2004). *Sport and violence in Europe*, Council of Europe, Strassbourg.
9. Brimson, D., (2006). *Tajne nogometnog huliganizma*, Celeber, Zagreb.
10. Brown, T. S., (2004). *Subcultures, Pop Music and Politics: Skinheads and "Nazi Rock" in England and Germany*, Journal of Social History, Vol. 38, No. 1, pp. 157-178.
11. Coh, R., Vamplev, W., Russell, D., (2002). *Encyclopedia of British Football*, Routledge, London.
12. Comeron, M., (2002). *The prevention of violence in sport*, Council of Europe.
13. De Knop, P. and Hoyng, J., (1998). *The functions and significance of sport*, Tilburg: Tilburg University Press.
14. Dunning, E., (1999). *Sport matters: sociological studies of sport, violence, and civilization*, Routledge.
15. Dunning, E., (2002). *Fighting fans: football hooliganism as a world phenomenon*, University College Dublin Press.
16. Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J. M., (1988). *The roots of football hooliganism: an historical and sociological study*, Taylor & Francis.
17. Đorić, M., (2010). *Politizacija huliganizma*, Politička revija, br. 3.
18. Đorđević I., Keković Z., (2011). *Koncept ljudske bezbednosti – alternativa ili nužnost*, Bezbednost, god. 53, br. 2, Beograd, str. 90-115.
19. Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J., (1986). *Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation*, The British Journal of Sociology, Vol. 37, No. 2, pp. 221-244.
20. Felson, R. B., (1996). *Mass Media Effects on Violent Behavior*, Annual Review of Sociology, Vol. 22, pp. 103-128.
21. *Football, blood and war*, Observer, Sunday January 18, 2004; <http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,,1123137,00.html>

22. Goodger, J., (1986). *Ritual Solidarity and Sport*, Acta Sociologica, Vol. 29, No. 3, pp. 219-224.
23. Gou, P., Rukvud DŽ. (2009). *Sve za tim – ispitivanje huliganizma u engleskom fudbalu*, prevod S. Vla, Bezbednost, god. 51, br. 3, Beograd, str. 240-252.
24. Grimshaw, A. D., (1970). *Interpreting Collective Violence: An Argument for the Importance of Social Structure*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 391, Collective Violence, pp. 9-20.
25. Guttman, A., (2003). *Sport, Politics and the Engaged Historian*, Journal of Contemporary History, Vol. 38, No. 3, Sport and Politics, pp. 363-375.
26. Živković S. et al., (2011). *Specifičnosti panike u vanrednim situacijama*, Bezbednost, god. 53, br. 3, Beograd, str. 112-125.
27. Haidt, J., Seder, J. P. and Kesebir, S., (2008). *Hive Psychology, Happiness, and Public Policy*, The Journal of Legal Studies, Vol. 37, No. S2, pp. 133-156.
28. Hirsch, D. E., Kett, J., Trefil, J., (2002) *The new dictionary of cultural literacy*. Houghton Mifflin, Boston.
29. Hit, Dž., Poter, E., (2011). *Prodaja pobunjenika: zašto kultura ne može da se zakoči?*, Hedone.
30. Horn, G., (2007). *The spirit of '68: rebellion in Western Europe and North America, 1956-1976*, Oxford University Press.
31. Jamieson, L., Jamieson, L. M. and Orr, T. J., (2009). *Sport and Violence: A Critical Examination of Sport*, Butterworth-Heinemann.
32. Joksić I., (2011). *Kažnjavanje maloletnika u krivičnom zakonodavstvu Republike Srpske*, Bezbednost, god. 53, br. 2, Beograd, str. 134-149.
33. King, A., (1997). *The Postmodernity of Football Hooliganism*, The British Journal of Sociology, Vol. 48, No. 4, pp. 576-593.
34. Klajn, I., Šipka, M., (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej
35. Kuehnelt-Leddihn, E. von., (1990). *Leftism revisited – from de Sade and Marx to Hitler and Pol Pot*, Regnery gateway.
36. Lawrence, G., (1985). *'The Gladiatorial Lust for Blood': The Media and Soccer Violence*, The Australian Quarterly, Vol. 57, No. 3, pp. 192-202.
37. Liberman, A., (2005). *Word origins – and how we know them: etymology for everyone*, Oxford University Press, Oxford, New York.
38. Luschen, G., (1980). *Sociology of Sport: Development, Present State, and Prospects*, Annual Review of Sociology, Vol. 6, pp. 315-347.
39. Mays, J. B., (1972). (ed), *Juvenile Delinquency, The family and the social Group*, Longman, London.
40. McNeil, E. B., (1959). *Psychology and Aggression*, The Journal of Conflict Resolution, Vol. 3, No. 3, pp. 195-293.
41. Melmoth, W., Harris, H. A., (1972). *Sport in Greece and Rome*, Cornell University Press.

42. Midlarsky, M. I., (2011). *Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond*, Cambridge University Press.
43. Murray, T., (2006). *Violence in America s schools: understanding, preventions and response*, Conn, Westport.
44. Nikolić, Z. B., (2001). *Vajmarska Srbija*, Blic News.
45. Otašević, B., Subašić, D., Mijalković, S., (2011). *Policijsko postupanje povodom nasilja i drugog ugrožavanja bezbednosti na sportskim priredbama – slučaj Republike Srbije*; Nasilje i sport – Zbornik radova sa međunarodnog naučnog skupa „Mladi i nasilje u sportu u Republici Srpskoj i Bosni i Hercegovini o obezbjeđenju sportskih događaja“ Banja Luka, str. 190-206.
46. Otašević, B., (2010). *Urbano okruženje i nasilje u sportu*, Bezbednost, god. 52, br. 3, str. 267-280.
47. Petrović, K., (1992). *Nasilje i sport*, Kultura, Beograd, br. 88/90, Beograd.
48. Prokopije, (1998). *Tajna historija*, prevod Đ. Popović, Stvarnost, Zagreb.
49. Roadburg, A., (1980). *Factors Precipitating Fan Violence: A Comparison of Professional Soccer in Britain and North America*, The British Journal of Sociology, Vol. 31, No. 2, pp. 265-276.
50. Senechal de la Roche, R., (1996). *Collective Violence as Social Control*, Sociological Forum, Vol. 11, No. 1, pp. 97-128.
51. Senechal de la Roche, R., (2001). *Why Is Collective Violence Collective?*, Sociological Theory, Vol. 19, No. 2, pp. 126-144.
52. Spergel, I. A., (1990). *Youth Gangs: Continuity and Change*, Crime and Justice, Vol. 12, pp. 171-275.
53. Stanley, C., (1972). *Vandalism: „Its politics and Nature“*, J. B. Mays (ed), Juvenile Delinquency, The family and the social Group, Longman, London.
54. Veler, H. U., (2002). *Nacionalizam: istorija – forme – posledice*, Svetovi, Novi Sad.
55. Wallace, R. A., (1998). *Modern English Football Hooliganism: A Quantitative Exploration in Criminological Theory*, Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University.
56. Wilcox, L., *What Is Political "Extremism"?*
<http://www.voluntaryist.com/articles/027a.php>
57. Williams, J., (1980). *Football Hooliganism: Offences, Arrests and Violence: A Critical Note*, British Journal of Law and Society, Vol. 7, No. 1, pp. 104-111.

Мр *Божидар ОТАШЕВИЋ*

Управа за стручно образовање, оспособљавање,
усавршавање и науку МУП-а РС

Андреј Р. ПРОТИЋ

Управа за аналитику МУП-а РС

„Вандали у зидинама“ – хулиганизам у Србији *

Апстракт: Феномен хулиганизма није искључиво инхерентан „модерном добу“ или социјално угроженим слојевима друштва. Аутори овога рада изnose тезу да је овај вид социјалне патологије неодвојиви део тзв. урбаног миљеа. Град, као специфични облик људске заједнице, садржи и посебне облике безбедносних изазова за које „окидач“ може да представља било који вид јавне манифестације. Прецизно одређивање значења појма хулиганизам захтева мултидисциплинарни приступ овом феномену, који ће подједнако узети у обзир најраније историјске видове његовог испољавања (попут Прокопијевог описа побуне „Ника“ у Константинопољу, VI век наше ере), као и ставове савремених психолога, социолога и антрополога о узроцима и законитостима ове појаве. У покушају тумачења савремених испољавања хулиганизма и вандализма у обзир се морају узети најрелевантнија истраживања која су, у другој половини XX века, спроводили стручњаци различитих профила (нарочито социолози и психолози), али се исто тако морају избећи и одређени дискурзивни стереотипи и тумачења која понекад исувише поједностављују ову комплексну друштвену појаву. Најрелевантнији савремени истраживачи феномена хулиганизма препознају сложеност узрока ове појаве, које је неопходно познавати ради успешније заштите друштва од њених последица.

Кључне речи: хулиганизам, вандализам, урбан, стереотип, феноменологија.

Увод

Трагедија која се догодила 11. септембра у САД, реактуелизовала је стару дилему човечанства: избор између слободе и безбедности. Савремена цивилизација, у овом смислу, није одмакла много даље од Старог и Средњег века – епоха у којима настају зачеци онога што данас препознајемо као урбани начин живота.¹ Неодвојиви део „градског“ живота старог доба била је сигурност коју су пружале његове зидине. Ограничење

* Ради доступности широкој читалачкој публици, претходни рад објављујемо и на српском језику.

¹ И сам израз „урбани“ потиче од латинске именице *Urbs*, која је означавала „град“ (реч је врло брзо постала синоним за Рим, који су његови поданици сматрали „јединим“ и „вечним“ Градом).

животног простора многима се чинило као мала цена у односу на безбедност коју су одбрамбени бедеми пружали.² Зидине су временом из физичке прерасле у психолошку баријеру која је делила „урбано“ од „руралног“ – или „цивилизовано“ од „варварског.“ Док су градови под заштитом својих зидина гомилали благо, њихов развој пратиле су пожурне очи „варвара“ – оних који су веровали да им снага даје право да отму било шта што пожелеле – при том, сами немајући готово ништа да изгубе!

Међутим, док су зидине (мање или више успешно) штитиле градове од спољашњих претњи, њихов унутрашњи социјални поредак готово од самог настанка носио је своје специфичне безбедносне изазове. Друштвена и имовинска неједнакост грађана доводила је до унутрашњих сукоба у којима зидине нису биле помоћ, него чак и претња (рецимо, у случају потребе да се из града брзо побегне). Као неопходност урбаног живота наметнуле су се појаве попут културе, уметности и спорта – својеврсних „вентила“ за испуштање неминовних социјалних тензија.³ Упркос томе, у градовима старог доба избијали су немири, често разорнији од било какве „варварске најезде.“ Понекад, главни протагонисти таквих немира били су припадници супротстављених градских навијачких фракција.⁴

Урбани миље Рима пренео се, са свим својим предностима и манам, и у Константинопољ, престоницу ромејског („византијског“) царства. Из живог описа Прокопија, једног од највећих византијских историчара, види се колико се, у суштинском смислу, „градски живот“ до данас мало променио. Наиме, у делу *Тајна историја* историчар даје детаљан опис побуне „Ника“ (грчка реч која означава победу), из јануара 532. године, која је у бекство натерала и самог цара Јустинијана, завршивши се пожаром који је прогутао први храм Свете Софије у царском граду. Покретачи овог устанка управо су биле градске навијачке фракције „плавих“ и „зелених,“ које су у једном тренутку превазишле међусобну вековну мржњу и удружиле се у хулигански ветар који је, горе од било какве спољашње претње, готово разорио царски град и владајући поредак. Прокопијев опис хулиганског терора (под привременим покровитељством државне власти), који је претходио побуни, чини нам се речитијим од многих данашњих научних анализа феномена хулиганизма:

² У овом смислу, у старом свету била је специфична Спарта, град који се управо поносио чињеницом да нема никакве одбрамбене зидове, иако је у једном периоду на једног слободног грађанина било чак 10.000 робова.

³ О својеврсној „ритуалној димензији спорта“ видети више у социолошкој интерпретацији: Birtell, S., (1981). *Sport as Ritual: Interpretations from Durkheim to Goffman*, Social Forces, Vol. 60, No. 2, Special Issue: 354-376.

⁴ На пример, у римском Колосеуму постојале су „фракције“ навијача кочијашких трка које су се делиле по бојама својих фаворита – најпре на „црвене“ и „беле,“ а касније, у периоду Царства, још и на „зелене“ и „плаве.“ Видети више у: Melmoth, W. and Harris, H. A., (1972). *Sport in Greece and Rome*, Cornell University Press: 220-21.

„Скупљајући се у банде чим би се сутон почео спуштати, пљачкали су боље одјевене на отвореном тргу и у уским улицицама, грабећи у пролазу њихове огртаче, појасеве, златне брошеве и све што би се нашло на њиховим рукама... Та насиља изазивала су код свакога осјећај непријатељства спрам њих, нарочито код оних присталица „плавих“ који нису узели активна учешћа у расправи и свађама... Али, зло се ширило; како никаква казна није стизала злочинце од стране оних који су задужени за јавни мир, њихова је смјелост расла све више и више. Јер, када је злочин по себи заштићен, не постоје границе његове злоупотребе; чак и када је кажњен, никада није сасвим потиснут, а већина људи, по природи површина, почиње гријешити... Они нису имали потребе прикривати своје злочине, нису се плашили кажњавања, штовише сматрали су да је у питању њихов углед и доказ њихове мушкости, убити бодожом било ког ненаоружаног човјека, који је ту случајно пролазио... Судије, одлучујући о случајевима које су рјешавали, гласали су не према ономе што су сматрали праведним или законитим, већ према томе је ли странка у спору непријатељ или пријатељ странке на власти“ (Прокопије, 1988:62-64).

Према Прокопију, несумњиви кривац за ово стање био је цар Јустинијан, који је своју власт у доброј мери дуговао подршци фракције „плавих“ и који им је, својом попустљивошћу према њиховом терору, на одређени начин враћао дуг. Када је коначно покушао да поново успостави нарушени поредак, цар се суочио са најездом „вандала“ у зидинама свог, споља неосвојивог, града.

О значењу појма хулиганизам

Прокопијев опис побуне „Ника“ даје нам бројне путоказе ка утврђивању значења појаве коју називамо одомаћеним англосаксонским термином „хулиганизам.“ Именице хулиганизам и вандализам у већини језика који их користе често служе као синоними за означавање исте појаве која би се најкраће могла описати као „рушилачко и насилничко понашање.“⁵ Сматрамо да је вандализам феномен који је сродан хулиганизму, с тим што ћемо нагласити да је хулиганизам врста вандализма и да је ужи појам од њега.

Израз хулиганизам први пут је у свом данашњем значењу употребљен у Британији крајем XIX века,⁶ а никада није успео да до краја потисне и замени вандализам – израз настао по германском племену које је 455. године наше ере, „опљачкало и опустошило Рим уништавајући културне

⁵ За именицу „хулиганизам“ овакво тумачење дају Klajn, I. i Šipka, M., (2006). *Veliki rečnik stranih reči i izraza*, Prometej. У истом Речнику именица „вандализам“ има нешто детаљнију одредницу: „дивљачко понашање, разарање, пљачкање и уништавање културних вредности“.

⁶ *Online etymology dictionary*, доступно на: <http://www.etymonline.com/index.php?term=hooligan>, (приступљено 4. 4. 2012).

вредности.“ Разлика између ових израза је у томе што би „вандали“ представљали спољну, а „хулигани“ унутрашњу претњу; међутим, племе Ванда је у историји управо остало запамћено по разарању које није типично чак ни за варварске најезде, па је израз вандализам био употребљаван за све врсте разорног и безобзирног понашања, без обзира на учиниоце.⁷ По неким теоретичарима вандализам је безразложна деструктивност;⁸ међутим, овакво одређење може имплицирати феномен агресије али и различите врсте насиља, па му тако не можемо приписати валидну научну тежину. Постоје и она одређења вандализма која се заснивају на насиљу према материјалним стварима изостављајући однос према људима, што опет дефиницију чини непотпуном: „Вандализам је намерно уништавање и наношење штете приватној имовини или јавној имовини без одобрења власника те имовине“ (Murray, 2006:11). По нама, једна од најбољих дефиниција вандализма, која је преживела тест времена, јесте она која је направљена на основу ФВ извештаја из 70-их година двадесетог века: „Вандализам је вољно или намерно уништење и упропаштавање имовине без дозволе власника и подразумева: сечење, кидање, ломљење, бојање, цртање, прљање и све остало што је обухваћено локалним законом“.⁹

Данас се израз хулиганизам готово искључиво користи за насиље повезано са спортским манифестацијама. Етимологија речи хулиган, тј. хулиганизам, води порекло из енглеског језика и у вези са њеним настанком постоје многобројна објашњења, од којих се два чине као најпоузданија. По првој верзији, на основу полицијских извештаја из 1898. у Енглеској, реч хулиган везује се за име једног од криминалаца из озлоглашене трочлане банде Хулиган – Худлум – Ларкин (Hooligan – Hoodlum – Larkin). По другој верзији, овај назив потиче од имена ирске имигрантске породице која је живела у Лондону и терорисала East End (Lieberman, 2005:120).

Постоји више дефиниције хулиганизма, али оно што им је заједничко јесте појам насиља у корелацији са појмом спорта, у оквиру чега се преплићу идеолошко-политички елементи. Тако, на пример, у Енциклопедији британског фудбала стоји: „Хулиганизам је повезан са осећајем идентитета са фудбалским клубом или националним тимом и манифестује се кроз расизам и ксенофобију представљајући основну тачку за периодично учествовање десничарских политичких група,

⁷ Као такав, израз је оживео у Француској крајем XVIII века где га је употребио Анри Грегоа, просвећени бискуп од Блоа, који је био један од вођа Француске револуције али се није одрекао своје вере чак ни у периоду Терора. Опат Грегоа написао је, 1793. године, свој *Извештај о разорним последицама вандализма*, у ком је критиковао рушилачко понашање јакобинских екстремиста према споменицима културе и уметности. Cf. *Online etymology dictionary, op. cit.* (приступљено 4. 4. 2012).

⁸ Видети више у: Hirsch, D. E., Kett, J., Trefil, J., (2002). *The new dictionary of cultural literacy*. Houghton Mifflin, Boston.

⁹ Видети више у: Stanley, C., (1972). *Vandalism: „Its politics and Nature“*, у: J. B. Mays (ed), *Juvenile Delinquency, The family and the social Group*, Longman, London.

укључујући *Национални фронт* и *Британски покрет* (Coh, Wamplaw, Russell, 2002:19). Сматрамо да је ова дефиниција пре свега прилагођена британском друштву и да не одређује суштину фудбалског хулиганизма на универзалан начин. Рецимо, у Србији се под појмом хулиганизма првенствено подразумева насиље екстремних навијача, повезано са спортским догађајем, али се у оквиру њега може подразумевати и обично насиље на улици које не кореспондира увек са спортом и које могу да врше екстремне групе и појединци који немају навијачки предзнак. Има дефиниција које говоре о потреби хулигана за припадањем групи, макар и на патолошки начин: „Хулиган је члан одређене навијачке групе који прихвата одређене заједничке вредности од којих је мржња према члановима других група најдубљи заједнички корен; којем припадање групи значи бег од анонимности, даје му осећај сигурности; туча са другим групама навијача је израз осећајног набоја; осредњи смисао живота где бити хулиган, значи бити слободан и живети живот на најбољи могући начин један је од најсажетијих опредељења хулиганизма као појавног облика“ (Петровић, 1992:21).

У великом броју научних радова, посебно оних из друге половине прошлог века, наводи се веза између радничке класе и хулиганизма. У овим радовима посебно се истиче да је хулиганизам уобичајена форма насиља младих људи који припадају радничкој класи.¹⁰ Па, ипак, мишљења смо да насиље на спортским приредбама није искључиво последица материјалне, већ и политичке кризе, а можда пре свега кризе система вредности. То су данас „обично“ млади људи који, према социјалним обележјима, припадају средњој класи и који су слични својим вршњацима, а не, како се то често у јавности истиче, доминантно деликвентима из предграђа. Слично томе Brimson сликовито износи своје виђење хулигана: „Ногометни хулигани не живе испод земље и немају истовирано „РАЗБИЈАЧ“ насред чела“ (Brimson, 2006a:51).

Разлог зашто је највише хулигана међу младим људима објашњавамо вишком енергије, која аналогно иде са младошћу. Битан је начин каналисања те енергије – једни врше њену сублимацију кроз рад, стваралаштво, спортске резултате, док код других негативно сублимирање подразумева манифестације разних облика насилног понашања, укључујући и хулиганизам.

Са друге стране, млади људи обично трагају за изградњом свог идентитета и, у складу са тиме, траже групу која ће их прихватити и у којој могу потврдити своје „ја.“ Уколико породица или социјално окружење не изврше здраву социјализацију омладине, онда се често тражи алтернатива, а то је некада – навијачка група (Ђориф, 2010:365).

¹⁰ Видети више у: Bodin, D., Robene, L., Heas, S., (2004). *Sport and violence in Europe*, Council of Europe, Strassbourg, стр. 33-35.

Деценијама су навијачи изазивали немире и на терену и ван њега у скоро свим земљама у којима се игра фудбал. Развој ове супкултуре довео је до насиља ван стадиона (Гоу, Руквуд, 2009:241).

Спорт је у древној Хелади имао ритуални и сакрални, а у данашњој цивилизацији (у националним и међународним оквирима) пре свега културни значај.¹¹ Страсти које у посматрачима (навијачима) буди спортско надметање имају безмало ванвремени карактер. У одређеном смислу, спорт се може описати и као врста легалног, па чак и пожељног „друштвеног опијата.“¹² У овом контексту узроке насиља повезаног са спортом психолози повезују са емотивним процесима „ситуационе фрустрације.“¹³ Наиме, навијач кроз процес својеврсног психолошког трансфера има могућност да одложи сопствену потребу за такмичењем у циљу стицања бољих животних позиција и да је „преусмери“ на свој тим. У зависности од јачине овог трансфера, победе и порази тима или спортисте кога навијач одабере, имаће већи или мањи утицај на његове емотивне процесе и њима условљене реакције, манифестације и понашања.¹⁴ Штавише, психолошка и социолошка истраживања су још педесетих и шездесетих година прошлог века показала да сами спортисти (чак и када су у питању борбени спортови) испољавају далеко нижи ниво агресивности од својих навијача (McNeil, 1959:207). Ово је, рекли бисмо, логична последица чињенице да је енергија навијача, уложена у трансфер са сопствених животних изазова на изазове спортисте или клуба који прати, далеко мања од енергије коју сами спортисти морају да уложе у покушај да победе противника; међутим, у обрнутој пропорцији, емотивни набој навијача често је далеко већи од емотивног набоја самог спортисте (кога неконтролисане емоције само могу да ометају у игри).¹⁵

¹¹ Видети више у: Birrell, S., *op. cit.* Cf. Goodger, J., (1986). *Ritual Solidarity and Sport*, Acta Sociologica, Vol. 29, No. 3: 219-224.

¹² Карл Маркс је у *Прилогу критици Хегелове филозофије права* парафразирао тезу маркиза де Сада о „религији као опијуму за народ.“ Измишљена де Садова јунакиња Јулијета, у истоименој новели (објављеној 1797) говори краљу Фердинанду да је „незнање опијум којим храниш свој народ, како не би осетили неправде које им чиниш“, Cf. Kuehnelt-Leddihn, E. von, (1990). *Leftism revisited – from de Sade and Marx to Hitler and Pol Pot*, Regnery gateway: 62-67. У епохи секуларизма понекад се износе претеране тезе да је спорт, у одређеној мери, заменио улогу религије у друштву. Овакав став несумњиво представља преувеличавање, али ипак скреће пажњу и на одређене култне или ритуалне елементе које су спортске манифестације задржале од антике. Погледати напомену 10 у овом раду, као и De Knor: and Houng, J., (1998). *The functions and significance of sport*, Tilburg University Press.

¹³ Сажет и врло информативан преглед ових теорија даје Abdal-Haqq, I., (1989). *Violence in Sports*, ERIC Clearinghouse on Teacher Education, доступно на: <http://www.ericdigests.org/pre-9214/sports.htm> (приступљено 5. 4. 2012).

¹⁴ Видети више у: Cf. Senechal de la Roche, R., (1996). *Collective Violence as Social Control*, Sociological Forum, Vol. 11, No. 1: 97-128.

¹⁵ Дobar преглед ставова стручњака о овим процесима у научној периодици до осамдесетих година прошлог века даје Luschen, G., (1980). *Sociology of Sport: Development, Present State, and Prospects*, Annual Review of Sociology, Vol. 6: 334, 335.

Правилно дефинисање појма хулиганизам захтева исправно разумевање његове корелације са спортским садржајем који користи као покриће. Не може се порећи чињеница да је сваки хулиган, у одређеној мери, и навијач – али, исто је тако сигурно да велика већина навијача нису хулигани, него људи који, с већим или мањим степеном емотивног набоја, прате спорт, притом задржавајући контролу над својом индивидуалношћу и понашањем. Један од основних дистинктивних критеријума у сагледавању разлике између навијача и хулигана јесте у односу између колективног и личног (Haidt, Seder, Kesebir, 2008:145). Многа истраживања указују на разлику између индивидуалног навијача и припадника хулиганске групе, који пристаје да сопствени идентитет и систем вредности замени перципираним идентитетом групе којој приступа. У овом процесу трансфер је само привидно усмерен ка спортском садржају, док у суштини зависи од колективног идентитета саме групе.¹⁶ Индивидуалног хулигана због тога није могуће дефинисати или разумети изван контекста групе којој припада.

Узевши у обзир наведене факторе, хулиганизам не можемо дефинисати само као „насилно и рушилачко понашање,“ које заправо представља само последицу транспозиције колективног садржаја и индивидуалног идентитета. Хулиганизам би прецизније био дефинисан као усвајање антисоцијалног система вредности, који традиционалну породичну или друштвену заједницу замењује навијачком групом.¹⁷ Енергија коју би човек традиционално уложио у одбрану сопствене породице или државе, уласком у хулиганску групу формално се преноси на клуб, а суштински ставља на располагање новој заједници и потенцијално постаје подложна разним врстама злоупотреба. У том смислу, вандализам је врло добар и прецизан термин за ову појаву – наиме, племе Вандала (попут данашњих хулигана) није делило систем вредности свога времена и без милости и страха је уништило храмове и културне споменике Рима, који су фасцинирали чак и остала варварска племена. Своју „славу“ и „репутацију“ у свету Вандали су градили кроз своју способност уништавања и страх који би њихова појава изазивала у будућим подухватима. Управо је таква репутација, као врста античке „терор-тактике“, и била основни мотив разарања. Само освајање и пљачка не изазивају толико снажан ефекат као немилосрдно уништење било чега што не може да буде поистовећено с групом.

¹⁶ Гримшо је дао врло информативан пресек у: Grimshaw, A. D., (1970). *Interpreting Collective Violence: An Argument for the Importance of Social Structure*, Annals of the American Academy of Political and Social Science, Vol. 391, Collective Violence: 9-20. Новија литература у: Senechal de la Roche, R., (2001). *Why Is Collective Violence Collective?*, Sociological Theory, Vol. 19, No. 2: 126-144.

¹⁷ Исто важи за банде, екстремистичке и терористичке групе, као и тоталитарне и деструктивне култове.

„Плави“ и „зелени“, чију страховладу је тако живо описао Прокопије, такође су имали ту вандалску компоненту. Иако су и сами били житељи Константинопоља, њихови индивидуални идентитети су били транспоновани системом вредности навијачке фракције којој су припадали. Они су се у сваком смислу, па чак и по изгледу и облачењу, одвојили од својих сународника и ефективно постали „вандали у зидинама.“ Прокопије је у свом опусу врло успешно описао њихове мотиве кроз промену вредносног и визуелног идентитета која је отишла толико далеко да су, у налету разуздане страсти, баш попут Вандала у Риму неких стотинак година раније, спалили чак и величанствени храм Свете Софије, који је изградио император Константин. Насиље хулигана мање ће нас шокирати ако не заборавимо чињеницу да њихово рушилаштво никад није усмерено према било чему што препознају као „своје.“

На основу свега изложеног можемо предложити и нашу дефиницију хулиганизма: намерно, насилно и групно понашање екстремних навијача, који кроз припадање навијачкој групи изграђују персонални идентитет који исказују кроз фрустрацијску агресију, намерним наношењем физичких или психичких повреда другом човеку или групи људи и уништењем или оштећењем материјалних ствари.

Није тешко закључити да је линија раздвајања између вандализма и хулиганизма у томе што се прва појава заснива претежно на спровођењу насиља најчешће према имовини (мада не искључује и насиље према људима), док хулиганизам, осим насиља које је усмерено према имовини, подразумева увек и насиље према људима.

Хулиганизам као начин живота и свесно опредељење

Савремени истраживачи појаве хулиганизма такође покушавају да проникну у мотиве насиља које изговор налази у праћењу спортских манифестација. Попут византијског историчара, и они се труде да јасно нагласе дистинкцију између људи који навијају за свој клуб и оних који у његово име уништавају туђе животе и имовину, шире панику (Живковић et al., 2011). Озбиљно сагледавање овог феномена захтева отклон од било каквих генерализација. Британски социолог Данинг указује на комплексност спреге спорта, насиља и екстремистичких идеологија, али (доследно социолошком академском дискурсу ком припада) ипак донекле пренаглашава фактор социјалног статуса изгредника.¹⁸ Па ипак, стереотип о хулиганима као припадницима искључиво „социјал-

¹⁸ Видети више у: Dunning, E., (1999). Sport matters: sociological studies of sport, violence, and civilization, Routledge: 43, 44 и 156, и Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J. M., (1988). The roots of football hooliganism: an historical and sociological study, Taylor & Francis: 157-183.

но угрожених слојева“ не потврђује се у потпуности кроз резултате релевантних истраживања. Нека од њих указују да хулиганизам не треба посматрати искључиво у контексту друштвеног статуса изгредника, већ управо кроз њихов систем вредности,¹⁹ који је увек делом и социјално детерминисан. Већина хулигана заиста потиче из нижих социјалних слојева, али хулигански начин живота је избор и не малог броја лица која потичу из средње или више класе.²⁰ Стога, боље разумевање појава попут хулиганизма и екстремизма (нарочито као склоности младих људи) захтева да полазна тачка разматрања буде потрага за узроком одбацивања традиционалног система вредности средње класе.

Такмичарски дух средњег сталежа, разапетог између непрекидног страха од пада наниже и сталне жеље за материјалним напретком у редове више класе, често је перципиран као вид својеврсног „материјалистичког конформизма.“²¹ Монотони дискурс амбициозног материјализма, либералне демократије и политичке коректности иницирао је читав низ екстремистичких „левих“ и „десних“ скретања, нарочито од 1968. до данас (Ноп, 2007). За многе младе људе екстремизам и насиље нису били у толикој мери последица социјалног очајања, колико бунт против митологизованог и вештачки наметнутог „малограђанског морализма.“²²

Уколико имамо у виду овај иницијални отпор према наметању доминантног друштвеног система вредности (у англосаксонском сленгу „од девет до пет“),²³ степен друштвене опасности директно ће зависити од интензитета бунта. За неке припаднике „навијачких“ група²⁴ кокетирање с хулиганизмом представља врсту забаве. Тврдокорнији хулигани овакве „саборце“ обично доживљавају као „туристе“ или „позере“, а често се дешава да их вербално или физички нападну на трибинама. Сваки придошлица у хулиганску групу излаже се ризику да буде уочен и нападнут као аутсајдер. Директна последица овог, условно речено,

¹⁹ На пример, Валас у својој дисертацији дефинише стубове на којима почива систем вредности средњег сталежа: конструктивна употреба слободног времена, прихватљиво понашање, самосталност и успешност: Wallace, R. A., (1998). *Modern English Football Hooliganism: A Quantitative Exploration in Criminological Theory*, Dissertation submitted to the Faculty of the Virginia Polytechnic Institute and State University: 31, 36.

²⁰ Ibidem.

²¹ Нарочито у визури неомарксистичких теоретичара од Грамшија, преко Адорна, Хоркхајмера, Барта и Фукоа, до Хабермаса и Бодријара.

²² Антрополошки приступ у значајно већој мери узима у обзир комплексност проблема и неопходност мултидисциплинарног приступа: Armstrong, G., (1998). *Football Hooligans: Knowing the Score*, Berg: 169. Значај мултидисциплинарног приступа проучавању овог феномена наглашавају и домаћи аутори: Оташевић, Б., Субашић, Д. и Мижковић, С., (2011). *Политичко поступање поводом насиља и другог угрожавања безбедности на спортским приредбама – случај Републике Србије*; Насиље и спорт – Зборник радова са међународног научног скупа „Млади и насиље у спорту у Републици Српској и Босни и Херцеговини о обезбјеђењу спортских догађаја“, Банја Лука, стр. 190-206.

²³ „Nine to five“, алузија на радно време у периоду од 9 до 17 сати, која подразумева да преко радне недеље практично не остаје времена за било какву активност, осим рада и спавања.

²⁴ Које су углавном неформално организоване, а већ самим својим постојањем ипак имплицирају одређену тежњу за одвајањем од људи који само прате спорт и подржавају свој клуб.

„система чопора“²⁵ јесте потреба „јуниора“ да опстану тако што ће одређеним ризичним поступцима фасцинирати „сениоре“. Као две највише вредности хулиганске парадигме успостављају се принципи бруталне храбрости и бескомпромисне лојалности.

Структуру типичне хулиганске групе чине: *придошлице* (који јој у пуном смислу и не припадају), *шире чланство* (које обухвата све „доказане“ припаднике чопора који обезбеђују „критичну масу“ – како за навијачку кореографију тако и за насилје) и *уже језгро* – „вође“.²⁶ Припадници ширег чланства или „обични хулигани“ најчешће прибегавају вербалном или физичком насилју у жељи да „сачувају образ“ пред групом, што се може окарактерисати и као форма „глуме“ или „игре.“ (Bennett, Dando, Sharp, 1980:623). Као посебна категорија намећу се они припадници сваке хулиганске групе које теоретичари који прате ове феномене дефинишу изразима „nutters“ или „loonies“, што би у нашем сленгу отприлике одговарало изразима „болиди“ или „дилеје“.²⁷ Остали хулигани, укључујући и вође, углавном тек толеришу овакве „саборце“, најчешће уз дозу подсмеха или зазора. Па, ипак, неки социолози у својим истраживањима с почетка осамдесетих година прошлога века закључују како дугорочни третман навијачких група као гомиле безумних силеција може утицати на повећање броја најекстремнијих изгредника, због њиховог наводног поистовећивања са „друштвено додељеном улогом“.²⁸ Овај закључак нам у најмању руку делује неуверљиво и стога смо склонили да прихватимо Армстронгову критику структуралног (социолошког) марксизма, који је често склон паушалним, идеолошки обојеним и преувеличаним оценама.²⁹ Армстронгово антрополошко истраживање феномена хулиганизма уздрмало је многе стереотипе које је у ову област унела социолошка наука, а посебно теорије о хулиганима као сиромашним, необразованим и приглупим социјалним отпадницима – позициониравши хулиганизам у сферу свесног избора, уместо друштвено наметнуте „неминовности“.³⁰

²⁵ У хијерархији чопора грабљиваца јединка напредује комбинацијом бруталности и пожртвовања.

²⁶ Ова подела може грубо да се упореди са међународном категоризацијом насилности А, Б и Ц, која се и код нас употребљава у оперативном раду и стручној литератури. Видети више у: Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насилје у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, стр. 272. Па, ипак, треба нагласити да чланови групе А (ненасилни) имају снажну тенденцију да пређу у групу Б (потенцијално насилни) или, пак, да напусте групу, пошто је степен насилности у хулиганским групама један од најзначајнијих стубова „ауторитета“.

²⁷ *Ibidem*: 625. Cf. Dunning, E., Murphy, P. and Williams, J., (1986). *Spectator Violence at Football Matches: Towards a Sociological Explanation*, The British Journal of Sociology, Vol. 37, No. 2:223.

²⁸ *Ibidem*: 633. Дистинкцију између „здравог“ и „патолошког“ вида друштвене побуне у историјско-антрополошкој перспективи даје одлична енциклопедијска одредница у *Британском медицинском годишњаку*, из раних седамдесетих година прошлог века: (1971). *Hooligans and Vandals*, The British Medical Journal, Vol. 2, No. 5757:296.

²⁹ Видети више у: Armstrong, G., *op. cit.*: 15 и 169.

³⁰ *Ibidem*: 169 и даље. Наравно, Армстронг никако не искључује факторе друштвеног условљавања али указује на значајно већу сложеност проблема од модела који предлажу многи савремени социолози, који су понекад склони преувеличавању значаја социо-економских фактора. Одлични критички осврт

Хулигански „национализам“ и екстремизам у Србији

Друштвена димензија свакако јесте значајна компонента у тумачењу хулиганизма (поготово у транзиционим друштвима); међутим, подједнако је важно и да социо-економски фактори не заведу истраживача на странпутицу да читав проблем сагледава искључиво кроз ту димензију.³¹ С друге стране, подједнако је погрешно и перципирање хулиганизма као „безазлене забаве“ или повремених насумичних изгреда, који су „природни продужетак“ спортског миљеа.³² Сами представници навијачких група понекад се на ироничан начин обраћају јавности поводом свог медијског имиџа. Један од многих таквих покушаја „разбијања стереотипа“ била је акција из 2007. године коју су покренули *United force*, навијачка група београдског ФК Рад, под ироничним називом „Насилје је глупост“:

„Циљ ове акције је да се едукацијом млађих навијача, у догледној будућности, наша спортска борилишта претворе у америчке арене, где ће сви гледаоци, са кокицама у рукама, моћи на миру да уживају у квалитету нашег фудбала. Циљ је такође да се пажња јавности скрене са малверзација у спорту и малверзација у држави, са продаје Косова и Метохије, и глади озромне већине становништва. Циљ је да се оградимо од хулигана, који својим понашањем спречавају боље сутра земље Србије. Циљ је да акција допринесе несметаној продаји играча као да је у питању бело робље, да се фудбалски моћници несметано богате на сумњиве начине, да могу несметано да рекетирају мање од себе. Циљ је да се такође допринесе томе да наши спортски радници могу несметано да купе још један клуб више, још једну кладионицу више, да наместе још једну европску утакмицу, да наместе без проблема још једну утакмицу домаћег првенства по систему три за три.“³³

Читалац ових редова лако би могао да заборави да иза њих стоји једна од најекстремнијих навијачких група с наших простора. Текстове попут овога, који на писмен и интелигентан начин постављају нека врло значајна питања читавом друштву, није једноставно повезати са хулиганском групом која у својој иконографији има најексплицитније

на такав, неомарксистички светоназор видети у: Hit, Dž. i Poter, E., (2011). *Prodaja pobunjenika: zašto kultura ne može da se zakoči?*, Hedone.

³¹ Када су у питању појаве екстремизма, хулиганизма и насиља мотивисаног предрасудама, нетрпељивошћу или мржњом, у медијима, па чак и у стручној периодици, исувише често је присутан стереотип који ове видове социјалне патологије своди на социо-економску сферу. Cf. Bodin, D., Robène, L. et Héas, S., (2005). *Le hooliganisme entre genèse et modernité*, Vingtième Siècle. Revue d'histoire, No. 85: 68.

³² Ово је најчешће став самих припадника хулиганских група у њиховим интервјуима, фанзинима и интернет презентацијама. Новија литература поклања више пажње сложености феномена насиља у спорту, и корелацији између ових феномена – видети више у: Jamieson, L., Jamieson, L. M. and Orr, T. J., (2009). *Sport and Violence: A Critical Examination of Sport*, Butterworth-Heinemann.

³³ <http://www.united-force.org/index.php?page=vest&recordID=23>

нацистичке садржаје и чији су чланови повезани с неким од најбруталнијих и најбесмисленијих хулиганских злочина.

Уколико бисмо на тренутак прихватили претерано поједностављену тезу да је распад СФРЈ започео управо на стадионима,³⁴ били бисмо принуђени да се запитамо да ли се у догађајима попут оног од 18. октобра 2006. године назире одређене назнаке сличног будућег сценарија? Наиме, на стадиону ФК Рад, у току првенствене фудбалске утакмице између домаћина и ФК Нови Пазар, припадници *United force*-а узвикивали су „чувену“ паролу: „Нож, жица, Сребреница“, као и ону преузету и прилагођену од немачких неонациста: „Србија Србима, напоље са Турцима.“³⁵ Ово је можда добар повод да се укратко размотри питање хулиганског „национализма“ (термина који бисмо овде тумачили у смислу афирмације сопствене заједнице и борбе за њене интересе). Да ли су и у коликој мери акције и размишљања српских хулигана у функцији заштите „српских националних интереса“?

Већина хулиганских група (нарочито источноевропских) у свој идентитет усваја елементе екстремног национализма (или шовинизма), док у иконографију укључује чак и национал-социјалистичке и фашистичке симболе. Одређени медији прихватају, па чак и додатно „спинују“ ове елементе, у потрази за знацима „велике десничарске завере“ или „вајмарског синдрома.“³⁶ Па ипак, све релевантне чињенице несумњиво указују да су „национализам“ и „фашизам“ навијачких група углавном декор, а никако не и суштина њиховог деловања. Све екстремне навијачке и хулиганске групе теже да упуте што више провокација омрзнутом „систему“ (тј. државном апарату). По својој природи оне су, пре свега, анархичне и супротстављене свакој врсти поретка.³⁷

³⁴ На пример, оваква теза често се износи у британским медијима, попут: *Football, blood and war*, Observer, Sunday January 18, 2004 (доступно на: <http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,,1123137,00.html>)

³⁵ Овим поводом у просторије ПУ за град Београд доведена су 154 навијача, од којих 47 малолетника. Против њих 25 (13 малолетника) поднета је кривична пријава за кривично дело изазивање националне, расне и верске мржње и нетрпеливости (Оташевић, Б., *Урбано окружење... оп. cit.*: 272-275).

³⁶ Видети више у: Nikolić, Z. B., (2001). *Vajmarska Srbija, Blic News*, који је у Србији био својеврсна најава оваквих медијских тенденција. Под „Вајмарским синдромом“ овде подразумевамо тенденциозно преувеличавање наводне фашистичке претње у демократском друштву и разне дискурсе „десничарских завера.“ Адолф Хитлер је, својевремено, у свом успону заиста искористио слабости „Вајмарске“ немачке демократије како би дошао на власт. Међутим, након пораза Трећег Рајха овакав тријумф фашизма постао је један од „омиљених“ мотива неомарксистички оријентисаних теоретичара, окупљених око левичарских академских *think-tankova*, попут *Франкфуртске школе* или британских *Културних студија*. Основни проблем ове перцепције био је (и остао) у идеолошки обојеном тумачењу готово свих друштвених појава, што је за последицу имало да чак и у либералној демократији и „буржоаском поретку“, а поготово у свакој форми традиције ови теоретичари проналазе елементе „фашизма“, чије су семантичко поље на такав начин проширили готово до бесмисла. Cf. Hit, Dž. i Peter, E., *op. cit.* и Guttmann, A., (2003). *Sport, Politics and the Engaged Historian*, Journal of Contemporary History, Vol. 38, No. 3, Sport and Politics: 364.

³⁷ Изградња чврстог поретка и институција циљ је сваког озбиљног национализма, а поготово фашизма чија је суштина стварање јаке и тоталитарне државе. Cf. Veler, H. U., (2002). *Nacionalizam: istorija – forme - posledice*, Svetovi, Novi Sad.

Пароле попут „Нож, жица, Сребреница“, којима се прославља злочин над ратним заробљеницима, не могу имати никакве везе са било како протумаченим „српским националним интересима“, већ једино са ина- том и провоцирањем анархистички протумаченог „система.“³⁸ Никакав национализам није компатибилан са мржњом према сопственој држави и полицији, без обзира на све несумњиве мане који сваки државни апа- рат мора да има.

Хулигани се отворено идентификују као носиоци тзв. *АСАВ* поткул- туре,³⁹ којој припада и већина других уличних група које традиционално имају проблеме са законом (као нпр. Punk, Oi, RAP, Hard Core...). „Анти- комунизам“ источноевропских хулиганских група, који је у својој основи био вид постмодерног анархистичког бунта против комунистичког тоталитаризма, транспоновано се у „антидемократизам“ из истих мотива; међутим, потпуно је неосновано и неутемељено очекивање да би хули- ганске групе на било какав начин могле да буду компатибилне некаквом виду фашистичке диктатуре, чак и када би неко успео да их инструмен- тализује да такав преврат подрже (King, 1997:577). Хулигани су безна- дежно заробљени у лимбу вандалистичке ентропије – они екстремни су своју заједницу формално свели на клуб за који навијају, а суштински на групу којој припадају. У овом простору нема (довољно) места за поро- дицу, нацију, државу, сталан посао. Већина екстремиста тако долази пред избор: да ли да жртвује све побројано или припадност групи?

Одсуство било каквог суштинског идеолошког садржаја свакако не значи да ове групе ипак није могуће инструментализовати за остварење идеолошких циљева или криминалне делатности. Напротив, кримино- гена средина типичне хулиганске групе представља идеално тло за регрутацију различитих типова извршиоца криминалних и екстремис- тичких акција.⁴⁰ Веома штетну улогу у овом смислу често може да оди-

³⁸ Излишно је напомињати колико је хулиганска перцепција некаквог „монолитног“ и корумпираног државног апарата, који је непријатељ сваког вида слободе мисли и деловања, безнадежно поједностав- љена и погрешна. Овакво поједностављење инхерентно је сваком виду екстремизма, који у свом дело- вању садржи елементе криминала или социјалне патологије. Виђење „система“ као ултимативног непријатеља слободе, хулиганском и екстремистичком иживљавању даје неопходни изговор, који ће сваку врсту разарања представити као племенити чин умишљене „борбе за слободу.“ Екстремизам било које врсте никада није заснован на рацију и аргументима, већ увек и искључиво на емоцијама и манихејској заблуди о борби између „ултимативног добра и зла,“ тј. црно-белом свету који не допушта никакве нијансе „сивог.“ Видети више у: Wilcox, L., *What Is Political "Extremism"?*, доступно на: <http://www.voluntaryist.com/articles/027a.php> (приступљено 4. 4. 2012).

³⁹ *All Cops Are Bastards*: „Сваки је пандур копице.“ У последњој деценији видимо ову енглеску скраћени- цу и по фасадама зграда широм Србије.

⁴⁰ Сличан механизам функционисе и у америчким уличним бандама. Cf. Spergel, I. A., (1990). *Youth Gangs: Continuity and Change*, Crime and Justice, Vol. 12:185, и Roadburg, A., (1980). *Factors Precipitating Fan Violence: A Comparison of Professional Soccer in Britain and North America*, The British Journal of Sociology, Vol. 31, No. 2:265-276. Стадионе као својеврсне „регрутне полигоне“ за екстремистичке покрете спомиње и Браун у свом осврту на културну димензију неонацизма у западној Европи: Brown, T. S., (2004). *Subcultures, Pop Music and Politics: Skinheads and "Nazi Rock" in England and Germany*, Journal of Social History, Vol. 38, No. 1:157-178; као и незаобилазна монографија Мидларског, у којој је

гра и неодговорно извештавање медија које је, у сталној потрази за сензацијама, чешће у стању да погорша проблем социјалне патологије хулиганизма него да допринесе његовом решавању.⁴¹

Типичан такав пример налазимо у интервјуу који је крајем 2003. године са припадницима српских хулиганских група обавио Дејв Фаулер, из британског таблоида *Observer* (*Посматрач*).⁴² Неки од вођа ових група отворено су причали овом новинару о начину на који је Жељко Ражнатовић Аркан преузео вођство над навијачима клуба „Црвена Звезда“ током 1990. године. Фаулер сумира свој боравак међу српским навијачима кроз текст који започиње тезом да су ови преузели методологију од британских хулигана, али и да су их превазишли по степену опасности који представљају по друштво. У својој анализи овај аутор врло пристрасно и острашћено износи елементе криминала, расизма и екстремног национализма за које је сазнао од самих навијача и изводи врло смеле закључке да они нису претња само српској, него и европској демократији. Српски хулигани не само да нису демантовали овакве тврдње, него су се у разговорима трудили и да их преувеличају, хвалећи се привилегијама које им дају клубови и акцијама којима „превазилазе“ и своју „славну британску браћу.“

Закључак

Нема сумње да насиље у спорту од најстаријег доба представља континуирану појаву коју није у стању да избегне ни једно савремено друштво. Може се говорити само о различитим облицима и, сходно томе, о различитом интензитету његовог испољавања. Такође, чини се неспорном теза да се урбано испоставља као просторно-друштвени центар из ког се ове појаве „еманирају“ на најшире окружење. У градовима постоји велики број места која се не препознају као окупљалишта екстремних навијача, а која у тренутку (евентуално под утицајем неких стимулативних средстава или услед појачаног колективног осећања депривираниности) могу постати простори са нагомиланом „негативном енергијом“ Која угрожава људску безбедност (Ђорђевић, Кековић,

дат и врло детаљан преглед досадашњих истраживања и стручне литературе о овим сложеним друштвеним феноменима: Midlarsky, M. I., (2011). *Origins of Political Extremism: Mass Violence in the Twentieth Century and Beyond*, Cambridge University Press.

⁴¹ У последњој деценији спроведен је читав низ мултидисциплинарних истраживања о стварном утицају медија на друштвена дешавања, укључујући и насиље (добар преглед релевантне литературе до средине деведесетих година прошлог века даје: Felson, R. B., (1996). *Mass Media Effects on Violent Behavior*, *Annual Review of Sociology*, Vol. 22:103-128. У контексту корелације насиља и спорта, видети више у нешто старијем али и даље корисном тексту: Lawrence, G., (1985). *The Gladiatorial Lust for Blood: The Media and Soccer Violence*, *The Australian Quarterly*, Vol. 57, No. 3:192-202.

⁴² *Football, blood and war*, *Observer*, Sunday January 18, 2004, доступно на: <http://observer.guardian.co.uk/osm/story/0,,1123137,00.html> (приступљено 4. 4. 2012)

2011). За стављање ове врсте енергије у „погон“ само је потребан стицај околности, а њега градска свакодневица латентно садржи.

Навијачка поткултура пружа могућност младим људима да на одређени начин савладају кризу идентитета. Идентитет навијачке групе чини оно на чему се она базира, а што најчешће доводи до екстрема у комуникацији са свима који тој групи не припадају. Насиље је увек примећено, о њему се прича у јавности, оно је у медијском простору и управо та чињеница указује на закључак да ови млади на тај начин остварују какву-такву друштвену заступљеност. Тиме се постиже жељени циљ и од осећаја да су „нико“ стичу утисак да су „неко“, чиме навијачка поткултура решава кризу идентитета и осећај социјалне инклузије и, што је значајније, утицаја. Истовремено, тиме се намеће обавеза друштву и држави да адекватно реагује на такве појаве, укључујући и кажњавање, посебно када су у питању млади (Јоксић, 2011).

Макар и само из посматрања насиља око спорта у једном урбаном контексту постаје јасно да ни једна посебна дисциплина није у стању да ухвати целину овог комплексног друштвеног феномена. Ту је потребно садејство многих друштвених али и осталих дисциплина, пре свега социологије, психологије, криминологије, криминалистике, антропологије и права.

Zoran Misić, MA*
Police Headquarters of the Republic of Serbia MI
Prof. Želimir Kešetović, PhD
Faculty of Security, Belgrade

UDK – 343.343.3 (497.11) : 796
343.343.3 (497.11) : 323
343.343.3 (497.11) : 343.97
Review scientific paper
Received: 20.03.2012.

Hooligans in Serbia in the Triangle of Sport, Politics, and Crime¹

Abstract: *Violence at sporting matches in Serbia has its roots in the events related to political tensions and the disintegration of the SFR Yugoslavia. Stepping into transition, civil war and the general criminalization of society in the setting of international isolation and UN-imposed sanctions, all led to an increase of violence in general and particularly on the sports fields. In the early 1990s sport became lucrative business, and sport clubs began to function as business corporations. Sport became politicized as politicians were included in the management of sport clubs, while sport fans were manipulated by the politicians. A number of supporters were engaged in wars in the former Yugoslavia, accepting nationalism and other extreme political ideologies, while various political occasions were used by sport supporters and members of the extreme right as a reason for serious disorders. The clubs became involved in money laundering, rigging the results, and illegal trade with players, while sport supporters' leaders became involved in blackmail, extortion and drug trafficking. The state response to this phenomenon has been overdue, formal, partial and lacking overall comprehensive strategy, while the actors of violence have had powerful protectors in political parties, celebrities, and some officials in the Serbian Orthodox Church. Adopting the law on sport and law on violence and misconduct at sporting events has created the normative preconditions for social reaction. However, problems remain in the implementation of the law, functioning of the judiciary, media sensationalism and irresponsibility, and the fact that in addition to the repressive measures, the preventive ones are also necessary. The police are only one of the actors in the fight against hooliganism and cannot solve this serious social problem*

* E-mail: rss.komesar@gmail.com

¹ The paper is a result of the research study no. 47017: Security and protection of organizing and functioning of the educational system in the Republic of Serbia (basic principles, protocols, procedures and means) realized by the Faculty of Security of the University of Belgrade and financed by the Ministry of Education and Science of the Republic of Serbia.

by themselves. In keeping with the above stated, creating a national strategy to combat sport violence is suggested.

Key words: *hooligans, sport, violence, Serbia, politics, crime*

Introduction

The violence of fan groups on the occasion of sport manifestations is in a sense a constant which accompanies sport as one of the oldest human activities. As a specific human activity, sport is of a complex and ambivalent nature which is manifested in the simultaneous presence of both its homogenizing (integrative) and antagonizing (disintegrating) social potential (Armstrong and Giulianotti, 1999), due to which it encourages bonding within different groups, nations and cultures, on one hand, but is also related to various forms of violence, violations and crimes threatening security and provoking conflicts, on the other. Professor Djordje Ignjatović has therefore pointed out to the “naive belief that sport is a universal anti-crime factor” as well as to the difference between professional and amateur sport activities, in respect to which he sees professional sport as undesirable because it “has long since been steeped in the widest possible range of criminal activities” (Ignjatović, 2004:541).

The number of sport spectators is ever increasing and groups are formed among them, consisting of individuals who are more interested in supporting their clubs, so they are better organized and prepared. Sport manifestations are often the scene of rioting amidst which it is practically impossible to control or to channel the conduct of supporters and supporting groups, so that those groups present a permanent threat, not only to the authorities, but also to security of the community. Supporters have for decades been causing disorders in almost all countries where football is played, both at the stadiums and outside them (Gou, Rukvud, 2009:241). This has turned the urban environment into an unprotected area - an arena, in which violence, aggression, and panic (Živković et al., 2011) are transferred from the stadiums and transformed into a "general urban problem" (Otašević, 2010:268-269).

Naturally, the supporters' violence, as only one of the manifestations of the increasingly occurring violence, does not present an equally threatening danger to the community as some other forms of violence, but the frequent instances with fatal outcomes, large numbers of injuries and extensive damage to property, combined with the historic continuity of the phenomenon, present a challenge for a better organized and more systematic approach to this security issue.

A general overview of supporters' violence in Serbia

Violence on sport fields became a serious social, security and political issue in the territory of Serbia and in the former Yugoslavia in the 1980s, espe-

cially among the supporters' groups of nationalist orientation in Bosnia and Herzegovina, Croatia, and Serbia. This violence culminated in May 1990, during a football match in Zagreb between *Dinamo* and *Crvena Zvezda* (Red Star) from Belgrade. According to some analysts, this event symbolically marked the end of the federal state and introduced the dissolution of the country in a bloodshed (Žugić, 1996), whereas others think that the story of the disintegration of Yugoslavia can be told as the story about the evolution of violence in sport, especially the violence of hooligans related to football, which was gradually transformed into ethnic clashes, 'great national politics' and eventually moved on to the battlefield in the course of the 1980s and 1990s.

Sport is the best catalyst for mass expression of emotions and a valve which enables a more intensive manifestation of basic instincts; it could therefore be regarded as an indicator of the ensuing crisis of the Yugoslav society. Sporting matches offer fewer and fewer opportunities to enjoy sport and increasingly turn into venues for extremists disguised as supporters, who gather to express their political attitudes and social discontent (Harnischmacher & Ingo, 1989:181-182). What cannot be said in public is shouted at football stadiums.

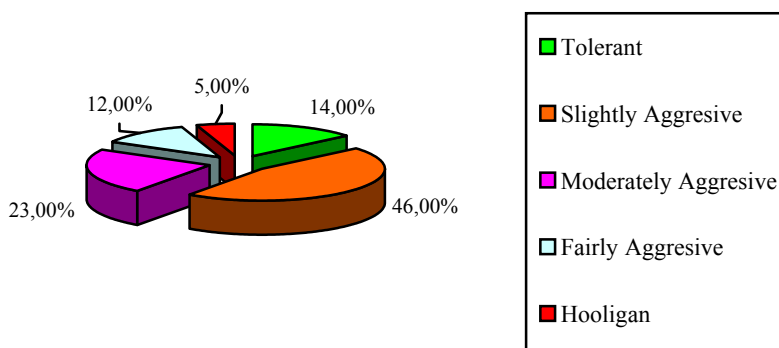
Sport-related violence and hooliganism escalated in Serbia in the past two decades, coinciding with global tendencies. The factor that contributed most to this is the surge of aggression and politicization of fans, which has turned sport into an arena for ethnic clashes (Mihajlović, 1997).

In addition to this, one should not disregard the causes of extremist conduct that the researchers in England pointed out to: social crisis, disintegration of the value system, end of great ideas, loss of the meaning of life, lack of perspectives, unemployment, the state of affairs in football (criminalization, score rigging, departure of the best players and personnel), institutionalized hooliganism in the form of fan groups, patronizing attitude of clubs towards their supporters and a general atmosphere of tolerance of improper conduct. The clubs and sport organizations (managers, coaches), political and other organizations, all use the supporters as their instruments (Misić, 2010:87). The Serbian public is aware that the supporters of the most popular clubs enjoy various privileges and that they have turned cheering into a profession of some sort. Being organized in groups with firm hierarchies, they influence the policies of their favourite clubs alongside club managements. When they are not satisfied with a decision, they exert pressure and threaten with a boycott.

Supporter groups in Serbia

Models of explanation such as the anomy model, sub-cultural model, the model of collective behaviour, the imitation model, the cathartic model, the model of imperative victory and finally the model of a professional supporter

(Koković, 2001) are all very productive in the research. Srećko Mihajlović, a sociologist, has formulated a synthetic aggression index based on which he classified spectators at football matches into the tolerant ones – 14%, mildly aggressive (an occasional dispute; do not take part in brawls) – 46%, medium aggressive (pronounced verbal aggression and occasional participation in brawls and throwing objects into the pitch) – 23%, highly aggressive (about 62% of the individuals in this category occasionally participate in fights, whereas 34% do so frequently), and bullies – the most extreme spectators – the equivalent of hooligans - who are highly active in all types of aggressive behaviour in line with the stated criteria – 5%.

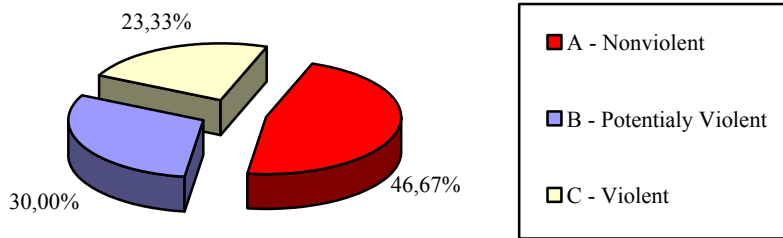


Graph 1. The classification of supporters according to aggression levels
(Source: the *Politika* daily, 1999)²

It is important to be reminded that the hooligans are actually not interested in the match itself and their show takes place regardless of the developments in the sport pitch. The victory of their club, just like a defeat, can be an occasion for street violence after the match (Mihajlović, 1997).

It seems that more efficient police actions call for a more readily acceptable categorization that would, besides the suggested ones, include the following security elements: specific security findings (participation in riots and violent actions, affiliation to a violent fan group, measures or powers implemented so far, use of pyrotechnical means, tools or weapons) and intelligence regarding the individual's conduct, preferences, deviant forms of behaviour, alcohol or drug abuse, etc. It is estimated that there are about 6,000 of the so-called extreme supporters currently active in Serbia. They can conditionally be categorised as belonging to one of the following three categories: approximately 2,800 or 46.67% of them are not violent, about 1,800 or 30.00% are potentially violent, and about 1,400 or 23.33% are violent.

² Published in the series of articles by Aleksandar Apostolovski on Sport and Violence in the *Politika* daily of 06/11/1999.



Graph 2. The estimate of the number of supporters in relation to security threats
(Source: Misić 2010)³

According to the data of the Ministry of the Interior, about 40 organized fan groups and sub-groups have been registered so far, with about 3000 members, mostly in C –violent and B – potentially violent categories. Since the fans belonging to A – non-violent category are rarely registered, it may be a possible explanation of the difference between the estimated number of fans and the number of registered ones.⁴

It is perfectly clear from the above mentioned that hooligans are a minority, but, according to Savković, they are a *significant minority* that causes serious security problems both in the country and abroad. The rioting of Serbian fans in Genoa attracted a lot of media attention in October 2010. About 300 supporters out of the total number of approximately 1600 split into two groups, blocked the city, broke shop windows, harassed passers-by, demolished a police car, and wrote graffiti on the walls of the Doge's Palace. Out of 50 individuals arrested on the occasion, 33 were released, and 17 detained (Savković, 2010: 93).

Main actors of violence at sporting events are groups of football supporters with high degrees of organization. Each of these groups consists of several hundred of the most extreme supporters and a dozen ‘leaders’ among whom hierarchical relations are established in the field, with the unquestionable leader at the forefront, who - in addition to other, usual cheering activities - initiates a conflict with the supporters of the opposing club, police or even without his own group. Success in fights and showdowns increases the leader’s rating and when he reaches a certain level in the hierarchy he stops

³ Based on the estimate of the MI and expert opinions (of security commissioners, club board officials, secretaries of the associations, managers of stewarding services).

⁴ There are public estimates that there are substantially more so-called extreme supporters, even as many as 15,000, but this discrepancy stems from the lack of precise definitions of the terms extreme, supporter, supporting, verbal violence, and improper conduct as well as differentiating between a supporter and a fan. In any case, the term extreme supporter, if used at all in this context, seems more appropriate for denoting violent and potentially violent supporters, i.e. for denoting rioters, bullies, and persons posing a security threat, and not dedicated fans who do not violate rules and regulations.

taking an active part in the clashes, but rather observes from aside, knowing that he would be recognized, and lets the younger ones prove themselves. This underhand game has different actors with various interests. Some leaders of the football club Red Star supporters have established the *Delije* agency in cooperation with certain individuals from the club management, whereas the leaders of the *Partizan* club supporters founded the agency *Grobari* (Undertakers). These two agencies deal with sales of equipment for supporters, organizing attendance at the matches in the country and abroad, etc. The supporters' leaders provide free tickets and other benefits such as free travel to matches in foreign countries, and the like (Misić, 2010).

Many authors agree that a stereotype is established and encouraged of the Serbian supporter as a warrior from the 1990s, who is a nationalist, Orthodox Christian, and hates the supporters of the rival club, police and authorities in general. Sporadic conflicts occur between the club managements and the supporters' leaders, most often in relation to the privileged positions of some leaders, which gives rise to divisions among the various groups. A good illustration is found in the conflicts between the two groups of Partisan's supporters, *Grobari* and *Južni front* (South Front), which often call for police interventions. The last recorded clash which took place in October 2011 between the groups of *Alcatraz* and *Zabranjeni* (The Forbidden Ones) resulted in a murder of one person and another individual sustained grave bodily injuries. From the security aspect, special attention should be given to the supporters of the *Rad* Football Club. Although their number is not large (the extreme core consists of about 80 to 100 supporters), they took part in a large number of riots and mass brawls resulting in serious bodily harm. A small number of these fans belongs to the informal group of Skinheads, characterized by elements of Nazi and chauvinist ideologies, similar to those of the hooligan gangs in Germany⁵, of characteristic appearance (shaven heads), dressing style (Doc Marten boots, camouflage trousers, Spitfire jackets) and activities comprising brutal attacks against the Roma, homosexuals and others. In addition to perpetration of serious offences and criminal acts, these gangs of supporters show an increasing amount of aggression towards police officers.

Spectator violence

It is almost impossible to determine the scope of violence occurring in sport fields and what contributes to this is the lack of an appropriate methodology for monitoring this phenomenon and the number of cases that go unreported. It was only in 2003 that the Ministry of the Interior started moni-

⁵ Harnischmacher R., Apel I., (1989). *Huligan i njegov svjetonazor u okviru nogometnog vandalizma*, Izbor, br. 2, 1989. Zagreb, pp. 184-185

toring and documenting more serious incidents at sporting events which involve violations of the public order and criminal offences with elements of violence, committed by groups of individuals, and resulting in casualties or extensive damage to property. The most serious incidents certainly include 10 cases of homicide, 5 attempted murders, 43 grave and 153 light bodily injuries.

The fewest incidents of this kind occurred prior to (122 or 14.69%) and most of them (469 or 56.51%) during the sport event itself. With respect to the number of supporters killed in the past seven years, Serbia is at the very top among other countries in Europe and in the region. It is naturally very hard to compare the situation and the scope of violence and improper conduct of supporters in Serbia and, for instance, Great Britain, Germany or any other European country based on the available data.

According to a research conducted by the Association of Sports Journalists and the Ministry of Youth and Sport in 2009, one supporter is killed in Serbia every 136 days and the age of attackers is between 18 and 26. Respondents stated numerous reasons for brutal acts of hooliganism, but the most frequently emphasized reason was the social setting in which young people had lived and grown up in the Balkans for the last 20 years.⁶

Whereas the perpetrators of other criminal offences mostly avoid contacts with the police, violence of fans is mostly directed towards the police as one of the primary targets of their aggression. The original typology includes swearing, insults, throwing objects onto and entering the pitch, harassment and physical assaults aimed at the participants of the match (players, referees, officials, rival supporters). Since the 1960s, increasing numbers of clashes with the police have been registered, as well as rioting before and after the game, vandalism – the destruction of public property, and especially violence aimed at the rival supporters and police. (Giullianotti, Bonney and Hepworth, 1994)

Even more than a quarter of all sport-related criminal offences are directed against police officers. The antagonism that the supporters show towards the police in more or less all the countries around the world is additionally enhanced in Serbia due to the inheritance from the recent past when the police primarily protected the political system and ideology, rather than citizens (Kešetović, 2003).

However, even during the democratic transition and social changes, those groups direct their rage, caused by discontent in relation to their social status and reduced opportunities for a social promotion, towards the police as the obvious representative of 'the system'. Hooligans perceive the police simply as the opposing target group. But, besides this, the reasons should be looked

⁶ See more at the Internet address:
<http://www.mos.sr.gov.rs/modules.php?op=modload&name=Downloads&file=index&req=getit&lid=317>

for in the inadequate criminal prosecution of and, generally speaking, lenient penal policy towards the individuals assaulting police officers in the execution of their duties.⁷

The hooligan gangs present a threat to chance passers-by and the property that is in their path. They frequently visit cafes, restaurants and shops, threatening the personnel, stealing food, drinks and merchandise. They often damage parked cars and public transportation vehicles, assault drivers and passengers - supporters of the opposing club, but also other passengers who happen to be there. There is a general tendency towards increased number of fights with the use of bottles, stones, bricks, knives, baseball bats, chains and the like. The increased number of juveniles in the hooligan gangs is of great concern, because they easily draw both cold steel and firearms, which results in serious injuries and even fatalities.

The Triangle: Hooligans, Politics, and Crime

Serbian hooligans are closely linked to the political subjects. Whereas the violent behaviour of English hooligans is primarily related to alcohol consumption, developments on the football pitch and conflicts with the rival supporters, in Serbia it is often in the function of political aspirations of supporters and their leaders.

In addition to manipulations with fans in sport or in connection with it, there is also a conspicuous political manipulation, because the fans are after all sympathizers or members of the political parties and voters of the electorate. The fans and their groups are exceptionally active and organized during public gatherings organized mostly by “the rightist” organizations and their presence is very notable on such occasions, given their number, aggression, organization, and ways of expressing violence.

For the past few years, no significant political public gathering has taken place in the territory of Belgrade without the participation of the supporters. On the occasion of political gatherings there is an agreement on truce and maximal mutual tolerance. Breaches of order, violence and other offences are provoked or committed jointly, regardless of the supporters’ affiliation to the clubs.

Connections between politics and sport in our region began with the abuse of supporters by the politicians at the time of the dissolution of the SFRY, when they were treated as ‘patriots’ rather than as nationalists, and

⁷ According to the date of the Republic Institute of Statistics for 2008, out of 275 reported criminal offences of preventing a law enforcement officer in exercising his duty, only 138 resulted in the prosecution and 125 convictions, mostly punished by probation periods – 85, imprisonment - 32 and fines - 8, and out of 407 reported criminal offences of assaulting a police officer in the execution of his duty, 162 led to prosecution resulting in 154 convictions, mostly punished by probation periods – 90, then imprisonment - 58 and fines – 6. Source: *Статистика правосудја*, Год. LIX, Саопштење бр.137/2009. See the Internet address: <http://webzrzs.stat.gov.rs/axd/dokumenti/saopstenja/SK12/sk12122008.pdf> (accessed on: 30/04/2010)

the supporting used to have the character of the military training. The football supporters have had their political role in the Serbian society ever since early 1990s when volunteers for participation in the Yugoslav civil wars were recruited from their ranks. One of the best-known career criminals, and a later leader of paramilitary formations, was Željko Ražnatović Arkan, who used to be the leader of the supporters' group *Delije*, the most zealous supporters of Red Star. Later he founded the Serbian guard of volunteers recruiting them among the supporters.

Starting from Slobodan Milošević and onwards, political leaders were created and promoted in the stadiums, but as the time passed, they fell out of favour with the supporters, whose slogans, such as the one saying "Slobodan, save Serbia and kill yourself", announced the leaders' departure from the political stage. This is one of the reasons why the authorities are cautious and reluctant to condemn the supporters' violence.

The supporters also played a historic role in the Serbian version of the 'velvet revolution' on October 5th, 2000, when the regime of Slobodan Milošević was ousted; hence their belief that they earned the credit for their ensuing activities. Extremist supporters of the Red Star, *Partizan*, and *Rad* were among the first to break into the building of the Serbian parliament on that day, unarm the police officers in the police station of *Stari grad*, set fire, commit multiple thefts, caused damage to public property and perpetrated other criminal offences. The supporters' group *Delije* were praised by the B92 radio for their 'contribution' to these events.

Besides, it should be noted that some of the supporters' leaders were engaged in the protection of certain political leaders, whereas some of them became politicians themselves. In addition to this, the supporter groups are often used as voting machines, so that the politicians seriously count on them as an important source of votes and therefore often protect them from criminal prosecutions and public condemnation. The politicians are also present in the managements of the sport clubs. The interconnectedness of sport and politics results, among other things, in violence (Savković, 2010: 91). Flirting of some political parties with supporters' groups, on one hand, and indecision of the authorities to oppose hooligans on the other, incite and encourage violence. This is illustrated by the recent cancellation of the Pride Parade for fear that nationalist groups may provoke serious incidents. Not only were the authorities incapable of preventing vandalism, but they were also responsible for the creation of such social atmosphere. There are also speculations that the incidents involving hooligans to a certain extent suit the authorities because they divert the attention of the public from numerous problems that the Serbian society is facing.

Even in the circumstances of the democratic regime, stadiums remain the best place to initiate a whole range of topics, starting from the replacement of the club management to attacks on the government, expression of the na-

tional identity and spreading of ethnic hatred and intolerance. Thus, for instance, sporting events in the town of Novi Pazar, predominantly populated by members of the Bosnian Muslim ethnic minority, are often accompanied by chanting and banners with nationalist and offensive contents. Every possible sport-related event is used and politicized to such an extent that it can instigate a conflict, which cannot be restricted solely to the sport arena, but becomes the subject of the daily politics in the game of political parties.

Sociologists, political scholars and other researchers of this topic have already recognized the relations between the hooligans and politics. Božović points out that problematic supporters' groups are often manipulated by political parties, most frequently from the rightist political spectrum. "I think that supporters, those that we have singled out as problematic ones, are the agents of those who want to use and abuse them. The violence club stems from the dark spaces of social indefiniteness or internal interest, constituted for the purpose of those who are in power or in order to take hold of the power. Power is always a struggle for power. All means are used then, even the worst ones, and these are the worst of means. It is a part of our Balkan story within the Balkan night, which refuses to dawn."⁸ It is therefore not surprising that the supporters who fought for democracy against the regime of Slobodan Milošević, taking an active part in the changes of October 5th, have been transformed by assuming the position of the extreme right. Of course, this change does not have to be actually brought about by their beliefs. It seems, however, that the true nature of the activities of the extreme supporters' groups, despite their claims that their reasons are patriotic and favouring the national interests of Serbia, is for most part an attempt to find possibilities for manifestations of violence and improper conduct, which some of the supporters openly admit.⁹ However, it remains unclear whether the violence of supporters' groups' in fact conceals the true, political goals.¹⁰ The statements of some politicians, who tried to justify the destructive conduct of the supporters in some situations, can be indicative of this historically established and unbreakable bond.

Some of the hooligan leaders against whom the police have filed dozens of reports for the past few years have certain functions in their clubs. At the same

⁸ http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html (accessed on 12/10/2009)

⁹ M.N. (23), a Red Star supporter says: "Bro, the most important thing is to be where there is fuss." Interview of 18/04/2005 or P.P. (29) a supporter of *Partizan*: "It is important to show the Gypsies that we are the strongest and that we will outwit and beat up a copper along the way", conversation of 18/05/2005.

¹⁰ There is a typical example of threatening and jeopardizing security which followed the signing of the Stabilisation and Association Agreement with the European Union. An informal organization called the Family of Serbian Supporters was suspected of having pasted posters of the Serbian President Boris Tadic and Deputy Prime Minister Bozidar Djelic with the inscription "Public Enemy" all over Belgrade on May 2nd, 2008. The leader of this organization, Vladica Simonović, was questioned before the Fourth Municipal Court, since he was suspected of threatening the security of the Serbian president and deputy prime minister, which was confirmed by the spokesman for the Court, Zoran Tejić. See the Internet: <http://www.vesti.rs/Politika/Saslan-vodja-Srpskih-navijaca.html> (accessed on: 25/05/2009)

time, the boards of some clubs have politicians, prominent persons and judges as their members. The management of the Red Star comprises 19 supporters, some of them suspected of having committed criminal offences.¹¹

Sport is becoming a serious business in Serbia and sport clubs are beginning to function as corporations, becoming involved in doping, rigging the scores of matches, financial crime, etc. Besides politicians, the representatives of state administration, judges, police officers, and businessmen, as well as individuals from the criminal milieu, sit together in the managements of sport clubs and become idols of young generations, to which the mass media contribute by their irresponsible reporting. The connections among them are established and strengthened, but their interests collide given the large amount of money that is at stake. Their efforts are mainly aimed at integrating the proceeds from criminal activities into the legal money flow and reaping huge profits, avoiding at the same time the confiscation of the illegally accumulated financial means (Vrhovšek, 2010:8-9). In addition to criminal activities, they are known in public as being supporters' leaders or as having close connections with the supporters' groups and their leaders. Some of them controlled and used the supporting groups' members as the infrastructure for engaging in criminal activities (blackmail, extortion, drug trafficking, etc.). For instance, Željko Raznatović Arkan was in the management of the FC *Obilić*, Radoslav Trlajić aka Bata Trlaja and later Goran Mijatović aka Mita were in the FC *Bežanija*, Miša Nikšić and Branislav Trojanović called Trojke in the FC *Zvezdara*, Jusuf Bulić called Jusa in the FC *Železnik* (all of them murdered in the past few years). This segment of violence related to sport and criminal surroundings presents a complex aspect of threatening security, especially if we bear in mind that most of these assassination cases have not yet been completely resolved (Misić, 2010).

The fact that managing sport organizations was very risky is confirmed by the case of assassination of the secretary general of the Football Association of Serbia and Montenegro, Branko Bulatović in Belgrade in March 2004. Criminalization of the society and sport is also illustrated by the recent example of the former chair of the Football Association of Serbia, Zvezdan Terzić, accused of being involved in the unlawful 'transfers' of players.

Social reaction to hooliganism

The society's efforts to oppose hooliganism on the normative plan resulted in the adoption of the Law on the Prevention of Violence and Improper Conduct at Sporting Events in 2003 and its successive amendments.¹² The

¹¹ Dražen Dragaš, detained for unlawful possession of weapons, is one of them. The Red Star spokesman Marko Nikolovski says that he remains on the board, because he was only accused and not convicted.

¹² Закон о спречавању насиља и недолжног понашања на спорским приредбама, *Службени гласник РС*, бр. 67/03, 101/05, 90/07 и 111/09

Law provides for the responsibility of the organizer for security of the sporting event, organization of supporters and activities related to them, which has all been additionally made even stricter by the amendments. The organizer of the sporting event is obliged to organize the appropriate stewarding service for the purpose of physical security and maintaining order during sport manifestations. The establishing of the stewarding service includes a possibility of engaging a legal person or an entrepreneur for performing stewarding tasks. The organizer is obliged to exercise control over the implementation of all the measures envisaged by the law. However, it is somewhat of a problem that Serbia is the only former Yugoslav states which has not passed a law on private security as yet (The Bulletin of Internal Affairs of the EU and Serbia, No. 13). Besides, the security arrangements and the organization of sporting events are seldom entrusted to professionals.

The provisions of the Law envisage a wide range of both preventive and repressive measures aimed at preventing violence at sporting events. However, an increasing number of incidents with elements of violence taking place during sport manifestations, as well as the incompleteness of certain legal provisions, called for amending the Law in 2007 and once again in 2009 (Službeni glasnik RS, br. 111/09) in such a way as to enhance the accountability of all participants and envisage a stricter penal policy. The elaboration was given regarding the already existing and the newly introduced responsibilities of all the participants of the sport event, as well as the MI, with a view to more efficiently and effectively reducing the risk of outbursts of violence and improper conduct of the supporters and combating hooliganism. The most important change was broadening the scope of the law so as to encompass the areas outside sport fields that are related to sporting events. However, the major setback in practice is the absence of regulations regarding the powers, responsibilities, and tasks of private security agencies, accompanied by the fact that apart from the law, there are no bylaws which would provide for the service of providing physical security.

In the meantime, it seems that the main problem is not the norm, but the implementation of the existing laws in the practice of courts and the penal policy. The minister of sport has emphasized on a number of occasions that only 2.4% of the accused hooligans have been convicted, which shows that curbing hooliganism is by no means a state priority (Savkovic, 2010). The case of Uroš Mišić, a Red Star supporter, is paradigmatic in many ways. During a football match in December 2007 he shoved the lighted torch into the mouth of a gendarme, Nebojša Trajković, who sustained serious injuries. The case was given a lot of publicity and met the condemnation of the public, but also provoked the opposite reactions on the part of fan groups, whose blogs claimed that the gendarme “got what he asked for” while the graffiti “Justice for Uroš” were written in cities and towns all over Serbia. The Red Star players, most probably under pressure from the supporters, appeared on

the pitch wearing T-shirts with the inscription “Justice for Uroš” at the beginning of a match, for which they were fined. The Ministry of Justice, judges and prosecutors condemned such conduct as unacceptable. Various forms of pressure on the court were noted, including banners at stadiums threatening the trying judge. Mišić was convicted of an attempted murder in two trials and sentenced to 10 years’ imprisonment, which is the legal minimum for this criminal offence, only to have the sentence reduced by half by the Court of Appeal based on the changed indictment which redefined the offence as an assault on a law enforcement officer in the execution of security tasks. Gendarme Trajković is disappointed and plans to leave Serbia, asking for a political asylum abroad (<http://www.naslovi.net/2011-05-03/kurir/trajkovic-razocarano-sam-kaznom-za-urosa-misica/2511812>).

The constitutional court has discussed a ban on 14 supporters’ groups, but the decision has not been made yet. However, as the Serbian ombudsman says, the ban is not the cure for the illness but for the pain.

Closing considerations

The most successful and most frequently used models for explaining and understanding sport-related violence and improper conduct of the supporters includes the sub-cultural model, psychology of the masses, and the deviation model. In the case of Serbia, however, it seems that the model of anomie as a prolonged state of disturbed social functions or Durkheim’s ‘social fact’ in the circumstances of the transitional crisis can offer satisfactory explanations for the escalation of supporters’ violence, conditions and dimensions which characterize this phenomenon.

The context in which violence occurs during sporting events is marked by a heritage of ethnic conflicts, political instability, and weak institutions. This violence should be viewed in a broader context of development in the territory of the former Yugoslavia, still dominated by the post-war trauma due to inadequate coping with the responsibility for war crimes, the fact that there has been no national reconciliation, and the still existing inter-ethnic tensions and animosities, as well as the feeling of hopelessness resulting from a highly problematic transition. The youth growing up in this atmosphere, including the several-years-long isolation of Serbia and absence of opportunities for travelling abroad, resort to violence as a sub-cultural symbol and a valve for releasing frustrations, as well as a mechanism for establishing their own principles of justice and the system of values that is opposed to the official one.

Slow and inefficient transition of the system of values and the development of democratic institutions in Serbia has been accompanied by a multitude of problems which bear consequences to society. The crisis of morals and social values, unemployment, poverty, problems in the functioning of

the state organs, marginalized and underprivileged youth, and in particular escalating violence all have significant effects.

The police are undoubtedly a very important institution in charge of the social response to the phenomenon of hooliganism, but they certainly cannot cope with this complex social phenomenon alone, especially in the described social circumstances. In a situation where there is no consistent state policy and clear strategy, where various influences and interests are accompanied by controversial actions and rhetoric of the state organs (police, prosecutors, courts) and non-state subjects (sport clubs, associations, media) it is almost impossible to approach the problem of hooliganism in an efficient and effective way.

This means that a holistic approach is needed, along with a minimum of political will. Besides the existing ones, it is necessary to adopt a national strategy for the prevention of violence and improper conduct which should implicate a wide circle of subjects who work together as partners and share a system of values in which violence is unacceptable. These efforts should be based on a scientific approach, comparative studies, and the best practice in terms of legal measures, organizational coordination, new role of the media, responsible political subjects, efficient judiciary, proper education, social stigmatization of violence and promotion of tolerance.

References:

1. Armstrong, G., Giulianotti, R. (1999). *Football Cultures and Identities*. London: Macmillan.
2. Vrhovšek M., (2010). *Zakon o oduzimanju imovine proistekle iz krivičnog dela u suzbijanju kriminala – važna karika u sistemu borbe protiv organizovanog kriminala*, *Bezbednost*, god. 52, br. 2, Beograd, str. 7-41.
3. Cohen S., (1973). *Folk Devils and Moral Panics*, London: Paladin.
4. Gabriel J., (1998). *Whitewash: Racial zed Politics and the Media*. London: Routledge
5. Giulianotti, R., Bonney, N., Hepworth M., (1994). *Football violence and social identity*, London: Routledge.
6. Gou P., Rukvud Dž., (2009). *Sve za tim – ispitivanje huliganizma u engleskom fudbalu* (Gow, P. and Rookwood, J. (2008) *Doing it for the team - examining the causes of contemporary*), prevod S. Vla, *Bezbednost*, god. 51, br. 3, Beograd, str. 240-252.
7. Harnischmacher, R., Apel, I., (1989). *Huligan i njegov svjetonazor u okviru nogometnog vandalizma*, *Izbor*, br. 2, str. 179-189.
8. Ignjatović, Đ., (2004). *Maloletničko krivično pravo između bolećivosti i retributivnosti*. *Pravni život*, Vol 53. No. 9, str. 529-553.

9. Kešetović, Ž., (2003). *Reforma MUP-a Srbije – od policije poretka ka servisu građana*, Politička revija, br. 01, str. 209-229.
10. Koković, D., (2001). *Nasilje sportske publike*, Defendologija, 10: str. 9-29.
11. Ministry of youth and sport/Association of sport journalists. *Media, sport and violence – research project (2009)*;
http://www.mos.gov.rs/preuzmi/mediji_sport_nasilje_prezentacija
12. Mihajlović, S., (1997). *Rat je počeo na Maksimiru*, Beograd: Media centar.
13. Misić, Z., (2010). *Nasilje i nedolično ponašanje navijača kao faktor ugrožavanja bezbednosti*, magistarska teza, Beograd: Fakultet bezbednosti.
14. Otašević, B., (2010). *Urbano okruženje i nasilje u sportu*, Bezbednost, god. 52, br. 3, Beograd, str. 267-280.
15. Savković, M., (2010). *Kontekst i implikacije huliganskog nasilja u Srbiji*, Bezbednost Zapadnog Balkana, (5) 18, str. 91-99.
16. *Zakon o sprečavanju nasilja i nedoličnog ponašanja na sportskim priredbama*, Službeni glasnik RS, br. 67/03, 101/05 i 90/07.
17. Živković S. et al., (2011). *Specifičnosti panike u vanrednim situacijama*, Bezbednost, god. 53, br. 3, Beograd, str. 112-125.
18. Žugić, Z., (1996). *Uvod u sociologiju sporta*. Zagreb: Fakultet za fizičku kulturu Sveučilišta u Zagrebu.
19. www.sirc.org/publik/fvhist.html accessed: 12.8.2010.

Мр Зоран МИСИЋ

Управа полиције МУП-а Републике Србије

проф. др Желимир КЕШЕТОВИЋ

Факултет безбедности, Београд

Хулигани у Србији у троуглу спорта, политике и криминала¹

Апстракт: Насиље на спортским утакмицама у Србији има корене у догађајима везаним за политичке тензије и распад СФР Југославије. Улазак у транзицију, грађански рат и општа криминализација друштва у условима међународне изолације и санкција УН утицали су на пораст насиља уопште, и на спорским теренима посебно. Почетком 90-тих година прошлог века спорт у Србији постаје уносан посао, а спортски клубови почињу да функционишу као привредне корпорације. Долази до политизације спорта кроз укључивање навијача у управе клубова, али и до манипулације навијачима од стране политичара. Део навијача укључује се у ратне сукобе на подручју бивше Југославије, прихватајући националистичке и друге екстремне политичке идеологије, а разни политички поводи се користе за изазивање нереди од стране навијача и припадника екстремне деснице. Такође долази и до тесних веза спорта и криминала. Клубови се укључују у прање новца, намештање резултата, незакониту трговину играчима, а вође навијача у уцене, изнуде и трговину дрогом. Реакција државе на овај феномен је била закаснела, формална, парцијална, без свеобухватне стратегије, а актери насиља су имали моћне заштитнике у политичким лидерима, појединцима из јавног живота и управама клубова. Доношењем закона о спорту и о насиљу и недолжном понашању на спортским манифестацијама створене су нормативно правне претпоставке за друштвену реакцију. Проблеми, међутим, остају у имплементацији закона, функционисању правосуђа, неодговорности и сензационализму медија, те чињеници да су поред репресивних неопходне и превентивне мере. Полиција је само један од актера у борби против хулиганизма и сама не може решити овај озбиљан друштвени проблем, те се у том смислу сугерише доношење националне стратегије за борбу против спортског насиља.

Кључне речи: хулигани, спорт, насиље, Србија, политика, криминал.

Увод

Насиље навијачких група на спортским приредбама је у извесном смислу константа која прати развој спорта као једну од најстаријих

¹ Ради доступности широј читалачкој публици, претходни рад објављујемо и на српском језику.

људских делатности. Као особена људска делатност спорт има сложenu и амбивалентну природу која се изражава у истовременој присутности хомогенизујућег (интегративног) и антагонизујућег (деинтегративног) друштвеног потенцијала у њему (Armstrong, Giulianotti, 1999), услед чега он, с једне стране, подстиче везивање различитих група, нација и култура, али се у њему и у вези с њим често појављује и разноврсно насиље и са њим повезано вршење кривичних дела и прекршаја којима се нарушава безбедност и подстичу конфликти. У том смислу Игњатовић упућује на „наивно веровање да је спорт универзални антикриминални чинилац“, као и на разлику између професионалних и аматерских спортских активности, при чему професионални спорт види као непожељан будући да је „он одавно огрезао у најразличитијим видовима криминалних активности“ (Игњатовић, 2004:541).

Спортска публика постаје све масовнија и у оквиру ње се формирају групе које се више од других интересују, организују и припремају за пружање подршке свом клубу путем навијања. На спортским сусретима често је долазило до нереди у којима је практично било немогуће контролисати или каналисати понашања навијача и навијачких група, због чега су такве групе представљале и сталну опасност не само за власти, већ и за безбедност заједнице. Деценијама су навијачи изазивали немире, у скоро свим земљама у којима се игра фудбал, како на самим стадионима, тако и ван њих (Гоу, Руквуд, 2009:241). Тиме се једна урбана средина појављује као незаштићено поље - арена, где се насиље, агресија и паника (Живковић et al., 2011), са стадиона преноси у простор и преобликује у „општеградски проблем“ (Оташевић, 2010:268-269).

Наравно да насиље навијача, као само један појавни облик све присутнијег насиља, не представља подједнако велику опасност за друштвену заједницу као неки други облици насиља, али све чешћи примери са смртним последицама, великим бројем повређених и материјалном штетом, као и историјски континуитет ове појаве, представљају својеврстан изазов за организованије и систематичније бављење овим безбедносним проблемом.

Општи осврт на навијачко насиље у Србији

На подручју Србије и просторима бивше Југославије насиље на спортским теренима постало је озбиљан друштвени, безбедносни и политички проблем 80-их година прошлог века, нарочито међу националистички оријентисаним навијачким групама у БиХ, Хрватској и Србији, да би кулминацију доживело у мају 1990. на стадиону загребачког Динама приликом сукоба навијача на мечу са Црвеном Зездом. По неким аналитичарима овај догађај је на симболичком нивоу означио крај савезне државе и био увод у крвави распад земље (Žugić, 1996), док

други верују да се историја југословенске дезинтеграције може описати кроз причу о еволуцији насиља у спорту, нарочито хулиганског насиља у фудбалу, које се постепено преселило, у осамдесетим и деведесетим, на поље међуетничких конфликта, поље „велике националне политике“ и најзад – на бојно поље.

Спорт је најбољи катализатор за масовно испољавање емоција и вентил који омогућава интензивну манифестацију базичних инстинката, па може послужити као индикатор предстојеће кризе југословенског друштва. Спортски мечеви постају све мање прилика за уживање у спорту, а све више место окупљања екстремиста који су под маском навијања изражавали своје политичке ставове и социјално незадовољство (Harnischmacher, Ingo, 1989:181-182). Оно што није могло да се изговори у јавном животу, узвикivano је на стадионима.

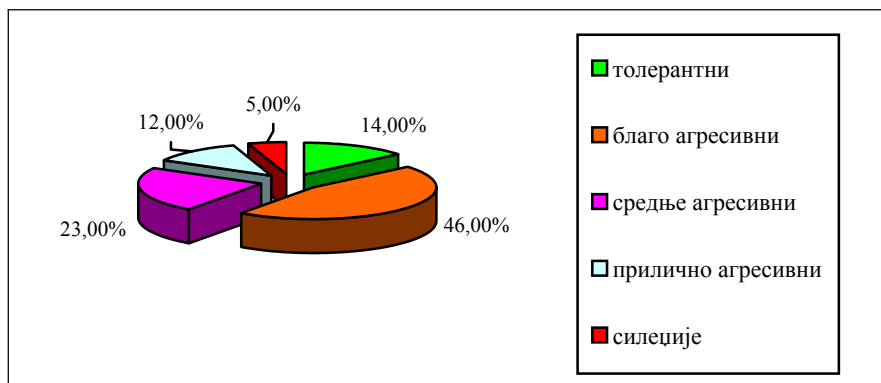
Спортско насиље и хулиганизам у Србији су ескалирали у последње две деценије, што је у складу са светским трендовима. Фактор који је томе највише допринео је пораст агресивности и политизације навијача и претварање спорта у арену за међунационалне сукобе (Mihajlović, 1997).

Поред тога, не треба занемарити ни узроке екстремистичког понашања на које су указали истраживачи у Енглеској: социјална криза, распад система вредности, крај великих идеја, губитак смисла живота, бесперспективност и незапосленост, ситуација у фудбалу (криминализација, намештање мечева, лажирање, одлазак најбољих играча и кадрова), институционализација хулиганизма кроз навијачке групе, покровитељски став клубова према навијачима и општа благонаклоност према недоличном понашању. Навијачи се инструментализују од стране клубова и спортских организација (менаџера, тренера), политичких и других организација (Misić, 2010:87). Српска јавност је свесна да навијачи најпопуларнијих клубова уживају различите привилегије и да су од свог навијања направили неку врсту професије. Огранизовани у групе са чврстом хијерархијом, они утичу на политику свог вољеног клуба заједно са управом. Када су незадовољни неком одлуком, они праве притисак и прете бојкотом.

Навијачке групе у Србији

Модел објашњења као што су модел аномије, субкултурни модел, модел колективног понашања, модел имитације, катарзични модел, модел императивне победе и, коначно, модел професионалног навијача (Koković, 2001) су у истраживачком смислу веома плодотворни. Социолог Михајловић је формулисао синтетички индекс агесије на основу кога је извршио класификацију гледалаца на фудбалским утакмицама на: толерантне – 14%, благо агресивне (по нека свађа, не учествују у

тучама) – 46%, средње агресивне (изражена вербална агесија уз спорадична учешћа у тучама и убацивање предмета на терен) – 23%, прилично агресивне (изражена вербална агесија и убацивање предмета у стадион) – 12% (око 62% лица која припадају овој категорији повремено учествује у тучама, док 34% учествује често) и силеције – најекстремнији гледаоци који су изразито активни у свим облицима агресивног понашања по наведеним критеријумима – 5%, што је практично еквивалент за хулигане.

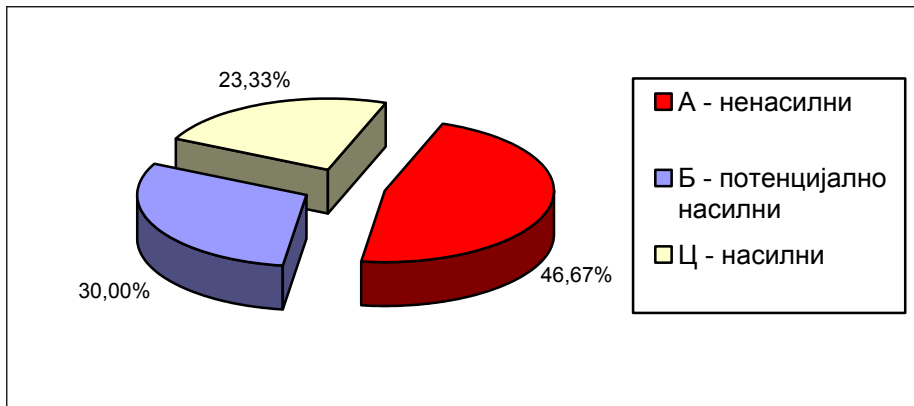


Графикон 1 – Подела навијача према агресивности
(Извор: Политика, 1999)²

Важно је подсетити да хулигани заправо нису ни заинтересовани за сам меч и да се њихова представа одвија без обзира на догађаје на спортском терену. Победа њиховог тима, једнако као и пораз, може бити повод за насиље на улицама након утакмице (Mihajlović, 1997).

Ради ефикаснијег поступања, за потребе полиције, чини се, прихватљивија је оперативна категоризација која би, поред предложених, имала и следеће безбедносне елементе: конкретна безбедносна сазнања (учешће у нередима и насилним поступцима, припадност насилној навијачкој групи, до сада предузете мере или примењена овлашћења, коришћење пиротехнике, оруђа или оружја) и досадашња сазнања о понашању лица, о склоностима, девијантним облицима понашања, коришћењу алкохола или дрога итд. Процењује се да у Републици Србији тренутно делује око 6.000 тзв. екстремних навијача, који се могу условно сврстати у једну од три категорије према следећем: око 2.800 или 46,67% су ненасилни, око 1.800 или 30% потенцијално насилни и око 1.400 или 23,33% су насилни.

² Објављено у фељтону Александра Апостоловског *Спорт и насиље*, у дневном листу *Политика*, од 6. 11. 1999. године.



Графикон 2 – Процена броја навијача према безбедносном ризику
(Извор: Мисић, 2010)³

Према подацима Министарства унутрашњих послова, до сада је евидентирано око 40 организованих навијачких група и подгрупа, са око 3.000 припадника који припадају углавном категоријама Ц — насилни или Б – потенцијално насилни. С обзиром да се припадници А категорије ретко евидентирају, то је један од могућих разлога постојања разлике између процењеног и броја евидентираних.⁴

Из изложеног је сасвим јасно да су хулигани мањина али, према Савковићу, они су *значајна мањина* која узрокује озбиљне безбедносне проблеме не само у земљи, већ и у иностранству. Велики медијски публицитет добили су изгреди српских навијача у Ђенови, у октобру 2010, када се из групе од око 1.600 навијача издвојило њих 300 који су се поделили у две групе, блокирали град, ломили излоге, малтретирали пролазнике, уништили један полицијски аутомобил и написали графите на зидове дуждеве палате. Ухапшено је 50 лица, од којих су 33 ослобођена а 17 је задржано у притвору (Savković, 2010:93).

Главни актери насиља на спортским сусретима су групе фудбалских навијача са високим степеном организације. Свака од ових група има неколико стотина најекстремнијих навијача и десетак „вођа“ који између себе успостављају хијерархијске односе на терену, истурајући напред неупитног лидера који, поред уобичајених навијачких активности,

³ Урађена је на основу процене МУП-а и ставова експерата (комесара за безбедност, челника управа клубова, генералних секретара савеза, руководилаца редарске службе).

⁴ У јавности се процењује и да тзв. екстремних навијача има знатно више, чак око 15.000, али због неодређености појмова екстремни, навијач, навијање, вербално насиље и недолучно понашање, као и због поистовећивања са пасионираним навијачем (ен. fan), долази до такве неусаглашености. У сваком случају, термин екстремни навијач, ако се уопште и користи у овом контексту, чини се прикладнијим употребљавати ради означавања насилних и потенцијално насилних навијача, односно у означавању изгредника, насилника и лица која угрожавају безбедност, а не пасионираних навијача и навијања којим се не крше прописи и правила.

започиње сукоб са навијачима ривалског тима, полицијом, или пак у оквиру саме своје навијачке групе. Успех у тучама и обрачунама повећава рејтинг лидера који након достизања одређене позиције у групној хијерархији више не узима активно учешће у сукобима већ, свестан да ће бити препозат, стоји са стране препуштајући млађима да се докажу. У овој игри иза кулиса различити актери имају своје интересе. Неки лидери навијача ФК Црвена Звезда су у сарадњи са људима из управе клуба основали агенцију „Делије“, док су лидери Партизанових навијача основали агенцију „Гробари“. Ове агенције се баве продајом реквизиата и навијачке опреме, организовањем посета навијача мечевима у земљи и иностранству и др. Навијачке вође обезбеђују бесплатне улазнице и друге бенефиције као што је бесплатно путовање на утакмице у иностранству и сл. (Misić, 2010).

Многи аутори се слажу да се ствара и подстиче стереотип српског навијача који наликује ратнику из 90-тих година који је националиста, православац и мрзи навијаче супарничког тима, полицију и власт уопште. Повремено настају и сукоби између управе клуба и навијачких вођа, најчешће због привилегованог положаја неких лидера, чиме се стварају поделе између навијачких група. Дobar пример су сукоби између група Партизанових навијача „Гробари“ и „Јужни фронт“, у којима често мора да интервенише и полиција. Последњи оружани сукоб, у октобру 2011. године, између групе „Алкатраз“ и тзв. „Забрањени“ за последицу је имао убиство једног и тешку телесну повреду другог лица.

Посебну пажњу, са безбедносног аспекта, заслужују и навијачи ФК Рад. Иако малобројни (екстремно језгро броји око 80 – 100 навијача), учествовали су у већем броју нереди и масовних туча са тешким телесним повредама. Мањи број ових навијача припада неформалној групи „Скинхедс“, са елементима нацистичке и шовинистичке идеологије, сличне хулиганским групама у Немачкој (Harnischmacher, 1989:184-185), карактеристичног изгледа (обријане главе), начина облачења (чизме „мартинке“, маскирне панталоне, јакне „спитфајер“) и деловања са бруталним нападима на Роме, хомосексуалце⁵ и др. Навијачке групе поред извршења тешких прекршаја и кривичних дела, све више агресивности показују и према припадницима полиције.

Насиље спортске публике

Скоро је немогуће утврдити обим насиља на спортским теренима чему доприноси недостатак одговарајуће методологије праћења овог феномена, као и један број непријављених случајева. Министарство

⁵ Дана 29. 6. 2001. године навијачи београдских клубова и скинхедси удружено су напали учеснике скупа хомосексуалаца.

унутрашњих послова тек од 2003. године прати и документује озбиљније инциденте на спортским приредбама који укључују нарушавање јавног реда и мира и кривична дела са елементима насиља, у којима су учествовале групе лица а која су за последицу имала телесне повреде или уништавање имовине у већем обиму. Свакако да у најозбиљније инциденте спада 10 убистава, 5 покушаја убиства, 43 тешке и 153 лаке телесне повреде.

Најмањи број ових инцидената дешава се пре (122 или 14,69%), а већина (469 или 56,51%) током самог спортског сусрета. Према броју погинулих навијача у последњих седам година, Србија је у односу на друге европске и земље региона у самом врху. Свакако да је на основу расположивих података прилично тешко поредити ситуацију и димензије насиља и недолочног понашања навијача у Србији и, рецимо, Великој Британији, Немачкој или некој другој европској земљи.

Према истраживању које је Удружење спортских новинара спровело заједно са Министарством омладине и спорта, у 2009. години на сваких 136 дана у Србији један навијач буде убијен, док је старост нападача између 18 и 26 година. Испитаници су навели бројне разлоге за бруталне хулиганске испаде, при чему је друштвено окружење у коме се живи и расте на Балкану у последњих 20 година најчешће истицано.⁶

Док извршиоци других кривичних дела углавном избегавају контакт са полицијом, насиље навијача је управо усмерено према полицији која је један од главних објеката њихове агресије. Оригинална типологија укључује псовке, увреде, бацање предмета и проваљивање на терен, малтретирање и физичке нападе на учеснике меча (играче, судије, званичнике, ривалске навијаче). Од 60-тих година прошлог века бележи се већи број сукоба са полицијом, као и нереда пре и након меча, вандализам – уништавање јавне имовине, а нарочито насиље према ривалским навијачима и полицији (Giullianotti, Bonney, Herworth, 1994).

Чак више од једне четвртине кривичних дела у вези са спортом почињено је против полицијских службеника. Антагонизам који навијачи показују према полицији у мање-више свим земљама света, у Србији је додатно појачан услед наслеђа из недавне прошлости када је полиција превасходно штитила политички систем и идеологију, а не грађане (Кешетовић, 2003).

Међутим, чак и током демократске транзиције и друштвених промена ове групе свој бес узрокован незадовољством због властитог социјалног положаја и малих шанси за социјалну промоцију усмеравају према полицији као видљивом представнику „система“. За хулигане полиција је једноставно супротстављена циљна група. Но, поред тога,

⁶ Доступно на: <http://www.mos.sr.gov.rs/modules.php?op=modload&name=Downloads&file=index&req=getit&lid=317>

разлоге треба тражити и у неадекватном кривичном прогону и, генерално гледано, у благој казненој политици према појединцима који нападају полицијске службенике у вршењу службене дужности.⁷

Хулиганске групе представљају опасност и по случајне пролазнике и имовину која им се нађе на путу. Они често свраћају у кафиће, ресторане и радње, претећи особљу, крадући храну, пиће и робу. Често оштећују паркиране аутомобиле и возила јавног саобраћаја, физички нападају њихове возаче и путнике, навијаче ривалских клубова, али и лица која су се у превозу случајно затекла. Општа је тенденција пораста броја туча у којима се користе флаше, каменице и цигле, али и ножеви, бејзбол палице, ланци и слично. Веома забрињава пораст броја малолетника у хулиганским групама који користе лаке дроге и алкохол, услед чега лакше потежу хладно али и ватрено оружје, што за резултат има озбиљне повреде чак и са смртним последицама.

Троугао: хулигани, политика и криминал

Српски хулигани су тесно повезани са политичким актерима. Док се насилничко понашање енглеских хулигана везује пре свега за конзумирање алкохола, догађаје на фудбалском терену и сукобе са супарничким навијачима, у Србији је оно често у функцији политичких аспирација навијача и њихових лидера.

Поред манипулација навијачима, у спорту или у вези са спортом снажно је присутна и политичка манипулација јер, коначно, и навијачи су симпатизери или чланови политичких партија и део бирачког тела. Навијачи и навијачке групе су изузетно активни и организовани када су у питању јавни скупови које углавном организују „десничарске“ организације и тада је њихово присуство изузетно запажено, с обзиром на бројност, агресивност, организацију, компактност и начин испољавања насиља.

На територији Београда последњих година није одржан ниједан значајнији политички јавни скуп у којем учешће нису узели навијачи. Приликом одржавања политичких скупова „на снази“ је договор о међусобном ненападању и максималној међусобној толеранцији. Нарушавање реда, насиље и друге деликте тада изазивају или врше

⁷ Према подацима Републичког завода за статистику за 2008. годину, у Републици Србији, од поднетих 275 кривичних пријава за кривично дело спречавање службеног лица у вршењу службене радње, само је у 138 случајева дошло до оптужења, а донето је 125 осуђујућих пресуда од којих је већина условних осуда – 85, казни затвора – 32 и новчаних казни – 8, а од 407 поднетих кривичних пријава за кривично дело напад на службено лице у вршењу службене дужности, у 162 случаја дошло је до оптужења, а донето је 154 осуђујуће пресуде од којих је такође већина условних осуда – 90, казни затвора – 58 и новчаних казни – 6. *Статистика правосудја*, Год. LIX, Саопштење бр. 137/2009. Доступно на: <http://webzrzs.stat.gov.rs/axd/dokumenti/saopstenja/SK12/sk12122008.pdf> (приступљено 30. 4. 2010)

заједно, учествујући у њима без обзира на клупску, односно навијачку припадност.

Везе између политике и спорта на нашим просторима почињу злоупотребама навијача од стране политичара у време распада СФРЈ, када су они третирани не као националисти већ као „патриоте“, а само навијање је имало карактер предвојничке обуке. Фудбалски навијачи су у српском друштву имали политичку улогу од почетка 90-тих када су из њихових редова регрутовани добровољци за учешће у југословенским ратовима. Свакако да је један од најпознатијих каријерних криминалаца, а касније лидер паравојних формација, био Жељко Ражнатовић Аркан, који је такође био и вођа навијачке групе Делије, најватренијих навијача Црвене Звезде. Он је касније основао и Српску добровољачку гарду, регрутујући добровољце и из редова навијача.

Од Слободана Милошевића, па надаље, политички лидери су стварани и промовисани на стадионима, али како је време пролазило, они су код навијача губили подршку и њихови слогани, попут оног „Слободане, спаси Србију и убиј се“, најављивали су и одлазак лидера са политичке сцене. И ово је један од разлога зашто је власт обазрива и оклева да осуди навијачко насиље.

Навијачи су имали историјску улогу 5. октобра 2000, у српској варијанти „баршунасте револуције“ и свргавању режима Слободана Милошевића, услед чега сматрају да су стекли кредит за своје касније активности. Екстремни навијачи Црвене Звезде, Партизана и Рада су тог дана међу првима упали у Парламент, разоружали полицајце у ПС Стари град, подметнули пожар, починили више крађа и оштећења јавне имовине и извршили друга кривична дела. За своје „заслуге“ у овим догађајима лидери навијачке групе Делије добили су признање радија Б92.

Поред тога, ваља приметити да су неке вође навијача биле у обезбеђењу појединих политичких лидера, а појединци су и сами постали политичари. Осим тога, навијачке групе се често користе као гласачке машине, те стога политичари озбиљно рачунају на њих као на значајан извор гласова и често их штите од кривичног прогона и јавне осуде.

Политичари су такође присутни у управама спортских клубова. Ова испреплетеност политике и спорта за резултат, поред осталог, има и насиље (Savković, 2010:91). Флертовање појединих политичких партија са навијачким групама, на једној страни, и неодлучност власти да се бори са хулиганима, на другој страни, подстичу и охрабрују насиље. О томе говори и недавно отказивање Параде поноса у страху да националистичке групе могу изазвати озбиљне инциденте. Власти нису биле само немоћне да спрече вандализам, већ такође и одговорне за стварање такве социјалне атмосфере. Има и шпекулација да инциденти са

хулиганима донекле одговарају властима јер одвраћају пажњу људи са бројних проблема са којима се суочава српско друштво.

Чак и у условима демократског поретка стадиони још увек остају најбоље место за покретање читавог низа тема, од смене клупске управе до напада на владу, изражавање националног идентитета и ширење међунационалне мржње и нетолеранције. Тако су, на пример, спортски сусрети у Новом Пазару, граду са доминантном бошњачком етничком мањином, често праћени скандирањем и транспарентима са националистичким и увредљивим садржајем. Сваки могући догађај везан за спорт користи се и политизује до те мере да може подстаћи конфликт који се онда не ограничава само на спортску арену, већ постаје предмет дневне политике у игри политичких партија.

Социолози, политиколози и други истраживачи ове теме препознају везу између хулигана и политике. Божовић истиче да проблематичним навијачким групама често манипулишу политичке партије, најчешће из десног политичког спектра. „Ја мислим да су навијачи, ови које смо апострофирали као проблематичне, извођачи радова оних који су хтели да их употребе и злоупотребе. Клуб насиља потиче из мрачних простора социјалне неодређености или интерног интереса, који се конституише зарад потреба оних који су на власти, или да би се освојила та власт. Власт је увек борба за моћ. Тада се користе сва средства, па и најгора, а ово су најгора средства. То је део наше балканске приче у оквиру балканске ноћи, која никако да сване.“⁸ Због тога и не чуди трансформација навијача, бораца за демократију против режима Слободана Милошевића и учесника петооктобарских промена, у позицију навијача крајње десне оријентације. Наравно да ова промена не мора нужно бити стварна, односно из уверења. Чини се, ипак, да је права природа деловања екстремних навијачких група, без обзира на тврдње да су њихови разлози родољубље и национални интереси Србије, углавном само изналажење могућности за испољавање насиља и недолучног понашања, што неки навијачи и не сакривају.⁹ Међутим, често остаје нејасно да ли су уствари иза насиља навијачких група прикривени прави, политички циљеви.¹⁰ Изјаве појединих политичара,

⁸ Доступно на: http://www.slobodnaevropa.org/content/tema_sedmice_navijaci_nasilje/1848577.html

⁹ М. Н. (23), навијач Црвене Звезде, каже: „Брате, најважније је да будеш ту где је фрка“, разговор 18. 4. 2005, или П. П. (29), навијач Партизана: „Битно је показати „Циганима“ да смо јачи или уз пут надмудрити и истући неког пандура“, разговор 18. 5. 2005.

¹⁰ Карактеристичан је пример претњи и угрожавања сигурности после потписивања *Споразума о стабилизацији и придруживању* са Европском унијом. Неформална организација „Фамилија српских навијача“ се сумњичи да је 2. маја 2008. године облепила Београд плакатима са сликом председника Србије, Бориса Тадића, и потпредседника Владе Србије, Божидара Ђелића, на којима је писало „државни непријатељ“. У Четвртог општинском суду саслушан је председник „Фамилије српских навијача“, Владица Симоновић, осумњичен за угрожававање сигурности председника Србије и потпредседника Владе, потврдио је портпарол тог суда,

којима покушавају да оправдају рушилачко понашање навијача у неким ситуацијама могу указивати на ову, током историје, потврђено нераскидиву везу.

Неки од вођа хулиганских група против којих је полиција последњих година поднела десетине пријава имају одређене функције у својим клубовима. Истовремено, у управама клубова су политичари, јавне личности, као и судије. У управи Црвене Звезде налази се 19 навијача, а неки од њих су осумњичени као извршиоци кривичних дела.¹¹

У Србији спорт постаје озбиљан бизнис, а спортски клубови почињу да функционишу као корпорације, при чему се укључују у допинг, лажирање резултата мечева, финансијске злоупотребе и сл. Поред политичара, представници државне управе, судије, полицајци и бизнисмени, као и лица из криминалног миљеа, налазе се заједно у управама спортских клубова и постају идоли младих генерација, чему доприносе и масовни медији својим неодговорим извештавањем. Њихове међусобне везе се успостављају, јачају, али се, с обзиром на велики новац који је у игри, интереси и сукобљавају. Углавном настоје да новац пореклом из криминалних активности убаци у легалне токове и њиме надаље остварују високе зараде, избегавајући конфискацију незаконито стечених средстава (Врховшек, 2010:8-9). Поред криминалних активности, јавности су били познати или као вође навијача или по блиским везама са навијачким групама и њиховим вођама. Поједини су контролисали и користили припаднике навијачких група као инфраструктуру за бављење криминалним активностима (уцене, изнуде, трговина дрогом итд). Нпр. Жељко Ражнатовић Аркан у управи ФК Обилић, Радослав Трлајић – Бата Трлаја, потом и Горан Мијатовић Мита, у управи ФК Бежанија, Миша Никшић, а потом Бранислав Тројановић Тројке у управи ФК Звездара, Јусуф Булић Јуса у ФК Железник (сви убијени последњих година). Овај сегмент насиља у вези са спортским и криминалним окружењем представља комплексан аспект угрожавања безбедности, посебно када се има у виду да већина убистава још није или није у потпуности расветљена (Мисић, 2010).

Да је и руковођење спортским организацијама било веома ризично потврђује и случај убиства генералног секретара ФС СЦГ, Бранка Булатовића, марта 2004. године у Београду. О криминализацији друштва и спорта у новије време сведочи и пример бившег председника Фудбалског савеза Србије, Звездана Терзића, оптуженог за умешаност у незаконите „продаје“ играча.

Зоран Тејић. Доступно на: <http://www.vesti.rs/Politika/Saslusan-vodja-Srpskih-navijaca.html> (приступљено: 25. 5. 2009)

¹¹ Драгаш Дражен, један од њих, је у притвору због нелегалног поседовања оружја. Портпарол Црвене Звезде, Марко Николовски, каже да он остаје у овом телу јер није осуђен него само оптужен.

Друштвена реакција на хулиганизам

Напори друштва да се супротстави хулиганизму на нормативном плану резултирали су доношењем *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спорским приредбама*, 2003, који је у више наврата амандмански измењен (Службени гласник РС, бр. 67/03, 101/05, 90/07 и 111/09). *Законом* је прописана, а изменама и допунама додатно пооштрена одговорност организатора за безбедност на спортској приредби, организовање и активности у вези са навијачима. Организатор спортске приредбе је дужан да образује одговарајућу редарску службу ради обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби. Образовање редарске службе подразумева и могућност ангажовања правног лица или предузетника за вршење послова редарске службе. Организатор је дужан да врши контролу спровођења свих мера утврђених законом. Међутим, проблем је у томе што је Србија једина од биших југословенских држава у којој није донет закон о приватној безбедности (*The Bulletin of Internal Affairs of the EU and Serbia*, No. 13). Поред тога, лица која се баве безбедношћу и организацијом спортских догађаја су ретко професионалци.

Одредбе овог закона предвиђају широк круг превентивних и репресивних мера ради спречавања насиља на спорским приредбама. Међутим, повећан број инцидената са елементима насиља на спорским догађајима, као и уочена недореченост одређених законских одредаба, захтевали су амандманску измену *Закона*, прво 2007. а потом и 2009. године (Сл. гласник РС, бр 111/09), којима је пооштрена одговорност свих учесника и предвиђена строжија казнена политика. Прецизирана је постојећа и специфицирана новоустановљена одговорност свих учесника спортског догађаја и МУП-а у циљу ефикасније и ефективније редукације ризика испољавања насиља и недоличног понашања навијача и борбе против хулиганизма. Најважнија промена је проширење важења *Закона* и на просторе изван спортског терена који су повезани са спорским догађајем. Међутим, највећи недостатак у пракси је то што нису регулисана овлашћења, одговорности и послови приватних безбедносних агенција и што поред закона не постоје ни подзаконски акти који се односе на службу физичког обезбеђења.

У међувремену чини се да главни проблем ипак није нормативно регулисање већ примена постојећих закона у судској пракси и казненој политици. У више наврата министарка спорта је наглашавала да је осуђено свега 2,4% оптужених хулигана, што говори да сузбијање хулиганизма свакако није државни приоритет (Savković, 2010). У моногоне је парадигматичан случај Уроша Мишића, навијача Црвене Звезде, који је у децембру 2007, на утакмици гурнуо жандарму Небојши Трајковићу запаљену бакљу у уста и при том га тешко повредио. Случај је добио

велики публицитет¹² и изазвао осуду јавности, али и супротне реакције од стране навијачких група које су на својим блогovima истицале да је жандарм „добрио оно што је тражио“, док су широм Србије градови исписани графитима „Правда за Уроша“. Највероватније под притиском навијача првотимци Црвене Звезде су на почетку званичне утакмице изашли на терен у мајицама са написом „Правда за Уроша“ због чега су кажњени новчано. С друге стране, Министарство правде, судије и тужиоци су овакво понашање осудили као неприхватљиво. Забележени су различити притисци на суд попут транспарената на стадионима са претњама поступајућем судији. У два процеса Мишић је осуђен за покушај убиства на 10 година затвора, што је законски минимум за ово дело, да би Апелациони суд преполовио ову казну на основу преиначене оптужнице којом је дело преквалификовано у напад на овлашћено службено лице у вршењу послова безбедности. Жандарм Трајковић, разочаран, планира да напусти Србију и затражи политички азил у некој страни земљи.¹³

Уставни суд је расправљао о забрани 14 навијачких група, али одлука још није донета. Но, како тврди српски омбудсман, забране нису лек за болест, већ за бол.

Закључна разматрања

Најуспешнији и најчешће примењиван модел за објашњење и разумевање спортског насиља и недоличног понашања навијача је субкултурни модел, психологија масе и модел девијације. У случају Србије, међутим, чини се да модел аномije као продуженог стања поремећених друштвених функција, или Диркемова „социјална чињеница“ у условима транзиционе кризе пружају задовољавајуће објашњење за ескалацију насиља навијача, услове и димензије који карактеришу овај феномен.

Контекст у коме се догађа насиље на спортским приредбама је обележен наслеђем етничких конфликта, политичком нестабилношћу и slabим институцијама. Ово насиље треба сагледавати у ширем видокругу догађаја на просторима бивше Југославије, где и даље доминира постратна траума услед недостатка суочавања са одговорношћу за ратне злочине, чињенице да није извршено национално помирење, те да и даље постоје међунационалне тензије и непријатељства, као и осећај безнадежности услед веома проблематичне транзиције. Омладина која расте у оваквој атмосфери, укључујући и дугогодишњу изолацију Србије и одсуство могућности да се путује изван земље, прибегава насиљу као субкултурном симболу и вентилу за фрустрације, и механи-

¹² На Google има преко 350.000 резултата који се односе на овај случај.

¹³ Доступно на: <http://www.naslovi.net/2011-05-03/kurir/trajkovic-razocaran-sam-kaznom-za-urosamisica/2511812>

зму успостављања властитог принципа правде и система вредности који је супротстављен официјелном.

Спора и неефикасна транзиција система вредности и изградња демократских институција у Србији праћени су бројним проблемима које имају последице по друштво. Криза морала, друштвених вредности, незапосленост, сиромаштво, проблеми у функционисању државних органа, маргинализована и депривилегована омладина, а нарочито општи пораст насиља, имају значајне ефекте.

Полиција је свакако веома важна институција у друштвеном реаговању на феномен хулиганизма, али је сигурно да она сама не може решити овај сложени друштвени феномен, нарочито у описаним друштвеним околностима. У ситуацији када нема конзистентне државне политике и јасне стратегије, када су у игри различити утицаји и интереси праћени противречним акцијама и реториком државних органа (полиције, тужилаштва, судова) и недржавних актера (спортских клубова, асоцијација, медија) скоро је немогуће на ефикасан и ефективан начин третирати проблем хулиганизма.

Неопходан је, дакле, холистички приступ и минимум политичке воље. Поред постојећих, неопходно је и усвајање националне стратегије за спречавање насиља и недоличног понашања, која треба да укључи широки круг актера који раде заједно као партнери и деле систем вредности у коме насиље није прихватљиво. Ови напори треба да буду засновани на научном приступу, упоредним истраживањима и најбољој пракси која се односи на законске мере, организациону координацију, нову улогу медија, одговорне политичке субјекте, ефикасно правосуђе, адекватно образовање, социјалну стигматизацију насиља и промовисање толеранције.

Др Златко НИКОЛИЋ

Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд

UDK - 796 : 316.642.2 - 058

Прегледни научни рад

Примљено: 20.02.2012.

Навијачке и парapolитичке групе – социјалнопсихолошки аспекти

Апстракт: Навијачке и парapolитичке групе су проблем скоро свих земаља савременог света, а такву слику појачава њихова све већа окрутност и деструктивност коју испољавају у сукобима са другим навијачима и полицијом. Будући да појава није нова и да се само различито испољава од времена до времена и од земље до земље, овај рад је посвећен анализи узрока и услова за таква понашања. Наш закључак, стога, наводи на проактивна, односно, превентивна реаговања, уместо реактивних, уз масовно коришћење полицијских снага и претварања спортских стадиона у својеврсна „бојна поља”.

Кључне речи: млади, спорт, насиље, парapolитичке групе, хулигани, превенција.

Увод у проблем

Груписање људи је, како нам досадашња сазнања показују, основна потреба човека, која произлази из његовог страха од усамљености, а каналисана је његовим грегаријским мотивом. Због тога је и у историји кажњавања људи одувек постојала казна изопштења или искључења неподобног члана групе из заједнице. Ти облици кажњавања су били различити и сагласни времену и вредносном систему који је владао, од прогонства из хорде, рода или племена, хапшења и депортације из земље у удаљена места или колонију, до казни самицом или мером усамљења у затворима, или забраном приступа групи, партији, уличној банди, навијачкој групи или слично. У свим видовима изопштења или искључења је, дакле, увек у основи био бол и страх појединца од такве мере, која је значила неки погрешан потез или став, у виду „греха”, а у односу на већину која појединца прихвата или одбија. Та потреба појединца да буде део неке групе је, како такође знамо, изазвана природном потребом човека да не буде сам јер се у групи осећа сигурнијим. Отуда и различити видови удруживања људи, од породице, вршњака, политичких странака, хоби и друштвених организација, до неформалних група у свим видовима.

Функционисање група и иначе у основи има тзв. друштвени карактер, који је језгро карактерне структуре већине чланова исте културе.

Његова функција је да обликује енергије чланова друштва на тај начин да њихово понашање не буде ствар свесне одлуке да ли да се следи или не друштвени образац, већ да буде понашање оних који желе да делују као што морају деловати и, истовремено, да налазе задовољство да делују према захтевима културе (Фром, 1984:75). Појединац у било којој групи, према томе, не може да у њој опстане ако не прихвата њене образце понашања, вредносни систем и „имиџ“ групе. Због тога он не дозвољава себи да види оно што његова група проглашава да не постоји и прихвата као истину само оно за што већина каже да је истинито, чак и када јасно види да је то лаж. Друштвени образац на тај начин заузима место стварности и чини стварност за већину људи, тако да се потискује све оно што се не уклапа у тај образац, и то остаје несвесно. Изолација и прогонство појединца би у том случају за њега значило губитак идентитета, јер су људи само оно што сами сматрају да јесу, па та комбинација ових страхова има најмоћнији ефекат (Фром, 1984:116).

Савремени услови живљења, које карактерише све већа отуђеност човека, подстичу га да у тим новим условима тражи другачије или нове начине задовољења те исконске или природне потребе за удруживањем. Будући да збир индивидуалности и строга хијерархија, као што су припадност нацији, вери или политичкој партији, не може да задовољи све потребе појединца, он тражи своје место у другачијем окружењу. Разлог лежи у особености индивидуе, односно у чињеници да је она увек изван и изнад улога које јој се намећу, па свој хоби или пасију задовољава на објективно могући и друштвено допуштени или недопуштени начин.

Све социјалне средине стога највише брине могуће задовољење те људске потребе на друштвено недопуштени начин, па све државе унапред обзнањују шта је допуштено, а шта забрањено. А да би унапред објављене забране биле што делотворније, за све забране постоје и прописане санкције, уз увек присутну напомену да непознавање прописа или забране није „пардон“ за преступ¹.

Међутим, упркос свих „забрана“, појединци удружени у одређене интересне или идеолошке групе налазе начине за своје испољавање, а њихове вође за своју социјалну промоцију. Због тога су у читавој историји цивилизације, али и у свим савременим друштвима, постојали и постоје покрети, организације или групе које по свом деловању нису сагласне са јавно прокламованим друштвеним вредностима. Зато све формалне организације у виду држава, религија и култура уопште, увек имају опоненте, односно неформалне структуре и удружења насупрот себи.

¹ Најчешће се забране за одређена групна или страначка деловања постављају још у основном закону или уставу, али довољно широко постављено за тумачење, како би се предупредило и деловање нерегистрованих група или организација.

Еволуција група и груписања

Упркос истоветној основи за формално и неформално груписање људи, циљеви и стремљења група су, разумљиво, еволуирали током историје, сагласно променама у цивилизацији, историјском контексту и променама вредносних система. Међутим, феномен отуђења или алијенације савременог човека је најзначајније допринео променама у мотивацији људи и појави све већег броја неформалних група и групација – секти у оквиру разних религија, етничких група у оквиру мултиетничких заједница, па све до субкултурних група у оквиру исте културе. Тако су се код нас последњих деценија појавили „панкери“, „дизелашаши“, „дендији“ и други у културолошком смислу, те разне навијачке групе и субгрупе у оквиру њих: Гробари и све подгрупе у оквиру њих, Делије, Радовци и слични², али и Образ, Двери, СНП наши 1389 као парapolитичке групе.

Савремени свет је иначе, од седамдесетих година прошлог века до данас, највише узнемирила појава парapolитичких група, као што су биле Црвене бригаде у Италији, Бадер Мајнхоф у Немачкој и друге сличне групе у јужноамеричким земљама, али и појава навијачких (фудбалских) група у Енглеској и другде, са израженом деструктивношћу чија је позадина, како се касније сазнало, била у интересима појединих организација, парapolитичких група и тајних служби неких земаља. Заједнички именоватељ за оба феномена је била само младост чланова група, али не и „логистика“, будући да су интереси за деструкцију одређених вредности које су нападали били различити. У сваком случају, без намере да анализирамо позадину појаве, неко или неки су зналачки злоупотребили феномен алијенације младих у савременом свету, и њихову потребу за укореењеношћу или за припадањем усмерили у остваривање својих циљева.

Није непознато, наиме, да су те дириговане групе стварале о себи „имиџ“ какав је био потребан њиховим налогодавцима и финансијерима, али на темељу свега онога што се о стварању и функционисању група зна. Тако им је образац за понашање наметнут у виду друштвеног

² Навијачи Партизана, Звезде и Рада, на пример, постојали су од времена настанка тих клубова, али се они нису ни назвали нити су себе сматрали Гробарима, Делијама и Радовцима, већ само навијачима датог клуба. Међутим, упливом све веће количине новца у клубове, полупрофесионализација и касније професионализација статуса фудбалера, наметнула је потребу постојања група за притисак и подршку. Дејством „унутрашње законитости“ у функционисању група, како је познато у психологији, те и такве групе стварају свој „имиџ“ ради себе и других, па уз подршку заинтересованих клубова добијају опрему и обележја група (шалови, бецеви, јакне, капе и слично) и путују о трошку клуба на његова гостовања. То што су повремено правили проблеме на свом и туђим стадионима еуфемистички је правдано као „младост - лудост“, али је од трагедије на Хејселу и надаље схваћено да је „враг однео шалу“. Зато нас сада трошкови обезбеђења утакмица, казне клубовима, савезима, појединцима и друго коштају у једној години више него цена једног стадиона.

карактера, а он, како смо навели, не дозвољава да понашање појединца буде свесна одлука да следи или не следи друштвени образац, и да не види оно што његова група (вође и налогодавци) кажу да не постоји. Без гриже савести су тако пљачкане банке ради тобожњег самофинансирања групе и убијани одређени политички представници (Алдо Моро, нпр.), а све у циљу стварања утиска у јавности о одређеној опасности од неких политичких структура или култура.

Ту могућност злоупотреба парapolитичких или навијачких група за испољавање одређених политичких ставова и противљење актуелним властима увек су користиле, а и данас користе, одређене друштвене структуре и слојеви из самих владајућих кругова, или из опозиције. То није чудно ако се има у виду да парapolитичку или навијачку популацију доминантно чине млађи људи и да, као такви, представљају „лако запаљиви материјал“. Када се такав „материјал“ поткрепи финансијски, идеолошки или вештачки изазваним страхом или паником, онда се по њиховом понашању (деструкцији) у јавности намеће слика о неспособности, корумпираности или издајству оних који су мета напада. Да ли су те мете политичке структуре, одређени слојеви друштва (тајкуни, странци, људи друге вероисповести или навијачи других клубова), за парapolитичке или навијачке групе је сасвим ирелевантно, јер су они, како смо навели, већ „упрегнути“ у друштвени карактер групе. Зато и не виде оно што постоји, јер је њихов налогодавац преко вође групе прогласио да то не постоји³.

Али, „рецепт“ изазивања несигурности и хаоса у јавном мњењу је био заразан, па је слична или иста енергија младих и отуђених људи злоупотребљена и од стране криминалних и полукриминалних структура. За такав „посао“ им, међутим, нису били потребни усамљени и острашћени идеалисти које новцем и „идеологијом“ можете повезати. Јевтиније и видљивије у јавности је било да за своје циљеве каналишу енергију и масу острашћених навијача. Зато је прво било потребно придобити тзв. вође навијача.

Вође навијача, пак, као и све вође, морају да имају својеврсну харизму, кроз коју они сами остварују своју потребу за припадношћу и потврду за самопотврђивањем, као највишим сегментом људских потреба (Maslow, 1943:370-396). Због тога је манипулација том њиховом потребом, у комбинацији са изгледним повећањем моћи и зараде, мета за полукриминалне и криминалне кругове, али и све друге заинтересоване

³ У Београду, на пример, последњих десетак година константно постоји група од 150 до 200 „хулигана“, која за испољавање своје деструкције користи сваки скуп који је он усмерен против тзв. „западних вредности“ и придруживања евроатлантским земљама, а у циљу дискредитовања организатора и самог стремљења скупа. „Печат“ и логика понашања те групе нису промењени све до последњег вандализма, што јасно указује на инспираторе, финансијере или налогодавце, односно, на њихову ароганцију и осећај свемоћи на овом простору.

покрете, службе или агенције. Зато, од класичног фудбалског хулиганизма⁴ у виду вербалног и физичког насиља (гађање играча, судија, клупских званичника и супарничких навијача), није тешко заменити циљ и „увећати“ мету у виду политичких, расних или религиозних циљева. Маса навијача, како смо већ навели, већ „види“ оно што вођа види, без обзира на лични став, па напад на неку расну или етничку групу, страну амбасаду или слично не мења много у потреби за испољавањем агресије ка „непријатељу“.

Први и јасно видљиви објекат ометања за задовољење те потребе, разуме се, јесу органи реда, било да су они у виду редара ангажованих од организатора спортског догађаја, или полиција, као други круг за спречавање и присиљавање. При томе је полиција и најпожељнија мета за испољавање и задовољење потребе за самопотврђивањем у својој групи. Зато је и сва агресија усмерена ка њима, јер локални редари нису адекватна мета за то. Међутим, упркос покушајима неких теоретичара да се проблем хулиганизма теоријски објасни као ритуалноплеменски, као децивилизујући нагон нижих класа, или као проблем отуђења, субкултурни конфликт, социјална искљученост или политички феномен (Југовић, 2011:247-263), узрок хулиганизма се ипак разликује од повода и начина испољавања.

Хулиганизам и свака друга агресија, од вербалне до физичке је, наиме, биофилна или бенигна агресија урођена свим живим бићима која се осећају угроженим. То што је код човека биофилна агресивност особена, па не престаје онда када престану видљиви разлози за агресију (насиље пре и после утакмица, нпр.), резултат је човекових особености као свесног бића, да „види“ и претпоставља опасност. Животиње, како је познато, нису биофилно агресивне када опасност није видљива, али човек може и да је претпостави, па води тзв. превентивне ратове, од појединца и група до држава. Када се томе дода „мотивација“, ако је са наше стране, или „индоктринација“, ако је са супротне стране, онда друштвени карактер групе, како смо га по Фрому описали, ступа на снагу, па група „види“ оно што види вођа (Фром, оп. цит.). Индоктринирана или „информисана“ група тада реагује по тзв. „ми осећању“, или „заједно смо јачи“, а означени циљ за деструкцију има и ритуалноплеменски и фигурациони приступ, или сваки други из теорија о хулиганизму (Југовић, оп. цит), јер је у основи биофилна агресија, коју вође или успешни манипулатори могу да претворе у некрофилну.

⁴ Термин хулигани и хулиганизам нема тачну одредницу о пореклу или корену речи. Има претпоставки да потиче од презимена једног насилника из редова ирске девијантне породице из Лондона, који се звао Патрик Хулиган, али и од назива једне уличне банде из Лондона која се звала Хули (Југовић, 2011:247-263). Било шта да је основа ове енглеске кованице, у целом свету је прихваћена као ознака за малолетничко деструктивно и неизазвано понашање, иако у научном вокабулару нема упориште.

Некрофилна или малигна агресија није филогенетски програмирана, нити је биолошки прилагодљива (Фром, 1984:11-40). Она зато није у служби живота јер је не изазивају спољашње претње, већ је сама себи сврха и жеља за разарењем и окрутношћу. Она је, како смо већ навели, само друга страна исте медаље, односно други могући али недозвољени начин за задовољење људске потребе за припадношћу и превазилажењем пасивности своје егзистенције. Зато онај ко не може да воли, он мрзи, а ко не може да гради, он руши. Објекат ометања који треба срушити тако постаје туђи клуб и туђи навијачи, а посебно њихови редари и „њихова“ полиција. Ако они нису на дохвату, онда је ту њихова имовина (столице, ограде и контејнери), а иза њих сви други непријатељи нас и нашег клуба: влада, етничке групе, конфесије, амбасаде и слично.

Навијачке и парapolитичке групе или „хулигане“, према свему, не можемо сматрати невином и неконфликтном групацијом младих људи. Међутим, како се из етиологије о малолетничком преступништву зна, они нису рођени као такви и нису само они криви за своје понашање. То што их сви формални системи (полиција, тужилаштва и судови) санкционишу као једине кривце, а узрочници и подстрекачи (породице, управе клубова, политичке странке, полукриминалне и криминалне групе и неке безбедносне агенције и службе) остају по страни, не води решењу проблема и њиховој ресоцијализацији. Модели за сузбијање хулиганизма који су примењени у свету (у Великој Британији, пре свега) дају одређене резултате за одређено време, али не и трајно⁵. Због тога проблем није могуће решити само нормативним или законским актима, јер казне као што је забрана одласка на утакмице у иностранство, на пример, не значе сиромашнима ништа. Они тамо не би ни одлазили да им клубови или неки „дародавци“ нису покривали трошкове, како је то био случај са српским навијачима у Ђенови 2010. године.

Модел вође навијача

Вођа навијача је и за полицију и за јавност онај „буфало“ који својим упадљивим физичким изгледом (тетоваже на набилдованом телу, посебна одећа са бецевима, посебна фризура и сл.) демонстрира своју снагу и утицај. Он фркће, урличе, извикује слогане, намеће песме, аплаузе или негодовање према ономе што зна да „пали“ његове следбенике. Те његове интервенције према следбеницима су по његовом властитом осећању „тајминга“ и он то скоро непогрешиво ради, што је у психологији иначе познато као „поткрепљење мотива“. Међутим, он се, с времена на време, окреће, наводно према својим следбеницима, а зап-

⁵ У Великој Британији, али и у другим европским земљама, поново се појављују слична понашања навијача и парapolитичких група: сукоби навијача ван терена, демолирање градова, анархистичке диверзије и сл.

раво према координатору који седи негде у горњем делу трибина, ради добијања сагласности са урађеним или инструкцијама за појачавање деловања. Тог координатора, пак, ни полиција ни камере не виде, јер је комуникација гестовима и мимиком између њих неупадљива наспрам урлика и слогана које овај у првим редовима чини. При томе, ни координатор није налогодавац ни платиша за деловање, па он такође мора да се, с времена на време, јавља некоме или гледа према Вип ложи и слично. Вођи навијача је, дакле, потребно да буде неко и веома видљив, а вођама параполитичких група да буду невидљиви, али ефикасни. Ефикасни, али и невидљиви желе да буду и наручиоци „посла“ од навијачких или параполитичких група, било да су то управе клубова или њихови контраверзни финансијери (код навијача), или да су то одређене политичке структуре, државне агенције и њихови сектори задужени за стварање одређене климе у друштву (код параполитичких група).

Та потреба да буде вођа, да каналише и одређује туђа понашања и буде утицајан је својствена сваком човеку, али је сви не задовољавају на тај начин, већ су неки организатори, планери, идеолози или координатори у ланцу командовања, или само следбеници тих моћнијих. Те друге зато јавност и полиција не виде и на самим утакмицама за њих су вође хулигана само они који се јасно виде. Будући јасно обележен и са јавно испољеним утицајем и снагом своје групације, вођа навијача задовољава свој его и потребу да буде моћан. На тај начин он преображава и превазилази осећај своје немоћи и маргиналности због које пати, у осећај свемоћи који му даје урликање следбеника и, посебно, деструкција која следи. Идентификација са моћнијим од себе, као што су бог, нација, вера, клуб или нека политичка партија је само део слике и потреба тог ауторитарног карактера.

Какав је то ауторитарни карактер, како се структурира и у чему је њихов, али и наш проблем са њима?

Ауторитарност је заправо механизам одбране личности која у свом развоју није оспособљена да самостално испољи себе и реализује људске природне потребе за припадношћу или укорењеношћу у социјалној средини. Због тога се такав појединац одриче своје независности и тежи да се сједини са нечим већим и моћнијим од њега. Тиме он настоји да се ослободи неподношљиве усамљености и немоћи у социјалној средини, која је узрокована његовом улогом, положајем и статусом (Николић, 2000:268). Он пати због тога и тражи начине да то стање пасивности своје егзистенције и усамљености превазиђе удруживањем са себи сличнима. Навијачке групе су по својим карактеристикама зато најједноставнија варијанта јер је већина других група затворенија у односу на навијачке. У навијачким групама, наиме, не проверавају социјално порекло, образовни ниво, криминалну прошлост и способности оних који им се придружују, а сврставање у уже или шире језгро те

групе зависи од начина испољавања „обожавања“ својих идола и клуба и одбране његове части и угледа према другима. Та верност клубу и групи се, разумљиво, најбоље испољава агресивношћу у навијању, довитљивошћу у узвикивању парола и досетки на рачун противника, судија, полиције и др. Уколико то прати и спремност на физичке сукобе са противницима и органима реда, утолико је верност валиднија, а пробијање у структури и хијерархији групе започиње и нараста све до тзв. „ми осећања“ са групом.

Све групе, па и навијачке, имају свој вредносни систем, односно, субсистем, жаргон, спољашња обележја у бојама клуба или друга. Они се зато осећају и понашају као војници једне војске, а војничко понашање је униформно. Униформно понашање подразумева потискивање себе и својих личних виђења, односно подвргавање друштвеном карактеру групе, како смо то већ навели. Такво понашање, међутим, подразумева и присуство компоненти мазохизма и садизма у цртама личности тих појединаца, јер повезивање и идентификовање са неком снажнијом особом, групом, нацијом, клубом или слично ствара осећај моћи која том појединцу недостаје и ослобађа га одговорности пред самим собом за почињено. Садистичка компонента је, насупрот томе, тежња за искоришћавањем других, за изазивањем патње и понижења, односно тежња за апсолутном доминацијом над другима. Међутим, обе ово компоненте су повезане и у оба случаја се ради о недостатку идентитета и независности. Због тога су ауторитарне и, самим тим, садомазохистичке особе жељени „војници“ у свим структурама организованог криминалитета. У тој и таквој хијерархији они ретко кад превазиђу улогу „четовођа“, мада има и таквих случајева. Разлог, међутим, није у њиховој интелектуалној инфериорности, већ у структури личности која је у широј јавности позната као психопатска.

Психопатска структура личности се карактерише просечном до натпросечном интелигенцијом, понекад и са шизоидним цртама, јер дебилне или тупе особе не могу да буду психопате. Њихов проблем је иначе у начину и условима структурирања личности, односно, у процесу њихове социјализације. У том процесу, наиме, те особе нису оспособљене да нормално успоставе интелектуалне, емотивне и чулне контакте са другим људима, па због тога немају ни способност за емпатију (саосећање) са другима. Због тога они не могу да претпоставе туђе патње и проблеме, па то морају да виде, што их наводи на окрутност и злостављање других. Они немају ни своју „историју“ и не памте своје грешке, које увек изнова понављају и бивају повратници у преступима. Будући да су интелигентни они, међутим, одлично знају шта је допуштено, а шта није, које су и какве казне за неки од њихових преступа, али их то не плаши, јер психопате немају анксиозност ни осећај моралности. Због свега тога они не могу да воле, па мрзе, и не могу да стварају, па руше, што су само два

другачија одговора на исте такве људске потребе да воле и стварају. За психопате је отуда рат њихов брат, јер тада могу да испољавају све своје наопако постављене потребе. Али када нема рата, ваља га измислити, па психопате намерно и свесно стварају социјалне тензије у свом окружењу, како би тим оправданим непријатељством према себи оправдали своје понашање. Суштина је у томе да им је потребна рационализација типа: „Ето, не бисмо ми, али нас они мрзе и киње“. Ти они су по правилу полиција и органи реда ма ког вида, па намерно изазвани напади на обезбеђења дискотека или јавних скупова имају, поред другог, и тај задатак. Психопате, према томе, никако не подносе мир и складно функционисање социјалне средине, јер је за њих мир заправо објава рата⁶.

Будући да у процесу социјализације нису оспособљени да пасивност своје егзистенције превладавају кроз стваралачки акт, односно да своју егзистенцију и основну људску потребу за радом остварују и задовољавају кроз рад, психопате руше. Али, рушење и деструкција, при томе, не задовољавају само ту основну потребу на другачији начин, већ и потребу за егзистенцијом, јер својим рушилаштвом уцењују спортске клубове, власнике различитих објеката, градске власти, па и целу државу. Психопате, наиме, зарађују својим понашањем, рекетирањем и уценама сваког ко им се учини платежно способним, а управе клубова свакако то јесу. Тако је то „неговање сопствених навијача“ од стране скоро свих важнијих клубова заправо рекет и уцена, односно, „куповање мира“ у време мандата једне управе. Са друге стране, те и такве управе брзо схвате да ту масу „негованих“ навијача могу да употребе и за неке своје циљеве, као што су прогон неког непожељног члана управе, тренера или неког играча кога су други и моћнији довели у клуб и слично. Коначно, већ тако структурирану групу „навијача“ свако ко плати и уме да их „упрегне“ за своје циљеве, може да их користи и за диловање свега што је у датом тренутку коњукуртно, али и за растурање и извитоперавање непожељних скупова у градовима, па чак и наступа сопствене репрезентације у Ђенови, на пример. „Трговина“ и „куповање мира“ са овом популацијом, међутим, никада није исплатива, јер од њиховог паразитизма је немогуће направити отклон и „прекид сарадње“.

Закључна разматрања

Деценијама су навијачи изазивали немире, у скоро свим земљама у којима се игра фудбал, како на самим стадионима, тако и ван њих (Гоу,

⁶ Према ономе што се сада дешава између фракција неких навијачких група, узрок треба тражити у недостатку, за њих, правог непријатеља, па су им онда криви ови „полтрони и подрепашни управе“ и слично. Зато у Београду имамо отворени рат између забрањених и незабрањених међу Гробарима, и рат између Бед блу бојса у Загребу, па полиција сада мора да штити једне или друге угрожене.

Руквуд, 2009:241, 242). Тиме се једна урбана средина појављује као незаштићено поље - арена, где се насиље, агресија и паника (Живковић et al., 2011) са стадиона преноси у простор и преобликује у „општеградски проблем“ (Оташевић, 2010:268-269). Хулиганизам и хулиганска понашања, условно речено, нису новина савременог доба, већ саставни део људског понашања од настанка цивилизације. Да је то тако, видљиво је и из историје пенологије, као науке о казнама, из које се види да су људи још у том периоду предузимали мере да сузбију нежељена понашања. Сходно томе, нема изгледа да се феномен неће испољавати и убудуће, иако ће се начини испољавања и места догађања вероватно мењати.

Међутим, друштвене заједнице нису толико немоћне да редукују таква понашања мерама и поступцима примереним актуелним догађањима и вредносном систему хулигана. Енглески модел је потврда тога, али и потврда да су ефекти временски ограничени, па тај модел већ почиње да „посрће“. Свака земља, наиме, има свој културни миље и особени вредносни систем, па мере морају бити прилагођене тим особеностима, што значи да голо преузимање туђег модела не мора да да резултате. Код нас, на пример, није регулисано имовинскоправно питање ни клубова ни стадиона, па не знамо ко је титулар Црвене звезде, Партизана или других. Логично је стога претпоставити да све новчане казне за функционере клубова и саме клубове не тангирају актере немилых догађања, јер се казне плаћају од туђег новца, као и материјална штета на стадионима који нису њихово власништво. Због тога, „позоришну“ атмосферу на енглеским стадионима можда можемо да повежемо и са материјалним интересима власника клубова и стадиона, што код нас није случај. Али, и у решеним имовинскоправним условима за функционисање клубова хулиганизам је пратећа појава, па проблем, дакле, није само у томе, већ у људској природи и потребама, како смо их већ описали.

Мере за сузбијање хулиганизма, према свему, морају бити више превентивног карактера, уместо да нам стадиони личе на бојна поља или полигоне за полицијске вежбе, јер је тада већ касно (Вуковић, 2011).

Литература

1. Вуковић С., (2011). *Савремени приступи и проблеми у социјалној превенцији криминала*, Безбедност, год. 53, бр. 3, Београд, стр. 95-112.
2. Гоу, П., Руквуд Ц., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 240-252.

3. Фром, Е., (1984). *С ону страну окова илузије*, Напријед, Загреб.
4. Фром, Е., (1984). *Анатомија људске деструктивности*, II том, Напријед, Загреб.
5. Југовић, А., (2011). *Друштвене карактеристике хулиганизма*, Криминал и државна реакција, феноменологија, могућности и перспективе, Институт за криминолошка и социолошка истраживања, Београд, стр. 247-263.
6. Maslow, A. H., (1943). *A theory of human motivation*, Psychological review, Vol. 50 (3), New York, стр. 370-396.
7. Николић, З., (2000). *Криминологија са социјалном патологијом*, Народна књига, Београд.
8. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 267-280.
9. Живковић С. et al., (2011). *Специфичности панике у ванредним ситуацијама*, Безбедност, год. 53, бр. 3, Београд, стр. 112-125.

Sports Fans and Para-Political Groups - Social and Psychological Aspects

***Abstract:** Sports fans and para-political groups are a problem in almost every country in the world, and this problem is enhanced by rising cruelty and destructivity during fights and clashes with other similar groups and the police. Since this phenomenon is not new, and since only its manifestations vary from time to time and from one country to another, this article is committed to an analysis of causes and conditions that create such behavior. Our conclusion, therefore, leads to proactive, that is, preventive measures instead of reactive ones, linked with massive use of police force and turning sports fields into battlefields.*

***Key words:** young people, sports, violence, para-political groups, hooligans, prevention.*

доц. др *Обрад СТЕВАНОВИЋ*¹

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

UDK – 364.632 : 351.74 : 796.034.6

Прегледни научни рад

Примљено: 23.03.2012.

Модели организационе структуре полиције за спречавање и сузбијање насиља на спортским приредбама

Апстракт: Упркос свим предузетим мерама, на националном и интернационалном нивоу, насиље на спортским приредбама и даље представља један од посебно сложених безбедносних проблема у чијем решавању, поред других субјеката, полиција има наглашено значајну и деликатну улогу. У формално правном смислу, на мање или више јасан начин, та улога полиције у Републици Србији дефинисана је, пре свега, Законом о полицији, Законом о јавном окупљању и Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Одређени, обично правни, концептуални и тактички, аспекти те улоге полиције све учесталије се анализирају у бројним стручним и научним радовима. У њима се, међутим, само спорадично истражују модели организационе структуре полиције који, неспорно, имају значај важног фактора успеха у обезбеђивању одређених спортских приредби, а тиме и у спречавању и сузбијању насиља на њима. Полазећи од тога да полицијско обезбеђење спортске приредбе као јавног скупа има основна обележја специфичног пројекта, чини се логичном примена пројектног управљања полицијом у извршавању тог безбедносног задатка. Полазећи, с друге стране, од чињенице да таква полицијска активност подразумева привремену интеграцију посебно одређених и различитих полицијских јединица, чини се логичном примена матричног (функционално-пројектног) модела организационе структуре. Овим радом анализира се утицај специфичних својстава обезбеђења спортских приредби на избор и креирање оптималног модела организационе структуре полиције, којим се обезбеђује ефективност у остваривању циљева спречавања и сузбијања насиља на спортским приредбама и ефикасност у коришћењу организационих ресурса полиције при остваривању тих циљева.

Кључне речи: спортске приредбе, обезбеђење спортских приредби, пројекат, полиција, организациона структура.

¹ E-mail: obrad.stevanovic@kpa.edu.rs

Увод

Годинама уназад навијачи изазивају немире на терену и ван њега у скоро свим земљама, како на самим стадионима, тако и ван њих (Гоу, Руквуд, 2009; Оташевић, 2010). Велики број научних и стручних радова последњих година посвећен је анализи садржине и оцењивању ефикасности примене националних прописа које су бројне европске државе донеле у протеклих двадесетак година како би се бориле против насилничког понашања на спортским приредбама (Шупут, 2010). Када је реч о улози полиције у спречавању и сузбијању насиља на спортским приредбама, она се може посматрати у контексту амбивалентне и деликатне улоге полиције да, у складу са законом, поштује и пружа заштиту, али и да ограничава права људи на слободу окупљања (Милидраговић, Милић, 2011:198). Успешно остваривање такве улоге полиције у демократском друштву подразумева неколико кључних претпоставки. Пре свега, неопходно је да полицијски руководиоци и службеници добро познају и разумеју суштину права на окупљање, пројектни карактер спортских приредби и сопствену улогу и одговорност у вези са том врстом јавног окупљања грађана. Од њих се такође очекује да буду адекватно оспособљени и припремљени за законито и легитимно, ефективно и ефикасно поступање приликом обезбеђивања те врсте јавних скупова (Симоновић, 2011). Поред стручне и етичке оспособљености и материјалне опремљености, кључну претпоставку успеха полиције у њиховом обезбеђивању чини избор и успостављање одговарајућег (оптималног) модела њене организационе структуре.

Овај рад је резултат трагања за одговором на питање: које су основне карактеристике спортских приредби и који је модел организационе структуре полиције оптималан за њихово обезбеђивање?

Спортске приредбе и надлежност полиције

Законом о министарствима и *Законом о полицији* Републике Србије, послови спречавања и сузбијања насиља на спортским приредбама нису експлицитно предвиђени као посебна врста унутрашњих (полицијских) послова.² Упркос томе, надлежност (и одговорност) полиције за обављање тих, у последње време веома актуелних, послова није спорна и имплицитно произлази из бројних законских одредаба, према којима спортске приредбе припадају посебној врсти јавних скупова (окупљања грађана). Такво становиште конкретније потврђује и *Закон о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама*, којим се спортске приредбе правно дефинишу као спортска такмичења

² Упоредите: *Закон о полицији*, чл. 10, и *Закон о министарствима*, чл. 5.

и спортске манифестације на које се примењују и прописи о окупљању грађана (чл. 2 и 5).

Појам окупљање грађана, према *Међународном пакту о грађанским и политичким правима*, одређује се као јавни скуп, демонстрације, збор и сличан догађај (чл. 21), а према *Закону о окупљању грађана*, као сазивање и одржавање збора или другог јавног скупа на за то примереном простору (чл. 2, ст. 1). Тим документима појам окупљање грађана се правно дефинише коришћењем синонимних и општепознатих термина (збор, јавни скуп, демонстрације или сличан догађај) који се детаљније не објашњавају и не класификују (Видети више у: Стевановић, 2011:235-268). Поред појмова као што су митинзи, протести и штрајкови, изложбе и концерти, обреди, поворке, свечаности и жалости, вашари или сајмови, тако дефинисан појам окупљање грађана укључује, без сумње, и појмове као што су спортске приредбе, такмичења и манифестације.

Једна од посебно важних али и деликатних области рада у оквиру које полиција има право и дужност да истовремено штити и ограничава права и слободе грађана, управо су послови обезбеђивања одређених јавних скупова (окупљања грађана, укључујући и спортске приредбе).³ Ти послови се, традиционално, у полицијској пракси називају пословима ванредних обезбеђења, који, према *Закону о окупљању грађана* (чл. 5, ст. 2), укључују: заштиту личне и имовинске сигурности учесника јавног скупа (спортске приредбе) и других грађана; одржавање јавног реда и мира; одржавање безбедности саобраћаја, и друге послове који се односе на обезбеђивање јавног скупа. Тако одређени, послови обезбеђивања јавних скупова имају широко значење и формално обухватају и друге полицијске, односно унутрашње послове, као што су: безбедносна заштита живота, права, слобода, личног интегритета и имовине лица; одржавање јавног реда (и мира), и регулисање, контрола и пружање помоћи у саобраћају на путевима.⁴ Успешним обављањем тако хетерогених полицијских послова, поред осталог, спречава се и сузбија насиље на спортским приредбама.

Пројектни карактер обезбеђења спортских приредби

У организационој и менаџмент теорији термином пројекат означава се сложен, релативно независан и непонављајући подухват који укључује скуп међусобно повезаних, временски и ресурсно ограничених активности, организованих на такав начин да њихова реализација води

³ Упоредите: *Закон о полицији*, чл. 10, ст. 1, тач. 7, и *Закон о министарствима*, чл. 5.

⁴ Упоредите: *Закон о полицији*, чл. 10, ст. 1, тач. 1, 2, 5 и 6, и *Закон о министарствима*, чл. 5.

ка остварењу унапред дефинисаног циља.⁵ Према области друштвених делатности или организације у оквиру које се реализују, пројекти могу бити јавни и приватни, односно привредни, безбедносни, научни, образовни, здравствени, еколошки или пројекти сличних назива. Према чешће коришћеној и кориснијој класификацији, они се могу поделити на: 1) пословне пројекте; 2) организационо развојне пројекте, и на 3) пројекте друштвених догађаја.⁶

Као примери пројеката који припадају пројектима догађаја најчешће се наводе пројекти организовања и реализовања: 1) састанка, симпозијума и конференција; 2) свечаности и жалости; 3) културно-уметничких, забавних или спортских приредби; 4) војних операција, или 5) ванредних и посебних полицијских обезбеђења и других ванредних безбедносних задатака. Та врста пројеката карактеристична је, поред осталог, и по томе што њој припадају и одређене спортске приредбе и полицијско обезбеђење тих приредби. Те две врсте пројеката догађаја налазе се у каузалној вези, тако што су спортске приредбе узрочни пројекти које организују и реализују организатори (сазивачи) – по својој вољи, док су полицијска обезбеђења тих приредби последици пројекти који се организују и реализују по основу законом утврђене надлежности полиције.⁷

Иако се чини неспорним, становиште према којем одређене спортске приредбе, а тиме и обезбеђивања тих приредби припадају категорији пројеката догађаја, може се научно проверити одговором на питање: да ли те приредбе и њихово полицијско обезбеђивање имају све основне карактеристике по којима се пројекти разликују од стандардних (свакодневних) репетитивних (понављајућих) процеса? Према теорији организације, те (основне) карактеристике пројеката су:

1. оријентисаност на конкретан проблем и јасно одређен циљ;
2. непоновљивост (нерепетитивност, јединственост – уникатност);

⁵ Поред тог значења, термином пројекат означава се и посебна врста (планског) документа припремљеног за реализацију замишљеног подухвата (пројекта).

⁶ Категорији *пословних пројеката* припадају различите врсте производних, услужних или инвестиционих подухвата, као што су, рецимо: 1) изградња и ремонт грађевинских објеката и великих техничких система, или 2) припрема и реализација обуке запослених, позоришне представе, рекламне кампање или снимање филма и других врста аудио и видео записа. Као типични примери *организационо развојних пројеката* (пројеката организационих промена), могу се навести: 1) пословно (производно и услужно) развојни пројекти (израда и имплементација новог стратешког плана, освајање, развој и усвајање новог производа или услуге); 2) структурно развојни пројекти (организационо реструктурирање, усвајање и увођење нових пословних процедура, унапређење процеса рада, модификација постојећег и монтажа новог пословног постројења, развој и примена нових информационих технологија), и 3) научноистраживачки, истраживачко-развојни, маркетиншки и консултантски пројекти.

⁷ Традиционално, у полицијској пракси одређене спортске приредбе се сврставају у категорију ванредних (посебних) безбедносних (полицијских) проблема, док се обезбеђења одређених спортских приредби сврставају у категорију ванредних (посебних) безбедносних (полицијских) задатака (Видети више у: Стевановић, 2003:237-239).

3. нижи ниво учесталости и временска одређеност;
4. виши ниво ризика и неизвесност;
5. наглашена сложеност и повећан интензитет активности;
6. ограниченост у ангажовању ресурса;
7. посебност организационе структуре и система менаџмента, и
8. специфичност односа са окружењем.

Упоредна анализа наведених осам пројектних карактеристика са карактеристикама полицијског обезбеђивања спортских приредби као јавних скупова указује на следеће:

- Пре свега, неспорно је да су полицијска обезбеђења одређених спортских приредби усмерена на конкретан (ужи, посебан) безбедносни проблем (којим се безбедност може угрозити) или на заштитни објекат (чија се безбедност појачано штити), а тиме и на јасно дефинисан циљ који представља јасан одговор на тај проблем (Видети више у: Стевановић, 2003:237-239). Упркос томе што обезбеђења одређених спортских приредби некада привидно личе једна на друге (исти спортски објекти и учесници такмичења), већина њих има обележја непоновљивости (једнократности – нерепетитивности, јединствености – уникатности и појединачности), како по времену одржавања, броју, структури и очекиваном понашању учесника, тако и по специфичним (политичким, економским и сл.) условима окружења.
- Нижи ниво учесталости (повременост) и временска одређеност (трајање, рокови) сваке и свих активности, као треће карактерно обележје пројеката, општепознате су карактеристике одређених спортских приредби, а тиме и њиховог обезбеђивања. Виши ниво безбедносног ризика и неизвесност – као четврто, и наглашена сложеност и повећан интензитет активности које превазилазе организационе и функционалне могућности редовних, месно и стварно надлежних, организационих јединица полиције – као пето основно обележје пројеката, нису карактеристике свих, већ само одређених спортских приредби и њиховог обезбеђивања. Иако обично не изгледа тако, свако обезбеђење одређене спортске приредбе, поред временске и просторне одређености и постављених циљева (ефективности), подразумева и флексибилну ограниченост (ефикасност) у ангажовању људских, финансијских и материјалних ресурса, што представља шесту карактеристику свих пројеката.
- За обезбеђење одређених спортских приредби најчешће се одређује посебна организациона структура полиције, коју чине привремене организационе састави формиране из сопствених, а некада и из придодатих (упућених, препотчињених) организационих

јединица. За руковођење тим саставима одређује се посебан привремени систем руковођења. Обезбеђење одређених спортских приредби незамисливо је без уважавања специфичног окружења са којим је пројекат повезан и координације активности са специфичним субјектима тог окружења (организатор приредбе, здравствене установе, сектор за ванредне ситуације, навијачке организације и групе). Та својства одређених спортских приредби идентична су седмој и осмој карактеристици пројеката.

Из презентованих резултата упоредне анализе и одговарајућих законских одредби може се закључити: 1) да законом утврђена надлежност полиције подразумева њену обавезу да обезбеђује само одређене, али не и све спортске приредбе, као јавне скупове;⁸ и да 2) да све спортске приредбе, а тиме и сва полицијска обезбеђења спортских приредби не припадају категорији пројеката у организационом смислу. То даље значи да, у безбедносном смислу, постоје три врсте спортских приредби и три начина ангажовања полиције у односу на њих.

Првој врсти припадају спортске приредбе према којима полиција нема обавезу обезбеђивања и које немају карактер пројекта (незнатно или ниже ризичне манифестације мањег значаја, са мало учесника и публике и сл.). Другој врсти припадају одређене спортске приредбе које немају карактер пројекта (средње ризичне и средње значајне приредбе) и према којима полиција има обавезу обезбеђивања које могу да организују и реализују редовне и месно надлежне полицијске организационе јединице сопственим организационим ресурсима и способностима. Трећој врсти припадају одређене спортске приредбе које имају карактер пројекта (повишено или високо ризичне манифестације већег значаја) и према којима полиција има обавезу обезбеђивања које превазилази могућности и способности редовних и месно надлежних организационих јединица полиције.

Основни организациони појмови

Да би се јасније одредио оптимални модел организационе структуре полиције за обезбеђење одређених спортских приредби, неопходно је претходно одредити неке од сродних појмова, као што су: организација, организациона структура, организовање и модел организационе структуре.

Појам ***организација*** припада групи појмова као што су орган или организам. Полазећи од тога, појам организација (као субјект за остваривање циљева, носилац радње) дефинише се као функционални скуп људи са одређеним циљем и средствима за његово остваривање; као

⁸ Упоредите: *Закон о полицији*, чл. 10, ст. 1, тач. 7.

функционална, структурно уређена и циљно усмерена људска творевина; или као рационално усклађен скуп удружених људи и средстава који, на бази поделе рада и одговорности, функционишу као складна целина ради остварења одређеног циља (упореди у: Јовановић, 1987:37; Вршец, 1990). Као основни организациони елементи најчешће се наводе: 1) циљеви, 2) људи (људски ресурси), 3) материјална (и финансијска) средства (материјални ресурси), 4) организациона структура, 5) интерни прописи, 6) информације, и 7) организационе функције (управљачке и извршне делатности или активности).

Несумњиво, **организациона структура** је један од основних организационих елемената и, у том смислу, дефинише се као формално успостављен, циљно усмерен, функционалан и условима окружења прилагођен систем (конфигурација, архитектура) организационих делова, људских, материјалних и других ресурса организације, са њиховим задацима (улогама), унутрашњим везама и односима успостављеним на бази обликовања четири параметра организационе структуре (упоредите: Петковић et al., 2006:33):

1. подела рада и специјализација;
2. груписање послова или департаментализација;
3. делегирање ауторитета и одговорности или децентрализација;
4. успостављање механизма координације и контроле.

За означавање појма организациона структура у правној пракси се често користе термини *унутрашње уређење* организације, *унутрашња организација*, *формална или формацијска организациона структура*. Њу чине четири димензије (нивоа организовања), односно: макроструктура, мезоструктура, микроструктура и инфраструктура (структурне везе).⁹ Упркос томе што се формално утврђује унутрашњим организационим прописима у складу са законом и подзаконским актима, организациона структура је резултат менаџмент процеса и менаџерских одлука.¹⁰ Кон-

⁹ **Макроструктуру** организације (организациони или макро ниво организовања) чине основне организационе јединице (сектори, департмани) и њихови међусобни односи. **Мезоструктуру** организације (групни или мезо ниво организовања) чине унутрашње (уже) организационе јединице (управе, одељења, одсеци, групе, реферати) груписане у оквиру основних организационих јединица (сектора, департмана). **Микроструктуру** организације (индивидуални, појединачни или микро ниво организовања) чине радна места, односно њихов број, врсте, услови за распоређивање запослених и њихови међусобни односи у оквиру сваке од ужих организационих јединица. **Инфраструктуру** чине међусобне везе које стварају мрежу којом се међусобно повезују елементи макро, мезо и микроструктуре организације и успостављају односи ауторитета, одговорности и координације између њих. Уз помоћ тих веза организација се покреће на деловање и усмерава ка остварењу организационих циљева.

¹⁰ Макроструктура, мезоструктура и инфраструктура формалних организација се, најчешће, уређују одговарајућим општим правним актом о унутрашњој организацији или о унутрашњем уређењу, а њихова микроструктура општим правним актом организације о систематизацији радних места. Структура и састав привремене (пројектне) организационе структуре се, најчешће, утврђују посебном одлуком (решењем, наредбом) надлежног менаџера.

кретније, она је резултат (последица, производ) организовања, као једне од основних менаџерских активности (функција менаџмента).

Термин **организовање** потиче од новолатинске речи *organisatio*, која значи спајање појединачних делова (органа) у целину, односно стварање целине која је способна за живот или за рад (акцију).¹¹ Полазећи од тога, организовање се може дефинисати као посебна менаџерска активност (функција менаџмент процеса) којом се успоставља (ствара, обликује, дизајнира, креира, пројектује, конфигурише, структурира) нова, или се, за потребе извршавања предстојећих задатака и постизања организационих циљева у реалним условима окружења, мења (дограђује, реорганизује, реконфигурише, трансформише, прилагођава) и за предстојеће задатке припрема постојећа или новоуспостављена организациона структура.

Организовање се, конкретније, може посматрати и као процес у оквиру којег се, на основу анализе одређених (екстерних и интерних) фактора, креира сваки од параметара организационе структуре (подела рада, груписање послова, делегирање ауторитета, координација и контрола), чијом се комбинацијом ствара оптималан **модел организационе структуре** који има за циљ постизање најбољих перформанси организације (продуктивност, ефективност, ефикасност, опстанак, раст и развој организације и сатисфакција запослених). Полазећи од тога, појам модел организационе структуре може се дефинисати као упрошћена слика конкретне (некадашње, постојеће или будуће) организационе структуре, која представља резултат конкретног процеса организовања, односно обликовања (креирања, дизајнирања, пројектовања) конкретне конфигурације (комбинације) наведених параметара организационе структуре.

Иако се најдетаљније уређује одговарајућим општим актом о унутрашњој организацији или о унутрашњем уређењу, модел организационе структуре се најбоље и најјасније изражава организационом шемом или органограмом.¹² Као графичко-симболичка слика (приказ, опис) конкретног модела организационе структуре, **организациона шема** представља најједноставније средство за приказивање, препознавање и анализирње броја, врсте и позиција унутрашњих организационих јединица и њихових односа и веза у оквиру организације.

Модели организационе структуре

Упркос томе што у организационој теорији постоје веома различите типологије модела организационе структуре, они се у организационој пракси најчешће класификују према параметру груписања послова или

¹¹ За означавање појма организовање неки аутори користе и термин организациони дизајн или организационо дизајнирање (Видети више у: Петковић et al., 2006:33-49).

¹² Упоредите: Stoner et al., 1989:265.

департаментализације.¹³ Обликовањем тог параметра, средње индивидуалне радне улоге (послови, позиције, радна места), дефинисане параметром поделе рада, повезују се (обједињавају, групишу, интегришу) у одговарајуће уже организационе јединице (субјединице, радне јединице), уз утврђивање њиховог броја, величине и назива (мезоструктура). Њиховим даљим груписањем у шире организационе јединице ствара се основна (секторска, департаманска) организациона структура (макרוструктура, организациона архитектура) дефинисана бројем, величином и називом вертикално и хоризонтално диференцираних и повезаних организационих јединица. Полазећи од различитих критеријума груписања послова у организационе јединице, у теорији организације се као основни модели организационе структуре наводе (Mintzberg, 1979):

1. функционални;
2. дивизионални;
3. хибридни;
4. пројектни;
5. матрични модел.

Појам пословна функција се најчешће дефинише као већа група истих или сличних послова чијим се обављањем остварује један од глобалних циљева организације. Полазећи од тога може се рећи да је **функционални модел** организационе структуре резултат груписања послова (активности, задатака, радних улога, радних места) према њиховој сличности или сродности. Реч је о најстаријем, али и о најраспрострањенијем моделу који подразумева да се запослени групишу у организационе јединице (секторе, дирекције, ресоре) према критеријуму пословних (подручних) функција организације, које су резултат стриктне поделе рада и специјализације.¹⁴ Основне *предности* овог модела су једноставност и специјализација док су његови основни недостаци неразвијена хоризонтална координација, затварање организационих јединица у сопствене оквири („феномен функционалних силоса“) и висока централизација одлучивања (Видети више у: Jones, 2000).

Полицијске организационе јединице за спречавање и сузбијање насиља на спортским приредбама, структуриране према овом моделу, постале су саставни део полицијских организација тек почеком овог века. Типични примери примене тог модела су Фудбалска полицијска

¹³ Од енглеске речи *department* (сектор, одељење, одсек, секретаријат и сл.).

¹⁴ Као типичан резултат примене овог модела у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, могу се навести: 1) Дирекције полиције и сектори у оквиру Министарства; 2) управе у седишту Дирекције полиције, и 3) одељења у седишту подручних полицијских управа. Као други пример за овај модел организационе структуре може се навести и позната Фајолова подела основних пословних функција организације на: техничку, комерцијалну, финансијску, рачуноводствену, административну и заштитну. Базични оквир за њену примену у савременим привредним организацијама, на пример, чине сектори за: набавку, производњу, складиштење, транспорт, маркетинг, продају или за опште, правне, кадровске и финансијске послове.

јединица у Министарству унутрашњих послова Велике Британије, основана 2005, или одељења за праћење и спречавање насиља на спортским приредбама у Управи полиције у седишту Дирекције полиције МУП РС, основана 2011. године. Такве јединице су образоване и профилисане за обављање свакодневних и специјализованих превентивних, односно обавештајно-информативних, концептуалних – стратегијско-развојних, координирајућих и других функционално-стручних послова спречавања насиља на спортским приредбама Оне, међутим, нису профилисане, нити имају способност за самостално и непосредно обављање полицијских послова обезбеђивања спортских приредби.

Дивизионални модел организационе структуре настао је као резултат напора да се превазиђу проблеми високе централизације и неразвијене хоризонталне координације у функционалном моделу. Као базични оквир овог модела, дивизија представља „организацију у малом“. Веома је слична организацији којој припада, релативно је самостална и заокружена организациона целина са релативно високим степеном децентрализације, односно делегираног ауторитета (овлашћења и одговорности) за одлучивање, располагање ресурсима и за резултат. Реч је о објектно оријентисаном моделу груписања послова у дивизије, према неком од следећих критеријума:

- 1) исход (циљ, резултат рада, производ, услуга, аутпут, излазни продукт);¹⁵
- 2) делатност (фазе производног или услужног процеса);¹⁶
- 3) корисник производа и услуга (потрошач, купац, клијент);¹⁷
- 4) територија (географско подручје).

Дивизионални модел организационе структуре који се заснива на груписању послова у дивизије према територији (географским подручјима или месној надлежности) карактеристичан је за државне органе, удружења грађана и за велике националне и интернационалне производне или услужне организације које имају надлежност, одговорност и интерес да алоцирају своје капацитете близу корисника својих производа и услуга, близу својих чланова, тржишта или извора сировина и

¹⁵ Као пример за ову врсту модела могу се навести дивизије (сектори, департмани): 1) за основне студије и за студије другог степена – на факултету, или 2) сектори за путничка, комби, теретна и специјална возила – у фабрици аутомобила.

¹⁶ Као резултат примене ове врсте модела организационе структуре могу се навести дивизије: 1) за истраживање и прибављање (производњу/набавку и транспорт) сировина (пољопривредни производи, дрвна маса, руде метала); 2) за прераду сировина у полупроизводе и/или у готове производе, и 3) за транспорт и продају готових производа.

¹⁷ Као пример за ову врсту модела организационе структуре могу се навести дивизије: 1) за војни и цивилни програм производње у производној организацији; 2) за послове са грађанима и за послове са правним лицима у банкама; 3) за дечју, женску, мушку и радну одећу у текстилној фабрици, или 4) за заштиту сведока и жртава, за обезбеђење објеката и за обезбеђење личности у полицијској организацији.

радне снаге.¹⁸ *Основне предности* дивизионалног модела огледају се у већој ефективности, ефикасности и флексибилности у односу на функционални модел, док су његови најозбиљнији *недостаци* опасност од дуплирања и умножавања помоћно стручног (административног) особља у дивизијама и могући конфликти између појединих дивизија и организационог врха.¹⁹

Територијално-дивизионалне полицијске организационе јединице (локалне полицијске станице опште надлежности) надлежне су за све или за већину полицијских послова, укључујући и послове сузбијања и спречавања насиља на спортским приредбама. Овај модел организационе структуре може се сматрати оптималним за обезбеђивање спортских приредби које немају карактер пројекта нити јавног скупа (незнатно или ниже ризична такмичења мањег значаја, са малим бројем учесника, без или са малим бројем гледалаца).

Упркос томе што је функционално груписање послова фундаментална, а дивизионално модерна врста груписања послова у организационе јединице, већина великих организација користи неку од њихових комбинација. Резултат такве (изведене) департаментализације је *хибридни* (функционално-дивизионални) *модел* организационе структуре који подразумева комбинацију дивизионалних организационих јединица, које су најчешће децентрализоване, и функционалних организационих јединица које су најчешће централизоване.²⁰ *Главне предности* овог модела су креативност, иновативност и флексибилност децентрализованих дивизионалних јединица и стручност централизованих функционалних јединица. Његове *основне слабости* су могућност хипертрофије централизованих функција и тенденција дуплирања функција од општег и заједничког интереса на нивоу децентрализованих пословних и централизованих функционалних јединица.

Полицијске организационе јединице (подручне и локалне) структуриране према хибридном (територијално-функционалном) моделу има-

¹⁸ Као типичан резултат примене овог модела у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, могу се навести: 1) подручне полицијске управе, и 2) полицијске станице опште надлежности у општинама. Као слични примери за илустрацију овог модела организационе структуре могу се навести организационе јединице појединих министарстава, финансијских или осигуравајућих организација које теже да имају своје организационе јединице за одређени административни или политички регион (покрајину, округ, општину). Представништва страних компанија, тржишних ланаца или међународних невладиних организација у различитим деловима света такође су типични примери овог модела департаментализације.

¹⁹ Посебан проблем овог модела огледа се и у могућој појави индивидуалистичког понашања менаџера територијалних дивизија, који производи „ефекат феуда“, што некада прети да умањи предности дивизионалне децентрализације.

²⁰ Као типичан резултат примене овог модела у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, може се навести комбинација: 1) управа у седишту Дирекције полиције и одељења у подручним полицијским управама – као функционалних организационих јединица, и 2) подручних полицијских управа и полицијских станица опште надлежности у општинама – као дивизионалних организационих јединица у оквиру Дирекције полиције.

ју стварну надлежност за обављање свих или већине полицијских послова, укључујући и послове сузбијања и спречавања насиља на спортским приредбама у простору сопствене месне надлежности. Те полицијске јединице се могу сматрати оптималним за обезбеђивање, средње ризичних и/или средње значајних спортских приредби, према којима полиција има надлежност и обавезу обезбеђивања, која могу реализовати нематричним ангажовањем сопствених организационих ресурса и способности.

Пројектни модел организационе структуре подразумева да највећи број запослених у организацијама стално раде на пројектима. Појављује се у два основна облика. Према првом, у организацији постоје формалне функционалне или дивизионалне организационе јединице које се, најчешће, ангажују као целине, или по деловима, на одређеним пројектима или на извршавању других ванредних задатака. Други, савременији, облик подразумева да у организацији формално не постоје функционалне или дивизионалне организационе јединице, већ се сви запослени по потреби ангажују на одговарајућим пројектима, а након њиховог завршетка, или по потреби, прелазе у следећи пројекат.²¹ Иако у савременим полицијским организацијама не постоје пројектне полицијске јединице намењене искључиво за обезбеђивање спортских приредби, већина полицијских јединица посебне намене (интервентних, посебних или специјалних) ангажују се као тежишне полицијске снаге при обезбеђивању високо ризичних и високо значајних спортских такмичења и манифестација.

Матрични модел организационе структуре

Идеја матричног (функционално-пројектног) груписања послова није нова иако се сматра веома актуелном и често коришћеном у савременим условима. Она подразумева матричну комбинацију: 1) функционалних (или дивизионалних) организационих јединица – које чине матричне колоне, и 2) пројектних (предметних, објектних, тимских) организационих јединица – које чине матричне редове модела.²² За разлику од хибридног (функционално-дивизионалног) модела који настаје нематричном комбинацијом засебних, сталних и релативно независних функционалних и дивизионалних сектора, матрични модел представља изведну форму повременог груписања (ангажовања) запослених из сталних функционалних или дивизионалних јединица, тако да они формирају привремене пројектне саставе (тимове) за обављање једног или

²¹ Као типичан резултат примене првог облика овог модела у Министарству унутрашњих послова Републике Србије, могу се навести: 1) полицијске јединице посебне намене (Жандармерија, Специјална антитерористичка јединица, интервентне јединице полиције), или 2) ватрогасно-спасилачке јединице Сектора за ванредне ситуације.

²² Појам матрица се у математици дефинише као производ вектора реда и вектора колоне.

више специфичних, ресурсно и временски ограничених (пројектних) задатака, којима руководе посебно одређени менаџери пројекта (Robbins et al., 2005:246).²³

На слици 1 графички је приказан матрични модел организационе структуре у најопшტიјем смислу. Математичким језиком речено, векторе колона на том моделу чине различите редовне функционалне (или дивизионалне) организационе јединице, док векторе редова чине привремене пројектне организационе јединице (пројектни тимови, привремени састави) за различите пројекте, потпројекте или фазе истог пројекта.

У матричном моделу организационе структуре полиције за обезбеђење одређене спортске приредбе високог безбедносног ризика векторе колона начелно би чиниле функционалне (управе, одељења), дивизионалне (полицијске станице) или друге јединице (дежурна служба, полицијска бригада) из састава месно надлежне подручне полицијске управе. Њима се, по потреби, могу додати и упућене (претподређене) полицијске јединице (Жандармерија, специјалне и друге интервентне јединице, на пример). Векторе редова у истом моделу могу чинити пројектни тимови: 1) за различите пројекте (више узастопних или једновремених приредби, на пример); 2) за различите потпројекте једног пројекта (руководећи тим, снаге за превентивне и оперативно-обавештајне послове, интервентне снаге, снаге подршке и снаге за обезбеђења – објеката, личности, саобраћајно, криминалистичко, противпожарно, логистичко и сл.), или 3) за различите фазе истог пројекта (до почетка, током трајања и по завршетку спортске приредбе).

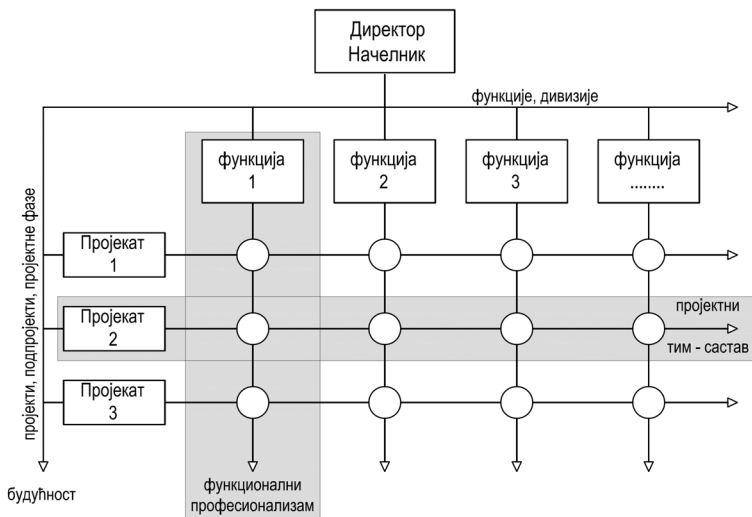
Основне карактеристике овог модела организационе структуре су:

- 1) двостарешинство;
- 2) привременост и промењивост пројектних састава (тимова), и
- 3) ограниченост примене и ограниченост ресурса.

Двостарешинство у овом моделу подразумева дволинијску дис-трибуцију ауторитета и одговорности. При томе је једна линија старешинства стална (функционална или дивизионална), док је друга привремена (пројектна или предметна). У функционалној или дивизионалној (сталној) линији чланови пројектног тима су подређени менаџеру своје основне (матичне) организационе јединице којој припадају по свом радном месту. У пројектној или предметној (привременој) линији они су подређени менаџеру пројектног тима у оквиру којег су ангажовани да обављају конкретне радне задатке. На тај начин чланови пројектних тимова функционишу у условима

²³ Као типични примери за примену овог модела организационе структуре могу се навести привремени полицијски састави за извршавање сложенијих посебних безбедносних задатака, као што су посебна и ванредна обезбеђења, хапшење криминалних група или антитерористичке операције, али и привремени пројектни тимови за увођење нових технологија, за организовање научно стручних саветовања или свечаности у организацијама.

дуалног менаџмента и фактички су „запослени код два шефа“, са подељеним менаџерским ауторитетом.



Слика 1– Матрични модел организационе структуре (адаптирано према: Mc Clelland, 1976:272)

Током трајања пројекта пројектни менаџери имају надлежност и ауторитет да доносе оперативне одлуке, планирају, координирају и контролишу рад свих чланова пројектног тима у вези са обављањем пројектних активности и остваривањем пројектних циљева. С друге стране, доношење одлука о статусним правима и обавезама чланова пројектног тима (плате, годишњи одмори, распоређивање, напредовање у каријери, покретање и вођење дисциплинског поступка), остају у надлежности функционалних или дивизионалних (матичних) менаџера и током трајања пројекта. Тако подељени менаџерски ауторитет подразумева и истовремену дуалну одговорност чланова пројектних тимова.

Друга карактеристика матричног груписања послова је **привременост и променљивост пројектних тимова**. Они се успостављају као привремени састави ради извршења пројектних, односно временски и ресурсно ограничених задатака и послова, обично нижег нивоа учесталости и вишег нивоа сложености, ризика и неизвесности. Пројектни тимови постоје и под ауторитетом су пројектних менаџера само док су ангажовани на пројекту и док се пројектни задаци не заврше. Након тога, чланови пројектних тимова, њихови менаџери и ангажована средства враћају се у своје матичне организационе (функционалне или дивизионалне) јединице као у свој „дом“, из ког су упућени на пројекат и у који се враћају након завршетка рада на њему. Поред тога, зависно од потреба и ситуације, чланови једног тима се могу селити у други пројектни тим.

Трећа карактеристика матричног груписања послова је **ограниченост примене** пројекта и **ограниченост ресурса** ангажованих на пројекту. Пројекат мора бити довољно велики да би се њиме оправдали специфични напори менаџера и ангажовање ресурса из више различитих организационих јединица, због чега се матрични модел не сматра добрим решењем за обављање устаљених (свакодневних) послова. Он се сматра примереним само за извршавање сложенијих и неструктурираних задатака у нестабилним условима, односно за решавање проблема ограниченог трајања који се не понављају. Такве ситуације подразумевају остваривање конкретних и јасно дефинисаних специфичних циљева, са ограниченим (неопходним, оптималним) ресурсима и временом трајања активности.

Основне предности матричног модела организационе структуре су: 1) квалитет; 2) флексибилност и избалансираност, и 3) комуникативност и развојност. Матрична комбинација пројектног и функционалног модела организационе структуре доприноси квалитету (ефективности и ефикасности) рада организације тако што функције или дивизије у оквиру свог делокруга дефинишу најбоље циљеве (ефективност), док су пројектни тимови најбољи начин да се ти циљеви остваре (ефикасност). То се постиже усмереношћу пројектног тима на конкретан (специфичан) циљ и располагањем функционалним или дивизионалним ресурсима потребним за остваривање тог циља.

Привременост пројеката и промењивост састава пројектних тимова у матричном моделу организационе структуре чини те саставе веома флексибилним, што омогућава организацији да се прилагоди захтевима ситуације и да своје ресурсе боље искористи у конкретној ситуацији. Матрични модел организационе структуре пример је савремене комбинације релативне стабилности хијерархијске (функционалне или дивизионалне) структуре са флексибилношћу пројектне структуре. Таква врста груписања послова омогућава успешно *балансирање* (решавање сукоба) између тежњи ка функционалној диференцијацији и потреба за организационом *интеграцијом*.

У матричном моделу чланови пројектног тима из различитих организационих јединица интензивним и непосредним комуницирањем размењују идеје, знања и искуства, што подстиче њихово учење и развој. То организацију чини иновативном и склоном учењу, а рад у њој немонотоним, што често мотивише чланове тима да се идентификују са пројектом и да дају свој максимум у његовој реализацији.

Основни проблем (ограничење, слабост) матричног модела је *ризик* од могућих конфликта између пројектних и функционалних менаџера и између чланова пројекта из различитих „функција“. Успешни индивидуалци се некада тешко уклапају у правила пројектног рада, а респековање мишљења сваког члана пројекта некада доводи до тога да чла-

нови пројектних тимовима више дискутују него што раде (проблем познат као „парализа због анализа“). Двостарешинство у матричном моделу некада може погодовати ситуацији у којој *запослени измичу контроли*, трошећи време у расправи о томе која је од њихових улога важнија, да ли је важнија улога менаџера пројекта или менаџера функције и коме од њих треба показати већу лојалност.

Полазећи од анализираних својстава (предности и слабости), овај (матрични) модел организационе структуре може се сматрати оптималном основом за структурирање привремених полицијских састава за обезбеђивање повишено или високо безбедносно ризичних и/или посебно значајних спортских такмичења и манифестација, према којима полиција има надлежност и обавезу обезбеђивања која превазилазе могућности и способности редовних, стварно и месно надлежних дивизионалних и хибридних организационих јединица полиције. Кључни разлози за то су, пре свега, квалитет, избалансираност и развојност тог модела као резултати специфичне (матричне) комбинације: 1) сталности и релативне стабилности хијерархијске функционалне (или дивизионалне) структуре, и 2) привремености, флексибилности и иновативности пројектне структуре.

Закључак

На основу резултата истраживања презентованих у овом раду може се, пре свега, закључити да је једна од основних карактеристика одређених (не и свих) спортских приредби та што се оне могу истовремено одредити и као јавно окупљање (у формално правном смислу) и као пројекат догађаја (у организационо теоријском смислу). Те спортске приредбе и њихово полицијско обезбеђење, као пројекти догађаја, налазе се у каузалној вези, при чему су спортске приредбе узрочни пројекти који се организују и реализују по вољи организатора (сазивача), док су (полицијска) обезбеђења тих приредби као јавних скупова последични пројекти који се организују и реализују по основу дужности полиције да их организује и реализује. Тој врсти спортских приредби припадају повишено или високо безбедносно-ризична и/или посебно значајна спортска такмичења и манифестације, према којима полиција има надлежност и обавезу обезбеђивања која превазилазе могућности и способности редовних, стварно и месно надлежних организационих јединица полиције.

Полазећи од тога и од анализираних предности и слабости теоријских модела организационе структуре може се, такође, закључити да најбољу основу за структурирање привремених полицијских састава за обезбеђивање те врсте (одређених) спортских приредби представља матрични модел организационе структуре. У основи, примена тог модела подразумева привремену интеграцију људских, материјалних и

других ресурса из више посебно одређених и различитих полицијских организационих јединица, њихову посебну структуру и посебан систем руковођења, који подразумева да је надлежност и одговорност за руковођење обезбеђењем спортске приредбе одвојена од надлежности и одговорности за руковођење редовним полицијским пословима. То, међутим, не значи да остали модели организационе структуре полиције нису погодни за обезбеђивање појединих спортских приредби. Напротив, анализирани карактеристике тих модела указују на оправданост њихове примене у одређеним ситуацијама.

Упркос томе што се често ангажују на пословима обезбеђивања високоризичних спортских приредби, пројектно структуриране полицијске јединице (посебне намене) се најчешће ангажују у саставу привремених матричних полицијских структура образованих за обављање тих послова. Суштински другачија улога приредби припада полицијским јединицама образованим по хибридно територијалном моделу. Тај модел се може сматрати оптималним за самостално обезбеђивање средње ризичних и/или средње значајних спортских приредби, према којима полиција има надлежност и обавезу обезбеђивања која не превазилази способности редовних и месно надлежних (подручних) полицијских јединица и подразумева ангажовање сопствених организационих ресурса и способности, без њиховог матричног комбиновања.

Иако су недовољне за самостално и непосредно обезбеђивање спортских приредби, функционално структуриране полицијске јединице за спречавање насиља на спортским приредбама чине важан саставни део савремених полицијских организација. Поред тога што обављају текуће, свакодневне и, пре свега, превентиве и друге специјализоване (функционално-стручне) послове, те полицијске јединице скоро увек чине саставне делове матричних полицијских структура при обезбеђивању одређених спортских приредби. Уз све то треба имати у виду да постоје и спортске приредбе које немају карактер пројекта нити јавног скупа (незнатно или ниже ризична такмичења мањег значаја, са малим бројем учесника, без или са малим бројем гледалаца). Иако према тим спортским приредбама полиција нема обавезу непосредног обезбеђивања, њих безбедносно опсервирају (територијално дивизионалне) месно надлежне локалне полицијске организационе јединице, обављањем уобичајених послова из своје законом утврђене надлежности.

Литература

1. Вршец, М., (1990). *Организирање и руковођење у органима унутрашњих послова*, Образовни центар за унутрашње послове РСУП Хрватске, Загреб.

2. Гоу, П., Руквуд, Ц., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 240-252.
3. *Европска конвенција за заштиту људских права и основних слобода*, (1950). Службени лист СЦГ – Међународни уговори, бр. 9/2003 и 5/2005.
4. *Европска конвенција о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама*, (1985). Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 9/1990.
5. Jones, G., (2000). *Organisational Theory – Text and Cases*, Prentice Hall.
6. *Међународни пакт о грађанским и политичким правима*, (1966). Резолуција ГСУН 2200 (XXI), Службени лист СФРЈ, бр. 7/71.
7. Mintzberg, H., (1979). *Structuring of Organizations*, Prentice Hall.
8. Милидраговић Д., Милић Н., (2011). *Непосредна опасност по живот као посебан услова за употребу ватреног оружја*, Безбедност, год. 53, бр. 2, Београд, стр. 197-219
9. McClelland, D., (1976). *Power is the great motivator*, Harvard business Review, March-April.
10. *Општа декларација о правима човека*, Резолуција ГСУН 217 А (III) од 10. 12. 1948, Службени лист ФНРЈ, бр. 0/1948.
11. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 268-281.
12. Петковић, М., Јанићијевић, Н., Богићевић Миликић, Б., (2006). *Организација*, Економски факултет, Београд.
13. Robbins, S. P., Coulter, M., (2005). *Menadzment*, Data status, Beograd.
14. Симоновић, Б., (2011). *Истраживање ставова припадника криминалистичке полиције МУП-а Републике Србије о стратешком приступу сузбијању криминалитета*, Безбедност, год. 53, бр. 1, стр. 5-27.
15. Стевановић, О., (2011). *Слобода окупљања и полиција*, Полиција у функцији заштите људских права, зборник радова, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 235-268.
16. Стевановић, О., (2003). *Руковођење у полицији*, Полицијска академија, Београд.
17. Stoner, J., Freeman, E., (1989). *Management*, 4.-th ed. Prentice Hall, New Jersey.
18. *Устав Републике Србије*, Службени гласник РС, бр. 98/06.
19. *Закон о министарствима*, Сл. гласник РС, бр. 16/2011.
20. *Закон о окупљању грађана*, Сл. гласник РС, бр. 51/92, 53/93, 67/93 и 48/94.
21. *Закон о полицији*, Сл. гласник РС, бр. 101/2005, 63/2009 – одлука УС и 92/2011.

22. Закон о спречавању насиља и недолечног понашања на спортским приредбама, Сл. гласник РС, бр. 67/03 и 90/07.
23. Шупут, Д., (2010). *Правни оквир који уређује борбу против насиља на спортским приредбама у европским државама*, Страни правни живот, год. 54, бр. 1, Институт за упоредно право, Београд.
24. Шупут, Д., (2011). *Кривично дело насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 16, бр. 1, стр. 70-86.

Model of Organizational Structures of Police for Preventing and Combating Violence at Sport Events

***Abstract:** Despite all measures taken both at national and international levels, violence at sporting events continues to be a particularly complex security problem, in the solution of which the police have an important and delicate role, along with other subjects. In formal and legal terms, more or less clearly, the role of police in the Republic of Serbia is defined primarily by the Law on Police and the Law on Prevention of Violence and Misconduct at Sport Events. Some, usually legal, conceptual, and tactical aspects of the role of the police are increasingly being addressed by numerous vocational and scientific papers. However, they only sporadically investigate models of the organizational structure of the police, which undoubtedly present an important factor in successfully securing certain sport events, and thus in preventing and combating violence on the occasions of such events. Considering that police protection of every sport event, as a public meeting, has the basic characteristics of a specific project, the application of project management of the police seems to be logical in carrying out security tasks. On the other hand, given the fact that such police activity involves some temporary integration, in particular of some special and various police units, it seems logical to apply the matrix (functional and project) model of the organizational structure. This paper analyzes the impact of these and other specific characteristics of sport events on the selection of and creating an optimal model of the police organizational structure, which ensures effectiveness in achieving the goals of preventing and combating violence at sport events and organizational effectiveness in the use of police resources in achieving these goals.*

***Key Words:** sport events, sport events security, project, police, and organizational structure.*

Проф. др *Ненад ЂУРЂЕВИЋ*
Правни факултет Универзитета у Крагујевцу

UDK – 796.034.6 : 364.632 (094) (497.11)

Прегледни научни рад
Примљено: 20.03.2012.

Обавеза организатора спортске приредбе да образује одговарајућу редарску службу

Апстракт: *Насиље, туче навијача, ломљење столица, бацање разних предмета на терен или на противничке навијаче постали су скоро уобичајена појава на спортским борилиштима широм Европе. Србија није у том погледу никакав изузетак. Организатор сваке спортске приредбе дужан је да осигура безбедно одржавање спортске приредбе и да предузме мере којима се предупређује и онемогућава избијање насиља и недолично понашање гледалаца. У том циљу он је посебно дужан да образује одговарајућу редарску службу, или да ангажује правно лице или предузетника ради обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби. Редарска служба је „одговарајуће“ формирана ако је сачињавају правилно одабрани, обучени, опремљени и предвођени редари. Аутор у раду анализира међународне стандарде за рад редарских служби на спортским такмичењима и законска решења у Републици Србији. Аутор сматра да је постојећи законски оквир који регулише рад редара на спортским приредбама у Републици Србији недовољан и да не одговара њиховој улози у организацији спортске приредбе, као једног од најзначајнијих фактора који омогућава организатору да препозна и на најприкладнији начин испуни своје обавезе на спречавању насиља и недоличног понашања гледалаца.*

Кључне речи: *спорт, насиље, редарска служба, редари, Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, Савет Европе.*

Увод

Организована примена насиља од стране углавном младих навијача већ дуго није само спонтана реакција на дешавања на терену, већ представља унапред планиране и организоване активности (Гоу, Руквуд, 2009:241-245). Спортско такмичење и стадион користе се само као временски и просторни услов да би се реализовало властито агресивно понашање. Циљ тог агресивног понашања нису само противнички навијачи, него и други гледаоци, клуб и полиција.

Трагични Хејселски догађаји, 29. маја 1985. године, су показали да на спортским трибинама ни живот више није сигуран.¹ Хулигани стално проналазе нове начина сукоба, при чему је употреба дрога и алкохола све чешћа. Све то прати и повећана способност планирања група хулигана путем мобилних телефона и интернета (Оташевић, 2010). Модерни видови комуникације готово се редовно и неограничено користе у организовању и заказивању туча навијача далеко од стадиона, у откривању и дојављивању о кретању и акцијама полиције и сл., што одговора поступцима других преступника у вршењу кривичних дела (Мијалковић, Маринковић, 2010; Мурић, Чачковић, 2011).

Свему овоме треба додати и разне екстремистичке покрете који на спортским стадионима бескрупулозно парадире својим идеологијама, због чега стадиони постају места за расистичке и ксенофобичне манифестације. Самим тим, спортски се догађаји исто тако лако могу преметнути у попришта етничких, културолошких или религијских конфликата (Schmitt, 1985:4).

У Републици Србији последњих година ризик настанка стања панике (Живковић et al., 2011), нереди и повреда на спортским приредбама услед неконтролисаног деловања окупљених гледалаца достигао је неслућене размере. Најчешћи узрочници и виновници „оштећујућих радњи“ били су навијачи, али свој „допринос“ дали су и сами спортисти. Пооштравање кривичне и прекршајне одговорности починилаца аката насиља показало се као недовољно за елиминисање хулиганства са српских спортских борилишта.² По мишљењу неких наших аутора основи узрок лежи у благој казненој политици наших судова, исхитреном доношењу *Закона о спречавању насиља и недолучног понашања на*

¹ Баш у овом периоду, полако али сигурно, насиље повезано са спортом постаје глобални феномен и шири се Европом и светом. Нажалост, оно представља и даље узнемирујући проблем за све европске земље, који поприма различите облике, са уочљивом тенденцијом измештања из унутрашњости стадиона на околне просторе, укључујући и ширу урбану средину. Ово је и основна констатација из тачке 2.6 *Беле књиге о спорту* Европске комисије из 2007. (*White paper on Sport*, Brussels, 11. 7. 2007, COM (2007) 391 final, resented by the Commission: SEC (2007) 932, SEC (2007) 934, SEC (2007) 935, SEC (2007) 936, доступно на: http://ec.europa.eu/sport/whitepaper/whitepaper8_en.htm#1 (приступљено 5. 1. 2012).

² О кривичној, имовинској и прекршајној одговорности у вези са насиљем на спортским приредбама видети више у: Ђурђевић, Н., (2010). *Кривична одговорност за насиље и недолучно понашање на спортским приредбама у Републици Србији*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, год. 47, бр. 2, стр. 285-308; Ђурђевић, Н., (2010). *Одговорност за штету проузроковану неконтролисаним деловањем окупљених људи на спортској приредби*, Зборник радова Правног факултета у Мостару, год. 8, бр. 1, стр. 357-372; Шупут, Д., (2011). *Казненоправна заштита спорта*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд; Primorac, D. et al., (2010). *Neki aspekti prekršaja prema Zakonu o sprečavanju nereda na sportskim natjecanjima*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, god. 47, br. 2, str. 335-358; Ђурђевић, Ђ., (2007). *Насиље и спорт*, Криминалитет у транзицији: феноменологија, превенција и државна реакција, Београд, стр. 239-260; Ђурђевић, Ђ., (2010). *Прекршајно право са основама привреднопреступног права*, 3. измењено и допуњено издање, Криминалистичко-полицијска академија, Београд, стр. 90-97.

спортским приредбама, без сагледавања могућности примене у пракси, и преширокој репресији без јасних критеријума који би омогућили усклађеност кривичне и прекршајне реакције (Шупут, 2010:255). Други, пак, истичу да, због комплексности проблема, насиље на спортским приредбама није могуће отклонити само применом репресивних мера од стране полиције, већ тај проблем захтева свеобухватну сарадњу полиције, организатора спортских приредби и организација цивилног друштва, укључујући и сарадњу између различитих ресора и организационих јединица унутар полиције, у изналагању што бољих превентивних мера за сузбијање насиља на спортским приредбама (Марковић et al., 2010:25).

Европска конвенција о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама

Европска конвенција о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама (European Convention on Spectator Violence and Misbehaviour at Sports Events and in Particular at Football Matches) усвојена је 19. августа 1985. године у Стразбуру.³ Циљ доношења *Конвенције* био је прописивање стандарда и мера за спречавање и контролу насиља на спортским приредбама. *Конвенција* је до данас остала најважнији европски документ који регулише област спречавања насиља на спортским приредбама.

Чланом 8 *Конвенције* образован је Стални комитет за праћење њене примене. Стални комитет је, према члану 9, ст. 1, тач. ц, овлашћен да даје препоруке државама уговорницама у вези са мерама које треба предузимати у сврху примене *Конвенције*.

Значај постојања одговарајуће редарске службе за безбедност гледалаца и стварање амбијента који обесхрабрује насиље и недолично понашање гледалаца на спортским приредбама посебно је истакнут у *Препоруци о редарској служби (Recommendation on Stewarding – 99/1)*⁴ која је усвојена на 19. састанку Сталног комитета *Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама*, одржаном 9-10. јуна 1999. године.

Потребу да се утврде заједнички принципи за организовање и рад редарских служби на спортским приредбама, које ће дочекивати гледаоце и бринути о њима, али и обезбедити њихову сигурност и добробит, Стални комитет је образложио следећим констатацијама: 1)

³ Ова Конвенција је ратификована Законом о ратификовању Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, Службени лист СФРЈ – Међународни уговори, бр. 9/1990.

⁴ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/sprec99.1_en.asp#TopOfPage

постоји потреба за осигурањем безбедности гледалаца и стварањем амбијента који обесхрабрује насиље и недолично понашање; 2) велика већина гледалаца не понаша се недолично; 3) полицијске снаге треба да буду ангажоване што корисније, у циљу одржавања јавног реда и мира, превенције откривања злочина и хапшења криминалаца; 4) редари треба да буду на одговарајући начин одабрани, обучени, опремљени и предвођени; 5) редари су значајни јер могу да омогуће управи стадиона или организатору утакмице да препознају и на најприкладнији начин испуне своје одговорности у примени прописа који важе на стадиону; 6) важно је поступање са свим гледаоцима на одговарајући и доследан начин; 7) постоји безбедносна корист од сарадње подударних редарских служби различитих страна потписница *Конвенције*, и 8) све наведено се најуспешније може постићи увођењем заједничког минимума стандарда за регрутовање, одабир, обуку и разврставање редара.

Препоруком о редарској служби, Стални комитет је препоручио владама страна уговорница *Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама* да подстакну клубове, власнике стадиона и (или) друге одговарајуће органе и тела у фудбалу и другим спортовима да развију систем редарских служби на спортским приредбама којима присуствује велики број посетилаца, и то на следећим принципима:

- редаре обезбеђује онај ко је одговоран за безбедност гледалаца на утакмици – то може бити управа стадиона или организатор приредбе;
- природа, улога и функција редара треба да буду јасно одређене; функције, које треба да буду различите али комплементарне у односу на функције полиције, треба да обухватају: претресање стадиона пре, током и након утакмице, уколико за тим постоји потреба, затим дочекивање, усмеравање и вођење бриге о свим гледаоцима без обзира на њихову узраст, расу, пол, хендикепираност или тим који подржавају, поступање по свим приговорима гледалаца, обавештавање гледалаца о плану стадиона и локацијама услужних просторија на њему, као и о свим безбедносним мерама које су прописали организатори или хитне службе, помагање у обезбеђивању безбедног функционисања стадиона, посебно надзирање и гарантовање безбедног уласка и изласка гледалаца, спровођење прописа који важе на стадиону, онемогућавање гледаоцима да се крећу деловима стадиона у којима њихово присуство није дозвољено, надгледање свих потенцијално опасних подручја и спречавање нагомилавања великог броја гледалаца, реаговање на инциденте и хитне случајеве и предузимање потре-

бних радњи, као и помагање полицији или хитним службама у случају потребе;

- начин регрутовања треба да обезбеди да сви редари буду одговарајуће спремни и радно способни, да могу испољити потребан добар карактер, темперамент и способност за обављање својих задатака;
- свим редарима мора бити омогућена детаљна обука, што у крајњем случају води издавању одговарајућих сертификата. Та обука треба да буде теоријска и практична и да, између осталог, обухвати: правни статус, одговорности и дужности редара; упознавање правила која важе на стадиону; организацију и функционисање система безбедности на стадиону; принципе управљања масом, укључујући начин надзирања гледалаца и реаговања на опасност, поступке у случају опасног или неприхватљивог понашања; старање о гледаоцима; упознавање са конфигурацијом (планом) стадиона, посебно са улазним и излазним путевима и местима где се налазе аларми и комуникациони системи; поступке у случају повређивања гледалаца; поступке у случају пожара или других опасности; план евакуације стадиона;
- потребно је успоставити систем за редовно праћење рада редара, укључујући вођење персоналног досијеа који обухвата: квалификације и вештине, прилагођеност и оспособљеност за обављање задатака, присуство утакмицама и дужности које је обављао, квалитет рада, обављену и потребну обуку;
- сви редари морају се, што треба да буде услов за њихово запошљавање, обавезати да ће се придржавати одговарајућих правила понашања. Та правила треба да обухватају одредбе према којима сви редари, између осталог, морају бити љубазни, пријатни и спремни да помогну свим гледаоцима у свако доба, без дискриминације; морају бити одговарајуће одевени, без ознака неког тима, и непрестано усредсређени на своје дужности; морају се уздржавати од посматрања утакмице или прослављања постигнутог гола; никада не смеју радити под утицајем алкохола, дроге или лекова које могу утицати на њихово понашање; сви редари морају бити лако препознатљиви. То подразумева ношење одговарајуће одеће како би их гледаоци, управа стадиона, полиција и друге власти брзо и лако препознале;
- потребно је договорити процедуру како установити минималан број редара и њихових локација, укључујући редаре – надзорнике који ће се на свакој утакмици старати о правилном раду редара;
- потребно је установити правила за делотворан рад редара која посебно обухватају: установљење јасне хијерархијске командне

линије и безбедносне структуре са одговарајућим средствима у комуникацији; детаљну информативну припрему пред сваку утакмицу и подношење извештаја након ње; опремање сваког редара приручником и (или) тзв. чек-листом (подсетником) са сажетим дужностима; редовно обнављање знања кроз понављање курсева;

- споразумима између заинтересованих клубова, односно држава, треба омогућити да одговарајући квалификовани редари из гостујућег клуба или земље буду позвани од стране организатора да прате гостујуће навијаче како би помогли домаћим редарима да им пруже сигурност, добродошлицу и да се на други начин брину о њима.⁵

Последњу наведену тачку *Препоруке о редарској служби* из 1999. Стални комитет је разрадио *Препоруком о коришћењу гостујућих редара*, усвојеном 30. априла 2008. године (*Recommendation Rec (2008) 2 of the Standing Committee on the use of visiting stewards*).⁶ Разлози за доношење ове препоруке су виђени у следећем: 1) уз осигурање безбедности гледалаца и стварање окружења које обесхрабрује насиље и недолично понашање, постоји наглашена потреба за унапређењем гостопримства и свечане природе спортских догађаја, којима гледаоци могу да присуствују заједно са својом породицом; 2) гостујући редари могу да помогну да се створи пријатељска и празнична атмосфера и избегну фрустрације и иритације кроз разговоре на језику гостујућих навијача и кроз сазнања о понашању својих присталица од стране сопствених редара, и 3) безбедносне предности сарадње домаћих и гостујућих редара и вредност несуклобљавачког управљања навијачима најбоље се постижу увођењем заједничких минималних стандарда распоређивања гостујућих навијача. *Препоруком* и пратећим *Меморандумом*, који је објашњава, утврђени су детаљни принципи за коришћење гостујућих редара.

Увиђајући велику опасност која свим учесницима спортских приредби прети од употребе пиротехничких средстава, Стални комитет је, 6. јуна 2008, усвојио и *Препоруку о коришћењу пиротехничких средстава на спортским приредбама* (*Recommendation Rec (2008) 3 of the Standing Committee on the use of pyrotechnical devices at sports events*).⁷ Њоме се државама потписницама *Конвенције* препоручује да забране употребу пиротехничких средстава унутар спортских објеката, а међу једанаест принципа помоћу којих би требало обезбедити реализацију те забране посебно место заузима захтев да редари или друга надлежна сигурнос-

⁵ Ова и друге препоруке Сталног комитета могу се видети преведене у: Ђурђевић, Н., (2007). *Јавне власти и спорт*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац.

⁶ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/Rec_2008_02_EN_stewards.pdf (приступљено 3. 1. 2012). Гостујуће редаре треба разликовати од полицајаца „осматрача“ који путују заједно са гостујућим навијачима.

⁷ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/Rec_2008_03_EN_pyrotechnics.pdf

на или безбедносна лица буду обучени како да се носе са пиротехничким средствима, на пример са Бенгалском ватром.

Последња препорука коју је Стални комитет донео у 2011. години тиче се обуке редара и другог безбедносног особља. Стални комитет је, 22. јуна 2011, усвојио *Препоруку о обуци официра за безбедност, супервизора и редара (Recommendation Rec (2011) 1 of the Standing Committee on safety officer, supervisor and safety steward training)*,⁸ заједно са *Приручником за обуку (Manual on safety officer, supervisor and safety steward training, T-RV (2011) 16 FINAL)*.⁹

Полазећи од тога да су законске, образовне, сигурносне и економске околности различите у државама потписницама *Конвенције* и да је правни положај редара често различит иако обављају исте послове и требало би да имају исти висок ниво компетенција (неки су директно запослени од стране менаџмента стадиона или клуба, док су други уговорно ангажовани од стране специјализованих компанија за обезбеђење), Стални комитет је утврдио следеће препоруке државама потписницама *Конвенције*:

- потребно је установити (дефинисати) основне функције официра за безбедност, супервизора и сигурносних редара, полазећи од приручника добре праксе које је о томе усвојио Стални комитет;
- треба дефинисати минималне компетенције које морају да демонстрирају (поседују) официри за безбедност, супервизори и сигурносни редари, узимајући у обзир основне функције и улоге које свака од тих група има;
- треба утврдити и спровести систем адекватног и подобног тренинга, који обухвата и теоријска и практична знања официра за безбедност, супервизора и сигурносних редара;
- потребно је установити, документовати и надzirати процедуре које обезбеђују да се процени да ли су они који су обучавани и заиста компетентни да преузму своје делегиране дужности;
- треба предузети прве кораке у погледу заједничких стандарда за сигурносне мере које се практикују од стране лица одговорних за безбедност у држави потписници *Конвенције*.

Поред наведених препорука, ставови Сталног комитета у погледу мера које би требало предузети у вези са радом редарске службе на спортској приредби садржани су и у *Препоруци о мерама које треба да предузимају организатори и јавне власти поводом високоризичних спортских приредби у затвореном простору* из 1994. године (*Recot-*

⁸ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/Rec_2011_01_EN_Rec_safety_officers.pdf

⁹ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/T-RV_2011_16_FINAL_Manual_safety_officer.pdf

*mendation on measures to be taken by organisers and public authorities concerning high-risk indoor sports events – 94/1*¹⁰ и Препоруци о чек листи у вези са мерама које треба да предузимају организатори професионалних спортских приредби и јавне власти, од 31. јануара 2008. године (*Recommendation Rec (2008) 1 of the Standing Committee on the checklist of measures to be taken by the organisers of professional sporting events and by the public authorities*).¹¹

Законска решења у Републици Србији

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама

Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (ЗСНСП) донет је 2003. и мењан 2007. и 2009. године (Службени гласник РС, бр. 67/2003, 90/07, 73/09 – други закон и 111/09). Обавеза организатора спортске приредбе да образује одговарајућу редарску службу или да ангажује правно лице или предузетника ради обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби регулисана је чланом 8 Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, и спада у „мере које се предузимају на спортским приредбама“. И организатор спортске приредбе повећаног ризика је дужан да предузме све уобичајене мере, али поред тога, он има и читав низ додатних обавеза које се, пре свега, односе на обезбеђење одговарајућег спортског објекта и продају карата.

За обављање послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби може се ангажовати као редар само лице које је прошло програм обуке Министарства унутрашњих послова, с тим да министар надлежан за унутрашње послове прописује програм и начин спровођења обуке за обављање послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби.¹²

Законом о изменама и допунама Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама из 2009. године (чл. 8а и 20) прописано да је од 1. 1. 2011. приликом обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби, редарска служба дужна да: 1) забрани приступ објекту на коме се одржава спортска приредба лицима која су под утицајем алкохола или других опојних средстава, или се из њиховог понашања може

¹⁰ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/sprec94.1_en.asp#TopOfPage

¹¹ Доступно на: http://www.coe.int/t/dg4/sport/Resources/texts/Rec_2008_01_EN_Checklist.pdf

¹² Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама (ЗСНСП), чл. 8, ст. 2 и 3.

закључити да су склони насилном или недоличном понашању; 2) одвоји гостујуће навијаче усмеравањем на посебне улазе и излазе из спортског објекта и посебан део гледалишта који је за њих одређен; 3) обезбеди да гледалац седи на тачно одређеном месту; 4) онемогући улазак гледалаца на спортски терен и спречи њихов прелазак из једног дела гледалишта намењеног навијачима једног клуба у други; 5) онемогући уношење или продају алкохолних пића у спортском објекту; 6) онемогући уношење у спортски објекат предмета који се могу употребити у насилничким поступањима (пиротехничка средства, мотке, флаше и сл.), односно којима се може ометати ток спортске приредбе (огледала, ласерски показивачи, звучни уређаји веће снаге, транспаренти или обележја којима се подстиче расна, верска, национална или друга нетрпељивост и мржња, односно чији је садржај увредљив или непристојан и сл.); 7) онемогући уношење у спортски објекат и истицање навијачких симбола који су већих димензија и могу ометати рад службених лица, осим застава, шалова, капа и дресова са обележјима клуба; 8) упозори, односно удаљи гледаоца који својим понашањем или пропуштањем одређене радње може изазвати насиље на спортској приредби, угрозити безбедност учесника спортске приредбе или ометати њен ток, и 9) не дозволи приступ спортском објекту лицу коме је изречена мера безбедности, односно заштитна мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама.

Гледалац, односно група гледалаца је, у сваком случају, дужна да поступа по налозима редарске службе приликом обављања послова.

Од 1. јануара 2011. редар је овлашћен, сходно чл. 86 ЗСНСП, и да употреби физичку снагу ако на други начин не може да одбије истовремени противправни напад од себе или од другог лица, или напад усмерен на оштећење или уништење имовине, средстава или опреме.¹³ О употреби физичке снаге редар је дужан да сачини писмени извештај који ће садржати све податке од значаја за оцену оправданости и правилности употребе физичке снаге, и да га поднесе организатору најкасније 24 часа од употребе физичке снаге. Тај извештај организатор је дужан да достави надлежној полицијској управи најкасније 48 сати од употребе физичке силе.

Организатор спортске приредбе сноси трошкове који се односе на предузимање превентивних мера, мера које се предузимају на

¹³ Осим физичке снаге редар не може да користи друга средства. Слично је и у Хрватској, у складу са *Законом о приватној заштити*. У Хрватској је, у марту 2009. године, настао проблем када је један од редара ангажоване заштитарске службе на утакмици у Запрешићу између Хајдука и Интера употребио сузавец када су играчи Хајдука након утакмице бацали дресове својим навијачима. Приликом прскања сузавцем навијача уз ограду који су очекивали дресове, капи сузавца су упале у око играчу Хајдука Сенијаду Ибричићу. Доступно на: <http://www.slobodnadalmacija.hr/Sport/Hajduk/Hajduk/tabid/83/articleType/ArticleView/articleId/44356/Default.aspx>, приступљено 4. 1. 2012.

спортским приредбама и мера које се предузимају на спортским приредбама повећаног ризика, укључујући и трошкове рада редарске службе. Организатор може са Републиком Србијом да закључи уговор о обављању одређених послова обезбеђења спортске приредбе и спровођења одређених мера за спречавање насиља и недолично понашање гледалаца који не спадају у редовне послове одржавања јавног реда и мира.¹⁴

Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама прописано је и да се новчаном казном од 1.000.000 до 2.000.000 динара кажњава за прекршај спортски савез, спортско друштво, спортска организација – клуб или друго правно лице организатор спортске приредбе ако (између осталог): не образује, односно не ангажује одговарајућу редарску службу; ангажује редара који није прошао програм обуке министарства; редарска служба не обавља послове физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби.¹⁵

Такође, казном затвора од 30 до 60 дана и новчаном казном од 50.000 до 150.000 динара казниће се за прекршај физичко лице ако не поступи по налозима редарске службе приликом обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби. За наведени прекршај физичког лица предвиђено је и да се, уз казну за прекршаје, обавезно изриче и заштитна мера забране присуствовања одређеним спортским приредбама.¹⁶

Са становишта рада редарске службе треба поменути и одредбу чл. 11, тач. 3 *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама* којом је прописано да је организатор спортске приредбе повећаног ризика обавезан да одреди и одговорно лице задужено за спровођење мера прописаних тим законом и сарадњу са Министарством.

Од 19. до 21. новембра 2008, делегација Сталног комитета Савета Европе за спречавање насиља гледалаца (у даљем тексту Т-РВ тим) била је у консултативној посети Републици Србији. Као резултат ове саветодавне посете Србији, Т-РВ тим представио је 22 препоруке у *Извештају о Консултативној посети Србији поводом примене Конвенције* (април 2009). Основна запажања Т-РВ тима била су везана за чињеницу да не постоји довољна координација између различитих нивоа јавних власти и других лица која су надлежна за спречавање насиља на спортским приредбама. За рад редарских служби од посебног значаја су следеће препоруке државним органима: да пропише спе-

¹⁴ Члан 19 ЗСНСП

¹⁵ Члан 21 ЗСНСП

¹⁶ Члан 23 ЗСНСП

цифичне законе о контролним собама стадиона и CCTV; да пропише специфичне законе о официрима за безбедност и редарима; да пажљиво разматра осмишљавање и примену мера којима би се осигурала контрола гледалаца у оквиру стадиона на нерепресиван начин; да пропише законе о лиценцирању стадиона и других спортских инфраструктура, постави јасна правила за одређивање безбедног капацитета на местима спортских такмичења и одреди независан орган за преглед стадиона.

Саветодавни тим Савета Европе је овакве препоруке образложио следећим налазима:

- Т-РВ тиму није било јасно која су то оперативна задужења, овлашћења, обука и квалификације службеника за безбедност, који се чини да је подређен полицији. Тим сматра да би још требало радити на положају и статусу службеника за безбедност. То значи да би, дугорочно, главна одговорност службеника за безбедност требало да буду сва питања безбедности, укључујући и одржавање стадиона и управљање масом на дане утакмица;
- На посматраној утакмици редари су љубазни и срдачни, али пасивни у односу према гледаоцима. Иако је њихова улога у српском националном извештају описана као „дочекивање, обезбеђивање безбедности и давање информација“, није било јасно које безбедносне функције или функције управљања масом они обављају када гледаоци уђу на стадион. На посматраној утакмици редари нису ништа предузели да рашчисте пролазе, иако је око 25% стадиона било попуњено. Тим је обавештен од стране Фудбалског савеза Србије да редари немају овлашћења да предузму акцију. У пракси, они су под командом полиције;
- Редари су на посматраној утакмици носили обојене маркере сличне боје као они које су носили новинари. Ово их је учинило тешким за распознавање, посебно зато што је било доста гледалаца који су носили уочљиву гардеробу. Поређења ради, особље које је одвајало различите групе навијача није имало никакву карактеристичну одећу. Пошто Тим није могао да им приђе близу, било је тешко утврдити да ли су полицајци, обезбеђење или редари;
- Фудбалски савез Србије је изјавио да је већина редара (осим у Црвеној звезди из Београда) стално запослена у агенцијама које су одговорне за њихову обуку. Међутим, у београдском Партизану, редари на трибинама на којима се налазе ултрас навијачи су одређени од стране самих ултраса. Не добијају никакву посебну обуку али се сматрају (од стране навијача) искусним. Чине део „система“ клуба. Т-РВ тим није био у могућности да утврди да ли је тај систем својствен само Партизану или важи и у другим клубовима;

- Т-РВ тим је посматрао улаз за домаће навијаче на утакмици између Србије и Бугарске, на стадиону Партизана у Београду. (Није био у могућности да утврди да ли су исти услови били и на улазу за госте.) Није било ротирајућих врата, иако је Фудбалски савез Србије признао да би била пожељна. Навијачи су улазили кроз пролазе направљене од привремених преграда – које су биле уклоњене после почетка меча како би гледаоци могли да изађу истим путем. Сваки навијач је претресен и карта му је оверена од стране редара пре уласка. Редари су имали подршку полиције у пуној опреми, што је навијачима из других земаља ненавикнутима на ово могло изгледати претеће и застрашујуће. Процес је захтевао много људства;
- Фудбалски савез Србије је обавестио Тим да карте имају бар код да би се спречило фалсификовање. Ово није важило за почасне карте које су предате Тиму – али оне можда нису биле типичне. На наличју карте се налазио јасан план стадиона и информације на српском и енглеском о Закону против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Међутим, није постојао систем за утврђивање колико је гледалаца ушло на стадион у сваком тренутку. Недостатак механизма за пребројавање може да представља ризик по безбедност у одређеним околностима, на пример ако навијачи тима из друге земље покушају да уђу без карте или са фалсификованим картама. Тим зато сматра крајње пожељним да српске власти размотре како да на најбољи начин обезбеде да они који су одговорни за безбедност стадиона буду свесни броја гледалаца који су ушли у сваки сектор стадиона у одређеном тренутку. Најефикаснији систем би захтевао уградњу ротирајућих врата са системом бројача који би се могао прочитати у контролној соби или, а ако не постоји контролна соба, на неком другом одговарајућем месту. Такви системи не морају обавезно бити скупи;
- Док карте одређују улаз, ред и седиште које ће заузети појединачни гледалац, није јасно колико њих ће сести на своје место. Тим је обавештен да сви ултрас навијачи стоје и не сматрају да је погрешно да то раде у пролазима. Тим је закључио да је ово прећутно прихваћено од стране управе стадиона. Уствари, уколико гледаоци не покушавају да изађу из за њих предвиђених зона, чини се да су остављени да делују онако како желе. Тим предлаже српским властима да размотре на који начин могу постепено преузимати контролу над унутрашњошћу стадиона. Тим схвата да ће то вероватно бити постепени процес, посебно кад се узме у обзир недавна прошлост земље;
- Тим схвата да се гостујући навијачи, по устаљеној пракси, задржавају на крају утакмице да би се омогућило домаћим навијачима

да се развију. Међутим, тим овоме није присуствовао. Искуство је показало да та устаљена пракса задржавања навијача у случајевима када нема процењеног ризика може погоршати ситуацију тако што иритирају оне који хоће да изађу без уплитања у било какве невоље и дозвољавајући домаћим навијачима који траже сукоб да се построје дуж стазе којом иду гости. Тим сматра пожељним да се гледаоци не задржавају аутоматски, већ да сваки случај треба одредити на основу процене ризика за сваку конкретну приредбу;

- У целини, Т-РВ тим је забринут због очигледног недостатка контроле над гледаоцима на стадиону. Чини се да се ово посматра као искључиво надзорна функција. Стога препоручује да Република Србија пажљиво размотри осмишљавање и стално примењивање мера како би се осигурала контрола над гледаоцима у оквиру стадиона на нерепресиван начин.¹⁷

На седници одржаној 3. децембра 2009. године, Савет за спречавање насиља и недоличног понашања у спорту Републике Србије одлучио је да усвоји *Акциони план за спречавање насиља у спорту*. Циљеви *Акционог плана* су отклањање друштвених околности које производе ову врсту насиља, као и стварање свести у целом друштву, а посебно међу омладином (јер је утврђено да су најчешће жртве и починиоци насиља припадници млађе генерације) о штетности чињења насиља, као и представљање позитивних узора. *Акциони план* је требало да реализује препоруке Т-РВ тима Савета Европе, али многе препоруке њиме нису уопште обухваћене. За рад редарских служби посебно су значајне две планиране активности: 1) усвајање списка безбедносних и сигурносних мера, по угледу на документе Савета Европе, и писмено одређење надлежности, и 2) израда Правилника о редарима. Требало је да обе активности буду завршене до краја 2010. године. Оне, међутим, нису реализоване. Разлог је једноставан – иако је *Акциони план* усвојен пре последњих измена *Закона о спречавању насиља*, у њему нису створени законски основи за усвајање планираних аката и њихову правну обавезност. Једино је омогућено доношење *Правилника о обуци редара*, а и он је донет после законом предвиђеног рока.

Након размене писама са УЕФА-ом током 2011. године, Министарство унутрашњих послова је коначно донело *Правилник о програму и начину спровођења обуке за обављање послова редара на спортској приредби* (Сл. гласник РС, бр. 28/2011). Основна решења из тог правилника су: 1) обуку спроводи Министарство унутрашњих послова у јед-

¹⁷ Наведено према: *Извештај Саветодавне групе о консултативној посети Србији поводом примене Конвенције*, 19-21. 11. 2008, Савет Европе, Стразбур, 6. 4. 2009 – Т-РВ (2009) 3, Архива Министарства омладине и спорта Србије.

ном од центара за обуку; 2) обуку полазника могу вршити предавачи који имају прописану стручну спрему, односно звање; 3) пријаву за обуку подноси организатор спортске приредбе, правно лице или предузетник који обављају послове физичког обезбеђења, а пријава се подноси полицијској управи надлежној по месту седишта подносиоца; 4) Министарство евидентира кандидате који су прошли обуку, издата уверења, одржану наставу, односно предаваче који изводе наставу, распоред часова, списак полазника, дневник рада; 5) основна и додатна обука полазника спроводи се по *Правилником* прописаном програму обуке лица која обављају послове редара на спортској приредби¹⁸; 6) провера знања кандидата врши се у току обуке, писменим и усменим испитивањем и практичном провером кандидата; 7) полазнику који успешно заврши обуку издаје се Уверење о обучености за обављање послова редара на спортским приредбама; 8) послове редара могу обављати само лица која имају Уверење, и 9) после пет година од дана издавања Уверења похађа се додатна обука, а она се изводи и у случају да су у поступку надзора уочени пропусти у обављању послова редарске службе или ако је дошло до измене прописа којима су регулисани послови редара на спортској приредби.

Рад редарске службе и редара значајно ће бити унапређен уколико се усвоји Предлог закона о приватном обезбеђењу, који је Влада Србије упутила Народној скупштини по хитном поступку на самом крају 2011. године.¹⁹ Ступањем на снагу тог закона престали би да важе чл. 8, ст. 2 и 3, и члан 8б *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*. Прописи за извршавање овог закона донели би се у року од шест месеци од дана ступања на снагу закона. То подразумева и доношење новог правилника о обуци редара. Интересантно је да прелазним одредбама није утврђен наставак важења постојећег *Правилника о обуци редара* до доношења новог, иако престаје да важи чл. 8, ст. 3 *Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, на основу кога је донет.

Лица која врше послове обезбеђења морају да испуне прописане услове у року од једне године од дана ступања на снагу закона. Једино физичка лица која су у време ступања на снагу закона запослена код правних лица која врше послове приватног обезбеђења у непрекидном трајању од најмање пет година могу наставити рад, а захтев за минималним стручним образовањем морају испунити у року од три године од дана ступања на снагу закона. Нама се чини да је рок од једне године нереалан за наше услове.

¹⁸ Интересантно је приметити да према програму редар не треба ништа да зна из *Закона о спорту*.

¹⁹ http://www.srbija.gov.rs/extfile/sr/165814/pz_o_privatnom_obezbedjenju00580_cyr.zip

Посебно нам се чини да ће у пракси највише проблема створити одредбе о организовању самозаштитне делатности. Наиме, спортске организације ће убудуће моћи саме да организују редарску службу и обезбеђење на спортским приредбама које организују уколико добију лиценцу. То подразумева да имају организовану планску, организациону и контролну функцију послова самозаштитне делатности; да је обављање тих послова предвиђено унутрашњим актом о организацији и систематизацији радних места, са описом радних места; да имају акт о детаљима изгледа униформе и знака; да одговорно лице, надлежно за послове унутрашње службе обезбеђења, испуњава прописане услове; да службеници обезбеђења имају лиценцу. На сам поступак и начин издавања лиценце, као и на начин вршења послова обезбеђења, сходно се примењују одредбе закона којима се одговарајућа питања уређују за правна и физичка лица која послове приватног обезбеђења обављају за кориснике услуга. Иначе, унутрашње службе обезбеђења не могу пружати услуге обезбеђења другима. С обзиром да су наше спортске организације у 99% случајева волонтерска удружења грађана и да су у великим финансијским тешкоћама, сматрамо да неће моћи да организују самозаштитну делатност у складу са законом. То подразумева да ће морати да закључе писмени уговор о пружању услуга са регистрованим и лиценцираним правним лицем или предузетником за вршење послова одржавања реда да спортским приредбама. Тај уговор мора садржати: 1) јасно одређен предмет уговора; 2) начин вршења уговорених послова приватног обезбеђења (врста, категорија, уговорена овлашћења службеника обезбеђења); 3) број и место рада службеника обезбеђења по уговору; 4) врсту и количину ангажованих средстава; 5) датум почетка вршења услуга и време трајања уговора; 6) начин коришћења, врсту и степен тајности, рок чувања и употребе, као и мере заштите података произашлих из уговора. Све то подразумева финансијске издатке. О којим средствима и о којем броју службеника обезбеђења је реч најбоље се види ако се зна да у Србији има око 5.000 активних такмичарских клубова (који имају и екипе у различитим категоријама спортиста), тако да недељно у Србији има више хиљада спортских приредби на којима, према чл. 8, ст. 1 Закона о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама, мора постојати редарска служба или ангажовано овлашћено правно лице или предузетници ради обављања послова физичког обезбеђења и одржавања реда на спортској приредби.

Закон о спорту

Народна скупштина Републике Србије донела је нови *Закон о спорту* (ЗС) 31. марта 2011. године (Сл. гласник РС, бр. 24/2011). Организовање спортске приредбе у Републици Србији регулисано је у осмом поглављу.

Према чл. 157, став 1 ЗС, организатор спортске приредбе је обавезан да осигура несметано и безбедно одржавање спортске приредбе и предузме потребне безбедносне мере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортској приредби, у складу са законом и спортским правилима. Надлежни национални грански спортски савези дужни су да својим спортским правилима (статутима и правилницима) уреде мере за спречавање насиља и недоличног понашања на спортским приредбама које се организују у оквирима њихове ингеренције (чл. 102, ст. 1, тач. 8 ЗС).

Спортска приредба може да се организује ако организатор има обезбеђен одговарајући објекат, односно простор, опрему, стручне и друге раднике, и ако испуњава друге услове у складу са законом и спортским правилима (чл. 158, ст. 1 ЗС). Спортске организације које организују такмичења у оквирима националних лигашких спортских такмичења или професионалних спортских такмичења и надлежни национални грански спортски савези дужни су да имају и запослено или ангажовано лице са одговарајућим спортским звањем које координира обављање послова који се односе на безбедност учесника спортских такмичења чији је организатор, као и лице са звањем спортског менаџера за оперативне, односно извршне послове (чл. 112, ст. 4 ЗС). То нису једини услови, јер ако је правилима националног гранског спортског савеза или правилима надлежног међународног спортског савеза установљен систем лиценцирања (дозволе за сезону) за наступ на такмичењима, спортска организација мора да испуни не само све услове за бављење спортским активностима и делатностима²⁰, него и посебне услове (спортски, инфраструктурни, персонални и административни, односно организациони; правни; финансијски) које прописује национални грански спортски савез за добијање дозволе за сезону (чл. 112, ст. 2 и 3 ЗС).

Надлежни национални грански спортски савез не само да доноси спортска правила за функционисање гране спорта за коју је надлежан, него и води систем такмичења у спортској грани за коју је основан (чл. 102 и 113 ЗС). Сходно томе, надлежни национални грански спортски савез који је дао сагласност, односно дозволу или наложио да се одређена спортска приредба одржи иако нису били испуњени сви прописани услови, солидарно је одговоран са организатором за штету коју на спортској приредби претрпи неко од учесника или треће лице услед пропуста у организацији (чл. 157, ст. 3 ЗС).

Старање о безбедности, реду и сигурности на спортским приредбама и у спортским објектима спада у стручни рад у спорту (чл. 25, ст. 1 ЗС). Стручни рад у спорту, у спортским организацијама које су чланови националног гранског спортског савеза, могу обављати спортски стручњаци који испуњавају услове предвиђене *Законом о спорту* и

²⁰ То су услови које морају да испуне све регистроване спортске организације (чл. 33, ст. 1 ЗС).

поседују дозволу за рад предвиђену правилима надлежног националног гранског спортског савеза и правилима међународног спортског савеза (чл. 25, ст. 2 ЗС). Спортски стручњаци су дужни да планирају и евидентирају стручни рад који обављају у организацијама у области спорта и да се стручно усавршавају (чл. 26, ст. 1 и 3 ЗС).

Из приказа решења *Закона о спорту* лако је уочити одређене неусаглашености са *Законом о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама*, посебно са становишта стручног рада у спорту.

Закључак

У погледу оног шта *Закон о спречавању насиља и недоличног понашања на спортским приредбама* у својим одредбама садржи не могу се суштински стављати велике примедбе, али се зато могу имати знатне примедбе на оно шта у закону недостаје или није прецизно уређено. Једно од тих питања је и положај редара и редарске службе коју ангажује организатор спортске приредбе. Довољно је упоредити наведене препоруке Сталног комитета за примену *Конвенције* и постојећа законска решења у Републици Србији.

Изменама *Кривичног законика* с краја 2009. године поново је пооштрена казнена политика према хулиганству у спорту. Таква констатација не доводи у питање потребу да се казне насилне радње спортских хулигана и то сразмерно степену друштвене опасности. Са тог становишта, пооштрење казнене политике јесте сразмерно степену друштвене опасности од спортског хулиганства у Републици Србији. Умесно је, међутим, указати и на потребу да „санкције морају бити праведне и прикладне како би се избјегло узбуркавање духова на супротној страни, а што би онда могло завршити у бескрајној спирали пријеступа-казне-агресије“ (Bodin et al., 2007:50).

Нама се чини да последње измене ЗСНСП нису направиле суштински заокрет због неразумевању улоге јавних власти у борби против насиља и недоличног понашања на спортским приредбама. Главни узрок лежи у жељи државе да покаже своју одлучност да стане на пут дивљању хулигана појачавањем репресивних механизма, у чему онда, логично, МУП има главну улогу. Такав приступ је додуше изнуђен, али је суштина у разумевању да, дугорочно гледано, механизам борбе против хулигана мора бити измештен из сфере репресије (која, наравно, остаје као претња) у сферу превентивног деловања.²¹ У том погледу,

²¹ О међународним стандардима полицијског поступања на спречавању насиља на спортским приредбама видети: Симоновић, Б., Ђурђевић, З., Оташевић, Б., (2011). *Имплементација међународних стандарда у спречавању насиља на спортским приредбама у Републици Србији*, Правни живот, Том 1, бр. 9, стр. 687-703; Stange, S., (2007). *Gewalt und Rassismus im Stadion und die Rolle der Polizei*, Polizei-Journal, Landespolizei Mackenburg-Vorpommern, 16. Jahrgang, Nr. 3, str. 2-5.

пак, *Закон о спречавању насиља и недолучног понашања на спортским приредбама*, па и *Закон о спорту* имају, по нашем мишљењу, значајне недостатке (нејасна подела задужења и координација различитих структура, амбивалентан однос према навијачким групама, неадекватан механизам кажњавања организатора и учесника од стране националних спортских савеза, неравнотежа између спречавања и контроле и сузбијања, неадекватна структура стадиона, нефункционални безбедносни системи на стадиону и опрема, недовољна улога локалних заједница, недовољни едукативни програми, неодговарајући положај редарске службе и службеника (координатора, официра за безбедност).

Са становишта рада редарских служби основни проблеми леже у: законској неуређености служби физичко-техничког обезбеђења; недовољним и неадекватним законским овлашћењима (посебно у погледу примене физичке силе, коришћења помоћних средстава, легитимисања и др.); неадекватном програму обуке редара; непостојању механизма за испуњавање свих прописаних обавеза (нпр. непостојање адекватних информација о лицима којима је забрањен приступ спортским објектима у складу са законом, недовољна координација активности са полицијом, непостојање континуираног рада редарске службе као заштитне функције спортске организације; нејасна хијерархијска структура „командовања“, како унутар спортске организације, тако и у односу на хијерархијски надређени спортски савез) и др.

Рад редарске службе и редара значајно ће бити унапређен уколико се усвоји Предлог закона о приватном обезбеђењу. Међутим, велико је питање у којој мери су предвиђена решења реална са становишта стварне ситуације у којој се налази српски спорт (кадровски, организационо, финансијски).

Литература

1. Bodin, D., Robene, L., Neas, S., (2007). *Sport i nasilje u Europi*, Council of Europe Publishing i Knjiga trgovina d.o.o. Zagreb.
2. Гоу П., Руквуд Ц., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 240-252.
3. Ђорђевић, Ђ., (2007). *Насиље и спорт*, Криминалитет у транзицији: феноменологија, превенција и државна реакција, Београд, стр. 239-260.
4. Ђорђевић, Ђ., (2010). *Прекршајно право са основама привредно-реступног права*, 3. измењено и допуњено издање, Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
5. Ђурђевић, Н., (2007). *Јавне власти и спорт*, Правни факултет у Крагујевцу, Крагујевац.

6. Ђурђевић, Н., (2010). *Кривична одговорност за насиље и недолучно понашање на спортским приредбама у Републици Србији*, Зборник радова Правног факултета у Сплиту, год. 47, бр. 2, стр. 285-308.
7. Ђурђевић Н., (2010). *Одговорност за штету проузроковану неконтролисаним деловањем окупљених људи на спортској приредби*, Зборник радова Правног факултета у Мостару, год. 8, бр. 1, стр. 357-372.
8. Живковић С. et al., (2011). *Специфичности панике у ванредним ситуацијама*, Безбедност, год. 53, бр. 3, Београд, стр. 112-125.
9. *Извештај Саветодавне групе о консултативној посети Србији поводом примене Конвенције*, (2008). Савет Европе, Стразбур, (Архива Министарства омладине и спорта Србије).
10. Марковић Ж., Ђурђевић, С., Литавски, Ј., (2010). *Збирка предлога практичне политике за реформу полиције у Србији*, Београдски центар за људска права, Centar za civilno-vojne odnose, Forum za bezbednost i demokratiju, бр. 2.
11. Мијалковић С., Маринковић Д., (2010). *Криминалистичка методика доказивања кривичног дела трговина људима*, Безбедност, год. 52, бр.1, Београд, стр. 41-61.
12. Мурић Ф., Чачковић Д., (2011). *Проблематика отуђивања моторних возила на подручју Тузланског кантона*, Безбедност, год. 53, бр. 2, Београд, стр. 237-254.
13. Оташевић Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 267-280.
14. Primorac, D. et al., (2010), *Neki aspekti prekršaja prema Zakonu o sprečavanju nereda na sportskim natjecanjima*, Zbornik radova Pravnog fakulteta u Splitu, год. 47, бр. 2, стр. 335-358.
15. *Recommendation Rec (2003) I of the Standing Committee on the role of social and educational measures in the prevention of violence in sport and handbook on the prevention of violence in sport*, Council of Europe, Strasbourg.
16. Schmitt, B., (1985). *Koerperverletzungen bei Fussballspielen*, Luebeck.
17. Simonović, B., Ђурђевић, З., Оташевић, В., (2011), *Implementacija međunarodnih standarda u sprečavanju nasilja na sportskim priredbama u Republici Srbiji*, Pravni život, том 1, бр. 9, стр. 687-703.
18. Stange, S., (2007). *Gewalt und Rassismus im Stadion und die Rolle der Polizei*, Polizei-Journal, Landespolizei Mackenburg-Vorpommern, 16. Jahrgang, бр. 3, стр. 2-5.
19. Шупут, Д., (2011). *Казненоправна заштита спорта*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду, Београд.

20. Шупут, Д., (2010). *Правни оквир који уређује борбу против насиља на спортским приредбама у европским државама*, Страни правни живот, бр. 1, стр. 233-263.
21. *White paper on Sport*, (2007). Brussels, доступно на: http://ec.europa.eu/sport/white-paper/whitepaper8_en.htm#, приступљено 1-5. 1. 2012.

Responsibility of Sport Events' Organizer to Establish Appropriate Stewarding System

***Abstract:** Violence, fights among supporters, breaking of the seats, throwing of different objects into the pitch or at the opponent's supporters, have all become almost regular occurrences at the sports arenas across Europe. Serbia presents no exception to this. The organizer of every sport event has a responsibility to ensure safety of the spectators and the match, and to take any necessary measures to anticipate and discourage any kind of violence and misconduct among the spectators. Considering all these reasons, the organizers of sport events are obliged to establish appropriate systems of stewarding, or to establish cooperation with the companies or entrepreneurs specialized in the field of maintaining order at sport events. A stewarding system is established properly only if it consists of regularly selected, trained, equipped, and directed stewards. This paper presents the author's analysis of the international standards for stewarding systems at sport events, as well as the legal framework that regulates the work of stewards in the Republic of Serbia. Author thinks that the Serbian legal framework is insufficient and inappropriate as to the role of stewarding in the process of organizing sport event, because it fails to recognize stewards as having the key role in enabling the organizer to recognize and to fulfill the duties related to the prevention of violence and misconduct among spectators.*

***Key words:** sport, violence, stewarding system, stewards, European Council, Law on the Prevention of Violence and Misconduct on Sport Events*

др Дејан ШУПУТ

Институт за упоредно право, Београд

UDK – 796.332 (094) (100)

Прегледни научни рад

Примљено: 15.04.2012.

Прописи ФИФА и УЕФА против насиља на фудбалским утакмицама – проблем преклапања надлежности државе и спортских организација

***Апстракт:** Аутор је у раду описао и анализирао проблем преклапања надлежности државе и спортских, пре свега фудбалских организација, у области санкционисања насилничког и недоличног понашања на спортским приредбама. Објашњен је механизам доношења и примене дисциплинских прописа међународних спортских организација, важност тих прописа и делотворност санкција које, на основу таквих прописа, међународне спортске организације изричу клубовима чији навијачи изврше акте насиља на спортској приредби. Указано је и на поједине проблеме до којих долази у пракси, као и на стање које постоји у Републици Србији. Изнет је закључак да примера у којима би држава могла да уступи надлежност за санкционисање недозвољеног понашања навијача спортским организацијама има много, баш као што има и много случајева у којима би спортске организације требало да се одрекну своје надлежности за кажњавање у корист државе и њених органа. Осим тога, наглашено је да је досадашња пракса и казнена политика Фудбалског савеза Србије у домену изрицања санкција клубовима за неспортско навијање навијача била сувише блага.*

***Кључне речи:** насиље, фудбалске утакмице, санкције, држава, ФИФА, УЕФА.*

Увод

Насилно понашање фудбалских гледалаца, познато као „хулиганизам“, светски је феномен. Деценијама су навијачи изазивали немире у скоро свим земљама у којима се игра фудбал, како на самим стадионима, тако и ван њих (Гоу, Руквуд, 2009:241). Велики број научних и стручних радова последњих година посвећен је анализи садржине и оцењивању ефикасности примене националних прописа које су бројне европске државе донеле у протеклих двадесетак година како би се бориле против насилничког понашања на спортским приредбама (Шупут, 2010). Сви ти национални прописи, осим што су донети како

би се испуниле обавезе које су европске државе преузеле према Савету Европе (СЕ) потписивањем и ратификацијом Европске конвенције о насиљу и недоличном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама, примарно су донети како би се применом мера превенције и репресије државе бориле против насилничког и недоличног понашања на фудбалским утакмицама, али и осталим спортским приредбама (Chaker, 1999:68). Током година се показало да се најозбиљнији проблеми појављују и највећи број аката насиља извршава на фудбалским утакмицама које се одигравају широм Европе, да се неупоредиво ређе такви проблеми манифестују на кошаркашким утакмицама, док се на спортским приредбама других спортских грана и дисциплина – нпр. атлетика, пливање, тенис, одбојка и др. такви проблеми не појављују.

Услед описаних околности, борба европских држава против насиља на спортским приредбама у највећој могућој мери односи се на борбу против навијачког насиља које се испољава на фудбалским стадионима и око њих (Оташевић, 2010). Међутим, државе нису једине организације које доносе и примењују прописе намењене борби против насиља на спортским приредбама. То веома успешно чине и међународне спортске организације, које својим општим правним актима прописују дисциплинске деликте који представљају насилничко и недолично понашање на спортским приредбама и веома доследно и брзо изричу санкције извршиоцима тих деликата.

Прописи ФИФА и УЕФА намењени сузбијању насиља на спортским приредбама

Међународне изворе права у области спорта представљају, осим конвенција донетих од стране међудржавних организација, и бројни општи правни акти транснационалних – међународних невладиних спортских организација. Ти правни акти, као својеврсни спортски прописи невладиног сектора, не обавезују државе и не утичу директно на настанак законодавних решења којима поједине државе успостављају казненоправни механизам заштите спорта. Општи правни акти међународних невладиних спортских организација представљају извор права на основу кога националне спортске организације из поједине гране спорта, или спортске дисциплине, својим општим правним актима прописују дисциплинске деликте из области спорта и санкције за извршиоце тих деликата. Прописи међународних невладиних спортских организација имају двоструку улогу пошто успостављају механизам правне заштите спорта на међународном нивоу, посебно у домену казненоправне заштите међународних спортских такмичења, а уједно обавезују на хармонизацију прописа националних спортских организација са пропи-

сима међународних спортских организација (Кеновић, Ковачевић, 2007:53), чиме се ствара механизам правне заштите спорта у оквиру националних спортских такмичења. Тако ФИФА и УЕФА поседују читав систем прописа који је хијерархијски устројен, у коме њихови органи имају овлашћења за доношење општих правних аката – прописа тих организација, на основу којих националне фудбалске асоцијације и савези доносе своје опште правне акте. Прописи ФИФА и УЕФА налазе се на врху хијерархијске пирамиде општих правних аката фудбалских организација и због тога прописи националних фудбалских савеза и лига морају бити хармонизовани – усклађени са прописима тих организација (Ђурђевић, 2007:250).

*Статут ФИФА*¹ представља највиши општи правни акт те организације и сви национални фудбалски савези који су чланови ФИФА обавезни су да га поштују, а његова правила се или непосредно примењују, или дословно преносе у опште правне акте националних фудбалских савеза. До непосредне примене правила из *Статута ФИФА* долази на такмичењима организованим од стране те организације, или такмичењима организованим под њеним окриљем, као и у случају када неки национални фудбалски савез својим прописима није предвидео поједино правило понашања и санкцију за кршење тог правила. До посредне примене правила из *Статута ФИФА* и других њених прописа долази тако што национални фудбалски савези, приликом прописивања правила која се односе на национална фудбалска такмичења, преузимају правила садржана у *Статуту ФИФА* и у њеним другим прописима. Међу бројним правилима уређеним *Статутом ФИФА* налазе се и правила о дисциплинским санкцијама (дисциплинским мерама) и правила која дају надлежност Извршном одбору ФИФА да донесе *Дисциплински правилник ФИФА*. Та правила, прописана чланом 57 *Статута ФИФА*, представљају међународни извор казног права у области спорта, заједно са правилима прописаним *Дисциплинским правилником ФИФА*².

Дисциплински правилник ФИФА прописује дисциплинске деликте који представљају кршење правила прописаних *Статутом ФИФА* и другим прописима ФИФА, као и санкције које се изричу физичким и правним лицима која учине неки од тих деликата. Осим тога, *Дисциплински правилник ФИФА* садржи одредбе о кажњавању за покушај извршења појединог дисциплинског деликта, правила о одговорности за подстрекавање на извршење дисциплинског деликта, као и одредбе процесноправне природе које уређују надлежност за вођење дисциплинског поступка, правила о спровођењу поступка, одредбе о праву на

¹ *FIFA Statutes*, доступно на:
http://www.fifa.com/mm/document/affederation/federation/01/24/fifa_statutes_072008_en.pdf

² *FIFA Disciplinary code*, доступно на:
http://www.fifa.com/mm/document/affederation/administration/50/02/75/disco_2008_en.pdf

жалбу и одредбе о застарелости дисциплинског гоњења и кажњавања извршилаца дисциплинских деликата.

Слично општим правним актима ФИФА, и прописи УЕФА представљају међународни извор казног права у области спорта. *Дисциплински правилник УЕФА*³ у својој најновијој верзији, из 2011. године, предвидео је велики број дисциплинских деликата и санкција за извршиоце тих деликата. У најновијој верзији *Правилника* посебно се истичу строге санкције за деликтна понашања из области испољавања расизма на фудбалским стадионима и вршења аката насиља према спортистима, гледаоцима и свим другим учесницима спортских (фудбалских) манифестација. Осим тога, *Правилником* је прописан и већи број строго кажњивих дисциплинских престапа чије извршење може да испровоцира насиље на фудбалским стадионима, а такви престапи су, на пример: намерно наношење повреда учеснику такмичења, симулирање прекршаја, вређање других играча, провоцирање публике, непоштовање судијских одлука и сл.

Друга сличност у примени прописа ФИФА и УЕФА са прописима којима државе предвиђају санкције за насилничко понашање на спортским приредбама огледа се у томе да после низа тешких инцидената на фудбалским стадионима долази до измене прописа и поштравања санкција за извршиоце деликата. Тако је, баш као и у случају законодавне праксе држава, до доношења нових, знатно строжијих прописа дошло после великих нередна на стадиону Хејсел. Трагедија која се догодила на белгијском стадиону Хејсел, 29. маја 1985. године, када је погинуло 39 особа у нередима пре почетка утакмице између фудбалског клуба Ливерпул из Енглеске и фудбалског клуба Јувентус из Италије⁴, изазвала је хитну реакцију СЕ која је за резултат имала то да је *Европска конвенција о насиљу и недолжном понашању гледалаца на спортским приредбама, посебно на фудбалским утакмицама* усвојена 19. августа 1985. године, у Стразбуру, као брз одговор европских држава на трагичне догађаје. Тада су и ФИФА и УЕФА поштриле своја дисциплинска правила која су и иначе била строга. Међутим, показало се да је механизам УЕФА био далеко ефикаснији од механизма за санкционисање насилничког понашања које су поседовале европске државе. УЕФА је казнила Фудбалски савез Енглеске и енглеске фудбалске клубове изразито оштрим, дотад недосуђеним (неизрицим) дисциплинским санкцијама у свету фудбала. Енглеским клубовима изречена је забрана такмичења у УЕФА куповима током три наредне године, а фудбалски клуб

³ *UEFA Disciplinary Regulations*, доступно на: http://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/Tech/uefaorg/General/01/64/85/47/1648547_DOWNLOAD.pdf

⁴ Franklin, S., *Heysel Stadium disaster - Liverpool fans on route to the Heysel Stadium*, доступно на: <http://www.highbeam.com/doc/1P1-127151697.html>

Ливерпул је кажњен са чак пет година суспензије. Приликом изрицања санкција УЕФА је најавила да ће казне бити и ригорозније ако се стање међу енглеским навијачима не доведе у ред у току прве три године. Пошто су лоше вести о дивљањима хулигана на енглеским стадионима током утакмица у националном првенству и после суспендовања из најелитнијих европских такмичења и даље пристизале у УЕФА, казна енглеским клубовима била је продужена, тако да су се они опет укључили у УЕФА такмичења тек у сезони 1990/91, тј. када је проблем насиља решен. Тако УЕФА својим санкцијама није деловала само на смиривање навијача, већ је подстакла и енглеску државу да, доношењем и доследном применом адекватних прописа, што пре сузбије насиље на фудбалским стадионима. Тако се и догодило да је Енглеска, од државе са нејнебезбеднијим стадионима на свету, постала држава са најбезбеднијим стадионима и земља чија се пракса доношења и примене прописа намењених борби против насиља на спортским приредбама наводи као најбољи пример у свету.

Енглеска је била прва држава у Европи која је још 1989. године донела посебан *Закон о фудбалским навијачима*⁵. Тим законом прописан је већи број кривичних дела и прекршаја који се могу учинити од стране фудбалских навијача или организатора фудбалских утакмица. Поред тога што прописује одређени број недозвољених понашања и санкције за извршиоце деликата, тај закон истовремено упућује и на примену одговарајућих норми *Закона о јавном реду*⁶ из 1986. године који је прописао санкције за извршиоце кривичног дела изазивања расне мржње. Посебност законодавне технике коју је употребио енглески законодавац огледа се у томе што је одредбама *Закона о фудбалским навијачима* прописано да ће се у сврху сузбијања и кажњавања аката насиља на фудбалским утакмицама, недозвољеним понашањем на стадионима (уствари насиљем извршеним на фудбалском стадиону) за време одржавања фудбалских утакмица, сматрати и било који облик изазивања расне мржње који је *Законом о јавном реду* прописан као кривично дело. Тиме је једно кривично дело које се може извршити на било ком јавном скупу или путем средстава јавног информисања директно повезано са спортским догађајем – фудбалском утакмицом, и квалификовано као акт насилничког понашања на фудбалској утакмици. *Закон о фудбалским навијачима* на исти начин упућује и на примену одредби *Закона о јавном реду* којима је прописано кривично дело нападања и узнемиравања друге особе, које је одредбама *Закона о фудбалским навијачима* одређено као облик насилничког понашања на

⁵ *Football Spectators Act*, доступно на:
http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1989/pdf/ukpga_19890037_en.pdf

⁶ *Public Order Act*, доступно на:
<http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=2236942>

фудбалској утакмици. Целокупан правни оквир који у Енглеској уређује борбу против насиља у спорту усавршаван је и допуњаван деценијама (Шупут, 2010:240). Тако је 1991. године донет *Закон о деликтима на фудбалским утакмицама*⁷ који је 1999. измењен и допуњен *Законом о деликтима и нередима на фудбалским утакмицама*⁸. Затим је 2000. године, ради даљег побољшања правних механизма који треба да послуже сузбијању насиља и другог противправног понашања на фудбалским стадионима, донет *Закон о нередима на фудбалским утакмицама*⁹, који је већ 2002. измењен и допуњен *Законом о изменама и допунама Закона о нередима на фудбалским утакмицама*¹⁰.

За успех Енглеске на пољу борбе против насиља на спортским приредбама није заслужна само добра законодавна пракса већ, пре свега, доследна, брза и уједначена примена прописа, праћена оштром казном политиком енглеских кривичних и прекршајних судова и систематском применом превентивних мера за коју је била обезбеђена изузетно јака политичка воља и подршка јавног мњења. Заслуга за успех у брзом смањењу броја извршених аката насиља на спортским приредбама у Енглеској припада судовима који су прекршајне и кривичне поступке против окривљених за одговарајуће деликте водили изузетно ефикасно и брзо, тако да су суђења изгредницима трајала у просеку између два и седам дана. При том, казне које су изрицане насилницима биле су високе и, осим што су допринеле да они буду на дужи време удаљени са стадиона и из јавног живота, деловале су генерално превентивно – застрашујуће на потенцијалне преступнике и извршиоце насиља, одвраћајући их од недозвољеног понашања. Међутим, таква пракса судова допринела би само краткорочном смањењу насиља на енглеским стадионима да није била праћена различитим превентивним мерама. Те мере нису обухватале само физичко-техничко обезбеђење и надзор у спортским објектима, већ су подразумевале вишегодишње спровођење јавних кампања против насиља у спорту и увођење едукативних садржаја у енглеским школама, преко којих су деца учена шта је фер-плеј, како се на миран и законит начин навија за свој тим и које су праве вредности спорта. У спровођењу превентивних мера едукативне природе значајну улогу имале су локалне власти и њихови органи који су остваривали константну сарадњу, не само са школама, већ и са локал-

⁷ *Football Offences Act 1991*, доступно на: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1991/ukpga_19910019_en_1.htm

⁸ *Football Offences and Disorder Act 1999*, доступно на: http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1999/ukpga_19990021_en_1

⁹ *Football Disorder Act* осим као Закон о нередима на фудбалским стадионима, могао би се са енглеског језика превести и као Закон о фудбалским нередима, а доступан је на: http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts2000/pdf/ukpga_20000025_en.pdf

¹⁰ *Football Disorder Amendment Act*, доступно на: http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts2002/pdf/ukpga_20020012_en.pdf

ним спортским клубовима и спортским савезима. С друге стране, измењен је и метод помоћу кога је енглеска полиција водила борбу против фудбалских хулигана, и то тако што је применила проактивнији приступ него 70-тих и 80-тих година XX века и што је своје активности почела да планира и заснива у складу са подацима прикупљеним обавештајним радом. То је довело до успостављања константне сарадње енглеске полиције са полицијским службама осталих држава чланица Европске уније (ЕУ) на пољу размене обавештајних података о активностима екстремних навијачких група. Због тога је у Енглеској и основан Центар за размену информација о насиљу у фудбалу (National Football Information Point – NFIP), а по угледу на тај центар полиције многих европских држава касније су основале сличне организационе јединице. Међутим, питање је да ли би Енглеска све ове законодавне потезе и наведену праксу тако брзо остварила да није било изузетног притиска УЕФА и драстичних казни за енглеске фудбалске клубове и Фудбалски савез Енглеске. Те казне, осим што су удаљиле енглеске навијаче са европских стадиона и ускратиле им могућност да праве инциденте и уз то прате утакмице и уживају у евентуалном успеху својих клубова, психолошки су деловале како на грађане, тако и на енглеске политичаре. Осећај колективне кривице и срамоте због дивљања енглеских хулигана, као и смањивање угледа енглеске државе услед чињенице да њена фудбалска репрезентација и фудбалски клубови немају право да учествују на међународним такмичењима, такође су били фактори који су олакшали енглеским судовима да воде оштру казнену политику према хулиганима.

Са друге стране, притисак државе и друштва на екстремне навијачке групе у Енглеској растао је и услед негативних економских ефеката које је имала примена казни које је изрекла УЕФА. Мање новца су зарађивали не само енглески фудбалски клубови, већ и ТВ станице пошто није било преноса атрактивних међународних фудбалских утакмица у којима учествују енглески тимови током којих се плаћају скупе ТВ рекламе. Све те околности показале су да дисциплинске санкције које изриче УЕФА имају изузетан ефекат иако је реч о санкцијама једне међународне невладине организације. Високе новчане казне за фудбалске клубове и дуготрајне суспензије са међународних такмичења у пракси су дале боље резултате на плану смањења насиља на спортским приредбама, него прекршајно и кривично кажњавање хулигана. Највећим делом до такве ситуације је дошло услед околности да, за разлику од казне затвора изречене појединачном изгреднику, казна вишегодишње суспензије фудбалског клуба делује (врши притисак) на будуће понашање изузетно великог броја навијача. На место једног екстремног фудбалског навијача који оде у затвор (нпр. због уласка на фудбалски терен или паљења бакљи), брзо и лако долази други који ће у кратком

року изазвати инцидент на стадиону, док у случају вишегодишње суспензије клуба из најпрестижнијих европских и националних такмичења читава армија фудбалских хулигана бива кажњена и удаљена са стадиона, што у великој мери може да допринесе да навијачке групе, као колективитет, после истицања такве санкције коригују своје понашање.

Преклапање надлежности државе и спортских организација

Као последица строге хијерархијске устројености међународних и националних невладиних спортских организација, дисциплински преступи прописани правилницима међународних спортских организација по аутоматизму се преносе са међународног нивоа правног регулисања на национални ниво, тако што се преводе и преписују у акте националних спортских организација (Panagiotopoulos, 2004:457). Уствари, таквом праксом национални спортски савези усаглашавају своја спортска правила са спортским правилима одговарајућег међународног спортског савеза чиме посредно доприносе стварању хармонизованог механизма успостављања дисциплинске одговорности у области спорта на светском нивоу. Тако *Дисциплински правилник Фудбалског савеза Србије (ФСС)*¹¹ као дисциплинске преступе чији извршиоци могу бити фудбалски клубови, играчи, фудбалски радници, фудбалска и стручна удружења прописује, између осталог, и она недозвољена понашања која су *Дисциплинским правилником ФИФА* предвиђена као дисциплински преступи. Слична пракса прописивања дисциплинских преступа постоји и у другим спортовима, а заједничка особина свих дисциплинских правилника националних гранских спортских савеза је да прописују дисциплинске преступе који се свде на понашања која представљају кршење правила одређене спортске игре или кршење правила спортског понашања. Такође, систем дисциплинских санкција које прописују дисциплински правилници националних спортских организација преузет је из прописа релевантних међународних спортских организација. Услед описане ситуације, понашања као што су вређање противника, непоштовање одлуке спортског судије, физички напад на учесника спортског такмичења или извикивање расистичких парола на стадионима, представљају дисциплинску повреду у сваком спорту и у свакој земљи света. Таква недопуштена понашања дисциплински се санкционишу на основу правила која су потекла од неке међународне спортске организације, а временом су пренета у општи правни акт националне спортске организације која је члан одговарајуће међународне спортске организације.

¹¹ *Дисциплински правилник Фудбалског савеза Србије*, доступно на: <http://www.fss.rs/cms/item/home/sr/propisi.html>

Недостатак постојећег правног механизма заштите спорта представља учестало преклапање, тј. дуплирање правних инструмената намењених санкционисању појединих деликтних понашања у спорту или деликтних понашања повезаних са спортом. Таква ситуација најочљивија је у случајевима санкционисања насилничког и недоличног понашања на спортским приредбама, који се паралелно кажњавају како од стране држава, тј. њихових надлежних органа (кривичних и прекршајних судова), тако и од невладиних спортских организација, тј. њихових дисциплинских органа (дисциплинских судова и комисија).

Саме државе које су, услед све већег уплива профитног мотива у професионални спорт, у последњих двадесетак година до максимума развиле правни оквир који уређује спорт и прописује санкције за извршиоце деликата у области спорта, успевају да поштовањем начела апсорпције предупредe случајеве у којима би извршилац једног деликта из области спорта истовремено одговарао и за кривично дело и за прекршај (Шупут, 2011:281). Наиме, постоји могућност да се биће неког кривичног дела из области спорта по својим обележјима потпуно подудару са неким прекршајем из области спорта, или да биће кривичног дела апсорбује обележја неког прекршаја (тада је биће кривичног дела шире од бића прекршаја). У том случају поставља се питање да ли постоји паралелна одговорност извршиоца деликта, и за кривично дело, и за прекршај извршен у области спорта. Општеприхваћено је правило да је искључено паралелно кажњавање за оба кажњива дела, тј. да појединац који је већ осуђен за кривично дело не може бити осуђен и за прекршај који је апсорбован извршењем кривичног дела. Такође, ако је неки појединац раније већ био осуђен за прекршај из области спорта, па тек после тога за одговарајуће кривично дело, тада се у изречену казну за кривично дело мора урачунати и казна коју је извршилац већ добио, или издржао за извршени прекршај. Међутим, таквим правилом решава се само део проблема који постоји на нивоу усклађености механизма казненорправне заштите спорта и активности повезаних са спортом који примењује држава, док проблем дуплирања примене механизма санкционисања деликтних понашања у спорту остаје на плану односа државе и невладиних спортских организација.

У случајевима када биће кривичног дела извршеног у области спорта и активности повезаних са спортом апсорбује обележја неког дисциплинског престапа прописаног актима невладиних спортских организација, или у случајевима када биће неког прекршаја извршеног у области спорта и активности повезаних са спортом апсорбује обележја неког дисциплинског престапа прописаног актима невладиних спортских организација, неће доћи до примене начела апсорпције и биће извршено паралелно (дуплирано) санкционисање извршиоца деликта из области спорта. На пример, фудбалер који изазове тучу на утакмици биће од

стране државе санкционисан кривичном санкцијом (нпр. казном затвора, новчаном казном или казном рада у јавном интересу), а паралелно с тим ће му бити изречена дисциплинска санкција (нпр. новчана казна, или забрана одигравања утакмица у одређеном периоду) од стране фудбалске федерације конкретне државе. Такво санкционисање неће бити ни рационално, ни оправдано, ни делотворно, пошто је немогуће да се истовремено оствари сврха кажњавања применом две казне за исто противправно понашање, или да се поправљање понашања извршиоца деликта оствари једновременом применом казне и неке друге санкције за једно исто деликтно понашање. Тако би евентуална казна затвора примењена на фудбалера – учесника у тучи која се одвијала на спортској приредби, можда и имала ефекте, али би истовремено изречена и примењена дисциплинска санкција забране одигравања утакмица у временском периоду у коме он иначе не би могао да игра утакмице пошто је лишен слободе, била сасвим бесциљна и неоправдана. До такве ситуације у пракси ипак долази услед чињенице да ни државе, а ни невладине спортске организације не желе да се одрекну дела своје надлежности у области санкционисања деликата повезаних са спортом. Реч је о међусобном недостатку поверења између држава и невладиних спортских организација, које једне другима не верују да ће у сваком конкретном случају њихови надлежни органи бити доследни, непристрасни и ефикасни у изрицању и спровођењу санкција за деликтна понашања у спорту. Државе најчешће изражавају бојазан да ће, услед низа фактора, дисциплински органи спортских организација бити недоследни, преблаг и попустљиви у санкционисању деликтних понашања појединих субјеката учесника спортских активности и делатности, док, са друге стране, невладине спортске организације сматрају да поседују аутономију у регулисању спортских односа и санкционисању спортских деликата, па не желе да санкционисање противправних понашања извршених у спорту или у вези са активностима повезаним са спортом, препусте државама.

Решавање проблема преклапања правних инструмената намењених санкционисању појединих деликтних понашања у спорту или деликтних понашања повезаних са спортом, осим што би допринело значајном поједностављивању правног оквира који уређује ту област, представљало би и вид унапређења правног механизма заштите спорта пошто би у будућности ономогућило вишеструко санкционисање појединачног понашања истог извршиоца деликта из области спорта. Тиме би се санкционисање извршиоца конкретног деликта учинило рационалним, оправданим и делотворним, пошто се сврха кажњавања може остварити искључиво применом једне примерене казне, а не извршавањем две или више казни за исто противправно понашање. Уз то, државе и спортске организације би при координирању прописивања и изрицања санкција

требало да у оквиру своје надлежности задрже само изрицање оних санкција чија се примена показала ефикасном (делотворном) у пракси.

Примера у којима би држава могла да уступи надлежност за санкционисање недозвољеног понашања навијача спортским организацијама има много, баш као што има много случајева у којима би спортске организације требало да се одрекну своје надлежности за кажњавање у корист државе и њених органа. На овом месту довољно је поменути примере недозвољеног коришћења пиротехничких средстава и извикивања расистичких парола од стране навијача. Већина европских држава за таква деликтна понашања прописује кривичне и прекршајне санкције, док међународне спортске организације прописују високе новчане казне и избацивање из такмичења спортских клубова чији навијачи изврше такве деликте на стадионима. Током година се показало да услед обимности и учесталости употребе пиротехнике на фудбалским стадионима од стране великог броја навијача, државни органи не успевају да идентификују и касније санкционишу ни десети део појединаца који противправно користе пиротехничка средства. С друге стране, поједини национални фудбалски савези и УЕФА, користећи могућност да дисциплински (новчано и суспензијом) кажњавају клубове за такве изгреде навијача, постигли су велики успех на пољу сузбијања употребе пиротехнике на стадионима пошто су изречене дисциплинске казне, осим клубова, много теже погађале навијаче.

Чини се да прописивање кривичних и прекршајних санкција, поготово казни, није дало успешне резултате када је реч о генералној превенцији и да прописивање строгих казни није утицало на широк круг грађана (потенцијалних или регистрованих фудбалских хулигана) да не чине кривична дела и прекршаје застрашени могућношћу да им за извршење појединог деликта на спортској приредби буде изречена казна (Шупут, 2012:366). Може се изнети и тврдња да поједина деликтна понашања из сфере насиља и недоличног понашања на спортским приредбама представљају случајеве непогодне за кривичну или прекршајну казну и да се, услед тога, може очекивати изузетно мали ефекат кажњавања, како на самог извршиоца деликта, тако и на друге грађане на које прописивање казне треба да делује превентивно – застрашујуће. Најбољи пример за оправдавање таквог става представљају акти психичког насиља на спортским приредбама који се испољавају у виду извикивања расистичких и увредљивих парола и песама. Таква понашања, иако друштвено опасна и штетна, могу се сматрати непогодним за кривично и прекршајно кажњавање из најмање два разлога који иду у прилог тези да су дисциплинске мере које изричу међународне и националне спортске организације боље за спречавање и искорењивање деликтних понашања у спорту. Као прво, акти насилничког и недоличног понашања на спортским приредбама који се манифестују у извикивању

расистичких и увредљивих парола и песама, непогодни су за кривично кажњавање, тј. казну не треба применити услед чињенице што је она непотребна, јер се такво деликтно понашање може спречити на јевтинији начин – васпитавањем и образовањем као обликом превенције. Као друго, казна се у таквим случајевима може показати некорисном, па је самим тим не треба ни применити, због тога што бројност делинквената утиче на њену неефикасност. Такав став потврђује и досадашња пракса примене норме из чл. 344а, ст. 1 *Кривичног законика* која је показала да у протекле две године ниједно лице није било оптужено, а камоли осуђено за извршење кривичног дела насилничког понашања на спортској приредби извршеног извикивањем расистичких и увредљивих парола и песама, иако је таквих понашања било на хиљаде у том периоду. Али су зато суспензије клубова и забрана доласка навијача на стадионе, коју је УЕФА многим европским клубовима изрекла протеклих година, довели до тога да је на стадионима многих европских држава такво – расистичко понашање навијача искорењено, или сведено на минималну – подношљиву меру.

Закључак

У Републици Србији, велики потенцијал изрицања и примене дисциплинских санкција према фудбалским клубовима, чији навијачи учествовало врше акте насилничког и недоличног понашања на спортским приредбама, још увек није искоришћен у довољној мери. Досадашња пракса и казнена политика ФСС у домену изрицања санкција клубовима за неспортско навијање навијача била је блага. Наши фудбалски клубови су од стране ФСС углавном кажњавани новчано за изгреде својих навијача, а краткотрајне забране присуствовања публице фудбалским утакмицама најчешће су скраћиване (изречене санкције су ублажаване) пре њиховог истека. Тиме се само ишло на руку даљој ескалацији насиља на српским фудбалским стадионима и око њих. Супротно томе, казне које је ЕУФА изрицала последњих година нашим фудбалским клубовима и репрезентацији за изгреде које су навијачи појединих клубова и репрезентације извршили на међународним утакмицама биле су строге и делотворне, тако да је на међународним утакмицама које би уследиле после кажњавања понашање наше публице било мирно и легално.

Иако се досадашња пракса благог кажњавања клубова од стране ФСС може с правом критиковати, мора се констатовати да у атмосфери правне несигурности створене благом казненом политиком српских кривичних и прекршајних судова према хулиганима, и у ситуацији када фудбалски навијачи скоро свакодневно путем медија прете политичарима, новинарима и спортистима, ФСС без јаче подршке државних

органа и служби не може самостално да се упусти у оштрије санкционисање навијачког насиља применом мера које тој организацији стоје на располагању у складу са прописима ФИФА и УЕФА.

Литература

1. Гоу П., Руквуд Џ., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 240-252.
2. Ђурђевић, Н., (2007). *Јавне власти и спорт*, Правни факултет Универзитета у Крагујевцу, Крагујевац.
3. Chaker, A. N., (1999). *Study on national sports legislation in Europe*, Council of Europe Publishing, Strasbourg.
4. Кеновић, М., Ковачевић, С., (2007). *Спорт и спортско право*, Амакс, Сарајево.
5. Franklin, S., *Heysel Stadium disaster – Liverpool fans on route to the Heysel Stadium*, доступно на: <http://www.highbeam.com/doc/1P1-127151697.html>
6. Panagiotopoulos, D., (2004). *Sports Law in the World*, Sakkoulas Publishers, Athens-Komotini.
7. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 267-280.
8. Шупут, Д., (2010). *Правни оквир који уређује борбу против насиља на спортским приредбама у европским државама*, Страни правни живот, год. 54, бр. 1, Институт за упоредно право, Београд.
9. Шупут, Д., (2011). *Казненоправна заштита спорта*, Правни факултет Универзитета Унион у Београду и Службени гласник, Београд.
10. Шупут, Д., (2012). *Навијачко насиље и казнена политика*, у: Казнена политика – раскол између закона и његове примјене, Зборник радова са међународног научног саветовања, Министарство правде Републике Српске, Српско удружење за кривичноправну теорију и праксу и Јавна установа Службени гласник Републике Српске, Источно Сарајево, стр. 365-377.
11. *FIFA Statutes*, доступно на:
12. http://www.fifa.com/mm/document/affederation/federation/01/24/fifa_statutes_072008_en.pdf
13. *FIFA Disciplinary code*, доступно на:
14. http://www.fifa.com/mm/document/affederation/administration/50/02/75/disco_2008_en.pdf
15. *UEFA Disciplinary Regulations*, доступно на:
http://www.uefa.com/MultimediaFiles/Download/Tech/uefaorg/General/01/01/64/85/47/1648547_DOWNLOAD.pdf

16. *Football Spectators Act*, доступно на:
17. http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1989/pdf/ukpga_19890037_en.pdf
18. *Public Order Act*; доступно на:
19. <http://www.statutelaw.gov.uk/content.aspx?activeTextDocId=2236942>
20. *Football Offences Act 1991*, доступно на:
21. http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1991/Ukpga_19910019_en_1.htm
22. *Football Offences and Disorder Act 1999*, доступно на:
http://www.opsi.gov.uk/acts/acts1999/ukpga_19990021_en_1
23. *Football Disorder Act*, доступно на:
http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts2000/pdf/ukpga_20000025_en.pdf
24. *Football Disorder Amendment Act*, доступно на:
http://www.opsi.gov.uk/Acts/acts2002/pdf/ukpga_20020012_en.pdf
25. *Дисциплински правилник Фудбалског савеза Србије*, доступно на:
26. <http://www.fss.rs/cms/item/home/sr/propisi.html>

FIFA and UEFA Regulations Against Violence at Football Matches - Problem of Jurisdiction Overlapping Between State and Sports Organizations

***Abstract.** In this paper, the author has identified, analyzed, and explained the critical problems of jurisdiction overlapping between the state and sports organizations in the field of sanctioning of sports fans' violence and especially football spectators' violence. In addition, the mechanism of enactment and implementation of disciplinary regulations of the international sports organizations has been explained. Author has called attention to some problems that occurred in the practice of implementing the disciplinary regulations and to practice present in the Republic of Serbia.*

The concluding part of the paper argues that there are many cases in which state should renounce jurisdiction for the sanctioning of illegal behavior of sports fans and delegate it to sports organizations. Similarly, there are many cases in which sports organizations should renounce their jurisdiction in favour of state organs. Besides that, it has been concluded that the current penal policy of the Football Association of Serbia in the cases of sanctioning of football spectators; violence was inappropriately mild.

***Key words:** violence, football matches, sanctions, state, FIFA, UEFA.*

Мр Гојко ШЕТКА

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

Мр Горан АМИЏИЋ

Висока школа унутрашњих послова, Бања Лука

UDK – 364.632 : 796.034.6 (497.6)

Стручни рад

Примљено: 15.1.2012.

Насиље на спортским приредбама у Босни и Херцеговини

Апстракт: Тренутно се већина европских земаља суочава са насиљем на спортским приредбама. Овај проблем изражен је и у Босни и Херцеговини, а манифестује се првенствено на фудбалским утакмицама. Када се укупна ситуација у БиХ сагледа кроз, у посљедње вријеме учестале акте насиља на спортским приредбама, може се слободно констатовати да ионако компликовани односи између три конститутивна народа, због ових догађаја постају све сложенији. Велики проблем је што се насиље не завршава у оквиру спортских објеката, већ се рефлектује на цијелокупну друштвену заједницу. Посљедице насиља су постале изузетно тешке, јер резултирају смртним случајевима, уништавањем имовине правних и физичких лица, као и ширењем вјерске и националне нетрпељивости и мржње. Међу поводима и узроцима који у БиХ доводе до насиља на спортским приредбама нарочито се истичу: посљедице ратних дешавања на просторима БиХ, супротности у сфери националног, манипулације политичких организација у спорту, искориштавање спортских приредби за остваривање личних интереса, тешка економска ситуација, конзумирање дрога и алкохола на спортским приредбама, мала посвећеност превенцији насиља на спортским приредбама, судски процеси који дуго трају, блага казнена политика према учесницима насиља на спортским приредбама итд.

Кључне ријечи: насиље, Босна и Херцеговина, спортска приредба, навијач, фудбалски стадион.

Увод

Сложена нарав спорта најприје се изражава у истовременој присутности хомогенизованог (интегративног) и антагонизованог (дизинтегративног) друштвеног потенцијала у њему; спорт је изразито погодан за повезивање различитих група, нација и култура, али се у њему и у вези са њим често појављује разноврсно насиље, које има супротан učinak (Лалић, Бити, 2008:249).¹ Насилно понашање фудбалских гле-

¹ Видети више у: Лалић, Д., Бити, О., (2008). *Четворокут спорта, насиља, политике и друштва: знанствени увид у Еуропи и Хрватској*, у: Политичка мисао, Факултет политичких знаности, вол. 45, бр. 3-4, Загреб, стр. 247-272. http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=59577

далаца, познато као „хулиганизам“, свјетски је феномен откад је фудбал постао познат. Деценијама су навијачи изазивали немире и на терену и ван њега у скоро свим земљама у којима се игра фудбал. Развој ове субкултуре довео је до насиља ван стадиона (Гоу, Руквуд, 2009:241).

Насиље на спортским приредбама у Босни и Херцеговини у посљедње вријеме све више заокупља пажњу јавности у БиХ, јер недвосмислено указује на велике проблеме у цјелокупном друштву. Првенствено се ти проблеми огледају у поновном и константном истицању различитости између конститутивних народа у БиХ и продубљивању и ширењу вјерске и националне нетрпељивости између различитих етничких група. Спортски терени (првенствено фудбалски стадиони) умјесто спортских борилишта, прерастају у мјеста гдје се преносе увредљиве поруке припадницима другог конститутивног народа, узвикују слогани који изазивају вјерску нетрпељивост и вријеђају национална осјећања, величају тзв. ратни успјеси, истичу симболи и пароле које подсјећају на ратна дешавања, а све наведено, као и многи други поступци непримјерени за спортске приредбе, доводе до физичког обрачуна између навијачких група, које по правилу припадају различитим конститутивним народима у БиХ. Посљедице ових обрачуна манифестују се у nanoшењу лаких и тешких тјелесних повреда, као и губитку живота оних који учествују у насиљу, затим у уништавању и оштећењу имовине, као и nanoшењу штета друге врсте друштву и друштвеним приликама (Ђорђевић, Кековић, 2011). Брине чињеница да се навијачке групе користе од стране политичких елита за остваривање политичких интереса и циљева, па тако насиље често почиње ван стадиона и без било каквог *разумног* повода.

Аутори у раду идентификују поводе насиља на спортским приредбама у Босни и Херцеговини, анализирају их, а наводе и неке конкретне случајеве и посљедице насиља које су се десиле у протеклом периоду у БиХ.

Насиље на спортским приредбама – специфичности у Босни и Херцеговини

Спортске приредбе (такмичења) представљају мјеста на којима долази до сусрета између припадника различитих нација и религија. Као такве, спортске приредбе су изузетно погодне за евентуалне злоупотребе од стране разних интересних група. Ово посебно долази до изражаја у земљама у којима је наглашена нетрпељивост и нетолеранција између припадника различитих етничких група. У таквим земљама спортске приредбе се углавном претварају у мјеста гдје најмање има спорта, а највише других догађаја који немају везе са спортом и спортским надметањем. Продукт који се издваја и проистиче из таквих „спортских приредби“ јесте насиље које може да има далекосежне

последице, како за појединца, тако и за цјелокупно друштво. Посебно су изражене последице насиља на спортским приредбама у друштвима која су донедавно учествовала у грађанским ратовима инспирисаним различитостима у сфери националног и религијског. Такав случај је, на велику жалост, и са Босном и Херцеговином.

Босна и Херцеговина је сложена државна заједница која се састоји од два ентитета (Републике Српске и Федерације Босне и Херцеговине) и Дистрикта Брчко, у којој живе три конститутивна народа (Срби, Хрвати и Бошњаци) и припадници из реда осталих. Друштвене, економске, политичке и друге прилике су у БиХ изузетно сложене, а подијељеност друштва до изражаја долази у свим сферама друштвеног живота, па тако и у сфери спорта. Сматрамо да се сложена ситуација у БиХ најсликовитије може приказати одломком из дјела „Травничка хроника“, нашег нобеловца Иве Андрића, који каже: „Како је могуће – питао је Дефосе – да се ова земља смири и среди и да прими бар онолико цивилизације колико њени најближи сусједи имају, када је народ у њој подвојен као нигдје у Европи? Три вјере живе на овако уском простору, брдовитом и оскудном комадићу земље, али свака од те три групе има средиште свог духовног живота далеко, у туђем свијету, у Риму, у Москви, у Цариграду, Меки, Јерусалиму или сам бог зна гдје, само не ондје гдје се рађа и умире. И свака од њих сматра да је њено добро и њена корист условљена штетом и назатком осталих вјера, а њихов напредак може бити само на њихову штету. И свака од њих је од нетрпељивости начинила највећу врлину и свака очекује спасење однекуд споља, и свака из противног правца“.

За насиље које се дешава на спортским приредбама у БиХ може се констатовати да се најчешће дешава на фудбалским стадионима (утакмицама). Као и у већини земаља које имају проблема са насиљем на фудбалским утакмицама, у БиХ до изражаја долази проблем који се огледа у томе што се насиље са стадиона преноси на објекте око стадиона (оштећење објеката) и улице и насеља (која се налазе у близини фудбалских стадиона), што проузрокује тјелесне повреде и губитке живота учесника у насиљу, као и повећавање степена нетрпељивости у цјелокупном друштву између конститутивних народа.

Услијед укупне ситуације у друштву БиХ, може се рећи да можда фудбалске утакмице служе као вентил којим друштво допушта испољавање агресије и фрустрација навијача. Међутим, многобројни инциденти показују да изливи навијачког насиља често измичу свакој контроли, као и да често из оквира стадиона прелазе на политичке догађаје и скупове на улицама општина и градова.

Брине чињеница да приликом нереда на спортским приредбама увијек у први план избија мржња између навијачких група која је заснована на различитостима у сфери етничког и националног. Проблем је још израженији уколико се има у виду да је управо то био и повод за изби-

јање грађанског рата који се десио на просторима бивше заједничке државе и БиХ.

Да би смо нешто више рекли о насиљу и насилничком понашању које се дешава на спортским приредбама у БиХ, сматрамо да је цјелиходно прво навести шта се то у стручној литератури сматра насилничким понашањем. Према Алексићу и др., насилничким понашањем означавају се она понашања која карактеришу агресивно и брутално поступање учиниоца, односно где елемент насиља има доминантан карактер, без обзира да ли је дело начин извршења или представља неки други битан елемент конкретног кривичног дела (Алексић, Шкулић, Жарковић, 2004:191). Најгрубљи начин испољавања насиља на спортским приредбама представља физичко насиље. Вејновић истииче да је насиље старо колико и човјек и друштво, али оно не показује никакву тенденцију да се, заједно са развојем цивилизације, смањује или повлачи, већ би се прије рекло да оно, захваљујући првенствено неслућеном техничко-технолошком развоју, постаје све масовније, разорније и ефикасније (Вејновић, 2006:158).

У смислу члана 3 Закона о спречавању насиља на спортским приредбама Републике Српске (Службени гласник Републике Српске, бр. 14/04), насиљем и недоличним понашањем на спортским приредбама сматра се нарочито:

1. физички напад на учеснике спортске приредбе – такмичаре;
2. физички обрачун између гледалаца на спортској приредби;
3. физички обрачун између учесника – такмичара спортске приредбе;
4. физички напад на судије, делегате и службена лица на спортској приредби;
5. недолично и увредљиво понашање учесника – спортиста на спортској приредби према гледалишту, судијама и службеним лицима;
6. физички напад на раднике полиције и припаднике агенција које врше обезбјеђење спортске приредбе;
7. физички напад на редаре и службена лица организатора такмичења;
8. бацање на спортски терен или гледалиште предмета који могу да угрозе живот, физички интегритет лица или имовину;
9. изазивање мржње или нетрпељивости која може да доведе до физичког сукоба учесника;
10. уношење и истицање тренспарената, застава или других ствари са текстом, сликом, знаком или другим обиљежјем које исказује или подстиче мржњу или насиље на основу расне, националне или вјерске припадности или неке друге посебности;
11. оштећење спортског објекта, опреме, уређаја и инсталација на спортском објекту на коме се одржава спортска приредба;

12. изазивање нереди приликом доласка, односно одласка са спортских објеката или у спортском објекту;
13. ремећење тока спортске приредбе или угрожавање безбједности учесника спортске приредбе или трећих лица; неовлашћени улазак на спортски терен;
14. неовлашћени улазак у службене просторије спортског објекта на коме се одржава спортска приредба;
15. уношење у спортски објекат и употреба алкохола или других средстава;
16. уношење у спортски објекат или коришћење протехничких средстава и других предмета и средстава услјед чије примјене или коришћења може доћи до угрожавања безбједности учесника у спортској приредби или до ометања њеног тока;
17. неовлашћени улазак у дио гледалишта спортског објекта који је намијењен противничким навијачима;
18. позивање или подстицање на тучу или на напад на друге гледаоце, редаре, припаднике полиције, припаднике агенције за обезбјеђење лица и имовине, службена лица организатора такмичења, спортисте и друге учеснике у спортском такмичењу;
19. други облици насилничког и недоличног понашања којима се може угрозити безбједност учесника спортске приредбе;
20. сваки облик супротстављања и непоштивања законитих наредби од стране припадника полиције или припадника агенције за обезбјеђење лица и имовине, издатих у циљу успостављања нарушеног јавног реда и мира на спортској приредби.

Поред насиља и насилничког понашања, за просторе БиХ карактеристичан је и хулиганизам², који се у посљедње вријеме све више испољава и долази до изражаја. Хулиганизам се схвата као безобзирна, бескорисна, бесциљна радња праћена општим изражавањем презира према појединцима или друштву у цјелини, умишљено понашање које грубо нарушава јавни поредак и изражава очит презир према друштву (Коковић, 2000:144.) Из наведене дефиниције би се могло закључити да сам хулиганизам нема реалну подлогу за простор БиХ, међутим, ако се

² Термин *хулиганство* су створили британски медији, посебно таблоидни, половином шездесетих година прошлог вијека. Иако не постоји специфична законска дефиниција овог појма, могло би се рећи да хулиганство представља насиље или нереди који укључују фудбалске навијаче. Овај појам се у међувремену проширио и на изреднике у контексту спортских догађаја. Постоје два веома специфична „типа“ фудбалских хулигана које, према британској литератури, треба јасно разликовати: први тип фудбалских хулигана се називају *спонтаним хулиганима*, који најчешће учествују у нередима ниског интензитета (нереди изазвани за вријеме фудбалског меча од стране навијача на стадиону или око фудбалског стадиона) и други тип, тзв. *промишљени хулигани*, који су укључени у насиље са међународним карактером, тј. хулигани се удружују и укључују у организоване групе силедија (или „фирме“) које саме себе везују за неки клуб и боре се против „фирми“ других клубова, повремено ван сваке временске повезаности са одређеном фудбалском утакмицом.
<http://www.liv.ac.uk/footballindustry/hooligan.html>

узме у обзир важна чињеница да се он на овим просторима прожима са национализмом, онда се може и схватити зашто је заступљен и изражен на овим просторима. „На спортским теренима у БиХ када се играју фудбалске утакмице унутар Премијер лиге БиХ изузетно је изражена национална свијест и национализам. Национална свијест је окарактерисана са три групе ставова. Прву чине ставови који се односе на сувереност и ауторитет властите нације, другу чине ставови који се тичу институција карактеристичних за одређену нацију, и трећу чине ставови везани за посебност и специјалне особине нације. Међутим, велики је проблем што навијачке групе не истичу национална обиљежја на примјерен начин, него, напротив, то чине не један веома агресиван и ван законске регулативе, карактеристичан начин. Испољавање таквог понашања угрожава околину у којој се група налази у датом моменту тако да то прераста у проблеме широких размјера“ (Барашин, 2011:135-136).³ Овакво понашање је један од најчешћих повода за насиље на спортским приредбама у БиХ.

Рат и ратна дешавања која су се десила на простору БиХ свакако су трајно нарушили и пореметили односе између народа који живе на овом простору. Заоставштина тих поремећених односа кулминира насиљем на спортским приредбама, које обично започињу скандирањем *својим ратним херојима*, истицањем застава, слика и транспарената којима се славе неке личности и догађаји из ратног периода (који изазивају гнијев и осуду код друге навијачке групе), помињањем ратних догађаја који аутоматски шире мржњу међу навијачким групама и буде нагон за физичким насиљем итд. Бројни су примјери насиља на спортским приредбама у БиХ чији је повод управо овај који смо споменули.

Национална нетрпељивост која се јавља између навијачких група у БиХ је чест повод за насиље на спортским приредбама, а проузрокује се на разне начине. Углавном се узрокује омаловажавањем других навијачких група погрдним скандирањима и вријеђањима на националној основи, поступцима и гестикаулацијом која за циљ има вријеђање друге навијачке групе у току навијања, истицањем транспарената и натписа који изазивају вјерску и националну нетрпељивост, а за просторе БиХ је карактеристично и исписивање порука на животињама (мисли се на животиње чије само појављивање на јавним мјестима изазива вријеђање националних осјећања припадника другог народа)⁴ за које се може тврдити да је „оригиналан производ“ маште навијача који учествују у нередима у БиХ.

³ Видети више у: Барашин, О., (2011). *Насиље у спорту као медијски спектакл*, у: Зборник радова Насиље и спорт, Европски дефендологија центар, Бања Лука, стр. 130-143.

⁴ Аутори ово наводе из разлога што је један од повода за насиље на улицама Мостара у вријеме одигравања утакмице између репрезентација Хрватске и Турске био тај што су навијачи хрватске репрезентације фарбали прасад у зелену боју, на њима исписивали поруке, и доводили их у дио града гдје су били смјештени навијачи турске репрезентације (дио Мостара у коме већину чине Бошњаци).

Карактеристичност насиља везаног за спортске приредбе у БиХ јесте и то што се оно испољава на улицама градова и када се у тим градовима не одржавају спортске приредбе, а повод за насиље у већини ових случајева представља опет вјерска и национална нетрпељивост. Ово је случај када се у неком граду случајно сретну двије навијачке групе које се враћају са гостовања клубова за које навијају. Бројни су примјери нарушавања јавног реда и мира који су условљени овим догађајима. Поред овога, до насиља долази и у ситуацијама када утакмице на међународној сцени играју репрезентације БиХ, Србије, Хрватске, а у последње вријеме и Турске. За вријеме одигравања утакмица ових репрезентација, посебно ако се ради о међусобним сусретима, као по правилу долази до масовних сукоба навијачких група. Након организованог навијања на трговима и угоститељским објектима, по завршетку утакмице, без обзира на њен резултат, долази до сукоба између навијачких група, као и до сукоба између навијачких група и полиције. Примјер за овакво насиље су градови у којима живи подједнак број становника два конститутивна народа, а најупечатљивији примјер је град Мостар⁵.

Сматра се да је спорт попримио политички карактер још у старом Риму и да је од тог времена политика његов саставни дио (Castmore, 2005:70). Док се спорт у свијету може посматрати у контексту бизниса и политике, код нас чини неодвојив дио политике, друштва и насиља. Политичке организације манипулишу навијачким групама ради остваривања одређених политичких циљева и интереса кроз толерисање насиља на спортским приредбама, што се може тумачити као прећутна подршка насиљу. Угроженост егзистенције, поремећен систем вредности, „стандардна“ субкултура насиља у једном тренутку могу да буду стављени у функцију актуелног политичког момента и да спонтано, или као резултат манипулације, буду испољени у сврху која нема везе са спортом. Претварање социјалне у политичку димензију представља природну рефлексију управо у многољудним, односно урбаним срединама. То значи да се у једном тренутку целокупна урбана средина појављује као незаштићено поље, арена где се насиље и агресија, укључујући и панику (Живковић et al., 2011) са стадиона преноси у простор и преобликује у „општеградски проблем“ (Оташевић, 2010:268-269). Специфичност за ове просторе јесте то што се политички циљеви и интереси покушавају остварити и кроз реформе које се тренутно дешавају у фудбалском савезу. Уставне промјене које се заговарају у БиХ постале су још актуелније када се актуелизовало питање око измјена статута ФС БиХ. Исполитизована је тежња да се на челу овог савеза нађе предстваник само једног конститутивног народа који би се на ту функцију бирао простом већином гласова. Ако се има у виду изјава

⁵ Карактеристично за Мостар је то да је он практично подијељен град – на хрватски и бошњачки дио.

једног бившег политичара који је свом блиском сараднику рекао да му омогући да управља фудбалом, а да ће он на основу тога направити државу каква му одговара⁶, лако се може уочити максимална уплетеност политике у спорт и спортске организације, као и тежња политичара из реда једног конститутивног народа да тренутна дешавања искористе за остваривање својих политичких интереса. Наравно да све ово има директну везу са насиљем које се дешава на спортским приредбама, јер је насиље на спортским приредбама у БиХ посебно ескалирало у овом периоду.⁷ То не треба да чуди јер је јавна тајна да политичке странке лако манипулишу навијачким групама. Ривалитет између народа у једној земљи политичке партије вјешто користе у цијелом свијету за стварање мањих група грађана којима је лакше управљати када су у мањим друштвеним групама.

Тешка економска ситуација у БиХ условљава незадовољство становништва које се, између осталог, испољава и насиљем на спортским приредбама. Босна и Херцеговина као земља која се налази у вјечитој тразницији и реформама, непрестано наилази на потешкоће економске природе које условљавају сталну борбу за егзистенцију њеног становништва. Из потраге за катарзом у посттрагичном стању егзистенције уобличује се нова култура презира са вјешто срезаним сликама, пажљивим избором дејствујућег материјала, при чему ритам насиља одговара ритму носталгије за бољим животом и меланхолије, а у саображености културе ароганције и културе агресије, чији је производ култура презира. Насиље у спорту само је огледало културе насиља као новог облика рјешавања интереса разних интересних група у нашем друштву и вида „борбе грађана“ за бољи економски статус.

Разне интересне групе и појединци који се налазе у руководству спортских клубова ради остваривања својих интереса, вјештом манипулацијом навијачима, који су присталице њиховог клуба, утичу на појаву насиља на спортским приредбама. Ово није узрок насиља који је новијег датума и који је карактеристичан само за БиХ, него он датира из ранијег времена и заступљен је у многим земљама.

Насиље на спортским приредбама у БиХ је условљено и злоупотребом дрога и конзумирањем алкохола од стране припадника навијачких група. Под дејством дроге, алкохола и других психоактивних супстанци навијачке групе постају поводљиве и погодне за манипулацију, што омогућава вођама навијача и њиховим таторима да на лак и једноставан

⁶ Битно је омогућити барем једну сферу друштвеног живота у којој ће се председник бирати простом већином гласова, а он ће на основу тога принципа уредити целокупно друштво у БиХ (ријеч је о тежњи бившег председника Странке демократске акције (СДА) Алије Изетбеговића).

⁷ Валидан показатељ за ову тврдњу је тај што ниједно коло Премијер лиге БиХ у фудбалу у протеклој полусезони није протекло без нереда на фудбалским утакмицама.

начин изазивају нередне на спортским приредбама ради остваривања својих интереса.

Као један од узрока који доводи до насиља на спортским приредбама у БиХ идентификујемо малу посвећеност надлежних органа, институција система и укупног друштва превенцији насиља. У БиХ не постоје развијени програми, ни стратегије дјеловања на сузбијању нереди на спортским приредбама. Инертност друштва, надлежних органа и институција система утиче на свијест грађана о томе да они који би требало да се баве превенцијом насиља на спортским приредбама, то насиље прећутно подржавају, што је лоша порука која се шаље грађанима и која може имати погубне посљедице по друштво у БиХ. Развијене европске земље које имају дугу спортску традицију, а које су у прошлости имале и велике проблеме са нередима на спортским приредбама (првенствено мислимо на Енглеску), управо су тај проблем дијелом ријешиле превентивним дјеловањем и укључивањем свих институција система у борбу против насиља. Превенција у тим друштвима почиње још од основне школе, гдје се повремено организују радионице за дјецу и многобројни облици наставе (прилагођени њиховом узрасту) који су усмјерени ка исправном формирању свијести младих о спорту и спортском надметању. Поред овог вида превентивног дјеловања, у оваквим друштвима се посвећује пажња и специјалном виду превенције који се огледа у доношењу закона са високим казнама које су предвиђене за све оне који учествују у насиљу на спортским приредбама. Примјеном, без изузетка, оваквих закона у пракси утиче се на потенцијалне учеснике у нередима, јер се на тај начин они одвраћају од учешћа у нередима. Проблем БиХ је и недоследна примјена законских прописа у овом погледу. Најбаналнији примјер за ово је то што је чланом 4 *Закона о измјенама и допунама Закона о спречавању насиља на спортским приредбама* предвиђено да ће се новчаном казном у износу од 1.000 КМ до 3.000 КМ казнити свако лице које: „присуствује спортској приредби за вријеме трајања заштитне мјере забране присуствовања спортским приредбама“, а у пракси још није забиљежено да је ова одредба закона примијењена, а знатан је број лица којима је изречена ова заштитна мјера, а која редовно посјећују спортске приредбе. Ако бисмо анализирали цјелокупне текстове закона који регулишу ову област, могли бисмо навести безбројне неусаглашености онога што је законом прописано и онога што се у пракси примјењује. Мишљења смо да је и ово један од узрока који индиректно доводи до појаве насиља на спортским приредбама.

Инертност правосуђа у БиХ се може означити исто као један од узрока насиља на спортским приредбама. Лица која учествују у насиљу на спортским приредбама за кривична дјела и прекршаје које су учинили приликом учешћа у нередима буду санкционисана након што протекне дужи временски период од дана када су инкриминисану радњу извршила

(обично протекне око двије године). То је недопустиво дуг временски период без санкције за лица која учествују у насиљу, јер за потенцијалне насилнике може дјеловати као мотивишући фактор пошто ствара осјећај моћи насилника у односу на државу која га није у стању казнити за његово противправно понашање. Пракса у развијеним земљама, које су успјеле да насиље на спортским приредбама сведу на најмању могућу мјеру, управо је супротна од овога (нпр. у Енглеској судски процеси за учеснике насиља на спортским приредбама трају од 3 до 7 дана).

Примјери насиља на спортским приредбама у БиХ

У дијелу који слиједи навешћемо догађаје у БиХ који ће директно потврдити наше претходно излагање, те ће онима који буду читали овај рад приказати јаснију слику о стању насиља на спортским приредбама у БиХ и омогућити стицање реалне слике о овом проблему.

Датум: 19. јул 2007. године

На утакмици квалификација за групну фазу Купа УЕФА између Зрињског и Партизана дошло је до масовне туче прије, за вријеме и послје фудбалске утакмице. Сукоби су почели још прије почетка утакмице око стадиона, а настављени су на стадиону, гдје су навијачи два клуба „размјењивали“ бакље, столице и каменице. По изласку са стадиона, навијачи београдског клуба затекли су неколико полупаних аутобуса и комбија којима су дошли у Мостар, а навијачи Зрињског су покушавали да допру до навијача Партизана. Тада је полиција још једном интервенцијом спријечила да дође до још већих нереда. Епилог ових сукоба: три навијача Партизана су задобила тешке тјелесне повреде, а више њих лакше тјелесне повреде, неколико полицијских службеника је задобило тешке и лаке тјелесне повреде, а настала је велика материјална штета на стадиону, околним објектима, као и на аутобусима и комбијима којима су навијачи Партизана стигли на утакмицу. (доступно на: <http://bezczenzure.net>, приступљено 1. 11. 2011)

Датум: 20. јун 2008. године

Након завршетка четвртфиналне утакмице Европског фудбалског првенства Турска – Хрватска, у Мостару је дошло до навијачких нереда у којима је повријеђено 16 полицајаца. Иницијални нереда започели су на два локалитета, првенствено на Тргу Рондо, гдје су се окупили навијачи хрватске репрезентације и гдје је непосредно након утакмице дошло до бацања сузавца на припаднике полиције у покушајима навијача да направе себи пролаз до Шпанског трга. На Тргу Мусала навијачи турске репрезентације такође су почели с изазивањем нереда у тежњи да дођу до Шпанског трга и тамо се обрачунају са навијачима хрватске репрезентације. У

нередима је учествовало око 2.000 навијача са обје стране. Епилог нереди је шеснаест повријеђених полицајаца и двадесет навијача, оштећења на четири полицијска возила, огромна материјална штета на угоститељским објектима и пословним просторима, као и два покушаја директног насртаја возилом на полицијске службенике. Поред нереди у Мостару, поводом ове фудбалске утакмице забиљежени су и нереди у Чапљини, Стоцу, Неуму и Читлуку. На подручју Чапљине повријеђен је један полицајац, а приведено је пет особа, док су на подручју Стоца повријеђена три полицајца и приведено осам особа, од чега и један припадник Оружаних снага који је предат Војној полицији. На подручју Неума регистровано је девет оштећења возила у својини грађана, док су у Читлуку четири особе приведене, а повријеђен је и један власник угоститељског објекта (доступно на: <http://www.slobodnaevropa.org>, приступљено 1. 11. 2011)

Датум: 4 октобар 2009. године

У масовним нередима навијача ФК Сарајева и грађана Широког Бријега, који су у поподневним сатима избили у улици Фра Дидака Бунтића, у непосредној близини стадиона „Пецара“, смртно је страдао навијач ФК Сарајева Ведран Пуљић (24 године), а из ватреног оружја су рањени и навијач Сарајева са иницијалима А. Х., као и грађанин Широког Бријега са иницијалима И. М., који је рањен у свом дворишту. Поред њих, тешке тјелесне повреде је задобио полицијски службеник Ж. З. из Широког Бријега, док је тридесетак навијача и грађана Широког Бријега задобило лакше тјелесне повреде, као и 30 полицијских службеника Министарства унутрашњих послова Западно-херцеговачког кантона. Навијачи Сарајева у Широки Бријег стигли су пола сата прије утакмице са четири аутобуса и двадесет приватних возила. Одмах по доласку напали су продавца карата за фудбалску утакмицу и почели каменовати околне угоститељске објекте. Након што је у свом дворишту упуцан И. М. од стране навијача ФК Сарајева, дошло је до масовних нереди на улицама Широког Бријега у којима су учествовали навијачи ФК Сарајева и грађани Широког Бријега. У нередима је запаљено једно полицијско возило, седам полицијских возила је оштећено, оштећено је и једанаест возила грађана, као и четрнаест пословних простора и објеката. Полиција је након доласка појачања, уз велике напоре, након четрдесетак минута жестоких сукоба, успјела успоставити јавни ред и мир и спријечити даље нереди. (доступно на: <http://www.slobodnaevropa.org>, приступљено 1. 11. 2011)

Датум: 17. март 2010. године

У мјесту Коњиц сукобили су се навијачи Зрињског – Ултриси, и навијачи Сарајева – Хордле зла, који су се у том граду срели на поврат-

ку са гостовања. Један навијач Сарајева теже је повријеђен, а лакше повреде задобила су још тројица навијача и један полицајац. Полиција је на испитивању задржала 30 навијача Зрињског. Сукоби су се проширили на још неколико локација у Коњицу, али и у Јабланици и околним мјестима. Након неколико часова сукоб је коначно прекинут. (доступно на: <http://www.sarajevo-x.com>, приступљено 2. 11. 2011)

Датум: 6. август 2011. године

Навијачи ФК Широки Бријег су на првенственој утакмици против ФК Жељезничара на домаћем терену направили кореографију којом су истакли натпис „Олуја 1995“, а након тога су подизањем фотографија и скандирањем њихових имена дали подршку хашким оптуженицима Анти Готовини и Младену Маркачу. (доступно на: <http://www.b92.net>, приступљено 2. 11. 2011).

Датум: 20. август 2011. године

Дошло је до петнаестоминутног прекида утакмице између ФК Славија и ФК Сарајево. Повод за овај прекид је било истицање ратних застава Армије БиХ и непримјерено скандирање навијача Сарајева и навијача Славије. Прекид је условило утрчавање навијача Славије на терен у жељи да се обрачунају са гостујућим навијачима и скину са ограде ратну заставу Армије БиХ. (доступно на: <http://www.nezavisne.com>, приступљено 3. 11. 2011)

Датум: 21. август 2011. године

Дошло је краткотрајног прекида утакмице између фудбалских клубова Зрињског и Олимпика. Прекид је условљен упадом на терен навијача Зрињског након што је за гостујући тим био досуђен једанаестерац. Након интервенције полиције, утакмица је настављена. (доступно на: <http://www.b92.net>, приступљено 7. 11. 2011)

Датум: 24. август 2011. године

На првенственој утакмици између Жељезничара и Зрињског догодио се инцидент између навијача Зрињског, тзв. Ултраса, и полицијских службеника који су се налазили на стадиону. На полувремену утакмице навијачи Зрињског су скандирали и пјевали пјесме непримјерене спорским манифестацијама, на шта је реаговала полиција која је наредила да се испразни трибина са гостујућим навијачима. Након тога је дошло до сукоба између Ултраса и полиције. Неколико навијача је повријеђено у сукобу. (Повод је било скандирање хрватским генералима који су оптужени за ратне злочине пред Хашким трибуналом.) (доступно на: <http://www.b92.net>, приступљено 7. 11. 2011)

Датум: 10. септембар 2011. године

На стадиону Кошево, ФК Сарајева, у 50. минути утакмице између домаћина и ФК Козаре избоден је домаћи навијач Ш. И. (22 године). Тачан разлог инцидента није познат, али се зна да је ријеч о међусобном сукобу присталица ФК Сарајево, с обзиром на то да гостујућих навијача није ни било на утакмици. (доступно на: <http://www.nezavisne.com>, приступљено 1. 12. 2011)

Датум: 17. септембар 2011. године

На утакмици ФК Леотар – ФК Сарајево, у Требињу, група навијача ФК Сарајева напала је на стадиону Полице полицијске службенике који су обезбјеђивали ову спортску приредбу, а затим утрчала на терен. Утакмица је прекинута на 10 минута, а само захваљујући ефикасној и брзој интервенцији *Јединице за подршку Требиње* спријечени су већи нереди са тежим посљедицама. Епилог овог догађаја је неколико повријеђених навијача и полицијских службеника. (доступно на: <http://www.deno.ba>, приступљено 1. 12. 2011)

Датум: 18. септембар 2011. године

Аутобус који је, при повратку са утакмице Олимпик – Борац, превозио навијаче Борца из Сарајева за Бањалуку каменован је код Вогошиће. Повријеђено је неколико навијача Борца који су се налазили у аутобусу. (доступно на: <http://www.nezavisne.com>, приступљено 1. 12. 2011)

Датум: 24. септембар 2011. године

На Градском стадиону у Бањалуци дошло је до прекида утакмице између ФК Борца и ФК Жељезничар, због упада навијача Борца на стадион и одласка према трибинама гдје су се налазе навијачи Жељезничара. Између 30 и 40 навијача Борца је кренуло према гостујућим навијачима у жељи да се са њима физички обрачуна. Полиција је интервенисала и спријечила веће сукобе између навијачких група. Упаду навијача Борца на терен претходило је увредљиво скандирање обе навијачке групе које је за циљ имало вријеђање на националној и вјерској основи. Након пражњена трибине гдје су се налазили навијачи Борца који су утрчали на терен и прекинули утакмицу, на улицама и околним објектима око стадиона настављено је вандалско понашање навијача Борца и обрачун са полицијским службеницима ЦЈБ Бања Лука. Епилог овог догађаја је двадесетак приведених навијача Борца, неколико повријеђених навијача и полицијских службеника, као и знатна материјална штета која је причињена на путничким аутомобилима и угоститељским објектима око стадиона. (доступно на: <http://www.nezavisne.com>, приступљено 2. 12. 2011)

Датум: 28. септембар 2011. године

Навијачи Зрињског су прекинули утакмицу фудбалског Купа Босне и Херцеговине, и покушали да нападну играче локалног мостарског ривала, Вележа, те се сукобили са полицијским службеницима који су обезбјеђивали ову фудбалску утакмицу. Епилог ових нереда је неколико повријеђених навијача и полицијских службеника. (доступно на: <http://www.sarajevo-x.com>, приступљено 3. 12. 2011)

Датум: 6. октобар 2011. године

Сукоб навијача сарајевског Жељезничара и сплитског Хајдука. До сукоба је дошло пола сата пред почетак утакмице која је требало да се одигра поводом прославе 90 година од оснивања ФК Жељезничар. Прво су навијачи Хајдука ушли на јужну трибину и почели да уништавају постављену кореографију домаћих навијача и пале транспаренте, а потом је дошло до туче између њих и навијача Жељезничара. Сукоби су настављени и ван стадиона, у насељу Социјално. Након дужег сукоба, у којем су летјеле флаше, бакље и камење, полиција је успјела да раздвоји супротстављене групе. За вријеме сукоба одјекнуло је и неколико пуцњева из ватреног оружја. Епилог овог сукоба је шест теже повријеђених особа, више лица је задобило лаке тјелесне повреде, запаљена су два комбија, један аутобус и неколико путничких моторних возила, док је причињена и знатна материјална штета на објектима који су се налазили у околини мјеста гдје су се десили сукоби навијачких група. (доступно на: <http://srb.time.mk>, приступљено 3. 12. 2011)

Датум: 11. новембар 2011. године

Након утакмица баража за ЕУРО 2012, у центру Мостара је дошло до нереда у којима је учествовало око 150 навијача, који су гађали полицију камењем и флашама. У нередима је оштећено једно полицијско возило, нападнут сниматељ ТВ1, којем су хулигани покушали отети камеру. Непосредно након утакмице Турска – Хрватска група навијача хрватске репрезентације се окупила на Старом игралишту гдје су прослављали побједу, а потом се упутила према кружном току Рондо, гдје јој се у међувремену придружило још неколико навијача. Одмах по доласку на Рондо навијачи су почели бацати камење на полицију. На Рондоу је накратко трајала и бакљада. Полиција је нападнута због тога што није дозволила навијачима прелазак у други дио Мостара, у коме су већински становници Бошњаци који су навијали за турску репрезентацију.

До сукоба двије групе навијача (навијача хрватске и навијача турске репрезентације) дошло је и у Рами, гдје је у инциденту, у коме је учествовао мањи број особа, демолиран један кафић. (доступно на: <http://www.sarajevo-x.com>, приступљено 3. 12. 2011)

Закључак

Тренутно се већина европских земаља суочава са насиљем на спортским приредбама. Овај проблем изражен је и у Босни и Херцеговини, а манифестује се првенствено на фудбалским утакмицама. Када се укупна ситуација у БиХ сагледа кроз, у посљедње вријеме учестале, акте насиља на спортским приредбама, може се слободно констатовати да ионако компликовани односи између три конститутивна народа, због ових догађаја постају све сложенији (). Велики проблем је што се насиље не завршава у оквиру спортских објеката, већ се рефлектује на цјелокупну друштвену заједницу. Посљедице насиља су постале изузетно тешке, јер резултирају смртним случајевима, уништавањем имовине правних и физичких лица, као и ширењем вјерске и националне нетрпељивости и мржње.

Посебни проблеми везани за насиље на спортским приредбама у БиХ се огледају у томе што приликом нереда на спортским приредбама увијек у први план избија мржња између навијачких група која је заснована на различитостима у сфери етничког и националног. Затим, националну свијест карактеришу три групе ставова. Прву чине ставови који се односе на сувереност и ауторитет властите нације, другу чине ставови који се тичу институција карактеристичних за одређену нацију, и трећу чине ставови везани за посебност и специјалне особине нације. Међутим, велики је проблем што навијачке групе не истичу национална обиљежја на примјерен начин, него напротив, чине то на један веома агресиван и ван законске регулативе, карактеристичан начин.

Треба истаћи и то да су ратна дешавања која су се десила на простору БиХ свакако трајно нарушила и пореметила односе међу народима који живе на овом простору. Заоставштину тих поремећених односа кулминира насиљем на спортским приредбама и скоро двадест година послје рата.

У БиХ се посебно истиче максимална уплетеност политике у спорт и спортске организације, као и тежња политичара из реда једног конститутивног народа да тренутна дешавања у смислу реформи у фудбалском савезу искористе за остваривање својих политичких интереса.

Проблем насиља се огледа и у томе што у БиХ не постоје развијени програми ни стратегије дјеловања на сузбијању нереда на спортским приредбама, и што се мала пажња поклања превенцији насиља на спортским приредбама (Вуковић, 2011), као и уопште концепту полицијског рада у оквиру заједнице (Симић, 2009).

За крај се може извести закључак да су сукоби навијача на овим просторима углавном обојени етно-националистичким мотивима. Међутим, треба истаћи да није коректно ову комплексну појаву посматрати у свјетлу само једног доминантног узрока, јер се најчешће ради о

сплету више повезаних узрока и повода, укључујући елементе социјалне депривације и бунта, криминала, ривалитета између ентитета, регија, градова и појединаца изазваног тежњама за остваривањем личних појединачних интереса, превласти, као и интереса разних друштвених група и организација.

Литература

1. Алексић, Ж., Шкулић, М., Жарковић, М., (2004). *Лексикон криминалистике*, Београд.
2. Armstrong, R., Giulianotti, G., (1999). *Football Cultures and Identities*, MacMillan, London.
3. Барашин, О., (2011). *Насиље у спорту као медијски спектакл*, Насиље и спорт (зборник радова), Европски дефендологија центар, Бања Лука, стр. 130-143.
4. Blackshaw, T., Crabbe, T., (2004). *New perspectives on Sport and "Deviance"*, Routledge, New York.
5. Гоу, П., Руквуд, Ц., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, превод С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 240-252.
6. Вејновић, Д., (2006). *Социологија спорта*, Факултет физичког образовања и спорта, Бања Лука.
7. Вуковић, С., (2011). *Савремени приступи и проблеми у социјалној превенцији криминала*, Безбедност, год. 53, бр. 3, Београд, стр. 95-112.
8. Giulianotti, R., (1999). *Football. A Sociology of the Global Game*, Polity Press, Cambridge.
9. Ђорђевић И., Кековић З., (2011). *Концепт људске безбедности – алтернатива или нужност*, Безбедност, год. 53, бр. 2, Београд, стр. 90-115.
10. Живковић С. et al., (2011). *Специфичности панике у ванредним ситуацијама*, Безбедност, год. 53, бр. 3, Београд, стр. 112-125.
11. Игњатовић, Ђ., (1998). *Криминологија*, Номос, Београд.
12. Коковић, Д., (2000). *Социологија спорта*, Спортска академија, Београд.
13. Лалић, Д., Бити, О., (2008). *Четворокут спорта, насиља, политике и друштва: знанствени увид у Еуропи и Хрватској*, Политичка мисао, Факултет политичких знаности, вол. 45, бр. 3-4, Загреб, стр. 247-272,
14. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 267-280.
15. Petrović, Ž., (2009). *Prevenција kriminaliteta na športskim stadionima kroz planiranje okoliša*, Policija i sigurnost, br. 3, Zagreb, str. 365-377.

16. Симић Б., (2009). *Савремени концепт полицијског рада у оквиру заједнице*, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 157-173.
17. Tsoukala, A., (2009). *Football Hooliganism in Europe: Security and Civil Liberties in the balance*, London, Palgrave.
18. Cashmore, E., (2005). *Making Sense of sports*, Routledge, London.
19. <http://bezczensure.net>
20. <http://www.slobodnaevropa.org>
21. <http://www.sarajevo-x.com>
22. <http://www.b92.net>
23. <http://www.nezavisne.com>
24. <http://srb.time.mk>
25. <http://www.depo.ba>

Violence at Sporting Events in Bosnia and Herzegovina

Abstract: *Most European countries are confronted with violence at sporting events. This problem is also present in Bosnia and Herzegovina, and is it manifested mainly at football games. When the overall situation in Bosnia and Herzegovina in its recent past is regarded, it can be said that frequent acts of violence at sporting events further aggravate the already complicated relations among the three constituent nations. A serious problem is that the violence does not end within the sports facilities, but is also reflected on the whole municipality. The consequences of violence have become extremely grave, because it results in fatalities, destruction of property of both legal entities and individuals, as well as the expansion of religious and ethnic intolerance and hatred. The causes and reasons of violence at sporting events are numerous, and the most important are: consequences of the war on the territory of BiH, ethnic contrasts, increasing the degree of intolerance towards other national groups, the influence of politics on sport, the use sport events for pursuing personal interest, the difficult economic situation which causes dissatisfaction of the population, consumption of drugs and alcohol at sporting events, insufficient commitment to preventing violence at sports events, mild punishment policy against participants of violence at sporting events, etc.*

Key words: *violence, Bosnia and Herzegovina, sports games, sports fan, football stadium.*

Бранислава КРАГОВИЋ¹

Докторант на Катедри за социологију
Филозофског факултета Универзитета у Нишу

UDK – 796.332 (09) (497.11)

Стручни рад

Примљено: 12.1.2012.

Од Монтевидеа до Ђенове – две слике спорта

Апстракт: Рад се бави социолошком анализом две слике спорта – оне представљене у филму „Монтевидео, Бог те видео“ и преовлађујуће слике спорта у Србији данас. Упоредни приказ два модела спорта има за циљ да прикаже опадање вредности у спорту, као и његову драстичну комерцијализацију на уштрб лудичких елемената. Губљење карактеристика које га чине игром води губљењу хуманистичког аспекта спорта, те он постаје безобзирна, стерилна борба за рекорд и, последично, профит. Насупрот томе, спорт оличен у фудбалу, представљен у филму „Монтевидео, Бог те видео“ одликује се тежњом ка нематеријалним вредностима и то у све три категорије чинилаца спортског догађаја – међу играчима, навијачима и посредницима. Филмска прича бележи тренутак који претходи првом светском првенству у фудбалу, 1930. године, када тржишни односи још увек нису продрли у спорт, када је фудбал био „витешка игра“, а фер-плеј императив сваког спортског догађаја. Сем тога, овај филм представља и својеврсну рехабилитацију фудбала у медијима, који су се у великом броју бавили искључиво негативним аспектима – корупцијом, трговином играчима, хулиганством навијача – изостављајући готово у целости вредносно-позитивне особине ове игре. Такође, филм повезује, на позитиван начин, спорт са патриотизмом, што је у последњој деценији чињено искључиво негативистички. Тиме је пружен значајан допринос и реafirмацији патриотизма као друштвене вредности.

Кључне речи: спорт, фудбал, друштвене вредности, филм „Монтевидео, Бог те видео“, Србија.

Све се губи у разгранатој и добро изграђеној специјализацији.

А сваки појединац тежи да се цео претвори не у игру, не у кошарку, него у кош, у погодак, у безобзиран, гд успех који на крају крајева губи сваки смисао, јер прогута човека и све што је људско у њему и око њега.

(Иво Андрић, Знакови поред пута)

¹ Е-mail: branslava_kragovic@yahoo.com

Увод – спорт као игра или спорт без игре

Да спорт поседује одређени значај међу маргиналним друштвеним појавама, признаје му се и у често цитираној изреци о фудбалу као „најзначајнијој споредној ствари на свету“, али му се на тај начин и имплицитно одриче стварни значај за друштво и умањује интересовање за спорт као предмет друштвених истраживања. Неоправданост оваквог становишта лежи у чињеници да спорт изражава и илуструје доминантне вредности једног друштва и има моћ појачавања и промоције како пожељних, тако и непожељних културних вредности. Стога треба понудити одговор на питање – које су вредности иманентне спорту као пољу аутентичних друштвених односа, а које вредности из других друштвених подсистема продиру у спорт и мењају његову природу.

Аутори *Стратегије развоја спорта АП Војводине (2007)* нуде најширу дефиницију спорта по којој је то слободна људска активност усмерена на развој психо-физичких способности, при чему се ниво достигнутих способности некада „исказује кроз такмичење са другима и настојање да се оствари максимални резултат, док се некада ради о такмичењу са самим собом или, пак, о физичкој активности усмереној на унапређење здравља или на психичку релаксацију“. Као ограничену, „здравствену“ дефиницију спорта, Морана Бркљачић наводи следеће: то је телесна активност која значајно побољшава физиолошке и психосоцијалне карактеристике појединца (Бркљачић, 2007:231), док је у виђењу Драгана Коковића реч о „институционализованој игри“ (Коковић, 2000б:30).

Друштвене промене које су захватиле друштво у целини нису, наравно, мимоишле ни спорт као његов нераздвојни део. Доминантан процес у обликовању спорта какав познајемо данас јесте комерцијализација која је довела до тога да је он за играче и посреднике постао бизнис, начин обезбеђења егзистенције или стицања капитала, да губи на масовности, те за навијаче постаје вид пасивне разоноде. Од комерцијализације је нераздвојна и професионализација, настанак професионалног спорта, специфичне делатности у оквиру које се потиरे разграничење спорта и рада, јер он заправо постаје рад. Професионални спорт потискује елементе игре који су га чинили спонтаним, безбрижним и некористољубивим. Потреба за игром, као аутентична људска потреба, у таквој делатности не може наћи задовољење. Игра је само онда игра када је сама себи циљ, када нема други смисао изузев себе саме. Из савременог спорта се губе елементи игре умањујући тако његов хуманистички аспект и замењујући га безобзирном борбом за рекорд и, последично, профит. Игра зарад игре губи у бици против премија, плата, хонорара.

Усавршавање вештина, снаге, издржљивости, смелости својствено је спорту, али су то утилитарне вредности, средство за постизање победе као највише вредности. Било би бесмислено говорити о спорту не помињући такмичење и победу, али сводити га искључиво на ове категорије значило би његово жалосно осиромашење. „Критичари такмичења у спорту не замерају играма то што имају унутрашњи такмичарски елемент“, указује Сајмон, већ се „противе поразу противника као главној жељи и циљу. Критичари такође замерају због институционализације овог става, као и то што такмичење у спорту постаје социјална пракса“ (Сајмон, 2006:39). Продирање тржишних односа у овај друштвени подсистем нужно је, тежњом ка максимализацији профита, довело до постављања победе на пиједестал једине вредности, на уштрб како етичких, тако и естетских елемената игре. Баснословне премије које се нуде као обећање спортистима релативизују значај игре спрам значаја резултата и умањују значај правила спрам значаја победе. Императив победе међу играчима онемогућава уживање у игри, тренинзи који се поштравају до ризика по здравље нам заправо указују на то да је у питању тежак и мучан рад, што доводи у питање дефиницију спорта као „институционализоване игре“ (Коковић, 2000б:30) и делимично даје за право онима који спорт схватају као „капиталистички деформисани облик игре“ (Бром, према Коковић, 2000б:48).

Узроке девијације нормативно пропагираних вредности у спорту можемо тражити у њему самом, али преваходно у ширем склопу друштвених чинилаца на које он није и не може остати имун. То је поље на коме се преплићу утицаји политичких и економских чинилаца који инструментализују спорт за своје партикуларне интересе. „Ниједна амбициознија влада у новијој историји не одриче се спорта као државне политике“, примећује Ратко Божовић, и поткрепљује своју тврдњу низом примера: Хитлер и Гебелс су под олимпијском бакљом пропагирани доминацију аријевске класе; шпански диктатор Франко у време велике привредне кризе скреће пажњу јавности са друштвених проблема на фудбал куповином тада најбољих светских фудбалера, Јохана Кројха и Франца Бекенбауера; Сједињене Америчке Државе су за мандата председника Картера, из политичких разлога, бојкотовале московску Олимпијаду, а Совјетски Савез је узвратио истом мером недошавши у Лос Анђелес; квалификације за одлазак на светско првенство биле су повод рата између Салвадора и Хондураса (Божовић, 2006:112).

Слика прва – Ђенова

Дерби квалификација за Европско првенство у фудбалу између Италије и Србије, 12. октобра 2010. године, прекинут је након само седам минута. Меч који је започео са 45 минута закашњења остао је забеле-

жен као срамна слика у историји српског фудбала. Прекид је узроковала група младића у редовима српских навијача који су са фантомкама на главама бацали бакље на остале навијаче и на терен, секли заштитну мрежу и ломили стаклену ограду на стадиону. Инциденту су претходиле претње упућене голману српске репрезентације, а пратио га је сукоб са домаћим навијачима. Хулигани су имали видљива обележја екстремних група навијача Црвене звезде, за коју је играо поменути голман пре преласка у табор њиховог вечитог ривала, фудбалског клуба Партизан.

Хулиганизам и насиље на спортским теренима нису нити реткост нити специфичност ових простора. Хулиганизам је првобитно називан „енглеском болешћу“ – Енглеска се истицала како интензитетом овог проблема, тако и одговором надлежних².

Насиље је својствено човеку и испољава се у разним сферама друштвеног живота, укључујући и породицу (Бошковић, 2009:93-94). Када говоримо о насиљу навијача на спортским приредбама треба направити диференцијацију између насумичних и организованих аката насиља. Оно се може манифестовати међу самим навијачима, између навијача и полиције, навијача и судија или, пак, навијача и играча; јавља се на стадионима и у њиховој непосредној близини, али и на другим јавним местима; може бити вербално и физичко. Током једне деценије, 2000-2010, у Србији је седморо људи настрадало због испољавања навијачког насиља (Савковић, Ђорђевић, 2010:7), дакле, у питању је озбиљан друштвени проблем за чијим узроцима не можемо трагати само на спортском пољу. Резултати једне студије у којој су сами навијачи говорили о свом виђењу узрока хулиганизма истичу два чиниоца – медије и полицију, а као првенствени узрок навијачи наводе урођене карактеристике и искуства, односно фрустрације (Гоу, Руквод, 2009:246). Високи емоционални набој који носи сваки спортски догађај служи као окидач за испољавање разних фрустрација, најчешће оних узрокованих лошим условима живота. Као особеност хулиганизма у Србији Савковић и Ђорђевић наводе два ванспортска, изразито друштвена елемента – „наслеђе етничког конфликта и правну неуређеност државе“ (Савковић, Ђорђевић, 2010:10). Недовољно добра законска решења³ или недоследност у њиховој примени доводе до минорних резултата у сузбијању навијачког насиља, а велики број малолетника у најекстремнијим гру-

² Након несреће на стадиону Хилсбороу, 1989. године, када је настрадало 96 људи, Велика Британија се ангажовала на унапређењу безбедности гледалаца на фудбалским стадионима. У дијапазону усвојених мера се истичу затворска казна за упад на терен и забрана уласка на стадионе (политика „црних листа“), а превенцији насиља доприноси и примена нових технологија у надзору фудбалских утакмица.

Навијачи енглеског клуба Ливерпул актери су и трагедије на стадиону Хејсел у Бриселу, 1985. године, када је животе изгубило 39 навијача италијанског Јувентуса, док је њих 400 повређено.

³ О насиљу на спортским приредбама из угла законске регулативе видети у: Шупут, 2011.

пама навијача сведочи да ни у превенцији насиља нема великих успеха – најмлађи хулиган регистрован у Србији има тек десет година, док је просечан узраст актера насиља на спортским приредбама у Београду 16,23 године (Оташевић, 2010:272). „Наслеђе етничког конфликта“ доприноси посебном безбедносном ризику на утакмицама између клубова или репрезентација бивших југословенских република, пре свега Србије и Хрватске, у тој мери да се насиље јавља као пратећи елемент и спортова у којима то није традиција⁴.

Већ је поменуто да носиоци насиља и, уопште, антивредности у спорту нису само навијачи, већ и играчи. Спортски стадиони су постали поприште негативних појава свих врста – од најрадикалнијих видова насиља попут туча играча⁵ или напада на судије, преко некоректних потеза према противничким играчима који опстају у уском простору између успостављених норми и могућности судија да испрате сваки моменат игре, до злоупотребе правила и коришћења недозвољених супстанци за повећање физичке снаге и издржљивости.

Есенцију спорта чини тежња ка постизању вишег нивоа снаге, вештине и издржљивости који се најчешће тестирају у борби са другим, што значи да спортиста уистину има само једног противника – себе, односно сопствена ограничења. Противнички играч, у том смислу, није противник, већ репер наше успешности у постизању циља – усавршавању сопствене физичке и менталне снаге. Али када дође до деградације вредности у друштву, како се то десило у свим земљама у транзицији, па самим тим није мимоишло ни Србију, противнички играч није само противник, већ и непријатељ. Он постаје препрека на путу ка успеху који собом носи новац и славу, свето двојство савременог света. Спорт је за огроман број младих једини канал узлазне друштвене мобилности и када на том путу сопствене способности нису довољне, у друштву које у условима страховитих економских неједнакости и социјалних неправди уопште усваја макијавелистички принцип успеха по сваку цену, кршење правила игре и моралних норми постаје уобичајени елемент спортских приредби. Истраживања су показала да су код младих на другом месту по онеме на шта су поносни у нашој земљи – спортска достигнућа (88,4% се њима поноси), одмах после природних богатстава (91,7%), а пре културне баштине Србије (88,1%) (Надић, Шуваковић, 2011:866). Девијације се из професионалног спорта, захваљујући његовој масовности и улози идола коју најуспешнији спортисти играју за децу и младе, преливају и на остала спортска поља и у културу младих као ако не пожељан, а оно бар прихватљив облик понашања.

⁴ Реч је о тучи навијача српског и хрватског тенисера, Новака Ђоковића и Марија Анчића, у Мелбурну, 2007. године.

⁵ Пријатељска утакмица фудалског клуба Сопот и руског Металурга, 12. фебруара 2011, завршена општом тучом играча, само је један у низу жалосних примера.

Поред спортиста и навијача огроман утицај на спорт и промоцију спортских вредности врше посредници. Тренери, судије, функционери спортских клубова и удружења, масовни медији и спонзори значајна су карика у ланцу спортских актера. Улога тренера се у савременом спорту неоправдано редукује на учитеља технике игре, што свакако јесте значајан задатак, али се губи његова педагошка функција, функција заштитника вредности игре. Било је и драстичнијих примера, када су тренери били ти који су подстицали играче на кршење правила или коришћење недозвољених супстанци. Када су судије у питању, два најчешће спомињана проблема су некомпетентност (што је нарочито проблем европске кошарке, како је показало последње европско првенство) и поткупљивост, па се применом нових технолошких решења покушава смањити простор за слободне судијске процене.

Масовни медији су онај кључни чинилац који је допринео масификацији спорта. Међутим, утицај медија није ишао у правцу промовисања спорта као активности у коју би се људи масовно укључили, већ су од већине створени пасивни примаоци медијски посредованих спортских садржаја. Спортски преноси и пратеће емисије уљуљукују гледаоце у илузију „учествовања“ у спортским спектаклима. Врхунска такмичења посредством медија постају доступна свима, па се на тај начин спорт привидно демократизује. Захваљујући медијима спортисти стичу улогу ововремених хероја. Поред спортских достигнућа, томе у прилог иде и креирање имица, односно одређеног животног стила у коме су ови идоли потрошачког друштва представљени као идеални потрошачи. Звезда коју створе медији може вратити популарност одређеном спорту, што је био случај са тенисом у Србији након огромне медијске пажње посвећене свакако неспорним успесима Новака Ђоковића, али, с друге стране, то је особа са којом ће се идентификовати масе ма какве вредности да персонификује. Иако је потпуно неоправдано о медијима говорити као о узрочнику насиља и осталих антивредности, с пуно права се може рећи да су они катализатор који процес деградације вредности у спорту стимулише и појачава. Сензационализам медија води наглашавању девијантних појава и стварању искривљене слике спорта у јавности. Знатижеља гледалаца и читалаца се храни и продубљује информацијама које не остају у домену спорта, већ задиру у приватност, јер су, у крајњој линији, и спортисти и спорт уопште само производ који треба пласирати на тржишту.

Један од видова продирања тржишних односа у област спорта је и тзв. „трговина играчима“, синтагма толико груба, колико и изражајна у указивању на то да је улога спортиста сведена на робу која се продаје ономе ко понуди највишу цену. Тржишни односи су покорили спорт у толикој мери да је он постао „златни кавез бизниса“ (Коковић, 2000б:88). Логика профита, као основ регулисања друштвеног живота

уопште, није мимоишла ни спорт у коме су етички и естетски принципи игре поражени комерцијалним интересима. Популарност спортских такмичења, продаја улазница, промотивне кампање, спортски реквизити и сувенири извор су огромних прихода и као такви привлаче спонзоре жељне профита или публицитета. Финансијска помоћ спорту је свакако пожељна све до оног тренутка док су јасно дефинисане и разграничене улоге спортских делатника и спонзора, и док таква помоћ није основ за уплитање у унутрашњу структуру, регулативу и односе у свету спорта од стране оних који немају компетенција за то и при том нису вођени интересом за унапређењем спорта, већ сопственим економским интересима. То је управо онај утицај који је у спорту одузео примат игри и препустио га крајњем резултату, победи по сваку цену, јер је спортска победа еквивалент економској добити. „Савремени професионални спорт представља модел индустријске корпорације, високо продуктивно предузеће које је проткано индустријском филозофијом и оријентисано на стварање резултата, спортског спектакла са ритуалним предзнаком“ (Коковић, 2000а:171).

Идеал изражен кроз максимуму „спорт спортистима“ тешко је постићи у условима опште комерцијализације, али и политизације спорта. Иако је за очекивати да се у управама спортских клубова и удружења нађу спортисти и спортски ентузијаста, оне су по правилу запоседнуте и од стране политичара. О аутономији спорта, као поља игре и безбрижности, од политике илузорно је говорити када се има у виду потенцијал симболичке комуникације који спортске приредбе собом носе. „Политика је заинтересована за спорт и често га више злоупотребљава него што му користи. Они који се залажу за аутономију спорта сматрају да је сваки продор политике у спорт штетан, јер је у питању парцијални интерес који може штетити универзалним вредностима спорта“ (Коковић, 2000б:96). Спортски догађаји се могу ставити у службу политике и владајуће идеологије као оруђе скретања пажње јавности са горућих друштвених проблема. Масовна енергија која би се услед незадовољства стањем у друштву могла окренути против система, преусмерава се ка спортским теренима као сигурносним вентилима. Већ је поменуто да је доживљај спортских такмичења, посебно када су у питању колективни спортови, набијен емоцијама и да оживљава различита незадовољства. Ово се нарочито показује као тачно за међунационалне сукобе јер се спорт јавља као непогрешив индикатор националне нетрпељивости. Ову чињеницу политика може злоупотребити за потпиривање сукоба или су, пак, као што је то случај данас у Србији, екстремна, ултрадесничарска језгра навијачких група у блиској спрези са политичарима – спортским функционерима, па се не чине прави покушаји да се она сузбију. „Политички сукоби (државни сукоби, сукоби друштвених интереса, борба интереса итд.) налазе сада у спортским церемонијама свој

посредовани симболичко-ритуални израз. Спортска такмичења могу да се преобразе у непосредне политичке сукобе и обрнуто, политички сукоби могу да се увуку у спортска такмичења“ (Коковић, 2000а:167). Суморан показатељ докле је стигао процес преко потребног помирења међу бившим југословенским републикама јесте то што су готово све утакмице њихових репрезентација још увек потенцијално ризичне. Низ чинилаца, међу којима се истичу наслеђе етничког конфликта и деловање масовних медија, допринели су томе да веза спорта и патриотизма добије негативну конотацију. Неретки изливи шовинистичке мржње на спортским теренима учинили су да патриотизам као вредност у спорту буде потиснут или обезличен до непрепознавања.

Слика друга – Монтевидео

Филм „Монтевидео, Бог те видео“, редитеља Драгана Бјелогрића, снимљен је у продукцији куће *Intermedia Network*, поводом осамдесете годишњице првог светског првенства у фудбалу, одржаног 1930. у Уругвају. Први Мундијал је донео историјски успех по имену југословенској, а по саставу српској репрезентацији – треће место.

Прича о припремама југословенске репрезентације за прво светско првенство у фудбалу сликовито приказује две снаге фудбала – интегративну и дезинтегративну. Пресељење седишта фудбалског савеза из Загреба у Београд узроковало је раскол који се кретао дуж етничких граница, што још једном доводи у питање схватање спорта као фактора повезивања и превазилажења класних, националних, језичких и других баријера⁶. Одбијање хрватских и словеначких фудбалера да учествују у активностима репрезентације довело је у питање учествовање југословенског тима на првенству. Али ту на сцену ступа интегративна моћ фудбала, када играче „вечитих ривала“, клубова БСК и Југославија, уједини љубав према игри и одговорност према нацији. Главни јунаци филмске приче су фудбалски виртуози, Благоје – Моша Марјановић и Александар Тирнанић – Тирке, при чему је Тирке персонификација свих оних вредности игре у фудбалу које су данас у великој мери изгубљене. То је младић који вођен не материјалном коришћу, већ задовољством које игра пружа, у фудбал уноси неприкосновену вештину, али и лепоту покрета. Естетика, креативност и иновативност карактеристике су фудбала на које нас овај филмски јунак подсећа.

Такмичење и тежња ка победи инхерентни су спорту, нарочито професионалном и врхунском. Али да би спорт остао у оквирама морално допустивог и пожељног понашања, такмичење треба схватити као

⁶ Неодиграни фудбалски меч између Динама и Црвене Звезде, 13. маја 1990, на стадиону Максимир у Загребу, такође показује улогу спорта у националним сукобима. О нередима на Максимиру се често говори као о симболичкој најави грађанског рата и распада СФРЈ.

„заједничко трагање за изврсношћу“ (Сајмон, 2006:46), а победу као вредност само уколико долази као последица фер-плеја. Овако схваћен спорт не допушта калкулације какве данас срећемо, попут намерног пораза да би се у даљем току такмичења добио слабији противник, а свакако не допушта кршење моралних начела зарад победе. У складу са олимпијском максимом – важно је учествовати, а не победити, јер ће победа доћи као последица давања максимума од себе. То су спортски принципи. Међутим, као што је већ речено, на спорту паразитирају разни ванспортски – економски и политички – интереси који на пиједестал уздижу победу зарад ње саме или као средство за постизање новчане добити. Новац је био присутан али не и примаран елемент света фудбала 1930. године; није новац био мотив за играче, већ су они, поред свакодневних послова којима су обезбеђивали егзистенцију, слободно време посвећивали фудбалу. Да цитирамо речи наратора: „тада фудбал нису играли богати, а гледали их ми сиромашни, већ је било обратно“. И у пријатељској утакмици против репрезентације Бугарске, утакмици која не може пружити спортско-резултатску сатисфакцију, фудбалери дају свој максимум, одушевивши публику вештином и лепотом игре. Фудбалска победа над Бугарима, противницима у Првом светском рату, пружа, међутим, патриотску сатисфакцију, а експлозија патриотских осећања се очитује кроз хорско певање химне „Боже, правде“ од стране читавог стадиона – публике, играча, спортских функционера.

Да ли је могуће сачувати невиност спорта када се осим самих спортиста и навијача у његов живот укључе бројни посредници – тренери, судије, функционери спортских клубова и удружења? Да ли они неизбежно загађују спорт неким партикуларним интересима и очекивањима? Или су то, како нам „Монтевидео, Бог те видео“ показује, некада били истински љубитељи спорта, ентузијастички који су улагали енергију у очување његових аутентичних вредности?⁷ Учешће фудбалске репрезентације Краљевине Југославије на светском првенству у Уругвају било је доведено у питање, најпре због бојкота дела играча, а када је тај проблем превазиђен, онда због финансијских разлога. За тако далек пут требало је обезбедити средства која сам фудбалски савез није имао. Краљ Александар, главни заговорник владајуће идеологије југословенства, је условио своју помоћ репрезентацији тиме да она треба да осликава етничку разноврсност краљевине, што је био услов који у том тренутку није било могуће испунити. Други потенцијални донатор је, пак, са своје идеолошке позиције одбио да помогне репрезентацију која би

⁷ Да југословенско друштво у целини, пак, у времену о коме говоримо није било имуно на болке које се и данас испољавају, показује висок степен корупције, пре свега у политичком животу (види у: Шуваковић, 2011).

представљала ма кога другог осим Србије. Дакле, политика и идеологија у вези са спортом имају само једну тежњу – да га ставе у службу својих интереса. Али, у времену о коме говоримо спортски функционери нису учествовали у таквој трговини, имајући у виду етичке и естетске принципе на којима је спорт заснован. Др Андрејевић и архитекта Симоновић симболи су праве преданости и посвећености спорту, незасноване на жељи за новцем или публицитетом, стога први од њих подсећа играче: „Запамтите да је ово витешка игра“.

Када актери и посредници доживљавају спорт на одређени начин и међу навијачима наилазе на позитиван одговор. Суочени са могућношћу да наша репрезентација, и поред врхунског квалитета, због новчаних недаћа не отпутује на светско првенство, навијачи су пробили оквире намењене им пасивне улоге у спорту и показали иницијативу вредну поштовања, прикупивши прилозима новац за пут. Вредности као што су пожртвовање, посвећеност, солидарност, патриотизам, прелиле су се са терена на навијачке трибине и омогућиле највећи успех српског фудбала – то није освојено треће место на првенству, већ слика спорта у свој чистоти и очуваности његових вредности, слика која се приближава идеалу спорта као институционализоване игре. И аутори филма у том смислу наглашавају да ово није само филм о успеху једне давне генерације фудбалера, већ филм о нацији, моралу и вредностима уопште.

Закључак

Безбројни новински чланци и радио и телевизијски прилози о насиљу и свим врстама негативних појава у спорту намећу (погрешан) закључак да је спорт заправо извор агресије, извор друштвених сукоба и друштвених проблема уопште. Неоправдано је давати спорту толику моћ, а потпуно погрешно посматрати га ван контекста ширих друштвених токова.

Спортске приредбе су позорница на којој се изражавају вредности једног друштва, која трпи утицаје других друштвених подсистема и друштва у целини, и повратно утиче на промоцију одређених вредности и разарање неких других. Такмичарски спорт је слика глобалног друштва у коме се појединци боре за оскудна добра и у коме победа једних значи пораз других. Вредности у спорту попут храбрости, посвећености, солидарности, дисциплине, оданости, самоконтроле, повлаче се, комерцијализацијом спорта и нарастајућим друштвеним проблемима, пред агресијом, себичношћу, непоштењем. Рађа се дилема: да ли играмо да наш тим победи или да противник буде поражен? Заборавља се да „основна вредност спортског такмичења не лежи у победи, него у савладавању изазова који представља противник вредан труда“ (Сај-

мон, 2006:49). Ако се игра заснива на жељи да други буде поражен, и то поражен ма каквим средствима, и навијачке трибине постају попрште таквог погледа на свет, са њих се шире агресија, мржња и нетрпељивост. „Када би било више разумевања за надиграног, више смисла за лепоту и вредност игре, а не за победу по сваку цену, навијачи би и сами постали део креативне атмосфере у којој би се унапређивала игра, а нарочито њена социјална и естетска компонента“ (Божовић, 2006:109). Приче о Урошу Мишићу или о Брису Татону само су последица деградације вредности у спорту (боље рећи – у друштву), и увођења логике профита и политичких интереса у оно што би требало да буде поље игре, али и заборављања некадашњег схватања да је то витешка игра.

Литература

1. Божовић, Р., (2006). *Лексикон културологије*, Агенција Матић, Београд.
2. Бошковић Д., (2009). *Спречавање насиља у породици*, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 93-105.
3. Бркљачић, М., (2007). *Етика и спорт*, доступно на: <http://hrcak.srce.hr/file/36926>
4. Гоу, П., Руквод, Ц., (2009). *Све за тим – испитивање хулиганизма у енглеском фудбалу*, Превела С. Вла, Безбедност, год. 51, бр. 3, Београд, стр. 241-253.
5. Коковић, Д., (2000а). *Социјална антропологија: са елементима антропологије спорта*, Виша кошаркашка школа, Београд.
6. Коковић, Д., (2000б). *Социологија спорта*, Спортска академија, Београд.
7. Надић, Д., Шуваковић, У., (2011). *Патриотизам као вредност код студената крајем прве деценије XXI века*, Годишњак САО (за 2010. годину), доступно на http://www.sao.org.rs/documents/G2010_2x.pdf
8. Оташевић, Б., (2010). *Урбано окружење и насиље у спорту*, Безбедност, год. 52, бр. 3, Београд, стр. 268-281.
9. Савковић, М. и Ђорђевић, С., (2010). *На путу превенције насиља на спортским приредбама: предлог регионалног оквира сарадње*, Београдски центар за безбедносну политику, Београд, доступно на http://www.ccmr-bg.org/upload/document/1101191101_prevenција_nasilja_.pdf
10. Сајмон, Р., (2006). *Фер-плеј: етика спорта*, Службени гласник, Београд.
11. *Стратегија развоја спорта АП Војводине (2007)*, доступно на <http://www.sio.vojvodina.gov.rs/Strategija/1.%20Pojmovi.pdf>

12. Шуваковић, У., (2011). *Корупција и политичке странке у Краљевини Срба, Хрвата и Словенаца*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 16, бр. 1, 58-69.
13. Шупут, Д., (2011). *Кривично дело насилничког понашања на спортској приредби или јавном скупу*, НБП – Журнал за криминалистику и право, год. 16, бр. 1, стр. 70-86.

From Montevideo to Genoa -Two Images of Sport-

***Abstract:** The paper deals with a sociological analysis of two images of sport – the one represented in the film entitled “Montevideo, Bog te video” (internationally titled: “Montevideo, Taste of a Dream”) and the dominant image of sport in Serbia nowadays. A comparative review tends to show decreasing of values in sport and its drastic commercialization to the detriment of elements of play. The loss of these characteristics leads to losing the humanistic aspect of sport, and it becomes ruthless, sterile struggle for record and consequently profit. On the contrary, sport in the film “Montevideo, Bog te video” is characterized by aspirations towards non-material values in all of the three sport event factors – players, fans, and intermediaries. The plot of the film focuses on the moment that precedes the first world football championship in 1930, when market relations had not penetrated sport yet, when football was a “chivalrous game”, and when fair-play used to be an imperative for each sport event. Besides that, this film represents a sort of rehabilitation of football in the media which are mostly pointing out to its negative aspects – corruption, trade in players, hooliganism – leaving almost entirely out positive qualities of the game. The film also connects sport and patriotism in a positive way, which was not the case during the last decade. This contributes significantly to the reaffirmation of patriotism as a social value.*

***Key words:** sport, football, social values, “Montevideo, Bog te video”, Serbia*

De Vreese, Stefan (2000). Hooliganism under the Statistical Magnifying Glass: A Belgian Case Study, *European Journal on Criminal Policy and Research*, Kluwer Academic Publishers, 8, 2, pp. 201-223.*

Хулиганизам под статистичком лупом: белгијска студија случаја**

Апстракт: У Белгији се најзначајнији фудбалски мечеви статистички бележе. Стога је овај случај представљен како би се показало шта се може сазнати из статистике и других квалитативних информација с циљем да се оцени хулиганизам: број екстремних елемената, њихова величина, њихова максимална могућност кретања, које су старосне групе укључене, везе са политичким криминалом и/или екстремизмом, односи и/или ривалства са другим екстремним елементима, квантум полицијских ресурса који су ангажовани за борбу против њих и утицај извесних мера у борби против фудбалског хулиганизма. Известан број одлика феномена хулиганизма (нарочито обнављање, прилагодљивост и међународна повезаност) значи да се мора ићи даље од обичног и једноставног основног упитника статистичке оријентације. Управо из овог разлога се статистичке информације у Белгији, од самог почетка (сезона 1991/1992), поткрепљују телефонским интервјуима са специјалним сведоцима из разних Белгијских екстремних елемената.

Кључне речи: екстремни елементи, хулиганизам, политике превенције, статистичка анализа.

Корисно је сетити се колико је била шокирана јавност, власти и белгијске полицијске службе трагедијом Хејселу у финалу Европског купа између Јувентуса из Туриана и Ливерпула 1985. године. Године 1991-1992, тај шок је довео до статистичког праћења најзначајнијих фудбалских мечева. Ово праћење је званично уведено депешом Министарства унутрашњих послова, која је од тада замењена Депешон од 29. маја 1995. године, која се односи на сакупљање података који се тичу праћања догађаја као дела административних послова полиције. Тема депеше

* Де Врес, Стефан (2000). *Хулиганизам под статистичком лупом: Белгијска студија случаја*, Европски журнал за криминалну политику и истраживање, Kluwer Academic Publishers, год. 8, бр. 2, стр. 201-223.

** Напомена уредника:

Иако је рад Де Вреса из 2000. године, он је свакако и данас актуелан за разматрање проблематике насиља на спортским приредбама. Из њега се може видети да се једна развијена, демократска земља Европске уније, попут Белгије, са овим проблемом сретала пре више од десет година, као и које је мере предузела за његово превазилажење. То свакако указује на универзалност овог феномена, како просторну, тако и временску.

обухвата више од фудбалских утакмица у ужем смислу и дотиче се свих питања јавног реда и мира када су укључене полицијске службе. У складу са овом депешом, полицијске службе морају да попуне стандардни упитник о сваком догађају и њиховој интервенцији, упитник који је, у највећем броју случајева, прилично једноставан, али детаљнији у случају фудбалских утакмица белгијске Прве лиге, белгијске Друге лиге, Белгијског купа¹ и међународних такмичења². То је било *Комплементарно сакупљање података које се односи на фудбалске утакмице*.

Све ове упитнике обједињује и анализира *Одељење подршке за политику обављања полицијског посла (Support Division for Policing Policy)* Општег одељења за полицијску подршку (General Department of Police Support – SGAP). SGAP је успостављен Краљевским декретом 11.4.1994. године. У оквиру њега, Одељење подршке за политике у полицији је преузело неке задатке некадашњег Сектора за криминалитет, Полиције за управне послове и Администрације кривичног правосуђа.

Прикупљање података са фудбалских утакмица

Прикупљање података са фудбалских утакмица је омогућило централизовање и анализу осам фудбалских сезона, што укупно чини 5.180 утакмица и 6.251 редара.³ Недостатак овог метода прикупљања података јесте што се утакмице (или било који други јавни догађаји, попут сајмова, презентација, фестивала, итд.) који се одвијају без полицијског надзора не узимају у обзир при анализирању. Број ових утакмица међу онима које испуњавају услове за праћење је мали: 35 утакмица Друге лиге од сезоне 1991/1992. до 1998/1999, као и 5 утакмица Друге лиге из сезоне 1992/1993. о којима немамо податке. Све у свему, целовитост наше базе података у односу на одигране утакмице је 99,2%. За последњу забележену сезону, резултати су следећи (погледати табелу 1).

Утакмице о којима имамо прикупљене податке (673) су биле предмет 885 редарских извештаја (547 од стране локалне полиције и 238 од стране националне полиције). Сваки извештај је редарска активност изведена под командом надлежне полиције. Локалне и националне полицијске снаге су заједнички одржавале ред (али увек са две одвојене командне структуре) на 212 утакмица (или 31,5% праћених утакмица).

Уз претходно наведено, извесне одлике феномена хулиганизма (нарочито обнављање, прилагодљивост и међународна повезаност) значе да се мора ићи даље од обичног и једноставног основног упитника статистичке оријентације.

¹ Од првог кола Белгијског купа (32 клуба) и ако је укључен клуб из Прве или Друге лиге.

² Такмичења европских клубова, Европски шампионат и Светски куп.

³ Организација Белгијске полицијске службе је таква да у случају заједничког обезбеђивања утакмица од стране националне полиције и локалне полиције, свака од њих задржава своју командну структуру и, стога, има за задатак да бележи своје податке.

Табела I. Број одиграних, снимљених утакмица и извештаја

	Одигране утакмице		Забележене утакмице		Извештаји	
		%		%		%
Прва лига	309	45.9	309	45.5	419	47.3
Друга лига	321	46.8	315 ^a	47.3	398	45
Белгијски куп	33	4.9	33	4.9	47	5.3
Међународно	16	2.4	16	2.4	21	2.4
Укупно	679	100	673	100	885	100

а Шест утакмица Друге лиге су се одиграле без присуства било какве редарске службе локалне и националне полиције. Вратићемо се на овај аспект.

Управо из овог разлога се статистичке информације у Белгији, од самог почетка (сезона 1991/1992), поткрепљују телефонским интервјуима са специјалним сведоцима из разних Белгијских екстремних елемената. Резултат овог прикупљања података спроведеног паралелно са чисто статистичким прикупљањем података је годишњак назван *Детаљна анализа екстремних елемената*, који комбинује статистичке резултате, као што је, на пример, проценат утакмица са инцидентима, са информацијама прикупљеним путем спецификацијског формулара, који наводи главне карактеристике екстремних елемената (погледати слику 1).

Име	
Класа	
Општина	
Тим	
Такмичење	
Прво појављивање под овим именом	
Бројчана снага сталног језгра	
Старосна група	
Број сталних екстремних елемената типа В	
Максимална могућност мобилности	
Обележја	
Територија регрутовања	
Одређена места регрутовања	
Број регрутованих субјеката	
Позитивни односи са:	националним екстремним елементима страним екстремним елементима
Супарништво са:	националним екстремним елементима страним екстремним елементима
Специфично понашање и тактика на домаћим утакмицама	
Специфично понашање и тактика на гостујућим утакмицама	
Средства комуникације	
Екстремистички односи	
Криминогени односи	
Најчешћи прекршаји	
Полицијска метода која има највише шансе за успех	
Гренд	

Слика 1 Спецификацијски формулар

Овакво настојање да проширимо видике посматрањем на терену, разговорима, праћењем штампе (домаће и стране), као и праћењем интернет сајтова омогућава нам да узмемо у обзир мање истражене аспекте (нпр. питање предузимања законских мера као саставног дела чувања јавног реда и мира) или оне мање познате (веома насилан хулиганизам у Источној Европи), као и активности мониторинга, што је ближе од статистичке централизације. Добити од ових активности нису само интелектуалне, оне стварају нове изворе информација за полицијске службенике, било информације које бисмо могли назвати „класичним“ (врста информације на коју су навикли) или нове информације. Практично, не смео очекивати од полиције да има оригиналне захтеве од наших статистичких производа, већ је на нама да покажемо које су могуће предности и да са њима започнемо дијалог на ову тему. Оваква статистичка забелешка, допуњена прикупљеним информацијама квалитативног типа има за резултат пет стандардних производа:

1. Прегледе⁴ са коментарима за сваку полусезону;
2. Прегледе са коментарима за сваку сезону;
3. Извештај за сваку сезону (Де Врес и др. 1996-2000);
4. Детаљна анализа екстремних елемената за сваку сезону;
5. Месечни извештај о инцидентима и ангажовању полицијских снага, који може бити сумиран у парцијалном садржају базе података.

Једна од првих користи које се могу извући из ових статистика и других, пажљиво скупљаних, квалитативних информација је поуздана процена белгијског хулиганизма: број екстремних елемената, њихова величина, максимални капацитет за мобилизацију, старосне групе које су укључене, степен ангажованости, број и карактеристике инцидената са којима се повезују, везе са политичким криминалом и/или екстремизмом, везе и/или ривалства са другим екстремним елементима (белгијским или иностраним), квантум полицијских ресурса ангажованих у борби са њима, утицај извесних мера у борби против хулиганизма, итд. Једна таква детаљна, али и захтевна операција прикупљања се може правдати чињеницом да је хулиганизам феномен који можемо сматрати несумњиво друштвеним, како пре, тако и после Европског првенства 2000. Штавише, у току 5.180 одиграних утакмица, полиција је, између осталог, забележила 4.467 инцидената а 296.473 полицијских службеника су била ангажована 2.088.001 сати за време трајања оперативне фазе редарства. Цифре попут ових су упадљиве, јер показују око 56 инцидената сваког месеца (не рачунајући затишја током лета и зиме) и годишњи еквивалент од 32.625 осмочасовних радних дана.

⁴ Прегледи су исцрпне табеле свих прикупљених података везаних за релевантни период.

Као последицу ових посматрања, можемо радити бројне анализе. Хулиганизам је, заправо, комплексан феномен, који је резултат локалних ситуација, које се разликују једне од других по много основа: инфраструктура стадиона, састав екстремних елемената, управљање безбедношћу и немирима од стране разних партнера, итд. Ипак, примена мера на националном нивоу се не може сматрати ефектном, ако не можемо сагледати свеукупне опишљиве резултате, који превазилазе различитости локалних ситуација. Ово и јесте једна од користи статистике: сачињавање прегледа који превазилази и допуњава мноштво сагледавања, фрагментираних локалним различитостима (на једном месту добијамо добре резултате, на неком другом су мање добри, на понеком је, пак, тешко рећи, понегде видимо негативне ефекте; свака од њих спроведена са несумњиво различитим инструментима и/или перцепцијама, што чини поређења доста непоузданим). Очигледно не смемо начинити грешку игнорисања локалних посебности. Заправо, из поређења успеха и грешке можемо извући много корисних и релевантних информација како бисмо унапредили мере у будућности. Овакав тип посла је и сасвим изводљив на основу националне статистике, јер се прикупљени подаци још увек могу анализирати до танчина – ако је редарска служба контролисала извесну утакмицу, можемо ићи до нивоа појединачног инцидента забележеног током редарских активности, захваљујући чињеници да се сваки инцидент мора описати путем 10 варијабли, одговарајући на главна питања, као што су: шта, ко, где, када, против кога и зашто.

Хулиганизам у Белгији

Прикупљање и анализа статистичких и квалитативних података нам је омогућило да приметимо ново затишје на плану хулиганизма током сезоне 1998/1999, друго примећено од 1991/1992. Ово затишје се може поредити са првим, забележеним током сезоне 1994/1995: у поређењу са три претходне сезоне, проценат утакмица са инцидентима је опао за 18%, како у сезони 1994/1995, тако и у оној 1998/1999. Ипак, у сезони 1998/1999. затишје је примећено само у Првој лиги, док је оно из 1994/1995. покрило све нивое такмичења који се прате.

Прво затишје се очигледно завршило када је почела следећа сезона 1995/1996, када су се сви индикатори вратили на пређашње нивое, где су остали и током 1996/1997, као и 1997/1998. Овако примећујемо извесни циклус: три сезоне немира (1991/1992, 1992/1993. и 1993/1994), потом затишје (1994/1995), три сезоне немира (1995/1996. и 1996/1997. и 1997/1998), па затишје (1998/1999). Могао би се извести закључак да је овај циклус реалан и да можемо предвидети нови пораст од 1999/2000 до 2001/2002, као и једно затишје 2002/2003. Оваква хипотеза се не може унапред одбити. За сада она просто није заснована на

чврстим запажањима. Паралелна хипотеза приписује ове флукуације хипотетичким факторима. На почетку сезоне 1994/1995, на иницијативу Министарства унутрашњих послова, покренуте су три мере уперене против хулиганизма: постављање камера које у потпуности покривају стадион, али нуде и могућност фотографисања путем којег се могу идентификовати лица, обавезивање клубова на редарске службе и одстрањивање изазивача нереда са стадиона. Затишје се десило 1994/1995. У јулу 1995, током летњег примирја, стигла је званична најава Европског првенства 2000. Дошло је до ескалације 1995/1996. У сезони 1998/1999. уведена је нова процедура одстрањивања, праћена још једним затишјем. Следећа 1999/2000. је последња сезона пред Европско првенство 2000.

Затишје из 1994/1995. је било једнократно, али шта је са оним из 1998/1999? По ономе што тренутно знамо у време настанка овог текста, нико не може да да одговор на ова питања без прављења опасних предвиђања. С друге стране, можемо се бавити другим важним питањем: „да ли су разне предузете мере и иницијативе имале свеукупни утицај на хулиганизам у Белгији?“ Покушаћу да одговорим на ово питање по три основа:

1. резервисаност према инструменту за прикупљање статистике;
2. мере за обезбеђење стадиона;
3. утакмице са супарничким екстремним елементима.

Резервисаност према инструменту за прикупљање статистике

Примећивање затишја, ескалација и периода стабилности се суштински заснива на деловању екстремних елемената (на шта ћемо се вратити касније) и на три статистичка показатеља:

1. проценат утакмица на којима има инцидената;
2. број инцидената на 10 утакмица;
3. проценат утакмица где има повређених људи.

Праћење развоја процента утакмица са инцидентима (први стандардни индикатор) и броја инцидената на 10 утакмица (други стандардни индикатор) чини могућом процену флукуације хулиганизма у Белгији. Од 1991/1992. до 1998/1999, свеукупно гледано, ова три индикатора се паралелно развијају, дајући општу слику са којом можемо упоредити трендове према типу такмичења или типу утакмице. У том смислу, одговарање на питање ефективности разних полицијских, административних или правних мера путем статистичког инструмента, чак и када је допуњен другим методама и изворима информација нас наводи да се унапред оградимо по неколико основа. Ово је утолико потребније због велике важности овог питања за

носиоце одговорности на свим нивоима. У овом случају се и не бавимо простом академском вежбом, већ пружањем елемената који могу утицати на одлуке које ће имати извештај друштвени утицај. Пре него што се позабавимо питањем делотворности, разни људи на одговорним позицијама и доносиоци одлука не смеју заборавити да и други фактори могу играти улогу. Другим речима, статистички инструмент, као и било који други, прави селекцију међу прикупљеним информацијама. Ова селекција, ма како очигледна, не сме маскирати постојање других фактора. Питање: „Како их можемо узети у обзир од сада па надаље?“ очигледно остаје неодговорено. Дакле, било 1994/1995, било 1998/1999, пад активности екстремних елемената на ширем нивоу могао је бити резултат привременог губитка залета хулиганизма, изазваног другим факторима, као што су лош учинак белгијских клубова и националне селекције. Уз то, сви ови потенцијални фактори (измерени или не) немају исти ефекат на све екстремне елементе или друге изгредничке групе на свим врстима утакмица. Приликом доношења оваквих дијагноза, морамо, дакле, бити разборити. Ипак, верујем да, иако су предузете мере имале значајан утицај, резултати морају бити на нивоу националне статистике. Можемо ли замислити незанемарљив утицај који нема за резултат приметан и значајан пад у броју забележених инцидената и проценту утакмица са инцидентима?

Мере за обезбеђење стадиона

Били смо у могућности да поставимо питање потенцијалних ефеката предузетих мера, са статистиком, по први пут после сезоне 1994/1995. (Де Врес и др. 1996а: 103) јер смо тада имали податке сакупљене стандардном методом и пре и после постављања камера на стадионима Прве лиге, које су омогућавале потпуни преглед стадиона, као и фотографисање ради идентификације, запошљавање редара од стране клубова и одстрањивање познатих изазивача нереда са стадиона.

Пошто су те мере биле уведене само на стадионима Прве лиге, прво поређење је било са утакмицама Друге лиге. Ово није било поједностављено поређење у којем би могле бити превиђене огромне разлике које деле ове две лиге, било с обзиром на то колики су улози, на екстремне елементе, на стадионе или мере безбедности, да споменемо само неке битне аспекте. У ствари, ово поређење нам је 1994/1995. омогућило да уочимо смањење слично проценту утакмица на којима је било инцидената у Првој лиги и у Другој лиги где ове мере нису биле уведене. Стога смо могли закључити да постоје фактори ван ових мера који охрабрују ово прво затишје. Прецизније, мере које су уведене почетком сезоне 1994/1995. (редари, камере и одстрањивање) за циљ су имале бољу

безбедност на стадијумима клубова који су играли у Првој лиги⁵. Као резултат тога, могли смо очекивати смањење броја инцидената на стадијумима који су припадали клубовима Прве лиге, без обзира на то да ли је то праћено смањењем на другим местима. Међутим, према подацима сакупљеним статистичким инструментима, управо је то био случај (Де Врес и др. 1996а: 92-93), док је смањење примећено у Другој лиги било само ван стадиона. Највеће смањење у Првој лиги је ипак било даље од стадиона, односно тамо где су инциденти били ређи.

У табели II је дат развој броја инцидената према томе где су се догодили 1993/1994. и 1994/1995, укупно и за Прву и Другу лигу.

Табела II. Локације инцидената у 1994–1995. у поређењу са 1993–1994.

	Прва лига	Друга лига	Укупно
На стадиону	–31.5%	+ 5.3%	–23.4%
Подручје у непосредној близини	–14.6%	–25.6%	–16.4%
Даље подручје	–58.1%	–23.5%	–47.1%

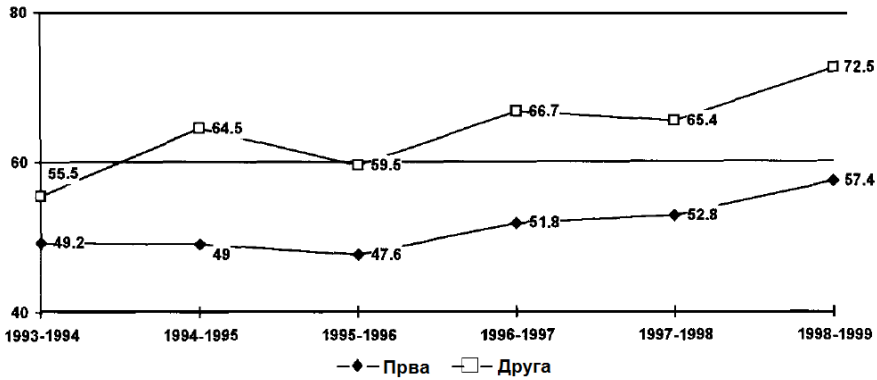
Ова серија резултата нас наводи на закључак да је оно што се догодило 1994/1995. *такође* затишје типично за хулиганизам, поред правог ефекта предузетих мера. Пораст који је забележен 1995/1996, односно у сезони која је уследила одмах после званичне најаве Европског првенства 2000 и који се наставио током наредне две сезоне наводи нас на закључак да, иако су ове мере имале ефекта 1994/1995, тај ефекат је био једнократан и веома ограничен. У ствари, од једне сезоне до следеће, у Првој лиги проценат инцидената који су се догађали на стадиону је константан, потпуно без обзира на затишја и порасте све до сезоне 1998/1999, када се догодио скок који се не може поредити ни у Првој ни у Другој лиги (слика 2)!

Како да разумемо чињеницу да је арсенал мера за безбедност стадиона који је бескрајно спровођен довео до парадоксалних резултата? Да бисмо ово разумели, не смемо заборавити да су екстремни елементи главни извор (било директни или индиректни) забележених инцидената. Другим речима, свако веће смањење броја инцидената може једино бити плод упоредног смањења деловања већине екстремних елемената. Међутим, добро је позната чињеница да, да би се инциденти догодили ван погодног контекста утакмице или улажења и излажења са стадиона (узбуђење, присуство противника, узајамне провокације и тако даље), потребна је већа динамичност екстремних елемената.

Као последица тога, ако безбедносне мере имају ефекта (чак и краткотрајног) на главне изазиваче нереда, није изненађујуће да се то

⁵ Ово очигледно одговара свим утакмицама Прве лиге, али и међународним утакмицама и већини утакмица Белгијског купа.

манифестује и кроз смањење инцидената који захтевају највише динамичности, организованости и мотивисаности хулигана.



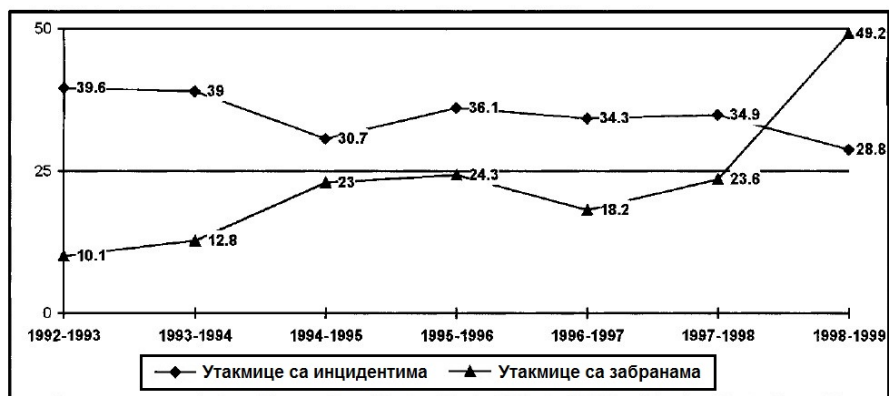
Слика 2. Утакмице на којима је било инцидената на стадионима Прве и Друге лиге у процентима

Ово очигледно важи и за остале навијаче, чији ниво узбуђења опада и брже. У основи, стадион остаје главна локација инцидената, а одмах за њим, а не пре њега, јесте подручје у непосредној близини. Стога не можемо искључити могућност да свако затишје, чак и оно са парадоксалним карактеристикама, може бити делимично плод предузетих мера.

Захваљујући инструменту за сакупљање статистичких података, имамо тачне информације о једној од нових мера предузетих у борби против хулиганизма: забрани присуства на стадионима. Шта нам то говори? Током 1994/1995, пропорција утакмица на којима су предузете мере одстрањивања се скоро удвостручио: 23% утакмица које задовољавају критеријуме праћења фудбалских утакмица у односу на просечних 11,5% током 1992/1993. и 1993/1994. Током 1998/1999, према извесном броју полицајаца задужених за екстремне елементе чије се деловање и/или бројност смањила, употреба забрана присуства на стадионима, било да их је наложила Белгијска фудбалска федерација или власти, један је од елемената који су довели до овог повољног развоја ситуације. Међутим, ова употреба се опет удвостручила 1998/1999. (на 49,2% утакмица) у односу на претходну сезону (26,3% утакмица), а повећала се при нерешеним резултатима и у Првој и у Другој лиги и на Белгијском купу. Такође се повећала и на утакмицама тимова који немају екстремне елементе међу навијачима (односно на утакмицама без екстремних елемената) и на утакмицама тимова где бар један од тимова има екстремне елементе међу навијачима (односно на утакмицама са екстремним елементима; ова дис-

тинкција ће бити касније објашњена). У две прилике интензивирање мера забране присуства односно одстрањивање са стадиона очигледно је имало неког ефекта. Штавише, ова два пораста и затишја су сокро идентична! О овоме вреди размислити. Узмимо за полазиште развој процента утакмица са инцидентима и утакмица са забранама присуства на стадиону⁶.

Пре свега, можемо видети да 1995/1996. и 1997/1998. забране присуства на стадиону нису биле ништа мање распрострањене него 1994/1995, док је у случају инцидената супротно (слика 3). Као последица тога, ако је ова мера заиста имала ефекта, онда ти ефекти нису дуго трајали. Да ли треба да донесемо исти закључак о следећих неколико сезона? Будућност ће показати. Стога долазимо на овај помало обесхрабрујући закључак. Да ли ћемо стално морати да појачавамо арсенал мера у борби против хулиганизма? Да ли је у Белгији овај феномен заиста толико истрајан? Забрана присуства на стадионима се ипак чини као мера која обећава јер се све више користи на терену и има ефекта. Зато нам изгледа сврсисходно подржавати ову меру, узимајући у обзир чињеницу да екстремни елементи имају способност пилагођавања којом се могу супротставити мерама предузетим против њих. Ово је био случај кад је већина њих одбацила обележја на одећи преко којих су могли били идентификовани. С друге стране, средњерочно и дугорочно одржавање ефикасности мера у борби против хулиганизма захтева константно улагање укључених партнера, јер слабљење једне карике у ланцу носи ризик да меру учини неделотворном, а екстремни елементи ће то сигурно искористити.



Слика 3. Утакмице са инцидентима и утакмице са забраном присуства на стадиону (у процентима)

⁶ Од сезоне 1992-1993. и надаље, јер ово питање није постављено у сезони 1991-1992.

Утакмице са супарничким екстремним елементима

Поред њихове „природне“ поделе на белгијску Прву лигу, Другу лигу, Блгијски куп и међународна такмичења, забележене утакмице можемо класификовати према постојању екстремних елемената међу навијачима који посећују утакмицу. Други основ поделе нам омогућава да видимо да затишје 1994/1995. није било толико широко распрострањено колико се чинило на први поглед. У ствари, ситуација се није заиста поправила на утакмицама тимове где *оба* тима имају екстремне елементе мешу навијачима (односно на утакмицама са супарничким екстремним елементима). То исто уочавамо 1998/1999. Прецизније, упркос општим флукуацијама које су погодиле белгијски хулиганизам, присуство екстремних елемената на обе стране ће увек носити исте ризике. У ствари, током сваке од осам сезона које су праћене, инциденти су се догодили на више од шест од 10 утакмица са супарничким екстремним елементима, са врло константним просеком од два инцидента по утакмици и процентом чинова насиља увек већим од 60% од забележених активности (а да то није тема извештаја). Ова стабилност је још невероватнија јер белгијски екстремни елементи сачињавају групу чије сезонске промене нису занемарљиве: екстремни елементи се појављују, распадају, обустављају своје активности трајно или привремено, или прате свој омиљени тим када напредује или назадује. Ово нас наводи на закључак да срце белгијског хулиганизма (нетрпељивост између два екстремна елемента) остаје чврсто усидрено. И то није због недостатка иницијативе од стране разних власти и полицијских служби. Сваки белгијски екстремни елемент прати по један тим „спотера“ (spotters), полицајаца у цивилу. Од 1988, разни министри унутрашњих послова су сачинили многе депеше.

Како бисмо га (хулиганизам) обуздали, федералне снаге и фудбалски клубови, кроз посредовање Белгијског савеза, сложили су се да предузму значајне напоре и инвестиције кад је у питању безбедност око и унутар стадиона. Преко бројних краљевских декрета и депеша Министарства, министар унутрашњих послова је успоставио и започео примену мера на разним нивоима: инфраструктуре стадиона, продаје улазница, размене информација или одржавања јавног реда и мира (Паулус, 1997).

Од сезоне 1994/1995, на стадионима Прве лиге су монтиране камере за надзор и запослени су редари. Известан број тужилачких служби је одредио судије за прекршаје који су посебно задужени за било какав хулиганизам који се догађа на том подручју. Судија за прекршаје је на дужности у време фудбалских утакмица (1998/1999. на 15,5% утакмица

Прве лиге, 8,9% утакмица Друге лиге, 15,2% утакмица Белгијског купа и 37,5% међународних утакмица; односно, на укупно 87 од 673 утакмице током ове сезоне, што представља 12,9%). Присуство судије за прекршаје повећава ефективност правног рада полицијских служби. Проучавање утакмица Прве лиге са највећим ризиком од групних инцидената од 1991/1992. до 1995/1996. показало је да присуство судије за прекршаје многоструко повећава проценат утакмица на којима је дошло до хапшења по тачки 2.3 (видети Де Врес и др. 1998а: 18). Двадесет првог децембра 1998. године Парламент је донео закон који се односи на безбедност фудбалских утакмица (објављен је у *Белгијском монитору*, 3. фебруара 1999) по угледу на који је Асоцијација јавних тужилаца Апелационог суда сачинила објаву датумирану 27. јануара 1999. Овај списак иницијатива са циљем борбе против хулиганизма није коначан, већ за циљ има да нагласи капацитете за отпор најчистије изражене: вољу за бављењем супротстављеном групом. Утакмице са супарничким екстремним елементима су очигледно ситуације погодне за насилне манифестације хулиганизма: две супарничке групе и некад импресивне снаге за одржавање јавног реда и мира и приватних извора⁷. Оно што покреће екстремне елементе је потрага за превлашћу над супарничким екстремним елементима, задовољство сукоба, мржња супарника. Ово је свакако међугрупна динамика а не лична нетрпељивост, иако је то један од фактора који стимулишу насиље. Ови сукоби, њихова припрема, састанци, заседе, пропуштене прилике или прекинути покушаји показују да се хулиганизам може упоредити са ратном игром у којој индивидуално задовољство од насиља и борбе проналази свој израз. Хулиганизам није једноставно догађање инцидената које чини група појединаца. То је феномен група које су се одвојиле од ширег колектива и управо због тога, усвојиле сопствене стандарде који су неприхватљиви друштву и већини првобитног колектива. Моја основна хипотеза је да је ово феномен мушке групе⁸, где су групе супарници, упорни и неформално организовани, а не једноставно догађање инцидената које чини група појединаца.

Шта можемо научити из ова три елемента?

Белгијски хулиганизам је жив, арсенал мера постаје све разноликији како би се покушало да се изазивачи нереда погоде у слабу тачку што је

⁷ У сезони 1998/1999. забележили смо просечно 18 полицијских службеника на утакмицама без екстремних елемената, 52 на утакмицама са локалним екстремним елементима, 78 на утакмицама на којима је гостујући тим имао екстремне елементе, али 155 на утакмицама са супарничким екстремним елементима; односно, три пута више него на утакмицама на којима само за гостујући тим навијају екстремни елементи.

⁸ У одређеним групама неколико жена (мање од 10%) и саме учествују у инцидентима (неки их зову „музама“). Могуће је да ове жене чине хомогенију групу него мушки хулигани јер су морале да се интегришу у активност, у групе које су снажно обележене као мачо (више у Хејнс 1993: 55-76).

раније могуће. Управо из тог разлога су законом о безбедности на фудбалским утакмицама датираним 21. децембра 1998. уведене административне казне за сваког ко се супротстави овим одредбама, било да се ради о организаторима утакмице (члан 18) или о навијачима (члан 24). Чланом 28 је одређено да је административна казна *de facto* спроводива месец дана пошто је починилац прекршаја обавештен. Жалба, међутим, не одлаже извршење. Административне казне настале чињењем „дела које може ометати ток националне фудбалске утакмице или међународне фудбалске утакмице“ (део III), односно бацање предмета, непрописни одлазак на терен или у разне делове стадиона, повлаче административну новчану казну од 10.000 до 20.000 франака и/или забрану присуства на стадиону од три месеца до пет година.

Делотворност која се очекује од забрана присуства на стадиону заснива се на запажању да већина чланова екстремних елемената заиста навија за свој тим. Стога можемо очекивати да ће пре поштовати закон и јавни ред кад им се запрети да ће им бити забрањено да уђу на стадион на којем игра њихов тим. Ако кренемо од хипотезе да је група једино стварно активна у присуству вођа, забрана уласка на све белгијске стадионе за 225 до 245 њихових евидентираних сталних чланова „типа В“ довољно дуго може бити врло делотворна. Барем у теорији, јер они могу створити други талас, измештајући инциденте ван стадиона, бар у почетку, што и није препоручљиво тако близу Европског првенства 2000, током којег ће хиљаде навијача и хулигана разних националности бити присутно на великим деловима територије Холандије и Белгије. Ипак, није ли ово пут којим можемо поћи знајући да разни локални и национални полицијски службеници који су се специјализовали за хулиганизам већ годинама препоручују забране присуства на стадионима? У сваком случају, морамо приметити да у овом случају број одстрањених навијача није велик. Чини се очигледним да све шира употреба неке мере мора постати део серије акција где разни национални и локални партнери (полиција, службе и власти, фудбалска федерација и клубови, редари или обука навијача) морају усклађено деловати.

Ко су екстремни елементи у Белгији?

Прво, шта подразумевамо под екстремним елементима? *Екстремни елементи су групе људи који чине организована насилна дела током утакмица тимова за које навијају.*

Екстремни елементи у Белгији су очигледно далеко од тога да могу да парирају својој енглеској, немачкој и холандској „старијој браћи“. Ипак, далеко су од занемарљивог. Штавише, током осам сезона, полиција је забележила чак 4.240 инцидента у току 3.480 утакмице Прве

лиге, Друге лиге и Белгијског купа⁹, као и на међународним такмичењима, где је био присутан екстремни елемент. Ово даје просечних 530 инцидената по сезони (424 у сезони 1998/1999, током које је владало затишје) или 1,2 инцидента по утакмици на којој су били присутни екстремни елементи. Наравно, инциденти су се дешавали и на другим утакмицама, то јест, између тимова међу чијим навијачима нема екстремних елемената, али за ово нема обједињених мерења. Штавише, на утакмицама на којима није било присутних екстремних елемената, забележено је пропорционално 9,4 пута мање инцидената него на утакмицама где је било екстремних елемената. На овим утакмицама се догодило 94,9% од 4.467 инцидената забележених на свим утакмицама, што представља само 67,2% одиграних утакмица.

Белгијска Прва и Друга лига садрже по 18 тимова. У сезони 1998/1999, 13 од ових 36 тимова су имали екстремне навијачке елементе према раније наведеној дефиницији, девет у Првој и четири у Другој лиги. Другим речима, стопа продирања хулиганизма 1998/1999 је била 36,1% (50% у Првој и 22,2% у Другој лиги). Сваки од ових 13 екстремних елемената чине, у ширем смислу речи, стални чланови (они који посећују све утакмице на домаћем терену као део екстремног елемента) и други, који су мање редовни или чак повремени. Према проценама разних полицијских станица задужених за ових 13 екстремних елемената, укупни број сталних чланова износи између 800 и 1000. У оквиру тог броја, процене показују присуство просечно 225 до 245 навијача типа В.¹⁰ Бројност ових 13 екстремних елемената веома варира од групе до групе. Величина ових екстремних елемената се креће од 3 до 160 људи, укључујући од 0 до 50 оних типа В.

Екстремни елементи варирају не само у смислу сталног чланства, већ и у погледу свог активизма. Шта сматрамо активизмом? Активизам екстремних елемената се може израчунати путем процената утакмица једног тима, на којем долази до групних инцидената, како за утакмице на домаћем терену, тако и за оне на гостујућим теренима. Узмимо прави, али анонимни пример¹¹, екстремни елемент Х је један од најзлоглашенијих и Белгији. Током сезоне 1998/1999, када је њихов тим одиграо 22 утакмице Прве лиге, Белгијског купа и/или Европског купа, Х је био одговоран за групне инциденте на 9 од 22 утакмице, остварујући „домаћи“ резултат од 40,9% (највиши те сезоне). На гостовањима, био

⁹ Од првог кола Белгијског купа (32 клуба) и под условом да један од клубова игра у Првој или Другој лиги.

¹⁰ „Насилни људи“, по *Препоруци 1/97* класификују се путем предефинисаних формулара за размену полицијских информација о спортским догађајима високог ризика, усвојеном 5-6 јуна 1997, на 17. састанку Сталне комисије (т-рв) Европске конвенције о насиљу и кретењу гледалаца на спортским догађајима, а посебно фудбалским утакмицама, Савета Европе.

¹¹ Ови подаци су поверљиви и резервисани искључиво за полицију и њене службе.

је одговоран за инциденте на 7 од укупно 18 утакмица свог тима, тако остварујући резултат „у гостима“ од 38,9% (подељено треће место). У оба случаја се налази у категорији 25+ (обавезно преко 25%, са максимумом од 50%) и сада припада класи I екстремних елемената (оној коју чине најактивнији екстремни елементи, тј, који су правили изгреде на више од 25% утакмица свог тима на домаћем терену и/или на гостовањима). Укупно, разликујемо четири класе екстремних елемената (од класе I до класе IV). Овако изгледа преглед 13 белгијских екстремних елемената из сезоне 1998/1999:

- 3 екстремна елемента класе I;
- 3 екстремна елемента класе II, укључујући 1 из Прве лиге;
- 4 екстремна елемента класе III, укључујући 2 из Прве лиге;
- 3 екстремна елемента класе IV, укључујући 1 из Прве лиге.

Екстремни елементи класе IV нису веома активни у поређењу са онима у класи I, јер су правили изгреде на максимално 12,5% утакмица које је њихов тим играо код куће и у гостима.

Раније смо споменули чињеницу да је 1998/1999 била сезоне током које је дошло до затишја, као и 1994/1995. У оба случаја смо показали да су опадања броја инцидената и процента утакмица са инцидентима била резултат затишја на пољу хулиганизма. Од 13 екстремних елемената 1998/1999, 9 их је забележило пад активности у поређењу са претходном сезоном, чему морамо додати и нестанак једног екстремног елемента. Штавише, у 8 од 9 случајева, пад активизма је био повезан са релегирањем у нижу класу (из класе I у класу II или III, на пример). Ипак, ма како битно, ово затишје није било свеопште, јер смо у исто време били сведоци новог екстремног елемента у Другој лиги и повећању активизма три друга елемента, укључујући два која су пребачена у вишу класу. Као последицу, у 1998/1999 смо добили најнижи број екстремних елемената међу навијачима Прве и Друге лиге.

Табела број III даје преглед екстремних елемената за сваку сезону, број елемената у свакој класи и повећање или појављивање екстремних елемената из сезоне у сезону. У поређењу са затишјем из 1994/1995, сезона 1998/1999 је била обележена поузданијим бројем екстремних елемената, што је добар знак за садашњу сезону!

Ризик од групних инцидената

У претходном делу текста смо говорили о прва два фактора у подели забележених утакмица: типови такмичења и постојање екстремних елемената. Током анализе сезоне 1994/1995, направљен је и трећи кључ за поделу, под именом „ризик од групних инцидената“. Структура полусезонских прегледа се одређује на основу ова три кључа за поделу.

Табела III. Број екстремних елемената од 1991/1992.

Сезона	Екстремни елементи	Класа I	Класа II	Класа III	Класа IV	Пораст или појава
91–92	15	4	3	6	2	–
92–93	19	7	3	4	5	8
93–94	19	6	6	5	2	7
94–95	16	2	5	4	2	4
95–96	14	5	4	3	2	10
96–97	15	7	3	4	1	9
97–98	14	7	3	2	2	6
98–99	13	3	3	4	3	4

Представимо укратко други кључ за поделу. Пре свега, можемо направити разлику између утакмица на којима нема екстремних елемената и оних на којима их има. Утакмице где постоје екстремни елементи су све оне утакмице на којима барем један од тимова међу својим навијачима има групу људи који чине организована насилна дела на утакмицама својих тимова. Утакмице на којима постоји екстремни елемент даље можемо поделити на три искључиве подкатегије, према критеријуму тога да ли један или други тим (или оба) међу својим навијачима имају такву групу људи. Ово као резултат даје искључиву дистинкцију између 4 типа утакмица:

- Утакмице без екстремних елемената;
- Утакмице где екстремни елемент подржава само домаћи тим;
- Утакмице где екстремни елемент подржава само гостујући тим;
- Утакмице са супарничким екстремним елементима.

Трећи кључ за поделу

Док други кључ за поделу захтева да се направи дистинкција између екстремних елемената који подржавају домаћи тим и оних који подржавају гостујући тим, кључ за поделу под називом „ризик од групних инцидената“ се базира на четири класе екстремних елемената (класе од I до IV, као што је поменуто у претходном пасусу). Пре свега, један важан коментар. Нови кључ за поделу се не бави белгијским утакмицама „на домаћем терену“, то јест утакмицама Прве лиге, Друге лиге или Белгијског купа. Међународне утакмице се не узимају у обзир због недостатка информација о ризичним групама из иностранства. Овај трећи кључ за поделу чини ординалан скала са пет могућих степени ризика домаћих утакмица:

A. Утакмице на којима постоји *веома висок ризик* од групних инцидената, између тимова које подржавају екстремни елементи из групе I;

Б. Утакмице на којима постоји *висок ризик* од групних инцидената, попут типа А, где су укључени ривалски екстремни елементи;

В. Утакмице на којима постоји *просечан ризик* од групних инцидената;

Г. Утакмице на којима постоји *низак ризик* од групних инцидената;

Д. Утакмице на којима постоји *веома низак ризик*¹² од групних инцидената;

Утакмице на којима постоји веома висок ризик од групних инцидената

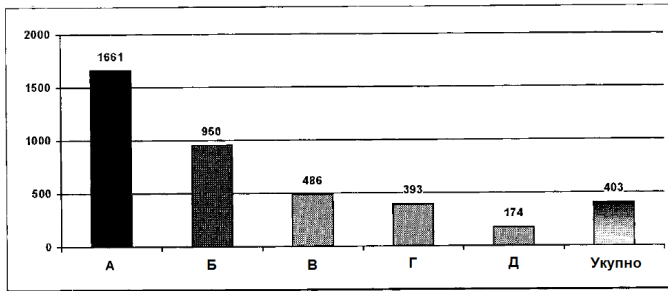
Ове дистинкције делују мало апстрактно на први поглед. Два примера ће елиминисати такав утисак:

- Полицијски ангажман процењен на основу просечног броја радних сати;
- Проблеми са којима су се среле полицијске службе, процењене по стопи инцидената на 10 утакмица.

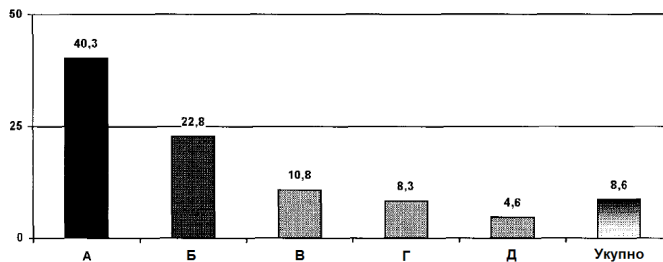
У извештају из сезона 1995/1996, 1996/1997. и 1997/1998. (Де Врес и др. 1996б: 41-42; 1998а: 57-58; 1998б: 43-44), ове утакмице су биле предмет специфичних анализа које су се углавном бавиле инцидентима и полицијским руковођењем (види графике 4 и 5). Од утакмица на домаћем терену, утакмице на којима је постојао веома висок ризик од групних инцидената константно се издвајају од других по бројнијим и озбиљнијим инцидентима почињеним од стране екстремних елемената који су нарочито активни и озлоглашени. Ова ситуација, касније појачана великом попунарношћу укључених тимова и високим улозима на њиховим међусобним утакмицама, навела је људе одговорне за одржавање јавног реда и мира да примене очигледно више људства и да се више користе полицијску опрему и средства принуде. Током 1997/1998. могли смо да приметимо да је 144 утакмице типа А, забележено од 1991/1992. до 1997/1998, што представља само 3,2% од укупно 4.507 утакмица тада забележених, било сцена следећег: 14,2% инцидената (4,4 пута повећано) и 20, 9% пријављених прекршаја (6,5 пута повећано).

Стога ове утакмице игледају као концентрација проблема, наспрам којих друге утакмице изгледају (скоро) безначајно. А то није због одсуства пропорционално великих улагања што се види кроз полицијско ангажовање и три различита угла, одакле смо добили следеће резултате.

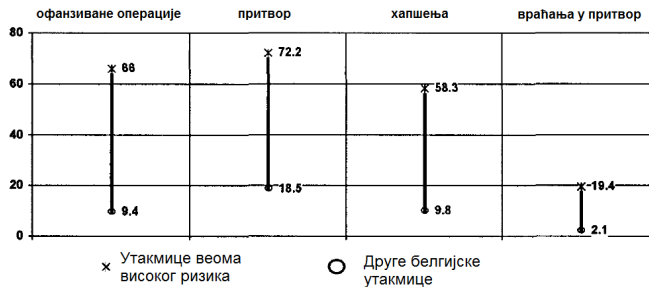
¹² Када говоримо о ризицима, треба имати на уму две ствари између којих се мора направити јасна разлика. Прво, вероватноћа да ће се догађај одиграти; друго, озбиљност догађаја. Дакле, неки догађаји могу бити веома мало вероватни, али ипак морамо предузети мере предострожности због њихове озбиљности. У нашој процени ризика на утакмицама са екстремним групама на националном нивоу, узели смо као полазиште само пропорцију утакмица на којима је дошло до групних инцидената. Дакле, процењујемо поделу ових догађаја накнадно, не бавећи се њиховом озбиљношћу.



Графикон 1. Просечан број људи/сати по утакмици од 1991/1992. до 1998/1999. према ризику од групних инцидената



Графикон 2. Акумулирана стопа инцидената на 10 утакмица од 1991/1992. до 1998/1999. према ризику од групних инцидената



Слика 4. Процент утакмица са репресивним мерама од 1991/1992. до 1997/1998.

- улагање времена и људства у односу на остале белгијске утакмице;
- ангажовање 4,5 пут више полицијских службеника;
- који су радили 5,2 пута више сати на терену;
- редарске службе које су 1,6 пута дуже;
- улагање у ресурсе (Табели IV тешко да су потребни било какви коментари);
- притварање и хапшење (слика 4 говори сама за себе).

Табела IV. Утакмице са употребљеним разним средствима (у проценту) и однос две праћене вредности

	% Тип А	% Друге националне утакмице	Однос
Возило за прскање	14.6	0.6	24.3
Сузавац	7.6	0.6	12.7
Фризијски коњи	13.2	1.3	10.2
Осветљење за хитне случајеве	2.8	0.4	7.0
Службене палице	51.4	7.4	6.9
Коњи	50.0	7.7	6.5
Лисице	53.5	8.4	6.4
Радарске баријере	36.8	11.1	3.3
Пси	56.7	18.1	3.1
Опрема за надзор	64.6	30.8	2.1

Закључак

Било да се бавимо улагањем у особље, време, опрему или репресивне мере, своди се на то да се проблеми сусрећу на утакмицама на којима је веома висок ризик од групних инцидената. Изгледа да су ови проблеми само *задржани* овим средствима, овим мерама и овим инвестицијама. Па ипак [...] мировање је овде дефинитивно ређе него другде.

Значи, белгијски хулиганизам је разноврстан, углавном потхрањиван од стране неколико група које су активније или вредне пажње више него остале (у ширем смислу, то су екстремни елементи класе I и II). Ове групе нису увек исте од сезоне до сезоне, њихов активизам је често пропорционалан њиховом успеху или, насупрот, узастопним поразима њихових омиљених тимова.

Свој допринос ћу завршити цитирањем других анализа о хулиганизму заснованих на белгијској статистици. Анализе објављене у извештајима о претходним сезонама, али и анализе које су, због временског ограничења или ограничења садашњег упитника, још увек у фази припреме. Циљ је да се покаже, углавном полицијским властима и службама, да статистичке анализе сачињене на основу њиховог рада нису производ који се може узети или оставити, већ извор нових сазнања о нечему што им дневно одузима толико времена: хулиганизам и предузимање полицијских акција по том питању.

Друге анализе

До сада смо се овде бавили малим бројем аспеката белгијског хулиганизма и његовог праћења од стране Одељења за подршку у вези са политиком SGAP. Многим другим су се бавили у разним публикацијама или

се могу предвидети поред поновних анализа, које су сада скоро уобичајене. Очигледно је да је наступајуће Европско првенство 2000 битан вектор у избору анализа које су недавно урађене. Тако су, у извештају 1997/1998. међународне утакмице стављене под лупу како би се нешто научило до Европског првенства 2000, с тачке гледишта екстремних елемената или техника полиције. У извештају 1996/1997. подршка студента психологије у трајању од месец дана, омогућила је интегрисање врло корисног ергономског становишта у термине као што је интерфрјсни полицијски рад/окружење, разлике између латентне грешке и активне грешке, ризика, нарочито проблема хијерархијских директива. У истом овом извештају разматрани су правни процеси на фудбалским утакмицама са питањем које се кроз све провлачи: зашто има тако мало правних процеса у вези са извршеним прекршајима? У извештају за последњу забележену сезону 1998/1999 (Де Врес и др. 2000), постоји језгровит списак интернет сајтова који се баве хулиганизмом (кратка верзија списка се налази у прилогу). Интернет остаје под знаком питања: какав ће бити утицај овог медија који се рапидно развија на Европско првенство 2000?

Један од ширих аспеката статистичке анализе који треба предвидети је фина и прецизна процена разних мера или интервенција у борби против немира на фудбалским утакмицама. До сада смо морали да се сналазимо упоређујући бројеве и проценте инцидената са бројевима и процентима забране присуства на стадионима, на пример, а да нисмо били у могућности да успоставимо икакву везу између та два. Исто важи и за хапшења (и притвор) и инциденте. Постоји неповезаност бројних аспеката што би омогућило финије процене, значајне за проценте успешности, на пример, од навијача тог-и-тог тима, 10 њих има забрањен приступ стадиону, колико их је покушало да уђе на стадион на тој-и-тој утакмици? Да ли су учествовали у инцидентима? Колико их је било у близини стадиона током те-и-те утакмице? Да ли су учествовали у инцидентима? Ово би нам омогућило да са већом поузданошћу припишемо (делимичан) узрок затишја или пораста насиља тој-и-тој мери, тој-и-тој интервенцији. То би нам такође омогућило да прецизно проценимо реалну употребу мера које су правно уведене.

Осмишљање нове анализе очигледно може бити урађено једино с оним што нам тај инструмент нуди по питању информација. Пошто је усвојен упитник из 1993/1994, то није урађено из разлога који су далеко ван оквира овог рада. Он је постао застарео; не омогућава нам да прецизно бележимо нове и битне аспекте као што је редарство и нове административне казне. Ипак ћемо га задржати таквог до сезоне 2000/2001. како бисмо могли гарантовати поуздану процену „пре и после Европског првенства 2000“. Онда ће нам циљ бити да постане све више полицијски инструмент, односно од све веће користи полицијским службеницима и властима.

Литература

1. De Vreese, S et al., Le maintien de l'ordre à l'occasion de la saison football 1994-1995: Une approche statistique. In: *Manuel des services de police*. Diegem: Kluwer Editorial 1996a.
2. De Vreese, S et al., Le maintien de l'ordre à l'occasion de la saison football 1995-1996: Une approche statistique. In: *Manuel des services de police*. Diegem: Kluwer Editorial 1996b.
3. De Vreese, S et al., Le maintien de l'ordre à l'occasion de la saison football 1996-1997: Une approche statistique. In: *Manuel des services de police*. Diegem: Kluwer Editorial 1998a.
4. De Vreese, S et al., Le maintien de l'ordre à l'occasion de la saison football 1997-1998: Une approche statistique. In: *Manuel des services de police*. Diegem: Kluwer Editorial 1998b.
5. De Vreese, S et al., Le maintien de l'ordre à l'occasion de la saison football 1998-1999: Une approche statistique. In: *Manuel des services de police*. Diegem: Kluwer Editorial 2000.
6. Haynes, R., Every man (?) a football artist: Football writing and masculinity. In: S. Red-head (Ed.) str. 55-76, 1993.
7. Paulus, E., Stewards, exclusions, local consultative council for security at football matches. У фасцикли са документима датој од стране Police Générale du Royaume (Националне полиције) на информативном састанку за делегате за безбедност и главне редаре 14.6.1997.

Прилог

Списак веб сајтова који се односи на фудбал/хулиганизам.

Soccer Fan Site (Сајт фанова фудбала)

<http://www.geocities.com/Colosseum/Field/6261/index1.htm>

Planet Hooligan (RFA) (Планета хулиган (RFA))

<http://www.hooligan.de>

Hooligans Germany (Хулигани Немачка)

<http://www.geocities.com/Colosseum/Loge/8126/main.htm>

Hooligan Ultra Homepage (Почетна страна хулигана Ултре)

<http://members.tripod.com/~ultrahool/huh.htm>

Ultras Germany (Ултрас Немачка)

<http://www.fortunecity.de/olympia/zaharias/80/start.htm>

Generation Luzifer

<http://gl-ultras.virtualave.net/>

Degerloch on tour

<http://members.aol.com/svkpeter/>

Hungarian Ultra's (Мађарске Ултре)

<http://hungarian.ustras.8m.com/>

Liste de hooligans inscrits (plusieurs pays)

<http://members.tripod.com/~rzeznik1index.html>

Site Ultra (Сайт Ултре)

<http://tifonet.it>

<http://www.geocities.com/Colosseum/3763/hoolie.htm>

French Ultras (Француске Ултре)

<http://perso.wanadoo.fr/ultra-sup/>

German Ultras (Немачке Ултре)

<http://users.odn.de/~odn02492/ultras-web/index.html>

<http://www.geocities.com/Colosseum/Bench/2944/links.html>

<http://www.geocities.com/Colosseum/Field/6261/index1.htm>

<http://perso.club-internet.fr/suprapsg/ultrasring.html>

<http://wugnet.baynet.de/mitglieder/munichmaniacs/frames1.htm>

<http://www.geocities.com/Colosseum/Loge/4076/hooligan.html>

Превод: Снежана *ВЛА*
Управа за стручно образовање,
оспособљавање, усавршавање
и науку МУП-а РС

доц. др *Обрад СТЕВАНОВИЋ*

Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Приказ уџбеника

Будите успешан менаџер – руководилац

аутора проф. др *Момчила ЛАЗОВИЋА*,
проф. др *Десимира ПАЈЕВИЋА* и мр *Ане БОВАН*

Крајем прошле године издавач *EtnoStil* из Београда штампао је и читаоцима учинио доступном књигу под називом *Будите успешан менаџер – руководилац*. Коаутори ове вредне и корисне књиге, обима 268 страна, су проф. др Момчило Лазовић – дугогодишњи професор и вршилац дужности декана Полицијске академије у Београду, проф. др Десимир Пајевић – дугогодишњи професор војне психологије на Војној академији и психологије рада на Филозофском факултету у Београду, и мр Ана Бован – власник младе и афирмисане агенције за менаџмент. Рецензенти књиге били су проф. др Миланко Чабаркапа и проф. др Михаило Милојевић. Очигледно сугестивним насловом аутори имплицитно скрећу пажњу читалаца на општепознату чињеницу да сваки менаџер није или не мора бити и успешан менаџер, наговештавајући тиме суштину садржаја и делимично структуру књиге, коју чини осам међусобно комплементарних поглавља и попис коришћене литературе који обухвата 24 библиографске јединице. Основна поглавља књиге систематизована су тако да чине логичне тематске целине под следећим називима: 1) Управљање и руковођење – општа разматрања; 2) Социопсихолошке основе менаџмента; 3) Функције управљања и руковођења; 4) Стална едукација – битан услов за успех менаџера; 5) Мотивација за рад; 6) Карактеристична психофизичка стања у процесу рада; 7) Профил личности менаџера, и 8) Менаџерски уговори. Књига је опремљена и са 28 сликовно-графичких илустрација.

У **првом (уводном) поглављу** под називом *Управљање и руковођење – општа разматрања* (стр. 1-6), аутори се фокусирају на терминолошко-појмовне аспекте менаџмента у намери да објасне значења неколико синонимних термина који се у теорији и пракси менаџмента користе за означавање сличних, али ипак различитих појмова. Позивајући се на релевантне изворе и приступе, они се конкретније одређују у погледу сопственог схватања сличности и разлика основних менаџмент појмова, од којих су најзначајнији: управљање и управљач, руковођење и руководилац, менаџмент и менаџер, вођа и вођство, лидер и лидерство.

Друго поглавље под називом *Социопсихолошке основе менаџмента* (стр. 7-20) аутори започињу претпоставком да менаџерске улоге и функције, као и методе менаџмента зависе од разумевања односа људи према раду и организацији, као и од основних својстава савременог људског рада. У објашњењу схватања односа човека према раду аутори полазе од МекГрегорових теорија X и Y и од Оучијеве теорије Z. Као основне карактеристике рада у постиндустријском друштву они истичу утицај техничко-технолошких иновација на то да доминантно подручје рада постане сектор услуга у оквиру којег се, осим класичних (трговине или здравства), појављују и бројне савремене услуге (програмера, дизајнера, пропагандиста или пословних комуникација). Према мишљењу аутора, примена савремених технологија, посебно у централизованим организацијама, утицала је на појаву феномена „отуђење на раду“. У завршном делу овог поглавља аутори се сажето баве анализом појма професија у савременом друштву, који се, према њиховом мишљењу, одликује теоријском ширином, професионалним ауторитетом и друштвеним санкцијама.

Најобимније, **треће поглавље** под називом *Функције управљања и руковођења* (стр. 21-103) аутори започињу анализом садржаја административног управљачког процеса који, према Фајоловој *Административној доктрини*, чини пет процесних функција менаџмента: планирање, организовање, командовање, координација и контрола. Остајући доследни Фајоловој идеји, аутори функцију планирања анализирају као трофазну менаџерску активност која претходи сваком задатку и која се састоји од предвиђања, одлучивања и израде планова. Анализирајући остале четири функције менаџмент процеса, аутори се детаљније баве функцијом организовања, односно параметрима организационих структура: поделом рада и специјализацијом, делегирањем ауторитета и децентрализацијом, и груписањем послова или департаментализацијом. Као последици или резултату дизајнирања тих параметара аутори посебну пажњу посвећују моделима организационих структура заснованих на: 1) параметру груписања послова (функционални, тржишни (дивизионални), пројектни, матрични и иновативни модел), и 2) параметру делегирања ауторитета (линијски, функционални и линијско-штабни модел). У наставку поглавља аутори се фокусирају на анализу менаџерских улога и менаџерских вештина (техничких, социјалних и концептуалних). Анализи класичних менаџерских улога (одлучивачка, интерперсонална и информатичка) они додају и анализу специфичних менаџерских улога (произвођења, администрирања, предузетништва и интегрисања), према теорији промена Исака Адизеса. У оквиру истог поглавља, истраживање менаџмент функција аутори проширују и на: 1) класичне методе и стилове менаџмента (аутократски, демократски и либерални); 2) креативно-стваралачке особине личности менаџера; 3)

врсте, форме и процес комуницирања и информисања, и на 4) припремање, вођење и документовање радних састанака као посебне форме комуницирања у организацијама. С тим у вези, аутори посебну пажњу посвећују улози и значају савремених информационих технологија као важном фактору подршке одлучивању у савременим менаџмент системима и фактору утицаја на рационализацију и специјализацију руководећег кадра, на бржу и квалитетнију обраду података и на повећање ефективности и ефикасности рада у организацијама.

У **четвртом поглављу** под називом *Стална едукација – битан услов за успех менаџера* (стр. 105-154), аутори презентују резултате свог истраживања који се односе на основне претпоставке за едукацију менаџера и на конципирање образовних програма. Полазећи од тога да ефикасност и ефективност менаџмента зависи од знања, вештина и особина менаџера као личности, аутори истичу да спровођење промена и управљање у организацији суштински подразумевају превазилажење несклада између вредности које су остварене и вредности које би требало остварити. Сматрајући учење за промене посебно битним, након краће анализе облика (врста) учења, појма и принципа образовања менаџера, аутори се детаљније посвећују анализи конципирања образовних програма. При томе, они посебну пажњу посвећују питањима утврђивања образовних потреба, као и садржају, методама, облицима и техникама образовања менаџера. Анализирајући образовне потребе менаџера, аутори истичу изузетан значај способности менаџера за утврђивање развојних циљева организације и пословних стратегија за њихово остваривање у савременим и будућим условима све учесталијих друштвених, економских, технолошких и других промена. У оквиру садржаја посвећеног методама, облицима и техникама образовања менаџера, аутори анализирају бројне и хетерогене облике наставних и ваннаставних образовних активности. Ово поглавље аутори завршавају детаљнијом анализом: 1) учења путем решавања проблема, 2) избора и примене метода, облика и техника образовања и обуке, и 3) вредновања ефеката образовања и обуке менаџера.

Петим поглављем под називом *Мотивација за рад* (стр. 155-200) аутори скрећу пажњу на мотивацију запослених, као један од најважнијих фактора успешног менаџмента. Након презентације појмовног одређења и извора мотивације, карактеристика мотивационог процеса и значаја проучавања мотивације, они се детаљније баве презентацијом приступа и теорија мотивације. Као теорије садржаја, у овом поглављу се анализирају теорије потреба Маслоуа, Алдерфера и Херцберга, затим теорија постигнућа Мек Клиланда и Корманова теорија баланса. Као теорије процеса, аутори анализирају Врумову контингентну теорију и Адамсову теорију праведности, а као специфичне теорије анализирају Хандијеву теорију калкулације, Хекманову и Олдамову теорију и тео-

рију управљања помоћу циљева. Ово поглавље аутори завршавају својим ставовима о томе шта све мотивише људе да боље и више раде, о ефектима мотивације, о плати као мотивационом фактору и о односу мотивације и продуктивности рада.

Шесто поглавље под називом *Карактеристична психофизичка стања у процесу рада* (стр. 201-227) посвећено је стресу и замору на раду. Након појмовног одређења стреса као реакције организма на појаве које се доживљавају као угрожавајуће и класификације његових извора и облика, аутори се у овом поглављу детаљније баве: 1) односом својстава личности и њиховог доживљаја стреса, реакцијом на стрес и последицама стреса, као и 2) начинима смањења стреса и подизања отпорности на стрес. У другом делу овог поглавља они анализирају неке од теорија о замору на раду детаљнијим објашњењем: 1) појма, врста и индикатора замора; 2) појма и врста одмора; 3) појма, фактора и нивоа будности на раду; 4) биолошког ритма и радне успешности, и 5) монотоније на раду.

У најкраћем, **седмом поглављу** под називом *Профил личности менаџера* (стр. 229-235) аутори се баве сажетим профилисањем личности савременог менаџера. При томе они полазе од општих и посебних знања неопходних савременом менаџеру и детаљније се посвећују пожељним психолошким особинама савременог менаџера. Последњим, **осмим поглављем** под називом *Менаџерски уговори* (стр. 237-268), након илустративних примера и краће анализе историјског контекста корпоративног управљања у Србији, анализирају се правни оквир, форма и садржина менаџерских уговора, односно уговора о раду које власници или оснивачи организација закључују са менаџерима. Као користан прилог, на крају овог поглавља аутори презентују образац уговора погодан за коришћење приликом уговарања менаџерских услуга у организацијама.

Анализа садржаја, структуре и форме књиге „*Будите успешан менаџер – руководилац*“ указује, без сумње, на висок ниво њеног квалитета и значаја, како у научно-методолошком и едукативном, тако и у практичном смислу. Књига је методолошки добро структурирана и писана стручним, јасним и лако разумљивим језиком. Бројне слике (асоцијативне фотографије и графички прикази) добро су повезане са текстом и непосредно су у функцији његовог лакшег разумевања. Библиографске јединице наведене у попису коришћене литературе су релевантне, а њихово коришћење у припреми текста књиге је оптимално. Тако припремљеним текстом аутори су успели да одреде суштину бројних проблема савременог менаџмента и савремених менаџера и да понуде одговарајућа решења за већину од њих. Полазећи од неспорне чињенице да је у савременим условима све теже одговорити новим захтевима који се свакодневно постављају пред менаџере, овом књигом се, с разлогом,

указује на потребу континуиране едукације и развијања креативно-иновативних способности менаџера на свим организационим нивоима. Те и друге поуке књиге утемељене су на релевантним теоријским изворима и на провереним искуствима аутора због чега она, у свеопштој продукцији радова на сличне теме, представља добар извор научно заснованих, савременим условима прилагођених и у пракси примењивих ставова аутора. Тако конципирана ова књига може бити од посебне користи како садашњим, тако и будућим менаџерима, не само у полицијској, већ и у другим безбедносним и небезбедносним, јавним и приватним, профитним и непрофитним организацијама. Корист од ње као додатне и помоћне литературе могу имати и студенти високообразовних институција на основним и студијама другог степена и полазници свих облика стручног оспособљавања и усавршавања на којима се изучавају тематски садржаји посвећени менаџменту и менаџерима, односно руковођењу и руководиоцима.

Доц. др *Славиша ВУКОВИЋ*
Криминалистичко-полицијска академија, Београд

Приказ уџбеника

Криминалистичка оператива

аутора доц. др Зорана Ђурђевића и доц. др Ненада Радовића

У издању Криминалистичко-полицијске академије из Београда, почетком ове године, објављено је прво издање уџбеника *Криминалистичка оператива*, аутора доц. др Зорана Ђурђевића и доц. др Ненада Радовића. Обим уџбеника је 372 стране. Структуру уџбеника, поред Уводних разматрања, чини дванаест делова са пописом коришћене литературе на крају сваког дела. Реч је о уџбенику који на оригиналан начин систематизује теме неопходне за ефикасан рад криминалистичке полиције полазећи од дефинисаних елемената радног профила, стандарда полицијског поступања и новог приступа у поступку доказивања, који је померен са филозофије „чињенице која се доказује“ на филозофију која тежи „доказивању истине“.

Полазећи од хипотезе да је циљ дефинисања сваког појма да реши два гносеолошка задатка, утврди суштину и карактеристике одређеног појма и разграничи га од свих других њему сличних појмова, аутори су у Уводним разматрањима одредили предмет, циљ и задатке криминалистичке оперативе, и утврдили место криминалистичке оперативе у систему криминалистике. Затим су представљене основне методе и начела криминалистичко-оперативног поступања. С обзиром да резултати криминалисте директно зависе од поштовање етичких стандарда професије, којима се штите професија и читаво друштво од незаконитог или неморалног поступања, на крају овог дела презентовани су основни етички стандарди рада криминалистичке полиције.

У првом делу, с обзиром да је термин „професија“ симбол кредибилитета, знања, стручности и статуса повезаног са радним активностима, аутори су на јасан начин указали на основне карактеристике полицијске професије, организацију и послове, укључујући и факторе и стандарде ефикасне полицијске организације. Имајући у виду да је ефикасност полиције директно зависна од радног профила, у раду је представљен образовни профил, као и модели обуке и едукације полицијског службеника криминалистичке полиције.

У оквиру другог дела „Методе криминалистичко-оперативног рада“ одређен је појам и предмет оперативног рада. С обзиром да постоји велики број потенцијалних извора из којих криминалиста може да прикупи оперативни и доказни материјал, у овом делу рада не само да је скренута пажња на различите изворе, већ је указано и на абразију дока-

зног материјала у поступку доказивања. Централно место овог дела чине теме обавештајно истраживање, оперативна обрада и оперативна контрола. Криминалисти који воде обраду или контролу морају бити свесни могућности обавештајних извора, и то не само квалитета и квантитета информација које се могу добити, већ и могућности њихове конкретне практичне улоге. На крају је представљен територијални, линијски и објектни облик организације оперативног рада.

Трећи део „Докази и модели доказивања“ представља резултат настојања аутора да укажу не само на чињеницу да су докази основ правде, већ и на значај и моделе како на ефикасан начин обезбедити доказе и учиниоца учинити доступним суду. Управо полазећи од наведене хипотезе, аутори су изнели материју не толико обрађену у нашој литератури, која се односи на стандарде, предмет и поступак доказивања у којем учествује полиција. У овом делу аутори су посебну пажњу посветили промени филозофије поступка доказивања са филозофије „чињенице која се доказује“ на филозофију која тежи „доказивању истине“. Овако дефинисан циљ подразумева другачији приступ поступку доказивања, приступ који подразумева не само изучавање најефикаснијих модела проактивних и реактивних истрага, већ и модела за евалуацију криминалистичких истрага. Модел доказивања представља оквирни пут који криминалиста треба да пређе од сазнања за извршено кривично дело до подношења кривичне пријаве против конкретног лица као учиниоца. Суштина модела је дефинисање корака и смера који криминалиста треба да следи у поступку откривања кривичног дела и учиниоца. Имајући у виду значај модела полицијских истрага аутори су приказали развој модела, општи модел, као и низ конкретних модела који су развијени у свету (ACCESS, SARA и ACPO моделе).

Четврти део аутори су посветили управљању криминалистичким истрагама. Проактивне и реактивне истраге представљају систем сложених активности чији резултат зависи од организационих способности и начина одлучивања криминалисте који њима руководи. Аналогно томе, од знања појединца зависи не само квалитет донете одлуке, већ и њена реализација, што указује на посебан значај обрада тема као што су доношење одлука, планирање, постављање и провера верзија. Свакако, овај део би остао некомплетан без корисних информација које се односе на евалуацију целокупног поступка и прикупљеног доказног материјала. На крају су презентоване теме које се односе на један број стратегија полицијског рада у откривању кривичних дела и учинилаца, као и на факторе од којих зависи успех у управљању истрагама. Наравно, незаобилазан елемент овог процеса је и употреба специјализованих софтвера који се користе као помоћ у овом поступку.

Снага аргумента не лежи у једном доказу већ у логичкој вези свих расположивих доказа. Полазећи од ове хипотезе аутори су у петом делу

представили основне типове криминалистичког закључивања. Размишљање, аргументовање и процена су когнитивни процеси који су основа закључивања и одлучивања у поступку анализе. Суштински оквир криминалистичког резонувања чини употреба логичких метода. Генерисање чињеница, односно њихово утврђивање и повезивање представља суштину процеса доказивања кривичног дела и кривице учиниоца. То је динамична делатност у којој сваки корак има своју специфичност, где се настоје пронаћи докази за потврду или негацију постављених верзија. Управо криминалистичко резонување представља примену научних и стручних метода анализе кривичног дела и његове последице у поступку откривања учиниоца и утврђивања његове кривице. У овом делу аутори су посебну пажњу посветили грешкама и предрасудама до којих долази у поступку закључивања. У поступку доказивања сваког кривичног дела, као неизбежно, увек се поставља питање: да ли на располагању имамо довољно чињеница неопходних за утврђивање истине? Релевантан одговор на постављено питање једино је могуће дати објективном анализом расположивих доказа и њиховим повезивањем у логичку целину која даје одговор на све кривичноправне карактеристике кривичног дела. Да би показали како се на наведена питања лакше може дати објективнији одговор, аутори су у структури уџбеника нашли место и за аналитичке методе и аналитичке уређаје који су засновани на анализи аргумената доказа и дијалектичкој природи њиховог настанка, односно комбинацији наведених приступа кроз хибридную теорију.

У оквиру шестог дела аутори су систематизовали основна знања из криминалистичке анализе, почев од појма, предмета, поступака и врста, па до различитих теоријских приступа. Мултидисциплинарно научно истраживање један је од најважнијих предуслова за ефикасно полицијско поступање. Криминалистичка анализа је скуп систематских, аналитичких процеса којима се проучавају карактеристике криминалитета, методе рада и модели организације полиције у циљу благовременог обезбеђивања релевантних информација неопходних за усмеравање проактивних и реактивних активности и модела организације полиције. Управо уважавајући наведене чињенице, уколико се жели унапредити ефикасност полиције, неопходно је адекватну пажњу посветити криминалистичкој анализи која представља средство за остварење наведеног циља. Имајући у виду значај анализе, свака од посебних анализа (обавештајна, тактичка, стратегијска, анализа учинилаца кривичних дела и административна) нашла је своје место као доминантан део неког дела или као засебан део у уџбенику. За представљање свих фактора који утичу на извршење кривичног дела аутори су искористили у научним круговима прихваћен троугао анализе и на основу њега изграђене теорије рутинске активности, рационалног избора и географског обрасца

криминалног понашања. Свакако, познавање овог теоријског приступа криминалисти пружа адекватну основу не само за разумевање извршеног кривичног дела, већ и за дефинисање правца истраге у проналаску непознатог учиниоца кривичног дела.

Логичан наставак претходног дела представља обрада најзначајнијих питања повезаних са два најважнија елемента троугла анализе (учинилац и мете-жртва), који представљају детерминанте које утичу на извршење кривичног дела и манифестацију последице. Заправо, суштина овог дела је разматрање питања ко је имао мотив да изврши кривично дело и зашто је конкретна мета објект радње? Аналогно томе, аутори су у овом делу обрадили криминалне каријере са аспекта њихове импликације на праксу, делинквентску тактику организованих криминалних група, МО, укључујући и начине за његово утврђивање, са посебним освртом на ANACAPA метод. Када је у питању други део троугла анализе, аутори су обрадили теме које се односе на идентификацију виктимогених ризика у поступку доказивања, укључујући анализу фактора профила жртве и критеријуме селекције учиниоца, реконструкцију кретања жртве и професионалне стандарде у поступању са жртвама кривичног дела. Заправо, аутори су у овом делу дали низ корисних препорука о томе које информације о жртви могу довести до учиниоца кривичног дела и на који начин.

Осми део је посвећен криминалистичко-оперативној анализи исказа. На почетку аутори су дали појам истине и лажи, учесталост и карактеристике, основне елементе структуре лажног исказа и историју откривања лажи. Без познавања начина лагања, лаж се не може открити. Да би се постигао овај циљ, аутори истичу и значај познавања психофизиолошке основе исказа, као и фактора који могу утицати на овај процес, пре свега карактеристике успешног испитивача и лица које у току разговора даје лажне информације. Након тога представљени су стандарди и поступак полицијског интервјуисања и испитивања. Како би се извела адекватна оцена тачности исказа, како потенцијалног сведока (грађанина), тако и осумњиченог, презентовани су основни индикатори за анализу вербалног, невербалног и паралингвистичког понашања. У оквиру ове теме конкретно је указано на индиције на основу којих се врши оцена исказа, међу којима су: држање тела, покрети главе и лица, руку и тела, ногу и стопала, начин давања одговора, приступ разјашњавању кривичног дела, спремност на сарадњу, концентрисаност на кључне чињенице и употреба конкретних термина. Да би се извео објективан закључак о исказу, неопходно је све индиције анализирати у кластерима, компарацијом вербалног и невербалног облика понашања. Посебно место у овом делу нашле су и методе у оквиру којих су тачно дефинисани критеријуми који се користе за анализу писаних и снимљених исказа. Осим тога, у овом делу, поред кратког осврта на полиграф, дата

је и пројекција тренутних истраживања повезаних са настојањима за што објективнијом оценом исказа, која садрже анализу гласа и можда-них активности.

Девети део посвећен је криминалистичко-оперативној анализи последице кривичног дела. Указујући на значај анализе физичких доказа, аутори цитирају Paula Kirka, који истиче да је физички доказ чињенични доказ. Према њему, физички докази не могу бити погрешни, они се не могу лажно заклетити, они не могу бити потпуно одсутни, само могу бити погрешно протумачени. Следећи наведени став, аутори су обрадили теме као што су појам и карактеристике криминалистичке анализе места извршења кривичног дела, примена научних метода у анализи последице и криминалистичка реконструкција. Посебна пажња је посвећена криминалистичкој теорији информација у анализи и оцени вредности трагова. Указано је и на потребу разматрања контекста доказа, подржавајући став Rynearsona и Chisuma који све доказе анализирају у односу на ефекат који могу имати: временски предвидиви ефекти; непредвидиви ефекти; пролазни ефекти; релациони ефекти и функционални ефекти. На самом почетку дати су појам, предмет и стандарди криминалистичке реконструкције. Практични стандарди представљају фундаментална правила за интерпретацију доказа у поступку реконструкције. Суштину реконструкције чини не само шта, где и кад, већ и како и зашто? Реконструкција је последњи корак у аналитичком поступку, где се изводе закључци о радњи кривичног дела, на основу информација које носи сваки конкретан траг и систем трагова као целина последице кривичног дела. Представљени су и принципи које криминалиста мора користити у анализи доказа, нарочито за идентификацију веза између елемената радње (Локардов принцип размене, Николасови принципи редоследа и концепт хронологије). На крају, поред резултата дат је приказ модела криминалистичке реконструкције Toma Bevela и Rossa M. Gardnera.

Десети део посвећен је криминалистичком профилисању. Аутори су представили основне криминалистичке информације које криминалистима дају могућност да на најефикаснији начин открију непознатог учиниоца, поставе верзије где се он може пронаћи и лишити слободе. Аналогно томе, у уводу овог дела представљена је историја, појам, циљеви и место профилисања у поступку доказивања. Пре обраде модела профилисања, аутори су се осврнули на научну основу израде профила. Када су у питању конкретни модели израде профила личности, презентовани су: криминалистичка истражна анализа, истражна психологија, анализа бихевиоралних доказа. Да би се разумела израда географског профила, на почетку је појмовно одређен метод, а затим је дато објашњење основних елемената на којима се он заснива (ментална мапа, тампон зона, простор криминалних активности, централна тачка

и стандардна дистанца). На крају ове целине презентован је Розмов модел израде географског профила. Поред тога, дате су и корисне информације о софтверима који се користе у изради профила.

Једанаести део посвећен је криминалистичко-обавештајним пословима. С обзиром на то да код нас овај сегмент полицијских послова није толико развијен, аутори су се ослонили на национални обавештајни модел Велике Британије. Посебно су обрађени обавештајни процес и обавештајни циклус, прикупљање обавештајних информација, процес 5X5X5, криминалистичко-обавештајне методе и криминалистичко-обавештајна служба Велике Британије.

Дванаести део, тајне полицијске операције, усмерен је на обраду стратегије тајног полицијског поступања, и то са посебним освртом на оперативне везе и прикривеног иследника. Посебне тематске јединице су посвећене ангажовању лица за сарадњу и управљање оперативним везама. Обрађене су целине – када је у питању припрема имплементације прикривеног иследника – које укључују избор, логистичку подршку, употребу опреме, као и саму реализацију кроз легендирање, инфилтрацију и прикупљање информација. На крају, аутори су указали на пружање међународне правне помоћи када је у питању реализација посебних доказних радњи и заштите сведока.

Нема сумње да су аутори уџбеника *Криминалистичка оператива* уложили велики труд у његову израду, што се очигледно види не само у његовој оригиналној систематици, већ и у разноврсности тема којима се аутори баве и веома илустративном и интересантном начину њихове презентације читаоцима. Уџбеник ће несумњиво помоћи студентима Криминалистичко-полицијске академије у Београду, којима је првенствено намењен, да усвоје знања која су им неопходна за успешно спровођење криминалистичко-оперативне делатности у пракси, као и студентима других факултета заинтересованих за садржаје криминалистике. Такође, уџбеник представља праву ризницу савремених научних сазнања и идеја које су неопходне за даља научна истраживања у области криминалистике и сродних наука и због тога га са задовољством препоручујем за читање свима који учествују у реализацији таквих научних истраживања. Захваљујући великој посвећености аутора томе да актуелна сазнања и искуства у области криминалистичко-оперативног рада широм света презентују на допадљив начин, у чему су несумњиво успели, потпуно сам сигуран да ће, уз припаднике полицијске професије, и припадници других професија који користе криминалистичко-оперативне методе у пракси пронаћи бројна корисна и занимљива решења за проблеме са којима се свакодневно сусрећу у супротстављању криминалу.

Упутство сарадницима за припрему рукописа

Часопис Министарства унутрашњих послова Републике Србије *Безбедност* објављује научне и стручне радове из подручја наука о безбедности на српском и енглеском језику, који претходно нису објављивани. Часопис излази три пута годишње.

Текст рукописа би требало да буде урађен на рачунару (фонт Times New Roman, ћирилично писмо, величина слова 14 pt за наслов – bold, 12 pt за основни текст, 65 словних знакова у једном реду, на једној страници 26 до 30 редова, стандардне маргине). Научни и стручни радови могу да буду обима до 16 страна (30.000 знакова укључујући размаке). Преводи радова из стране литературе из области наука о безбедности могу да буду обима највише до 16 страна, док прикази нових књига из области наука о безбедности могу бити обима до 3 стране.

Рукописи се достављају Уредништву у два примерка, одштампана на папиру и у електронском облику. Имена аутора, назив и седиште институције у којима раде наводе се пре наслова рада, а контакт подаци, адреса или е-адреса даје се у напомени при дну прве странице чланка. Затим, требало би да се достави апстракт чији су саставни делови, код оригиналних научних радова, циљ истраживања, методи, резултати и закључак (од 100 до 250 речи које читаоцу омогућавају да брзо и тачно оцени релевантност чланка кроз кратак информативни приказ), кључне речи (до 5) на српском и енглеском језику, и списак коришћене литературе. Апстракт на српском језику би требало да стоји између заглавља (имена аутора и наслова рада) и кључних речи, након којих следи текст чланка чију структуру за оригиналне научне радове чине: увод, материјал и методи, резултати, дискусија и закључак. Код прегледних и стручних радова структуру текста чине увод, поднаслови, закључак и литература. Називи подналова у раду пишу се фонтом величине 13 pt, bold, центрирано и без коришћења редних бројева.

Апстракт на енглеском језику са називом рада (величина фонта 14 pt - bold, текст 12 pt - italic) би требало да стоји након одељка *Литература*. Пожељно је да се апстракт на енглеском језику даје у проширеном облику са детаљнијим презентовањем резултата истраживања, као тзв. *резиме*, при чему дужина резимеа може бити до 1/10 дужине чланка.

Назив и број пројекта, односно назив програма у оквиру којег је чланак настао, као и назив институције која је финансирала пројекат или програм наводи се у посебној назнаци при дну прве стране чланка.

У случају да рад садржи илустрације, табеле, графиконе, фотографије и сл., Уредништву треба доставити квалитетно припремљене прилоге у електронском облику одвојено од рада, како би сачували графички квалитет, с тим што је у тексту потребно нагласити позивање на њихов садржај (Слика 1 – *Барутне честице пре сагоревања...*). Табеларни и графички прикази требало би да буду дати на једнообразан начин, с тим што се називи табела пишу изнад табеле, односно називи графичких приказа испод самог приказа. Прикази се могу дати и у виду посебног прилога на крају чланка, с тим што је у тексту потребно нагласити позивање на њихов садржај (Прилог 1, Прилог 2...). Пожељно је да наслови свих приказа буду дати двојезично, на српском и на енглеском језику (величина фонта 11 pt, italic), у формату JPG за фотографије и EPS за остале графичке прилоге, и да њихова резолуција износи минимум 300 dpi за размер 1:1. За графичке приказе урађене у Excel-у користити различите растерске тонове црне боје и PDF формат.

Фусноте (напомене) користити само за суштинска запажања, нужне пропратне коментаре, упућивање на корисну литературу (*Више о томе...*) и назнаке о коришћеним помоћним изворима (на пример, научној грађи, законској регулативи, приручницима, документима, извештајима итд.), али оне не могу бити замена за цитирану литературу.

Цитате (навођење) у тексту не обележавати фуснотама, већ на крају цитата, или при позивању на нечије дело (Савић, 2006). Обавеза је аутора да се приликом позивања на изворе у оквиру чланка, тј. цитирања других аутора, њихова имена пишу у оригина-

лу, са годином објављеног рада и бројем странице у загради (Мијалковић, 2009:147), а уколико се цитира више од два аутора, тада се у тексту помиње само први уз скраћеницу: et al. (Допсај et al., 2007:92). Зarezом се одваја аутор од године издања, а тачка-зarezом (;) различити аутори различитих дела (Симоновић, 2008; Ђорђевић, 2010), при чему се референце, ако их је више, наводе абeцедним редом у оквиру једног пара заграда. Број стране се од године издања одваја двотачком (:). Ако се наводи исти аутор са више радова у једној години, тада се уз наредне радове додају абeцедна слова поред године, на пример: (Бошковић, 2005а), (Бошковић, 2005b) итд. Страна имена у тексту би требало писати у оригиналу или их транскрибовати на српски језик, с тим да се у загради наведе име у оригиналу. Референце у заградама би требало писати у оригиналу.

Ако је аутор институција или се ради о колективном носиоцу ауторских права, наводи се минимум података неопходан за идентификацију (Републички завод за статистику, 2009).

Приликом цитирања извора са интернета наводи се интернет адреса (<http://www....>) и, због сталне измене www окружења, датум када је текст скинут са мреже. За референце у електронском облику потребно је нагласити да се ради о електронском извору – Електронска верзија и/или Интернет адреса.

Од суштинске је важности да се цитати у тексту и листа библиографских јединица на крају текста у потпуности слажу. Сваки цитат из текста мора да се нађе на листи библиографских јединица, и обрнуто. У списку литературе радови се наводе у оригиналу (референце се не превode на језик рада) са нумерацијом, абeцедним редом по презименима аутора, и то на следећи начин:

Врста рада	Референце
Часопис	Симоновић, Б., (2009). <i>Стандардизација и акредитација као један од начина професионализације полиције и криминалистичке службе</i> , Безбедност, год. 51, бр. 1-2, стр. 236-253.
Монографија	Мијалковић, С., (2009). <i>Национална безбедност</i> , Криминалистичко-полицијска академија, Београд.
Зборник радова	Бановић, Б., Маринковић, Д., (2005). <i>Специјалне истражне радње и нове тенденције у савременој науци кривичног права</i> , У Зборник радова „Нове тенденције у савременој науци кривичног права и наше кривично законодавство“, XLII Саветовање Удружења за кривично право и криминологију СЦГ, Златибор – Београд, стр. 509-543.
Е-извор	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , Journal of Law & Policy, Vol. 10:267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf . доступан 10. 1. 2010.

Референце се могу наводити и као што је прописано упутством АРА – *Publication Manual of the American Psychological Association*. Наслови цитираних домаћих часописа, монографија, уџбеника и зборника радова дају се у оригиналном, пуном облику, али никако у преведеном облику.

Рукописи подлежу анонимној рецензији. Уредништво задржава уређивачко право да на основу рецензије, актуелности рада, увида у рад и вођене евиденције одлучи да

ли, када и у ком обиму ће рад бити објављен. Објављени радови се хонораришу, а нео-
бјављени се не враћају ауторима. Могуће примедбе и сугестије рецензента и/или уред-
ника достављају се ауторима ради исправке.

Аутори би уз рад Уредништву требало да доставе: пуно име и презиме, звање,
адресу, имејл, број фиксног и мобилног телефона, фотокопију личне карте и чековне
картице.

Рукописе слати на адресу: Уредништво часописа „Безбедност“, Булевар Зорана
Тинђића 104, 11070 Београд. Телефон Уредништва је: 011/3148-734, телефакс:
011/3148-749, е-адресу: upobr@mup.gov.rs. Радови се могу слати и главном и одговор-
ном уреднику на е-адресу: darko.marinkovic@kpa.edu.rs.

Позивамо све досадашње и нове ауторе да својим стручним, научним прилозима
обогате садржај нашег у научној и стручној јавности већ афирмисаног часописа са ду-
гогодишњом традицијом, а у заједничком циљу да се унапреди полицијска пракса, по-
дигне ниво безбедносне културе, и обезбеди праћење савремених научних и стручних
достигнућа у безбедносној проблематици. Такође, напомињемо да је могућ заједнички
– коауторски наступ иностраних и домаћих аутора.

Главни и одговорни уредник,



Проф. др *Дарко Маринковић*

Instruction for the Associates About Editing the Manuscripts

Bezbednost, the magazine of the Ministry of Interior of the Republic of Serbia publishes scientific and expert papers in Serbian and English from the area of security science, that have not been published before. The magazine is published three times a year.

Text of the manuscript should be typed on a computer (font Times New Roman, Cyrillic, size 14 pt, bold for the headlines, 12 pt for the body text, 65 characters per line, 26 to 30 lines per page, standard margins). Scientific and expert papers can be up to 16 pages long (30 000 characters with spaces). Translations of the papers from foreign sources from the areas of security science can be up to 16 pages long, whereas book reviews from the areas of security science can be up to 3 pages long.

The manuscripts are delivered to the Editorial Board in two copies, one in electronic form, and one in printed, paper copy. Names of the authors, institutions they work in and their locations, are cited before the paper topic, and contact data, address or e-mail is given in a footnote at the bottom of the first page. Furthermore, for the original scientific papers, authors should deliver the abstract containing the research goal, methods, results and conclusions (100 to 250 words which will allow the readers to assess quickly and accurately relevance of the article through the short informative review), key words in both Serbian and English (up to 5) and the reference list. The abstract in Serbian language should be between the heading (name of the author and title of the paper) and key words, and should be followed by the body of the paper. Original scientific papers should be structured as follows: introduction, materials and methods, results, discussion and conclusion, and reviews and expert papers should consist of introduction, subheadings, conclusion and bibliography. Subheadings should be in font size 13 pt, bold, centered and not numerated.

The abstract in English language, with the title of the paper (font size 14 pt, bold, main text 12 pt, italic), should be placed after the References section. It is desirable that the abstract in English is also given in an extended version with a more detailed presentation of the research findings, as a so-called *summary*, and the length of the summary can be up to 1/10 of the article length.

The name of the project, or the programme within which the article was written, as well as the name of institution which financed the project or programme is cited in a separate footnote at the bottom of the first page.

In case the paper also includes illustrations, tables, graphs, photographs and so on, it is necessary to deliver the Editorial Board high quality copies of the appendices in electronic form, in a separate document in order to preserve their graphical quality, but but it is important to emphasize in the text references to their contents (Picture 1 - *Powder particles before the combustion...*). Tables and graphs should be given in a uniform manner, with the titles written above the table, and the names of graphs below. Reviews can be given in the form of a special attachment to the end of the article, but it is important to emphasize a reference to their content in the text (Annex 1, Appendix 2...). It is desirable that the titles of all reviews be given bilingually, in Serbian and in English (font size 11 pt, italic) in the JPEG format for photos and EPS for the other graphs, and that their resolution is 300 dpi minimum for the 1:1 ratio. For graphs in Excel, use different tones of black raster and PDF format.

Footnotes (notes) are to be used only for substantive observations, the necessary follow-up comments, references to useful materials (*More about this:...*) and indication of additional sources used (for example, scientific publications, legislation, manuals, documents, reports and so on.), but they can not be a substitute for reference list.

The citations (quotations) in texts should not be marked in footnotes, but at the end of the citation, or when referring to somebody's paper (Savić, 2006). When citing other authors, the authors are obliged to write their names in the original form, followed by the year when the paper was published and the number of page in parentheses (Mijalković, 2009:147), and if more than two authors are cited, only the first one should be listed in the text, followed by the

abbreviation: et al. (Dopsaj et al., 2007:92). The name of the author should be separated from the year of publishing by a comma, and names of different authors of different papers by a semicolon (;) (Simonović, 2008; Đorđević, 2010), and if there are more references, they are cited in alphabetical order within one parentheses. The number of the page is separated from the year of publishing by a colon (:). If one author with several papers published in the same year is cited, with the next titles of papers the alphabet letters are added next to the year, e.g. (Bošković, 2005a), (Bošković, 2005b), etc. Foreign names in the text should be written in the original form or transcribed according to Serbian pronunciation, with the original form of the name in the parentheses. References in parentheses should be written in the original form.

If the author is an institution or collective copyright holders, minimum information necessary for identification is cited (State Statistical Office, 2009).

When quoting internet sources, the internet address is stated (<http://www...>), and because of the ongoing change of www environment, it should also be stated the date when the text was downloaded from the internet. For references in electronic form, it must be stressed that they are the e-resource - electronic version and/or internet address.

In the reference list, the papers are cited with original titles and numerated, in alphabetic order of the authors' family names, as follows: the authors' family name, birth name initial, publishing year, title of the paper, name of the magazine or anthology, number of the volume, pages (from-to), and when titles of books are in question, name of the publisher and where it was published.

It is essential that the citations in the text and list of bibliographic items at the end of the text are in complete accordance. Every quotation from the text must be found in the list of bibliographic resources, and vice versa. In the reference list, papers are listed in the original form (references are not translated into the language of the paper), numerated, by alphabetical order of the authors' surnames, and in the following way:

Type of paper	References
Magazine/ journal	Simonović, B., (2009). <i>Standardizacija i akreditacija kao jedan od načina profesionalizacije policije i kriminalističke službe</i> , <i>Bezbednost</i> , year 51, no. 1-2/2009, pp 236-253.
Monograph	Mijalković, S., (2009). <i>Nacionalna bezbednost</i> , Kriminalističko-policijska akademija, Beograd.
Anthology	Banović, B., Marinković, D., (2005). <i>Specijalne istražne radnje i nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava</i> , in Anthology „Nove tendencije u savremenoj nauci krivičnog prava i naše krivično zakonodavstvo“, XLII Savetovanje Udruženja za krivično pravo i kriminologiju SCG, Zlatibor – Beograd, pp 509-543.
E-source	Witkowski, J., (2002). <i>Can Juries Really Believe What They See? New Foundational Requirements for the Authentication of Digital Images</i> , <i>Journal of Law & Policy</i> , Vol. 10:267, http://law.wustl.edu/Journal/10/p267_Witkowski_book_pages.pdf available on 10. 1. 2010.

References may be cited as prescribed in the instruction of the APA - *Publication Manual of the American Psychological Association*. Titles of the cited national journals, monographs, textbooks and anthologies are to be provided in the original, full form, by no means in the translated form.

The manuscripts will be submitted to recension by an anonymous reviewer. The Editorial Board keeps its editorial right to decide when and in what scope the paper will be pub-

lished, according to the recension, how current the topic is and the insight into the paper and the databases. For the published papers the fee is paid, and the ones that are not published are not returned to the authors. Possible suggestions of the editor and the reviewer are sent back to the author for correction of the paper.

With the paper, the authors should also deliver the Editorial Board their full family name and birth name, rank, address, e-mail, their telephone number and mobile phone number, the photocopy of their personal identification card and check card.

The manuscripts are to be sent to the following address: Editorial Board of the magazine "Bezbednost", Bulevar Zorana Djindjića 104, 11070 Belgrade. Editorial Board telephone number is: +381 11 3148 734, fax: +381 11 3148 749, e-mail: upobr@mup.gov.rs.

We invite all current and new authors to contribute to the content of our already established magazine in the scientific public, with the long tradition, by sending their expert and scientific papers. The common goal is to advance the policing practice, raise the level of security culture, and ensure that the pace is kept with contemporary scientific and professional achievements in security issues. Also, please note that it is possible to submit a joint paper by foreign and national authors, as co-authors.

EDITOR IN CHIEF



Professor, Ph.D. Darko Marinković